

December 31

या पुरोगामी महाराष्ट्रात मंत्रालयातील ६०२ क्रमांकाच्या दालनाचा धसका ! अपशकुनी समजून ते दालन घ्यायला
सगळेच पुरोगामी घावरले !

December 2019

December 31

गिचमीड

रंगांची गिचमीड म्हणजे चित्र नव्हे
आणि शब्दांची गिचमीड म्हणजे कविता नव्हे
मनच गिचमीड असेल तर कसले संगीत

मृत्यूचा बडेजाव माजवणारे जगणे
हक्काची चैनच
आणि सुखे तरी असंख्य कशी असणार
जी आली निवडक मोजकी
तीच पाताळात मुळे घट रोवणारी

मर्यादांची तक्रार करणार तरी कुठे
म्हणून विनातक्रार निर्जळी यात्रा

आलो कुठून जायचेय कुठे
मरू दे ते फुकटचे ओझे
जगत जाता येतेय ना गुंतत गिचमिडीत
मग वास ते कॅलरी मोजत बसणे

--- ००० ---

चमत्कार

आयुष्यातल्या संकटांच्या काळात एका सज्जनांशी ओळख झाली. काही व्यावहारिक कारणांनी. पुढे, मी लेखक-कवी असल्याने त्यांना विशेषच आपुलकी वाटली. त्यांनाही कलासाहित्य यांत खूपच इंटरेस्ट होते. कंटाळा यावा इतके ते गप्पा मारत वसत. व्यवहारातली किंमत मी चुकवत असलो तरी मला त्यांचे उपकारच वाटत. पुढे, त्यांच्यामुळेच, त्यांच्या एका मित्राकडून मी आणखी उपकृत झालो. माझे भले व्हावे ही त्यांची खरेच इच्छा होती. यातून मैत्रीच झाली. मग, अनेक वेळा तासंतास निरर्थक गप्पा होत राहिल्या. सद्गवना आणि उपकार यांच्या जाणिवेखाली मी गरीब राहात गेलो. पुढे, त्यांच्या एका मोळ्या व्यवहारात त्यांनी मला आणि माझ्यासारव्याच आणखी एका उपकृताला घेतले. त्यात आमचा कसा फायदा होईल हे पटवून दिले. आम्ही दोघेही, गरिबी, उपकार आणि आपापले न्यूनगंड यांमुळे त्यात सहभागी झालो. दरम्यान माझी बाहेरगावी बदली झाली. पण हे व्यवहार-कार्य चालू राहिले. व्यवहार गुंतागुंतीचा होता पण विश्वासामुळे तो सरळ वाटला आणि आम्ही दोघेही निर्धारितपणे सामील राहिलो. ते म्हणतील तशा सह्या करत राहिलो. आणि त्यातूनच एक वेळ अशी आली की घडधडीत संकटच ! संकट म्हणजे चारसोबीसची पोलीसकेस होऊन आतच जायचा धोका ! बाप रे ! धावे दणाणले ! पण धावरून उपयोग नव्हता. यातून मार्ग काय निघू शकतो, ते समजून घेतले. कौटुंबिक संबंधातल्या एका वकिलांची मदत घेतली. अमुक एक कायदेशीर करारपत्र समजा अमुक दिवशी दुपारी चारच्या आत तयार झाले तरच सुटका शक्य, अशी निकराची अवस्था आली. माझ्या त्या दुसऱ्या सहकाऱ्याला यातले काहीच कळत नव्हते आणि आमचे उपकारकर्ते मित्र थंड होते. त्यांना यात काहीच करणे शक्य नव्हते. निव्वळ माझी जिवापाड धावपळ आणि संबंधित करारकर्त्यांचा चांगुलपणा यांमुळे ते करारपत्र दुपारी एकला तयार झाले. यात काय अडचणी आल्या आणि त्या कशा पार केल्या ते सोडून देतो. गाळात जायच्या वेळेआधी तीन तास ते संकट टळले ! काही गुन्हा घडलाच नव्हता असे सगळे नीट झाले ! कुणालाच काही कळले नाही !

त्यानंतर मात्र त्या उपकारकर्त्यांकडे जाणेयेणे बंदच झाले होते. जायला हरकतही नव्हती पण आपल्या भिडस्तपणामुळे ते तासंतास खाणार याची भीती होती. त्यांनी केलेले उपकार, एकदा आपल्याला गाळात घालायची संधी त्यांना आपण दिलेली असल्याने ते पूर्ण फिटून गेले आहेत अशी मनात स्वच्छ भावना होती. मध्यंतरी त्यांनी एकदा, “ या भेटायला – ” असा फोनही केला होता. पण मी हो म्हणूनही गेलो नाही.

त्या सज्जनांचे अलिकडेच निधन झाल्याचे कळले. संमिश्र आठवणी मनात आल्या. उपकृत वा अपराधी असल्याची कोणतीच भावना मनात राहू दिली नाही. त्या वेळी त्यांचा हेतू वाईट नव्हताच पण तेही काही कमवण्याच्या नादात त्या गुंत्यात गुरफटले गेले होते, हेही मनात मान्य होत होते. पण, ते काहीही असले तरी वाटच लागली असती ना ! माझे आणि त्या माझ्या सहकाऱ्यांचे अशी दोन कुंटुंबे बरबाद झाली असती. आणि काय घडले हे कुणाला काय कळणार होते ? ” च्यायला, वाटत नव्हते पण चारसो बीस निघाला ! ” अशीच झाली असती प्रतिमा लोकांच्या लेखी. पण मी आणि तो माझा

सहकारी बचावलो होतो. त्याने माझे प्रगाढ आभार मानले होते ! त्यातून ' सुटणे ' हाच आमचा अत्यानंदी फायदा, असे झाले होते !

आपणच आपले संकटमोचक ठरू शकलो, अगदी मिनिटामिनिटावर तोलत, हा एखाद्या अपघातासारखा घडून गेलेला एक चांगला चमत्कारच म्हणावा लागेल ! जे घडायला हजार योगायोग जुळून यावे लागतात, त्याला दुसरे काय म्हणणार ?

--- ००० ---

ध्यान

आयी होती आत्मकीव
मग धीर धरायचे ठरवले
मग मात करून
धाडसाने आक्रमणच
करायचे ठरवून
आकांक्षेसाठी
थकवा दुर्लक्षिला
मिळवत यशाचे इमले
भुलवत आणि चकित करत
इतरांना सुखावत स्वतःला

विश्वासाने गंभीर होत
शांत नम्र पक्क होत
धीर देत इतरांना
आयुष्य हल्लूहल्लू
संपवत आणले

तेव्हा पडला प्रश्न
की काय राहिले काय बदलले
आणि आता सध्या

जो कोणी आहे मी
त्याचे शेवटी काय होईल

सुखात गोंधळत शेवटी
सरळ ध्यानच करावे की काय
असे वाटले

--- ००० ---

December 29

Champra Deshpande

पुणे : पुरुषोत्तम करंडकावर अहमदनगरच्या 'लाली'ची मोहोर | eSakal
esakal.com
<https://www.esakal.com/pune/purushottam-karandak-won-ahmednagars-lali-drama-247645>

पुरुषोत्तम करंडक च्या महा अंतिम फेरीचा आज पारितोषिक वितरण समारंभ होता -- प्रमुख पाहुणा म्हणून जाऊन आलो -- थोडे भाषणाही केले.

3 Years Ago
मित्रवर्य राजेंद्र वाणाईत यांच्यावरोबर -- ३ वर्षापूर्वी --

Champra Deshpande added a new photo.

'खरे कलाकार काहीच हेटाळत नाहीत -- निवाडा करण्यापेक्षा ते समजून घेत असतात.'
खरे कलाकार काहीच हेटाळत नाहीत -- निवाडा करण्यापेक्षा ते समजून घेत असतात.

सुहास्यवदनांची दिलखुलास चर्चा

होय ! टीव्हीवर ! जय महाराष्ट्र चॅनेलचे तेज अभिनंदन ! अत्यंत अभिनव कल्पना ! पुणे, कोल्हापूर, नाशिक, मुंबई इथले प्रवक्ते ! पक्षांचे नद्दे, त्या त्या शहरांच्या मिसळीचे ! होय, तीच, मिसळ-पाववाली -- रस्सेदार -- कधी चविष्टपणाच्या प्रेमाने तर कधी तिच्या अंगांच्या झाणझाणीतपणामुळे डोळ्यांत पाणी आणणारी मिसळ ! मिसळ जन्मली कशी इथपासून निरानिराळ्या मिसळींची वैशिष्ट्ये काय असतात यावर सुग्रास चर्चा ! जोडीला एक सर्वमिसळतज्ज्ञ शेफ ! एकमेकांच्या अंगांवर ओरडत धावून जाणारे वेडे राजकीय प्रवक्ते बघण्याचा अनेकांना कंटाळा आलेला आहे. तसल्या त्या बीपी वाढवणाऱ्या चर्चातून निष्पत्र काहीच होत नाही, हेही आता अनेकांचे मत झालेले आहे. या पार्श्वभूमीवर गावोगावची मिसळ, उपवासाची मिसळ, नॅन-हेज मिसळ अशा चमचमीत विषयावर आनंदी प्रवक्त्यांची चर्चा आणि सोबत त्या त्या मिसळींच्या क्लिप्स ! वाह ! सर्व सहभाग्यांची अशी मौत्रिपूर्ण, दिलखुश चर्चा मी आयुष्यात पहिल्यादाच पाहिली ! नुसती बघूनही तृप्त व्हावे अशी चर्चा !

भारतात दर सात व्यक्तींत एक मनोरुगण असतो म्हणे -- त्या नेहमीच्या शिराताणू चर्चा थांववून अशा चर्चांचे उपक्रम सुरु केले तर नक्कीच ते प्रमाण कमी होईल ! पुन्हा एकदा जय महाराष्ट्रचे झाणझाणीत अभिनंदन !

--- ००० ---

वीज

याच थियेटरमध्ये साठले होते
पावसांचे पाणी मनांचे नाले बुजवून
स्वप्ने बांधल्याने एका डिशमध्ये
दहा पाणीपुऱ्या जणू

उडाणटप्पू म्हणून शब्द
मनात आले तसे वापरले
आणि कुठेच काहीच नाश पावता कामा नये
म्हणून पायऱ्या उतरताना
आवाज न होण्याची काळजी घेतली

काहीच पटवून देणे शक्य नसल्याने
अपघातानंतरही तकार केली नाही

हसून निरोप घेत उलट अमुक हॉटेलात
डोसे चांगले मिळतात हे सांगितले

सर्वांनी सर्वच वस्तू मान्य केलेल्या होत्या
त्यामुळे सवयीचे होऊन बसले होते जारणमारण
कशाचेच आश्र्वर्य नव्हते वाटत

रोज पानांचा प्रचंड पाचोळा
साठणारे रस्ते पर्यावरणाचा अभिमान बाळगत
सत्याची बाजू घेणारे म्हणून गर्वाने वागत

हा भूतकाळ पाहून एकच गिळ्डा होतो अचानक की
तावडतोब याच क्षणी चमकू दे वीज

--- ००० ---

हिमालयाची सावली

लेखनपूर्व माफी मागून ठेवतो.
कानेटकरांचे हे नाटक प्रेक्षकांना खूपच रिवळवून ठेवते आणि खूपच आवडते, हे आधीच नमूद करतो.
जसे आहे नाटक तसे राजेश देशपांडे यांनी उत्तम बसवलेय आणि या नाटकाला लागणारा अभिनय यात पुरेपूर आहे,
हेही कबूल करून ठेवतो. शृंजा प्रभुदेसाई आणि शरद पोक्षे उत्तमच.

ही अशी सुरुवात करायचे कारण म्हणजे मला हे नाटक माथेफिरू, बिनडोक पात्रांचे फडतूस, भंगार आणि कंटाळवाणे नाटक वाटले. स्वतः महर्षी आणि त्यांचे कुटुंबीय असे होते ? धन्य ते त्यांचे एकत्र जगणे ! महर्षी कुणी मोठे, परिपक वाटावेत असे नाटकात काहीच नाही. सतत त्यांच्या मोठेपणाची बकवास चाललेली. ते महर्षी आणि त्यांच्या मोठेपणाचे अवडंबर डोक्यांत घेऊन फिरणारे इतरेजन यांत फारसा फरक वाटला नाही.

पण, हेच नाटक एक ग्रेट नाटक होऊ शकते. त्याला ऐंबसर्डिटीची (मानवी जगण्यातल्या गधेपणाची) जाण असलेला दिग्दर्शक हवा. हेच नाटक एक ऐंबसर्ड नाटक म्हणून बसवायचे. प्रचंड विनोदी होईल. प्रेक्षक लोटपोट होतील – हसून हसून

लोकतील. गर्दी अशीच होईल – प्रचंड मजा येईल ! फरक एकच पडेल – सध्या आहे असे हे नाटक ज्यांना आवडतेय त्यांना हे नाटक अधिकच डल म्हणजे निरुद्ध करण्याचा धोका आहे. लोक मनोरुग्णतेकडे जातील. मी म्हणतो अशा पद्धतीने जर हेच नाटक सादर झाले तर प्रेक्षकांना ते प्रचंड करमणुकीबरोबरच शहाणपण आणि परिपक्ताही देईल. एक मनात आले ते नम्रपणे सांगितलेय. पुन्हा एकदा, माफी असावी.

पुन्हा सांगतो – नाटक जरूर पाहा.

--- ००० ---

खोबरेल तेलाचे रहस्य

थंडीत खोबरेल तेल गोठते. त्यामुळे, सामान्यतः आम्ही या मोसमात जारवाल्या बाटल्या घेतो म्हणजे त्यांतून तेल घेणे सोपे जाते. नाहीतर प्रत्येक वेळी ती तेलाची बाटली गरम करायचा उद्योग होऊन वसतो. या वेळी तेलाची तशी जारवाटली आमच्या भागात मिळाली नाही. मग मी विचार असा केला की रोज ते तेल वितळवण्याचा उद्योग करण्यापेक्षा एकदाच ते वितळवून मोठ्या तोंडाच्या बाटलीत काढून ठेवावे. म्हणून मी तसे केले. त्याच वेळी, कधीही न गोठणाऱ्या जॅस्मिन तेलाच्या बाटलीत थोडे तेल शिळ्यक होते, तेही त्यात टाकले. आता गंमत अशी दिसतेय की मी बाजूला काढलेले ते जॅस्मिनमिश्रित तेल गोठत नाहीय ! याचा अर्थ, त्या जॅस्मिन तेलात ते असे काही रसायन टाकत असावेत की त्याने तेल गोठणे घडत नाही. साधे तेल आणि जॅस्मिन तेल यांचे मी मिसळलेले प्रमाण दहास एक असावे. या पद्धतीने तेल गोठण्याचा प्रश्न मिटून जातो आणि वेळ वाचतो, असे दिसून आले. प्रयोग करून पाहावे.

-- हे पोस्टकर्त्याचे मत असून ज्यानेत्याने आपापल्या जबाबदारीवर प्रयोग करावा ही नम्र सूचना.

--- ००० ---

भारतातल्या दर सातांपैकी एक व्यक्ती मनोरुग्ण आहे असा लॅन्सेटचा अहवाल आहे म्हणे. हे अर्थातच भयानक आहे. ताप आला वा उलट्या होऊ लागल्या तर माणसे डॉक्टरांकडे जातात पण मनाच्या आजारांकडे दुर्लक्षण करायची पद्धत आहे. मनोरुग्ण म्हणजे दगडे मारत फिरणारा वा स्वतःचेच कपडे फाडत फिरणारा माणूस म्हणजे ठार वेडाच माणूस अशीच बहुतेकांची कल्पना असते. मनाचे आजार हे शरीराच्या आजारांसारखेच ' नॉर्मल ' असतात आणि त्यांच्यावरही उपाय, औषधे असतात, हे समजून घेतले पाहिजे. योग्य वेळी उपाययोजना झाल्यास मनोरुग्णांनाही चांगले आयुष्य जगता येते. कालच टीव्हीवर दीपिका पटुकोणची मुलाखत पाहिली. तीही कशी निराशाग्रस्त होती आणि त्यातून कशी बाहेर पडली हे तिने खुलेपणाने सांगितले. मनाच्या आजारांबद्दल असणाऱ्या भीती आणि तिरस्कार या रोगांतून आधी एक समाज म्हणून

बाहेर पडणे आवश्यक आहे. मनोरुगणांची हेटाळणी वा चेष्टा करण्यापेक्षा त्यांना वेळीच उपचार मिळवून घायला हवेत. आधुनिक म्हटल्या जाणाऱ्या जीवनशैलीतही मनाच्या बन्याच आजारांची कारणे आहेत. त्यांबाबत कशी काळजी घेता येईल हेही समजून घेतले जाणे गरजेचे आहे.

--- ००० ---

'मग एकच धडकी' -- तीन अंकी नाटक -- मूळ लेखक -- युजीन आयोनेस्को -- मराठी रूपांतर -- त्र्यं. वि. सरदेशमुख -- सुविद्या प्रकाशन, सोलापूर.

माझे अत्यंत आवडते नाटक. खास प्रेमाने वाचले. काही वर्षांनी या नाटकाचा पुन्हा संबंध आला आणि छान वाटले ! धन्यवाद नीतिन वैद्य.

सुरुवातीला वैद्यांचे प्रास्ताविक असून शेवटी सरदेशमुखांचा आयोनेस्कोवरचा लेख आणि त्यांनी डॉ. लागूना पाठवलेले पत्र आहे.

नाटकाचा वाचनानुभव चांगलाच येतो. पूर्वी हे कुणी मराठीत सादर केले होते का ते मला माहीत नाही. पण, आता हे रूपांतर उपलब्ध झालेले आहे, तर एखाद्या नाट्यसंस्थेने जरूर विचार करावा. किरकोळ काही बदल लागल्यास ते तालमींच्या ओघात होण्यासारखे आहे. नाटकाचा शेवट बदललेला दिसतोय. पूर्वी मी इंगिलिशमधून वाचले होते तेहा ते प्रेत ऐमिडीच्या (नरेशाच्या) भोवती पॅर्शूटसारखे गुंडाळले जाते आणि तो हवेत उढू लागतो आणि त्याची पली मँडलीन (माधुरी) खालून त्याला बोलावत असतानाही अदृश्य होतो, असे काही वाचल्याचे आठवते. मला तोच शेवट अत्यावश्यक वाटतो. सादर करणाऱ्यांनी ते ठरवावे.

नाट्याभ्यासासाठी आणि एकूणच मराठी वाचकांसाठी हे महत्त्वाचे नाटक, सरदेशमुखांच्या आयोनेस्कोवरच्या उत्तम लेखासह मराठीत उपलब्ध करून दिल्याबदल सुविद्या प्रकाशनाला धन्यवाद !

--- ००० ---

"" राजकारण ही एक कला असून तीत -- समस्यांचा शोध घेणे, त्या सर्वत्र सापडणे, त्यांच्या कारणांची भलतीच निदाने करता येणे आणि त्यांच्यावर चुकीच्या उपाययोजना करता येणे -- हे सर्व अंतर्भूत असते. ""

पांढरी कबुतरे

माणसे असतात.

मग त्यांच्या टोळ्या होतात.

मग आपली सुरक्षितता, आपले सुख आणि आपले वर्चस्व या प्रेरणा फुलतात.

मग त्या टोळ्या एकमेकांवर अन्याय करतात.

मग ते ते अन्याय निवारण करण्यासाठी शूर, कर्तवगार विभूती जन्मतात.

मग त्या विभूतींच्या त्यांच्या अनुयायांत अस्मिता बनतात.

मग टोळ्या, पगड्या, फेटे येतात.

मग एकेका रंगावर एकेका टोळीचा हळु ठरतो.

मग पांढरा रंग हा शांततेचा, असे ठरते.

मग शांततेसाठीच अस्मितांचे टकराव चालू राहतात.

मग स्वातंत्र्य, सहिष्णुता आणि सहजीवन यांवर भाषणे होत राहतात.

मग ज्यांची शक्ती जास्त ते न्याय करत राहतात.

मग मधेच कुणी, “ माणसा माणसा माणूस हो ” असे सुभाषित बोलून झोपी जातो.

चांगले म्हणजे काय हे सर्वांना माहीत असते पण ते वेगवेगळे असते.

असे तर असणारच, त्यासाठीच तर लोकशाही हवी, असे सर्वच म्हणतात.

आपणच न्यायी, वंधुप्रेमी, स्वातंत्र्यभोक्ते असे सर्वानाच वाटत राहते.

विचारांचा मुकाबला विचारांनीच केला पाहिजे, हे सगळ्यांनाच पटते.

शेवटी वैतागून पण सर्वितपणे शांततेचे प्रतीक म्हणून सर्वजण पांढरी कबुतरे हवेत सोडतात.

यातूनच मानवी जगणे आनंदाचे आणि समृद्धीचे होईल याची सर्वांनाच खात्री असते.

काहीजणांची आणखीही काही वेगळीच मते असतात.

--- 000 ---

लोकशाहीच चांगली -- परिवर्तनही होत राहते आणि मतभेदांमुळे करमणूकयुक्त हुशारीला मस्त वाव मिळतो !

नॉर्मल प्रकाश

अहो हे संपूर्ण नाटकच स्वप्रदृश्यांचे आहे
आता तुम्हीच सांगा
हे अंधारात करू की रंगीबेरंगी प्रकाशात
तुम्हाला कंटाळा नाही येणार का
अशा सततच्या एऱ्नॉर्मल प्रकाशामुळे
म्हणून ठरवलेय
की सरळ हे नॉर्मल प्रकाशातच
करायचे सादर तुमच्या कल्पनेवर सोपवून

खूप विचार केला आम्ही
की बाबा आहे कंटाळवाणेच
पण ट्रिका अशा करू की
तुम्हाला वाटावे की इंटरेस्टिंग आहे
स्वप्ने बोगस वाटत गेली तरी

नटनट्या चांगल्या आहेत आमच्या
अभिनयावरोबरच तत्त्वचिंतकही आहेत
पुराव्याशिवाय स्वप्न खरे न मानणाऱ्या
स्वप्नातही बुद्धिवाद जपणाऱ्या

कधी कधी मात्र त्यांच्यांत चर्चा होते
की बाबा प्रत्येकाचे जर वेगळेच असेल जगणे
तर सत्य कसले शोधणार आणि मग सर्वांचीच
स्वप्नावस्थाच चालू असते असे का म्हणू नये

असल्या चर्चेने शेवटी कंटाळतात त्या नटनट्या

--- ००० ---

(मानवी बुद्धीप्रमाणे वागणारा असा जर) देव असता तर त्याने डॉ. लागूना नास्तिक कशाला केले असते ?

राजकीय आकलन !!!

‘नागरिकत्व सुधारणा कायदा’ या विषयावर फेसबुकवर बरीच चर्चा चालू आहे. मी तीत सहभागी होणार नव्हतो. पण, एक पोस्ट माझ्या एका मित्राने मला टँग केल्यामुळे मी तीवर एक कॉमेंट दिली आणि मग कुणी काही म्हटल्यामुळे आणखी दोन कॉमेंट दिल्या. तो मजकूर असा --

म्हणजे, भारतीय जनतेला भारताबाहेर (म्हणजे कुठे) काढायचा हा कार्यक्रम आहे ? यावर विश्वास ठेवणे मला जरा अवघड जातेय ! मला टँग केल्यामुळे हे बोललोय, अन्यथा, मला हे संवादाचे विषयच वाटत नाहीत !

मी योग्य-अयोग्य असे काही बोललेलो नाही -- आणि परिस्थितीचे आकलन अमुकच योग्य आणि बाकीचे चिंताजनक ही कल्पनाच मुळात निरर्थक आहे -- मतेमतांतरे या स्तरावर मौल्यवान काही असू शकत नाही, हाच तर मूलभूत प्रश्न आहे -- तिकडे दुर्लक्ष केले तरच महत्त्वाचा लेखक, असे असेल तर मला ‘महत्त्वाचा लेखक’ कुणी म्हणावे यात मला इंटरेस्ट नाही. पण, मी माझे आकलन (खरे तर आकलनाचा अभाव -- जो सर्वातच आहे) मांडणारी एक पोस्टच देण्याच्या विचारात आहे. जे घडतेय ते आपोआप आकाशातून घडत नाहीय -- आपली सर्वांची मने करप असल्याने घडतेय. हे मला दिसत असूनही माझे चार मित्र मला कसे शाहाणा आणि महत्त्वाचा लेखक म्हणतील अशा मार्गाने मी जाणार नाही.

पण, मी माझ्या मित्रांवरोबर नसलो तरी तटस्थ मुळीच नाही. मी आजच यावर एक पोस्ट देईन –

मला हा संवादाचा विषय का वाटत नाही, ते आधी सांगतो. आधीच मनात पक्के निष्कर्ष तयार न ठेवता, थोडेकार एकत्रितपणे समजून घ्यावे आणि मग ज्यानेत्याने आपापले मत बनवावे, अशा खुलेपणाने चर्चा झाली तरच त्याला संवाद म्हणता येते. इथे जरा जरी वेगळे काही बोलले की जातीवर वा इतर शिव्यांवर येणारे लोक आहेत. त्यामुळे, संवाद अशक्य वाटतो. यात दोन बाजू आहेत असे समजले तर मी दोन्ही वाजूना ‘आपला’ वाटण्याची शक्यता नाही, हे समजत असल्याने मी गप्प बसतो. याचा अर्थ मी तटस्थ असतो किंवा असंवेदनशील असतो असा नाही. एकूण परिस्थिती इतकी गुंतागुंतीची आहे की यावर कुणीही ‘तज्ज्ञ’ असू शकत नाही. याचा विचार हा एकूणात कॉमन सेन्सवर म्हणजे सामान्य ज्ञानावर चालतो. काहीजण आपापल्या मताच्या पुष्टर्थ काही तपशील गोळा करून डोक्यांत वाळगतात आणि ते एकमेकांची टाळकी फोडण्यासाठी वापरतात, इतकेच. तरीही, मला कसे दिसते हे चित्र, हे खाली मांडत आहे.

विचारसरणीमुळे मिळणारा एक सुरक्षित समूह असे आता काही राहिलेले नाही – व्यवहारात विचारसरणीची किमत शून्य झालेली आहे, हे इथल्या बुद्धिनिष्ठांना त्यांच्या बुद्धिनिष्ठेमुळे च समजत नाही. जगण्यात प्रचंद असुरक्षितता आहे, त्यामुळे लोकांना आता घटू, ठाम, आक्रमक अशी ओळख हवी आहे. आपण ब्राह्मण समाजाचे उदाहरण घेऊ. महाराष्ट्रात

एके काळी समाजवादी आणि कम्युनिस्ट या जातिद्वेष न करणाऱ्या निवडी ब्राह्मणांपुढे होत्या. त्या आता खलास झालेल्या आहेत. काँग्रेसची गांधीवादी-अहिंसक ओळख आता कालबाबू झालेली आहे. राहिलेल्यांमध्ये काही पक्ष जातीय पायाचेच असल्याने ब्राह्मण-कुचेष्ठा हा अजेंडा त्यांना ठेवणे भागच आहे. अन्यथा मग जातीय संघटन कशाला, असे होऊ शकते. मग ब्राह्मणांपुढे निवडी कोणत्या राहतात की जिथे ब्राह्मण-कुचेष्ठा हे कर्मकांड मानले जात नाही? तर, शिवसेना, मनसे आणि बीजेपी. यांतली शिवसेना आता हिंदुत्व आणि मराठी या ओळखांचा त्याग करून सपाट होण्याच्या मार्गावर आहे. 'हीच ती वेळ' हे ओळखून मनसेने जर मराठीचा अजेंडा घेऊन कटूरपणे उभारी घेण्याचा प्रयत्न केला तर काही ब्राह्मण त्यांच्याकडे जाऊ शकतील. पण, दिसतेय असे की मनसे पूर्णपणे गोंधळलेली पार्टी तरी आहे किंवा कुणाचीतरी उपकृत असल्यामुळे त्यांना अस्तित्वच गमवावे लागण्याची शक्यता आहे. मग ब्राह्मणांना उरते काय? फक्त बीजेपी! याच पद्धतीनी इतर छोट्यामोठ्या समाजांचा विचार करून पाहावा. ब्राह्मणांपुढे बीजेपी ही एकच अपरिहार्य निवड आहे याचा अर्थ तो ब्राह्मणांचा पक्ष आहे, असे मुळीच नाही. भारतात एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर निवडून येणारा पक्ष हा एका जातीचा असूच नाही शकत. इथेच आणखी एक महत्त्वाची वाब नमूद करायला हवी. भारतातल्या सगळ्यात मोठ्या शक्य वा उपलब्ध अशा ओळखी वा अस्मिता कोणत्या तर हिंदुत्वाद आणि राष्ट्रवाद – आणि त्या बीजेपीने काबीज केलेल्या आहेत. त्यामुळे, बुद्धिनिष्ठ वा जातवादी वा भाषावादी अशा छोट्या छोट्या अस्मितांचे लोक कितीही कुरकुरत वा ओरडत राहिले तरी त्याचा फार मोठा परिणाम होण्याची शक्यता नाही.

आता सर्वधर्मसमभावाचा मुद्दा घेऊ. इथे जातवादी गठूळ्याचा पक्ष मुळात केंद्रात तरी सत्तेवर येणेच शक्य नाही – आपले छोटे छोटे स्वार्थ संभाळणे एवढेच त्यांचे उद्दिष्ट असू शकते. धर्माचा अंतर्भाव नावात असला तरी ते पक्ष मान्यताप्राप्त, कायदेशीर अस्तित्व असलेले पक्ष आहेत. याचाच अर्थ तेही संविधानाने नियंत्रितच आहेत. सत्तेत येण्यासाठी मतांची गणिते कुणीही कशीही करत असले तरी सत्ता मिळाल्यास सेक्युलरच राहावे लागेल. त्यामुळे बीजेपी वा ए आय एम आय एम हे धार्मिक फूट पाडणारे पक्ष आहेत, असे म्हणता येत नाही.

या पार्श्वभूमीवर सध्याच्या नागरिकत्व सुधारणा कायद्याच्या चर्चेकडे पाहिले पाहिजे. कुठलाही सत्ताधारी स्वतःच्याच बुडाखाली बँब लावून घेणार नाही आणि धार्मिक भेदभावाचा कायदा करू शकणार नाही. आपल्या आवडत्या संविधानासह लोकशाही मार्गाने निवडून आलेल्या इतक्या लोकांना संविधान कळतच नसेल असे मी गृहीत धरू शकत नाही. कोणताही कायदा असो की बौद्धिक रचना असो कधीच परिपूर्ण असू शकत नाही. त्यात त्रुटी वा आक्षेपांचे मुद्दे वा अंमलबजावणीत येऊ शकणाऱ्या अडचणी हे सर्व असणारच. तसे यातही असणार. त्यात सुधारणा करत जाणे हाच त्यावर मार्ग.

पण, हे करायचीच काय गरज होती, असा एक प्रश्न येऊ शकतो. लोकांना ठाम ओळख हवी आहे – आम्ही लेचेपेचे नाही, असे म्हणायचा आकमकपणा हवा आहे, यासाठी, हेच त्याचे उत्तर आहे. भारत-पाकिस्तान संबंधांतल्या कृतींची बदलती शैली लोकांना आवडते आहे, हवी आहे.

सारांश, मला हे चित्र असे दिसते. हेही बौद्धिकच आणि कोणत्याही विशेष अभ्यासाशिवाय सामान्य ज्ञानावर आधारित आहे. त्यामुळे मी हेही अभेद्य समजत नाही. अगदी तज्जांच्या आकलनवाबतही हजारो मतभेद होतात तर मी तर एक साधा सामान्य नागरीक आहे. या कायद्याचा खोलात जाऊन अभ्यास करा, ३७० चा करा, निरनिराळे बलात्कार, खून झालेत, त्या केसेस कशा चालल्या आहेत ते समजून घ्या, भ्रष्टाचाराचे सगळे चर्चेतले प्रकार समजून घ्या, जीएसटीचे समजून घ्या, मंदीचे काय होईल याचा अभ्यास करा, सीरियाचा प्रश्न बघा, ट्रॅपच्या महाभियोगाचे बघा – हे सगळे मलाच काय, कुणालाच शक्य नाही. यांतले बहुतेक सगळे विषय सखोल अभ्यासाची गरज असणारे आहेत. यांतल्या प्रत्येकावर भूमिका घ्या अन्यथा आम्ही तुम्हाला असंवेदनशील म्हणू – असे म्हणायची एक फॅशन आहे. हा धोका स्वीकारणे भाग आहे.

आता लेखक म्हणून माझी काय जबाबदारी ? तर अशा प्रश्नांत लेखक आणि कारकून आणि मजूर यांच्यांत काहीच फरक नाही. लोकशाही याचा अर्थच सर्वांची सारखीच जबाबदारी. पण, तरीही, बुद्धीने मानवी समस्यांची निराकरणे होत नाहीत, या माझ्या प्रमुख आशयाला पूरक असेच या गोष्टींचे माझे भान असते. या फडतूस गोष्टींत एकादी बाजू घेऊन रोज एकमेकांशी डोकेफोड करत बसणे मला निरर्थक वाटते. मला दिसणारा आशय व्यक्त करणे हेच माझे मुख्य काम – ते मी करतो. तरीही, वेळोवेळी, एक नागरीक म्हणून मतदानाचे माझे कर्तव्यही त्या त्या वेळी न चुकता मी पार पाडत असतोच. वेळकाळउमेदवार पाहून माझा बदलता कार्यक्रम असतो. वेळोवेळी मी काँग्रेस, राष्ट्रवादी, कम्युनिस्ट, बीजेपी, मनसे या सर्वांनाच कधी ना कधी मतदान केलेले आहे. एकच काहीतरी भूमिका घेऊन रोज कुत्सितपणा करत बसणे मला निरर्थक वाटते. पण, तेच महत्त्वाचे वाटणाऱ्यांना मी शिकवायला जात नाही. मी काय केले पाहिजे हे इतरांनीही मला शिकवू नये अशी एक माझी नम्र अपेक्षा असते. आणखी सुचताहेत काही मुद्दे पण यात सर्व आले, असेच वाटतेय ! जय हिंद !

--- ००० ---

I personally would like to bring a tortoise onto the stage, turn it into a racehorse, then into a hat, a song, a dragoon and a fountain of water. One can dare anything in the theatre and it is the place where one dares the least.

-- Eugene Ionesco

व्यक्तिशः मला रंगमंचावर कासव आणायला आवडेल, नंतर त्याचाच रेसचा घोडा करायचा, मग त्याचीच हॅट करायची, मग एक गाणे, एक सशस्त्र कूर सैनिक आणि एक पाण्याचा झरा. रंगभूमीवर खरे तर आपण कोणतेही धाडस करू शकतो आणि तरीही आपण तिथेच सर्वात कमी धाडस करतो.

-- युजीन आयोनेस्को.

सूक्ष्म चावटपणाचे मराठीतले एक अत्यंत सभ्य नैतिक नाटक !

गिरीशाचे तसेच सूक्ष्म दिग्दर्शन,
'सगळे समजणारे' नमूनेदार कलाकार
आणि लेखक अर्थात मीच !

शिल्पकार

मी तुला शब्दांनी घेरू शकतो
असंख्य प्रतिमांनी भ्रमित करू शकतो
तुझे लक्ष विचलित होउन्च नाही शकणार
अशा जाहुई संपर्काची रास रचू शकतो
तुला नकळत लुटू शकतो तुझा काळ
तुइया आक्षेपाला वावच न मिळता
तुझी प्रावरणे विसरून
व्हावे तुझे मन पूर्ण खुले
असे काल्पनिक स्पर्श
भरू शकतो मी तुइया जगात
नासधूस करू शकतो
तू निगराणी केलेल्या तुइया बागेची
आणि तुझे पाळीव पशुपक्षी
घेऊ शकतो मी माइया कह्यात

याबाबत तुला काहीही शंका नाही

हे मला माहीत आहे

तूच तर आहेस माझ्या

आत्मविश्वासाची शिल्पकार

--- ००० ---

डॉ. लागू आणि अभिनय

आज दि. १९-१२-१९ रोजी डॉ. लागूच्यावर अनेक पेपरांत अग्रलेख आलेले आहेत. त्यांपैकी लोकसत्तेतल्या अग्रलेखातल्या काही मुद्यांबाबत इथे विचार व्हावा असे वाटल्याने लिहीत आहे. (एक ' डॉक्टर ' की मौत ...)

१. “ उत्तम जागतिक वाढ्याच्या परिशीलनाने आणि जॉन गिलबुड वा लॉरेन्स ऑलिव्हिए यांच्या रंगभूमी वावराच्या अभ्यासाने आपण कोठे आहोत आणि कोठे जायला हवे याची पूर्ण जाणीव त्यांना होती. हे खूप महत्त्वाचे. डोळ्यांसमोर शिखर असले की वाटेतल्या लोकप्रियतेच्या टीचभर उंचवट्यांकडे चेहऱ्यावरच्या मुरुमांप्रमाणे दुर्लक्ष करायची आपोआप सवय लागते. ” असे म्हटलेले आहे. ते मुरुम समजा आपणही दुर्लक्ष करू आणि मुद्याकडे येऊ. म्हणजे लागू स्वतः शिखर नव्हते का ? समजा त्या परदेशी नटांचा अभिनय म्हणजे शिखरे होती, म्हणजे काय ? लागू शेवटी तिथवर पोचले म्हणावे की नाही ? की शिखरावर पोचण्यासाठी नाटकेच ‘ तशी ’ लागतात ? लागू स्वतःला लेखकाचा ‘ लमाण ’ म्हणवतात मग मूळ नाटक जितके घेट असेल तेवढ्याच शिखरावर पोचता येईल, असे असते का ? मराठीत अशी अत्युच्च शिखरे म्हणता येतील अशी नाटके कोणती ? तशी नसतील तर इथले नट कायम ‘ बिचारे ’ च राहणार का ? नट ‘ मोठा ’ होणे म्हणजे काय ? लागूमुळे कानेटकरांची नाटके ‘ अधिक ’ मोठी झाली असे याच अग्रलेखात म्हटले आहे. म्हणजे, लेखकाने दिलेल्या मालापेक्षा काही जास्त माल हा लमाण पोचवत होता का ? ते ‘ काही जास्त ’ म्हणजे काय ? काही गळमर मिळालेले नट घेऊ – दिलीपकुमार, राज कपूर, देव आनंद, शम्मी कपूर, राजेश खन्ना, अमिताभ बच्चन, शाहरुख खान, सलमान खान, आमीर खान – हे ‘ मोठे ’ म्हणजे शिखरे सर करणारे नट म्हणावेत की नाही ? की उत्तम करमणूक करून मिळणारे गळमर वेगळे आणि शिखरे सर करणे वेगळे ? शिखरे सर करण्यासाठी आव्हानात्मक आशय आहे तर त्या नाटकांत कामे करून कुणी ‘ मोठा ’ नट होऊ शकेल ? का नाही ? आयनेस्कोच्या नाटकांत तसा आव्हानात्मक आशय आहे तर त्या नाटकांत कामे करून कुणी इंटरेस्टच नाही – मग अशा ठिकाणी अभिनय म्हणजे काय लागेल ? की लाखोंची करमणूक करून गळमर मिळवतो तोच मोठा नट ? ते म्हणतात की लागूंची ‘ बुद्धिनिष्ठा ’ यामागे होती. अभिनय हे जर बौद्धिक काम असेल तर आपल्याकडे

शेकड्यांनी डॉक्टर्स, इंजिनियर्स बुद्धीने अभ्यास करून तयार होतात तसे नट का नाही होत ? की अभिनय हे फक्त बुद्धीचे काम नाही ? – या सर्व प्रश्नांचा विचार होणे महत्त्वाचे ठरेल.

२. “ एरवी कायम गोलमाल भूमिका घेणाऱ्या तेंडुलकर यांना त्या वेळेस आपण कसे नियतिवादी आहोत हे कबूल करण्याचा सोयीस्करवाद मान्य करावा लागला होता, ही बाब महत्त्वाची. ” वा ! तेंडुलकर हे इथले महान नाटककार समजले गेलेले आहेत ! ते गोलमाल भूमिकेचे होते ? म्हणजे त्यांचे लेखनच गोलमाल होते की त्यांचे लेखनबाब्य वैचारिक बोलणे ? आणि डॉ. लागू तर लेखकाचे लमाण. मग ते तेंडुलकरांच्या नाटकांत कामे करत तेव्हा काय पोचवत होते ? लेखक गोलमाल आणि नट बुद्धिनिष्ठ अशा संयोगातून लमाणगिरी कशी करता येणार ? वरे तेंडुलकर जाऊ यात, ‘ स्पष्ट ’ भूमिका असणाऱ्या कोणत्या लेखकांची नाटके लागूनी केली ? फक्त गोपु ? अभिनयातून पोचवला जाणारा आशय म्हणजे एखादी ‘ स्पष्ट ’ भूमिका असते ? – हे प्रश्न विचारात – चर्चेत असायला हवेत.

नाटक ही एक सामूहिक कला आहे. यात अभिनेता हा एक लमाण असतो ही कल्पनाच तद्दन चुकीची वाटते. लेखक, दिग्दर्शक, अभिनेते, तंत्रज्ञ या सर्वांच्याच एकत्रित सर्जकतेतून नाटक घडते, हे लक्षात घ्यायला हवे. एकूण टीमच जेव्हा चिंतनशील आणि सर्जक असते तेव्हाच नाटकाची जादू प्रेक्षकांसमोर मोर्ढ्या आशयाचे आव्हान उभे करू शकते.

या प्रश्नांच्या बाबतीत जिंकणे-हरणे अशा फडतूस राजकीय हिरीरीने विचार न करता समजून घेण्याची प्रक्रिया म्हणून बोलले जावे, असे वाटल्याने ही पोस्ट दिली आहे.

--- ००० ---

एक जमला तसा अनुवाद --

प्रेयसी

-- पॉल एल्युआर्ड.

ती उभी आहे माझ्या पापण्यांवर
आणि तिचे केस गुरफटलेयत माझ्या केसांत

तिला माझ्या हातांचा आकार आहे
ती माझ्या डोळ्यांच्याच रंगाची आहे

माझ्या सावलीने तिला गट्टम केलेय

जणू आकाशाला भिडलेला दगडच

तिचे डोळे सतत उघडेच असतात

आणि मला ती झोपू नाही देत

दिवसाच्या लरव्व उजेडात तिची स्वप्ने

सूर्याची करतात वाफ

मला हसवतात, हसायला आणि रडायला लावतात

आणि बोलायला लावतात बोलण्याचे काहीच नसताना

--- ००० ---

बंधन नाहीय

बंधन नाहीय माझ्या कवितेला

असे समजा की ती भोसकूनही टाकू शकते

रस्त्यावरून चाललेल्या एखाद्या माणसाला

वाचकांना कारणे न पटवता

ती शोकगीत गाऊ शकते वा होऊ शकते

रोमांचित आणि रोमँटिक

ती पूर्ण विश्व भरून टाकू शकते

तीव्र आसक्तीच्या दगडी पदार्थाने

आणि खुलीही असू शकते

पूर्ण नसण्यात

ती कोणत्या जगात आहे

हे ती ओळखत वा सांगत बसणार नाही

ती कोणत्याही माणसाचे चरित्र

असू शकते वा माझे आत्मचरित्र

ती गुंतलेली असू शकते

कोणत्याही रामरगाड्यात
वा तटस्थी असू शकते
सुखाचे अत्युच्च शिखर समोर
हात जोडून उमे असताना

कधी ती मला संतही करू शकते
कधी लटकवून टाकावे असा गुन्हेगार

ती वांधील नाही आशयाच्या अलिकडे
असायला वा आशयच असायला

--- ००० ---

मा. कृ. पारधी हे एक नामवंत नाट्यसमीक्षक. ते आज बुधवार दिनांक १८ डिसेंबर २०१९ रोजी शंभराब्या वर्षात पदार्पण करत आहेत. या निमित्ताने त्यांना खूप शुभेच्छा !

पुण्यात आम्ही काही मित्रांनी स्थापन केलेली ' अवकाश कलामंच ' ही एक नाट्यसंस्था आहे. त्या संस्थेची पहिली कलाकृती होती माझे ' धागेदोरे ' हे दोन अंकी नाटक. ते नाटक विद्यासागर अध्यापक (' साखर खालेला माणूस ' चा लेखक) याने दिग्दर्शित केले होते आणि त्यातली मोहिले ही प्रमुख भूमिका साकारली होती अनिल भागवत याने. ते नाटक पाहायला पारधी सर आले होते. त्यांनी त्या नाटकावर एक उत्तम समीक्षण ' महाराष्ट्र हेरालड ' या इंग्रजी पेपरात लिहिले होते. त्यातले एक वाक्य मी माझ्या संकेतस्थळावर घेतलेले आहे. ते असे आहे --

Mohile in ' Dhagedore ' can be hailed as the first anti-hero of Marathi theatre.

-- M. K. Pardhy, Maharashtra Herald, Pune, 10-03-97.

(" ' धागेदोरे ' या नाटकातले मोहिले म्हणजे मराठी रंगभूमीवरचा पहिला न-नायक म्हणून प्रशंसिता येईल. ")

त्यांचे हे मत मला सुखावणारे असले तरी माझा या बाबतीत कसलाच क्लेम वा दावा नाही, हे नप्रपणे नमूद करून ठेवतो.

आदरणीय पारधी सरांना पुन्हा एकदा शुभेच्छा !

डॉ. लागू स्वतंत्रपणे मोठे होतेच पण निळूभाऊ फुले यांच्याबरोबर जोडलेले नाव म्हणूनही मराठी मनात त्यांचे एक विशेष स्थान आहे. त्यांच्या मोठेपणाची एक आठवण --

पुण्यातले मनोहर मंगल कार्यालय. दोघेतिघे मिळून निळूभाऊ फुले यांची मुलाखत घेत होते -- त्यांतले एक होते डॉ. लागू. तुडुंब भरलेल्या त्या हॉलमध्ये डॉ. लागूनी प्रश्न विचारला -- "तुमचे 'सखाराम बाइंडर' पाहिल्यावर मी तुमचे पाय धरले होते, ते आठवतेय का ?" निळूभाऊ नम्र स्मित करत म्हणाले, "होय। आठवतेय -- " एका एवढ्या प्रचंड यशस्वी नटाने दुसऱ्या एका तुल्यबळ नटाला असा भर सभेत मानाचा मुजरा करावा हा प्रसंग एक अत्यंत हृद्य प्रसंग म्हणून लक्षात राहिलाय !

डॉक्टरांच्या स्मृतीस अभिवादन !

मार्किस्ट असो, मनोवैज्ञानिक असो, फ्रॉइडला न मानणारा असो की नित्येला उच्चलुन धरणारा असो -- कोण्याही तत्त्वचिंतकापुढे एकच समस्या उभी आहे; आपण जिवंत राहायचे कसे? जगायचे कसे? कशाच्या बंदीतून निघाल्याने जगणे शक्य होईल? अंतःप्रेरणांच्या की बाब्य निषेधसूत्रांच्या? क्रांतीच्या की प्रतिक्रांतीच्या? मर्यादा निर्बंध तोडणे आवश्यक की ते अधिक गच्छ आवळावे लागतील?

युजिन आयनेस्को

(मग एकच धडकी ह्या पुस्तकातील त्र्यं.वि.सरदेशमुख ह्यांनी लिहिलेल्या आयनेस्कोवरील लेखातून)

एक मोठे निष्णात अभिनेते डॉ. श्रीराम लागू यांच्या स्मृतीस
विनम्र अभिवादन !

टीव्हीवर नंदुरवारचा घोडेबाजार दाखवला -- खूपच महाग घोडे ! घोडेबाजाराला घोडेबाजार का म्हणतात हे समजले !

दुतर्फी

खरे तर बोलायचे काहीच नव्हते
उगीचच संपर्क नुसता
संध्याकाळचे छाया-प्रकाश खेल
तसे तर माझेच नुसते
नुसते मनाचेच तर काय
तुझ्या व्यापात तुला न पोचणारे
किंवा जणू न पोचणारे
किंवा जणू पोचलेच नाहीत
असे मुद्दाम दाखवले गेलेले

चहाप्रिय वेळ
साधलेली जणू निर्हंतुक
जणू जाता जाता
सहजसे एक स्मित
मानसिकच तर काय

एखाद्या अक्षरात
जणू असावी एक पूर्ण कविता
क्षणिक पण अमर्याद
हव्या त्याच अगाध
परिपूर्ण आशयाची

ना देण्याचा त्रास
ना घेण्याचे सत्य
अशी पण दुतर्फी

--- ००० ---

सत्यरस्फोटक --

शनिवार दिनांक १४ डिसेंबर २०१९ च्या पुणे लोकसत्ताच्या 'चतुरंग' पुरवणीत डॉ. रूपा रेगे नित्सुरे यांचा त्यांचे पपा मे. पुं. रेगे यांच्यावर एक लेख आलेला आहे. त्यात असे म्हटले आहे की "स्वतः तत्त्वज्ञ असल्यामुळे त्यांना प्रार्थना करणे जमत नसे, पण 'कधीतरी मनोभावे प्रार्थना करण्याची क्षमता मला प्राप्त होईल ' अशी आशा ते व्यक्त करायचे. "

इथे ज्ञानेश्वरांचे पसायदान आठवू शकते. त्याचबरोबर कीर्किंगार्डचे खालील प्रख्यात वाक्यही विचारात घेता येते –

"Prayer does not change God, but it changes him who prays."

Soren Kierkegaard.

म्हणजे "प्रार्थनेने देव नाही बदलत तर प्रार्थना करणारा माणूस बदलतो".

इथले संतवाडमय हे कोणवधी लोकांना शहाणपण देण्याबरोबरच त्यांना दिलासा देण्याचे आणि त्यांचे समुपदेशन करण्याचे महान कामही करत असते हे दुर्लक्षिता येणार नाही.

फक्त बुद्धी हेच एक मूल्य आहे आणि तत्त्वज्ञान, अध्यात्म वा प्रार्थना हे सगळे निरर्थक आहे, असा भ्रम पसरवणे धोक्याचे आहे. अंगश्रद्धा वा कर्मकांड यांचा विरोधच व्हायला हवा यात शंकाच नाही.

--- 000 ---

म्हशी-रेड्यांचे प्रदर्शन -- या बघा देखण्या म्हशी आणि त्यांची एवढी मोठी शिंगे ! मोठी शिंगे म्हणजे म्हाताच्या असतात ना त्या म्हशी ?

आसक्ती

आसक्तीच्या बोलण्याने मन विथरते

म्हणून पूर्ण अबोला चालु होता

म्हटले बोलणे जाऊ दे

नुसती कविताच लिहितो सर्वासाठी

चालेल का

आणि ही काही आसक्तीची वा प्रेमाची
नाहीय कविता वा मनधरणीचीही नाहीय
कोरडी ठणठणीत भावनाहीन
आणि अर्थहीन आणि मुख्य म्हणजे
मन नष्टच करून लिहिलीय ही कविता

आता काय आहे या कवितेत
करावे तरी काय
नाही म्हणजे नाहीच पटत
अजून --

--- ००० ---

चहादिन

आज जागतिक चहादिन आहे म्हणे ! या अमृततुल्य पेयाच्या या खास दिनाची इथे एफबीवर कुणालाच दखल नसावी याचे आश्रय वाटले. या पेयाबद्दल माझ्या अनेक आठवणी आहेत. मला स्वतःला चहा कितीही वेळा चालत असे. या बाबतीतली एक माहिती अशी की पूर्वी व्ही के कृष्ण मेनन नामक एक अत्यंत विद्वान आणि खरोखर आदरणीय असे काँग्रेसचे पुढारी होते. ते दिवसातून २०-२० वेळा चहा घेत असे ऐकून होतो. चहाचे पाणी अखंड उकळत असलेले मला आठवणारे एक महत्त्वाचे घर म्हणजे निळू फुले यांचे -- पुण्यातल्या खडक माळ आळीतले. मी त्यांची मुलाखत घ्यायला दोनदा तिकडे गेलो होतो. निळूभाऊंकडे माणसांचे येणोजाणे खूप असे. दर अर्ध्या तासाने आतून एक चहाचा राऊंड येणारच. सांगायची गरजच नाही -- हे मी दोन्ही वेळी पाहिले होते.

मी जळगाव जिल्ह्यात एका खेड्यात सेंट्रल बँक ऑफ इंडियात शाखाप्रबंधक होतो. मला वसुली, भेटीगाठी, ठेवी व खाती जमवणे अशा कामांसाठी तिथल्या अनेक खेड्यांतून फिरावे लागे. तेव्हा मी तिथल्या नागरिकांचे प्रेम आणि अगत्य यांचा खूप अनुभव घेतला. प्रत्येक घरात चहा व सुपारी कंपल्सरी असे. नको म्हणणे हे त्यांना फारच नाराजीचे होई. तेव्हा मी तीनचार तासांत सहज पाचसहा वेळा चहा पीत असे !

चहा हा माझा आयुष्यभरचा प्रिय विषय राहिलेला आहे. सांगण्यासारखे खूप आहे. पण, थोडक्यात गोडी !
माणसामाणसांत जिब्हाळा, प्रेम निर्माण करणारे हे पेय म्हणजे नक्कीच या पृथ्वीवरचे अमृतच आहे !

सर्व फ्रेंडसना हा माझ्याकडून शाळ्दिक (की बोलाचाच) चहा !

--- ००० ---

हा समाज

दुःखमुक्ती म्हणजेच धर्म
पण धर्माची लेबले धारण करून
स्वतःसह सर्वानाच दुःखी करणे
हेच आता धर्माचे मुख्य काम

कुणी फुले शाहू आंबेडकर म्हणा
कुणी टिळक साठे ठाकरे म्हणा
कुणी ज्ञानेश्वर तुकाराम पुल म्हणा
सर्वच लेबलांची आभूषणे विपरीत
टिळे लावणारेही सगळे धर्मनिरपेक्ष
आणि जातींच्या ओळखांत लडबडलेही
जाति-अंतवादी
असे सगळेच पुरोगामी

आत्मवंचक ढोंगी आणि हिंसक
हे शब्द अलंकार नाहीत
पण अचूक वर्णने म्हणून शोभतील असे

समस्या सगळ्या इतरांमुळे आहेत
माझ्यामुळे नाहीत
अशी कट्टर खात्री असलेले

सतत एकमेकांवर हळ्ळे करू इच्छिणारे
पण संख्यावळावर आधारित
धूर्तपणा आणि मुत्सदीपणा करणारे
अशा लाडक्या नेत्यांचे
स्वाभिमानी लाडके एकनिष्ठ कार्यकर्ते
असलेला विशाल जनसागर म्हणजेच
गर्वाने आणि ऐतिहासिक लढाऊ बाण्याने
फुललेला हा खुजा टाईमपास समाज

सतत उपरोक्तिक कृतिसत बोलणारा
टोमणे मारणारा खवचटपणात रमणारा
टोले-प्रतिटोले लगावणारा
चेष्टा टवाळी करणारा
खिल्ली उडवणारा
हा ट्रोली आणि टोली समाज

सगळेच असे वागतात तर मीच एकटा
चांगला कसा वागू
मराठी माणसाला नकोत का त्याचे हक्क
सर्व धर्माना त्यांची त्यांची भूमी आहे
तर आम्हाला नको का आमची हक्काची भूमी
असे बिनतोड आणि मूलभूत प्रश्न
प्रामाणिकपणे विचारणारा

हा नाजुक भावनांचा
अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यवादी समाज
राम आंबेडकर शिवाजी महाराज
यांचे विडंबन न चालणारा
शोषितांच्या न्यायाची

तातडी वाटणारा उदात्त माणुसकीचा समाज

प्रत्येक माणूस सात्त्विक संतापाने
युक्त असलेला आणि एकमेकांना घावरून असलेला
शांततावादी साळसूद मूल्यभक्त आणि संविधानभक्त समाज

हा बेरोजगारी गरिवी शोषण
आणि अस्मिता आणि द्वेष या रोगांनी ग्रस्त समाज
आत्ममग्न आणि आत्मगौरवी

--- ००० ---

मुकाबला

कवितेतल्या वस्तू
यायला हव्यात निरर्थातून
अन्यथा त्यांचा आधीच झालेला असतो
सकाळच्या चेतक चहाचा सवयीचा चोथा

जगत जाण्याचा हाच असतो मुख्य प्रश्न
सुंदर सूर्यास्त दिसण्याआधीच
दिसतो त्याचा आठवणीतला सारांश

याचा मुकाबला ठरवून कसा करणार
त्याला कवितेचेच असणे
असायला हवे
मुकाबला नसलेले

--- ००० ---

Vijaynagar society of Andheri is a model for waste management

[youtube.com](https://www.youtube.com)

एक महत्त्वाची लघुफिल्म --

पोळे

रस्त्यावरच्या दिव्याभोवतीचे किंडे
आहे तेवढे जगत असणार नीट
आपण कुणाला नको आहोत या भावनेशिवाय

अचानक अनेक काचेच्या डिशेस
पडून फुटल्या तेव्हा या घरावदल
काय आले असेल त्यांच्या मनांत कोण जाणे

घर वा ऑफीस वा संस्था
वा एकाद्या नात्यातच नकोसे होणे
हे उतू गेलेल्या दुधासारखे ताबाहीनच

आपण पाळलेल्या कुञ्याला खूप लांब
सोडून आलो होतो आपण तरी ते आलेच परत
प्रेमाने की आपण हवे आहोत इथे असे वाटून

सर्वत्र सुसंधी मान आणि आपलीच पृथ्वी
असे जगता येणे म्हणजे अमर्याद पाणीपुरीच
आपल्या नखांचे वर्चस्व मान्य असलेली

कुठेही जाण्यायेण्यापेक्षा प्रेमाच्या शोधात
आहे इथेच नगण्य होत जावे किंचयांना
दिव्याभोवतीच्या मधाचे पोळे कोण घडवू देईल

--- ००० ---

मराठी साहित्यात

पराभव होऊनही

स्वतःच्या मतांबद्दल फारच टची राहात
जराही वेगळे काही सहन न होणारे
लोकशाहीवादी आक्रमक होत
आणि टोले-प्रतिटोले करत
साहिष्णुतावादी विद्रोही झाले

पण एका वेगळ्या परिस्थितीत

हिंदुत्ववादी कम्युनिस्ट होत
त्यांनी सभात्याग केला आणि तरीही
आधीचे प्रादेशिक हित लक्षात घेत
जागतिक मानवी हक्क संघटनेला
त्यांनी सडेतोड उत्तर दिले

लोकशाहीत विचारसरणीपेक्षा

जनतेचे हितच महत्वाचे असते
हे जनता समजून होती
पण काही किरकोळ विचारवंत
बोलत राहिले चेवाचेवाने
सर्वांच्याच भूमिकांतील आंतरविरोधांबद्दल

एवढे होऊनही शुद्ध साजुक

सचोटीच्या भूमिका असणारे
जनतेपासून तुटून सेफ राहिले
मराठी साहित्यात

--- ००० ---

अत्युत्तम स्फुट लेखन

स्फुट लेखनाला जागा मर्यादित आणि कमी असते. तरीही, त्यातही कधी कधी अत्युत्तम लेख वाचायला मिळतात. आजच्या पुणे लोकसत्ताच्या पान ७ वर 'उलटा चष्मा' या सदरातला 'पुतळ्यांची माळ' हा लेख तसा आहे. थोडक्या जागेत अनेक सुयोग्य संदर्भासह इतके छान मुद्दे मांडल्याबदल माझे सदर लेखकास (लेख निनावी आहे) सादर नमन ! अस्मितांचा रोग हा मी एक व्यापक आणि भयानक रोग समजतो. राजकीय हेतूनी हा रोग कसा पसरवला जातो त्याचे फारच विदारक विवेचन या लेखात आलेले आहे.

याच विषयावरचा आणखी एक स्फुट लेख आजच्या पुणे सकाळच्या पान ६ वरही आहे. सदर, ' मर्म ' आणि लेख, ' अनावश्यक वाद ' . हाही लेख निनावीच आहे. याही लेखकाला अर्थातच सादर नमन !

कोणत्याही अस्मितेत वा समरूपतेत गुंतलेले मन हे त्याची लवचिकता, प्रवाहीपणा, ग्रहणशक्ती आणि कल्पनाशक्ती हे सर्व खूप मोठ्या प्रमाणात गमावून बसते. ते रटाळ, संकुचित, खत्रुड आणि हिंसक बनते. राजकीय स्वार्थासाठी लोकांचे निरनिराळे समूह असे खुजे झाले तरी नेत्यांना चालणार असते. तो त्यांचा जुगार असतो. मोठे काम करून गेलेल्यांसाठी कृतज्ञता आणि आदर बाळगण्यात काहीच चूक नसते. पण त्यातून निरनिराळ्या टोळ्या निर्माण होणे कुणाच्याच हिताचे असू शकत नाही. मुख्य म्हणजे, अशा टोळ्यांत सामील होणाऱ्या व्यक्तींचेच जगणे यात खुरटून सडून जाते. म. गांधींना भारतभर प्रेमादर लाभतो पण तशा लोकांच्या टोळ्या झालेल्या दिसत नाहीत, हे पाहण्यासारखे आहे.

टोळ्या आणि त्यांचा हिंसकपणा यांची विभूतींबदलच्या कृतज्ञतेला आणि आदराला अपरिहार्य गरज असतेच का ?

--- ००० ---

जंगलातला वाघ आणि त्यांचे चित्र वापरणारा मानवी वाघ यांत एक महत्त्वाचा फरक असतो -- मानवी वाघ लाचार होऊ शकतो !

मूलाधार

पचनसंस्था नीट चालेल ना श्वासोच्छवासात
अडचण नाही ना येणार जवळचे नातेवाईक मित्र

ठीक राहतील ना आणि मुख्य म्हणजे
 माझे उत्पन्नसाधन गोता नाही ना खाणार
 आणि त्याहून मुख्य म्हणजे
 माझी प्रतिमा राहील ना अबाधित
 (प्रतिमाभंग करणारे माझ्यात वरेच असून)

असे विचार समजा नको आहेत डोक्यात
 किंवा हे डोक्यात आल्यामुळेच
 कदाचित तसेच घडण्याची भीती आहे
 तर जमेल का हे विचार वा यांतला एकही विचार
 टाळता येणे वा नष्ट करता येणे

या प्रश्नाच्या नकारार्थी उत्तराने
 दरदरून घाम फुटतो
 माझेच मन का म्हणून सक्ती करतेय
 मलाच सतत घोक्यात राहण्याची

आणि मग मनच सांगते की बाळा
 मी असेन तोवर असणारच हे सगळे
 माझ्यातले अमुकच एवढेच
 टाळायचे ऑपरेशन शक्य नाही होणार

आणि मलाच तू मान्य केलेयस
 जगण्याचा अटळ मूलाधार म्हणून

--- ००० ---

पारा

घरासमोर असावी एक निळी इमारत रोज दिसणारी

जणू अंघोळ झाल्यावर मी दिसावे हास्यवदन आणि रात्री उदासीन

काय हे महत्त्वाचे नसून क्रोध असणे प्रेमाने हळुवार
नवेसारखे नाजुक होणे अस्या किती छान किंवा वॉव होणे
अजगराच्या पोटातून भविष्य पाहणे
आपल्यासारख्याच मर्त्य मित्राचे पोस्ट मॉर्टम झाल्यावर
त्याच्या अदृश्य नातेवाईकांना दगड मारणे
आणि ऐंझी फुटी विहिरीत दिसणारे
तळव्या एवढे पाणी आपल्याच फेठ्यावर
ओढून घेणे आणि परंपरागत
भरीतभाकरीचे गुणगान गात
जातिद्वेषात आत्मसंतुष्ट राहणे

हे सगळे हवेय कवितेत तुम्हाला याचा अर्थ
तुम्ही घावरलेले आहात
तुम्हाला अमर व्हायचेय
तुमच्या मनाला नकळत हवाय
गोष्ट पूर्ण करणारा रहस्यभेद

ही कविता तुमचा पारा उत्तरवत आणेल
क्षोभ नको म्हणत म्हणत राहील
आहे ते बघू या बाहेर येत

आणि मग शेवटी विचारेल
काय उरतेय आता

--- ००० ---

अवकाश

तिच्या केसांतून निघालेल्या
ताकदवर सळ्या
उड्हणपुलाच्या कामी आल्या
पण माझा स्वभाव म्हणू की
समजा तटस्थता किंवा
पटण्यासाठी म्हणू सहनशीलता
मी म्हटल्याप्रमाणे
तो पूल वापरतो
पण तिची आठवण नाही काढत

एखादा दुरावा म्हणून
नाही सोडत मी साबणाचे फुगे
उलट ते असतात
जणू माझ्या संगीतरचना
मला माझ्या आयुष्यात बुडवणाऱ्या

माझ्या गाण्यांत स्थियाही असतात
ज्या ऑफिसांतून आल्यावर
फक्त ताजमहालाचे चित्र पाहात
झोपी जातात जणू त्यांनाही
फक्त रुटीन पुरेसे असते

हा स्वाभिमानही नसतो
घडले ते जाऊ दे
इतकेच म्हणणारा
हा एक अवकाश असतो

--- ००० ---

रोजचे जगणे

ताट नैवेद्याचे आहे म्हणून
भर दुपारी तापल्या उन्हात
अनवाणी चालत पाय भाजत
देवळापर्यंत जाऊन
निर्दयपणे तापलेल्या
दगडी पायन्या चढून
देवळात पोचून देवासाठी
असे दिव्य पार पाडणे
हे अघोरी आहे

आणि मग तो तापलेला रस्ताच
कशाला हवाय रोजचे जगणे असताना
आपल्या आवडीचे

--- ००० ---

दिलासादायक

समुद्रावर येण्यापूर्वी
नुकीच पाहिली होती फुलपारवरे
पण त्यांचे रंग त्याला सांगण्यात
काही औचित्यच नाही वाटले
कारण आपापली ओळख
संभाळणाऱ्या जगात
एकमेकांचा संबंधच काय

बलात्कार करून हत्या केल्या गेलेल्या

त्या स्त्रीला तिचे गुन्हेगार फाशी दिले गेले
हे कळणार नाही
आणि ना शिक्षा म्हणून आपले जगणे
संपवण्यात आल्याचे त्या गुन्हेगारांना
जिवंत लोक मात्र बोलत राहतील
न्यायावद्दल

हे तर
भूतकाळाची फुलपाखरे समुद्रावर सोडणे नुस्ते
जिवंत लोकांचे आपापल्या ओळखींतून
असंबद्ध

समस्येचे निराकारण झाल्यासारखी ओळख
दिलासादायक मनांसाठी

--- ००० ---
आजच्या पुणे लोकसत्ताच्या ' चतुरंग ' पुरवणीत आलेला, ' मी निसर्गसंवादी ! ' हा आदरणीय डॉ. सुधीर रसाळ यांचा
लेख जरूर वाचा --

मध्यमवर्गीय

सनसनाटीपणाची आवड असूनही
मी पस्तीस वर्षे रटाळ नोकरी केली
मुले संसार आणि मधेच सहली केल्या

कुणी कुणाला डिस्टर्ब करू नये
अशीच एक मध्यमवर्गीय भूमिका
घेत जगत आलो पण हिंसेच्या बातम्या
आणि रक्तबंबाळ सिनेमे

आणि द्विलन्सचा नायनाट हे जोपासले
 पण एकत्र जमल्यावर आम्ही स्वतःला निर्जीव समजलो
 आणि पराभव मान्य करत
 अहिंसेच्या मूल्याचा उद्घोष करत राहिलो

कर्तृत्ववान लोक म्हणत असलेले ऐकले
 की जोष हवा आणि मरो या मारो ही प्रेरणा हवी
 नाही तर मेंगळट रटाळ कंटाळवाणे होईल सगळे
 आपला इतिहास आपली संस्कृती आणि आपली माती
 यांबरोबरच घराणे जात धर्म हे हवेच म्हणाले सगळे
 लाईफ इंटरेस्टिंग व्हायला हवे असेल तर

मूल्यांची भक्ती आणि हिसेसाठी शौर्य
 हे एकत्र असलेलेच जगतात
 वाकीचे नुस्ते प्रेतरूप भारवाही असे ते म्हणत

आम्ही मध्यमवर्गीय होय होय म्हणत घरी जात आलो

--- ००० ---

बागेचा विरह

राणीची बाग तशी आमच्या वस्तीजवळच होती
 म्हणून जाणे व्हायचे – मग तेच
 अधिकाधिक आवडीने होऊ लागले
 पण आमच्या इकडची जमीन
 विमानतळासाठी अधिगृहीत झाल्याने
 आमच्या पाण्याच्या पाईपलाईन्स काढल्या गेल्या
 त्यामुळे आमची वस्तीच लांब गेली
 आणि मग त्या विमानतळाला

संत तुकाराम महाराजांचे नाव यावे
याच्या आंदोलनात आम्ही गुंतून गेलो

कपडे वा खाद्यपदार्थ
यांबाबत मी फारसा चोखंदळ नाही
नुसती खानावळ बदलली
आणि विसरूनच गेलो मी ती राणीची बाग
पण पुन्हा तिकडे जाणे झाले कोणत्याही कपड्यांत
तर त्याच तेव्हाच्याच पॅशनने आवडेल ती मला
जरी मनात त्या नामांदोलनाचे विचार असले तरी

एकदा आता मी राणीच्या बागेचे चिंतन करत
संत तुकाराम महाराजांचे अभंग वाचणार आहे

मी माझे मन काय म्हणतेय ते तसे त्याला करू देतो
पण त्याचे लाड असे नाही करत – म्हणजे असे की
त्या बागेचा विरह मी साजरा नाही करत बसत
दुःखमयतेने

--- ● ● ---

लेखकासाठी सगळ्यात जाचक म्हणजे आत्मसेन्सॉर !
स्वतःच्या मनाचे कंगोरे, विकृती, सांदिकोपरे व्यक्त करायची हिंमत असलेले विरळाच !

World White Cane Day | 5 Minute Ka Break | Anuradha Rajadhyaksha
youtube.com

एक महाउपयुक्त अभंग

सर्व राजकारण्यांना सध्या एक समस्या सतावत असणार. काहीही केले तरी विरोधकांच्या अनुयायांकडून टीका वा चेष्टा होणे. म्हणजे हसावे तर ते म्हणणार, 'बघा कसा निर्बुद्धपणे हसतोय' आणि हसू नये तर ते म्हणणार, 'बघा, साधा हसतही नाही'! अशा परिस्थितीत त्यांना काही उपयुक्त मजकूर द्यावा, असे मनात होते. अचानक परमप्रिय तुकारामाचा खालील अभंग अर्थासह सापडला! तसा तर हा सर्वांनाच उपयोगी आहे --

ऐसा हा लौकिक कदा राखवेना। पतित पावन देवराया ॥ १ ॥

संसार करिता म्हणती हा दोषी। टाकिता आळसी पोटपोसा ॥ २ ॥

आचार करिता म्हणती हा पसारा। न करिता नरा निदिताती ॥ ३ ॥

संतसंग करिता म्हणती हा उपदेशी। येरा अभाग्यासी ज्ञान नाही ॥ ४ ॥

धन नाही त्यासी ठायिचा करंटा। समर्थासी ताठा लाविताती ॥ ५ ॥

बहु बोलो जाता म्हणती हा वाचाळ। न म्हणता सकळ म्हणती गर्वी ॥ ६ ॥

भेटीसी न वजता म्हणती हा निष्ठर। येता जाता घर बुडविले ॥ ७ ॥

लग्न करू जाता म्हणती हा मातला। न करिता झाला नपुंसक ॥ ८ ॥

निपुत्रिका म्हणती पहा हो चांडाळ। पातकाचे मूळ पोरवडा ॥ ९ ॥

लोक जैसा ओक धरिता धरवेना। अभक्ता जिरेना संतसंग ॥ १० ॥

तुका म्हणे आता ऐकावे वचन। त्यजुनिया जन भक्ती करा ॥ ११ ॥

अर्थ :

तुकाराम महाराज म्हणतात समाजात आपले स्थान आणि लौकिक टिकवून ठेवणे हे महाकठीण कर्म असते, कारण समाज हा दोन्ही बाजूने बोलत असतो आणि त्यातल्या माणसांना भांबावून सोडतो.

जे संसारात पडतात त्यांना दोषी म्हणून संबोधितात आणि संसार सोडल्यास त्याला आळशी आहे असे म्हणतात. किती पसारा वाढवून ठेवला आहे असे म्हणून त्याद्वारे त्यांना परमार्थ करायला सवड मिळत नाही म्हणून टीका करतात.

संतसंग करणाऱ्या माणसाने लोकांना चार युक्तीच्या गोष्टी सांगितल्या तर त्याला उपदेशी म्हणतात आणि जो माणूस संतसंगात रमत नाही त्याला ज्ञान न मिळविता आले म्हणून अभागी म्हणतात.

गरीब लोकांवर करंटा आहे म्हणून ताशेरे ओढतात आणि जे धनसंपत्ती ने समृद्ध आणि समर्थ आहेत त्यांना अतिशहाणे आणि समाजामध्ये ताठ मानेने फिरतात म्हणून नावे ठेवतात.

जो खूप बोलतो त्याला वाचाळ म्हणतात आणि जो अबोल आहे त्यास गर्विष्ट आहे असे म्हणतात.

जे नातेवाईकांना भेटावयास जात नाही त्यांस निष्ठुर असे संबोधितात आणि जो वारंवार नातेवाईकांची भेट घेऊन चौकशी करतो त्यास येता जाता आमचे घर बुडविले म्हणून त्यावर आरोप करतात.

जो लग्न करण्यास इच्छुक आहे त्यास माजलेला आहे असे म्हणतात आणि जो लग्नापासून पाठ फिरवितो त्याला नपुंसक म्हणतात.

मुलबाळ नसलेल्यांना पापी आणि निपुंक्रिक आहेत असे म्हणतात आणि ज्यांना खूप मुले आहेत त्यांच्या कुटुंबात दारिद्र्य येउन त्यांचे पतन झाले असे म्हणतात.

तुकाराम महाराज म्हणतात समाज लोकांना दोन्ही बाजूने हिणवत असतो आणि त्यांच्या बोलण्याला ते ओकारीची उपमा देतात. जसे ओकारी आली की धरवत नाही तसे ह्या लोकांचे तोंड कोणीही बंद करू शकत नाही. म्हणून तुकाराम महाराज म्हणतात समाजाची चिंता सोडून शहाण्या माणसाने भक्ती करावी.

--- ००० ---

पुन्हा शब्द

शब्द नसले तरी दिसणे असते
दिसणे नसले तरी गंध असतो
गंध नसला तरी
सहवासाचा फील असतो

हे सगळे थांबवणारी भिंत
बांधताच नाही येणार

हे समजतच असते मनोमन
आणि निश्चिंत असतो निसर्ग

यातूनच शरणार्थी विचारतो
चालतील का आता पुन्हा शब्द

--- ००० ---

सफरचंद खाताना त्याची बी चावली गेली आणि पचनमार्गात गेली तर तिच्यातल्या एका घटकाचे सायनाईडमध्ये म्हणजे जहाल विषामध्ये रूपांतर होते, असे टीव्हीवर तज्जांचा हवाला देऊन सांगण्यात आलेले आहे. असे झाल्यास माणूस कोमात जाऊ शकतो वा मृत्यूही पावू शकतो म्हणे ! या बाबतीत सर्वांनी कटाक्षाने काळजी घ्यावी. (व्हायरल सत्य -- साम टीव्ही)

किंचित स्मित

तुम्ही उमे आहात
वा बसलेले वा कामात आहात
झोपलेले वा प्रवासात आहात
अंघोळीत वा प्रार्थनेत आहात
कशाला

नुसते आहात तुम्ही याचा अर्थच
तुम्ही याच्या बाजूचे आणि त्याच्या विरोधात आहात
मग तुम्ही मेंगळूट असा की लढवऱ्ये

माणुसकी प्रेम शांतता सहकार्य सहजीवन
हे जितके तुम्हाला आवडते तितकेच इतरांनाही

मानवी समस्यांच्या सेमिनारमध्ये
तुम्ही एकत्र येता
अत्यंत धूर्तपणे आपापल्या बाजू मांडता
तुमचेच भाषण प्रभावी व्हायला हवे असते

परतीच्या प्रवसात तुम्ही
डावपेच आखत आखत झोपी जाता

बरोब्बर पहाटे तुम्हाला जाग येते
काही प्रॅब्लेमच नाहीय जगात
असे वाटते तुम्हाला क्षणभर

तुम्ही किंचित सिमत करून
दात घासायला जाता

--- ००० ---

क्षण

धर्मांचे जातींचे राजकीय पक्षांचे
नेत्यांचे त्यांच्या कृतींचे
असलेले नसलेले खरे खोटे
आरोप ठेवून एकूणच क्रोधाने

जिकडे तिकडे मॉब लिंचिंग

स्थिया पुरुष बरोबर वा वाईट

अटी व शर्टीसह

सहभागी असणारे वा बघे

अटी व शर्टीसह

मैत्री वा दुष्मनी

अटी व शर्टीसह

सखोल आसक्तीही

अटी व शर्टीसह

प्रेमाची स्वप्रेही

अटी व शर्टीसह

शंभर टके विश्वासही अटी व शर्टीसह

सगळेच सहानुभूतियोग्य मॉब लिंचिंग

यही तो है जिंदगी

असा आसूहसूयुक्त या सगळ्याचा गौरव

यातच मधेच लाभो तुझ्या सहवासाचा एखादा क्षण

क्षणभंगूर का असे ना पण विसरभोळा

--- ००० ---

चांगले वाचन

हमखास काही चांगले वाचावे

असे वाटले की मी कविता लिहितो

आणि तीच वाचतो दहा वेळा

मला आश्र्वय्यही वाटते --

आपले मन इतके छोटे

इतके वरववरवलेले

इतके अपराधगांडाने विच्छिन्न

असूनही हे कुठून आले सगळे

निरर्थकतेचा सागर खुला करून

आपल्या मनाबाहेरचा

विसावा दाखवणारे

माझ्या भुक्कड मनाने

हे समजून घ्यायचा प्रयत्न

मी सोडून देतो

असेच हमखास चांगले वाचले जाते

--- ००० ---

आपण

आपण सहज म्हणून

वेटिंग रूमच्या बाहेर येतो

तर समोरच मध्यरात्री येणारी

एक्स्प्रेस येतेय आणि आपली धावपळ

ही इतक्या लौकर कशी काय आली

की आपण हाटेलमधेच आहोत अजून

आपल्याला खरे तर

काहीच बोलायचे नसते
 पण निवळ दर्शनाने आपण उत्तेजित होतो
 आपले विस्कळित मन
 एककेंद्री करत प्लॅटफॉर्मवरच्या कँटीनवर

तिथे काय करतेय ही आपली हिराईन
 मंदस्मित करत
 जरी इथे थांबावे तर गाडी चुकेल
 आणि बेजबाबदार म्हणून
 आपली बदनामी होईल
 हे माहीत असून

आपण बोलुन जातो खूप वेळ ताटकळलेले शब्द
 आणि एकदम दृश्यच बंद होते

त्यापेक्षा सरळ ती गाडी पकडून
 दिल्लीला जायला हवे होते आपण

--- ००० ---

‘रंगवाचा’ नोव्हेंबर २०१९.

‘रंगवाचा’ चा नोव्हेंबर २०१९ चा अंक खास संग्राह्य म्हणावा असा झालेला आहे. याचे मुख्य कारण म्हणजे, कमीजास्त अनुभवी असलेल्या अठरा दिग्दर्शकांनी यात त्यांच्या दिग्दर्शन प्रक्रियेबाबत लिहिलेले आहे. ‘रंगवाचा’ ने त्यांना एक प्रश्नावली पाठवली होती आणि त्या अनुरोधाने त्यांनी बोलावे अशी ही योजना होती. त्यांनी संपर्क केलेले सगळेच दिग्दर्शक यात सहभागी झालेले नसले तरी या अठराजणांचे हे प्रगट चिंतनही पुढे या क्षेत्रात येणाऱ्यांसाठी मोलाचे ठरणार आहे. भले भले स्टार दिग्दर्शकही पुढील पिढ्यांसाठी असा फारसा उपयुक्त ऐवज ठेवत नाहीत, या आपल्या पार्श्वभूमीवर तर हा सर्व मजकूर फारच महत्त्वाचा ठरतो. दिग्दर्शकांचे वैचारिक व तात्त्विक चिंतन हे असे एका ठिकाणी उपलब्ध होण्याची ही एक अपवादात्मक घटना आहे. यात व्यावसायिक आणि प्रायोगिक म्हटत्या जाणाऱ्या दोन्ही वाजूंच्या दिग्दर्शकांचा समावेश आहे. अनेक व्यावहारिक अडचणींतून मार्ग काढत जाण्याबरोबरच आशयाच्या अभिव्यक्तिप्रक्रियेत येणारी आव्हाने आणि

त्यांची निराकरणे यांचाही परामर्श या दिग्दर्शकांनी इथे घेतलेला आहे. हे सर्व, सर्वच दिग्दर्शकांना आणि विशेषतः नव्याने या क्षेत्रात पदार्पण करणाऱ्या दिग्दर्शकांना मार्गदर्शक ठरू शकेल असे आहे. दिग्दर्शकांत असणारे वेगवेगळे दृष्टिकोन आणि नाटक बसवण्याच्या त्यांच्या वेगवेगळ्या पद्धती हे सर्वच उद्घोषक झालेले आहे.

या अंकासाठी मजकूर पाठवून शकलेले पण ज्यांना संपर्क केला गेला होता अशा सर्वच दिग्दर्शकांशी पुन्हा एकदा संपर्क साधून त्यांचाही मजकूर मिळवायचा प्रयत्न करावा, असे सुचवावेसे वाटते. अशा या सर्वच दिग्दर्शकांच्या अनुभवाचे आणि आकलनाचे एक पुस्तक निघू शकले तर वर्षानुवर्षे आपल्या रंगभूमीसाठी ती एक अमूल्य देन ठरेल हे निश्चित. या उपक्रमाबद्दल 'रंगवाचा' चे मनःपूर्वक अभिनंदन ! आणि आणखी विशेष अभिनंदन हे यासाठी तयार केलेल्या प्रश्नावलीसाठी ! या अंकातला इतर सर्व मजकूरही दर्जेदार आहे.

सर्वच नाट्यकर्मींनी हा अंक एक अभ्यास म्हणून वाचावा आणि संग्रही ठेवावा, असे मी सुचवू इच्छितो.

--- ००० ---

जेके

ते तेच कावळे होते
जे जेजेमध्ये जे
कृष्णमूर्तींच्या व्याखानाच्या वेळी
संध्याकाळची कावकाव करत असत

पत्रकार परिषदेत तुमचे काय काम
असे विचारता ते म्हणाले की
तिकडे सरकार उलथून पडतेय
आणि ते या उत्तरे देणाऱ्याला माहीतच नाहीय

पण मग दुसरे कुठलेही कावळे का नाही आले
तुम्ही जेजेवालेच का आलात
असे विचारता ते म्हणाले की खरे तर
आता आम्ही जेजेवाले नाही

जेकेचे आपल्याला काहीच कळत नाही
हे कळल्यापासून आम्ही
शक्य तिथे तिथे
पत्रकार परिषदांत गोंधळ माजवत फिरतो

चाललेले सगळे विस्कट राहिले पाहिजे
अशा सूडभावनेने आम्ही हे करतो

याला जेकेच जबाबदार आहेत

--- ००० ---

बलात्काराची समस्या

बलात्काराची घटना एखाद्या अपघातासारखीच असते पण तीत एखाद्या चुकीपेक्षा मानवी कूरपणा अंतर्भूत असतो. नेमक्या त्याच व्यक्तीमध्ये कशी घडली ती घटना, असले नियतिवादी अर्थ लावण्यात काही तथ्य नसते. अशा घटनेतला कूरपणा पाहून जनमानसात संताप उसळतो. बलात्काळ्याचे लिंग छाटावे, त्याला हाल करून मारावे, त्याला चौकात फाशी द्यावे, अशा संतप्त मागण्या समोर येत राहतात. आणि तरीही, अशी कडक शिक्षेची तरतूद करूनही, या घटना थांबवायच्या कशा याचे उत्तर सापडत नसल्याची असहाय अवस्थाही जाणवत राहते. लैंगिक सुखाची प्रेरणा ही अतितीव्र असल्याने, आपल्या कृत्यामुळे पुढे आपले आयुष्य उध्वस्त होऊ शकते याबाबतही तो बलात्कारी बेभान आणि बेफिकीर राहतो. कुणी म्हणते मुलांवर चांगले संस्कार करायला हवेत, कुणी म्हणते की लैंगिक शिक्षण द्यायला हवे किंवा कुणी म्हणते की मुलींनी शस्त्रे बाळगून स्वतःच स्वसंरक्षणाची काळजी घ्यावी. आणि हे सगळेही बोलत असताना या समस्येचे निराकरण सापडत नसल्याची खंत जाणवत राहतेच. त्यामुळे, या समस्येचे मूळ कारण शोधता येईल का, असा प्रश्न पडतो. बलात्काराच्या कूर, भडक घटनांवरोबरच समाजात अनेक प्रभाव वापरून ख्रियांचे असे शोषण होत असल्याचे दिसते. ‘मी टू’ वगैरे चळवळींतून ते कळून येते. कुणाही संवेदनशील माणसाला हा प्रश्न पडतोच की हे थांबवता कसे येईल.

युद्धे कशी थांबवता येतील, सूडभावना कशी थांबवता येईल, वर्चस्वभावनेमुळे कुणाला देशोधडीला लावणे कसे थांबवता येईल, अनेक कारणांनी होणारे खून वा हातपाय तोडणे कसे थांबवता येईल – असेही अनेक प्रलंबित प्रश्न आपल्या डोक्यात असतातच. त्यातच ही बलात्काराची समस्या एक जमा होते.

उदाहरणार्थ, आपण असे पाहू की स्त्री ही तिचा साधीदार तिच्या आवडीनेच निवडणार असते. त्यामुळे, ज्या व्यक्ती कोणत्याच कारणाने 'निवडल्या' जाण्यासारख्या नाहीत त्या प्रचंड न्यूनगंडाने पछाडल्या जाऊ शकतात. नजरेसमोर येणाऱ्या स्थिया पाहून इच्छा तर प्रखर येतात मनात आणि यांतली एकही आपल्याकडे बघणारही नाही आहे, हे कळतही असते आणि अनुभवालाही येत असते. काही व्यक्तींना असे न्यूनगंडात जगावे लागेल अशी परिस्थिती आपल्या सगळ्यांच्या जगण्या-वागण्यातूनच तयार होत असते. आपण सर्वचजण आपापली सुखे मिळवण्यात आणि त्याच्या व्यक्तिगत भावभावनांत आणि कियाप्रतिक्रियांत मग असतो. त्यासाठी तुलना, महत्त्वाकांक्षा, यशापयश, ग्लॅमर, स्पर्धा, खोटेपणा, वेफिकिरी यांचे एक महाप्रचंड जंजाळ आपण उभे केलेले असते. या शर्यतीत भाग घेणेही जमणार नाही अशा काही व्यक्ती यातून निर्माण होतातच.

इथे मी नेमाड्यांच्या 'विढार या कादंबरीतले एक उदाहरण देतो –

काही वेळा गंभीर हुशारीही करताना चांगदेव दिसतो. अशा ठिकाणी त्याची हुशारी अर्करूपात सापडते. उदाहरणार्थ, पारू सावनूरच्या प्रेमप्रकरणात चांगदेवच्या डोक्यातले विचार :

'आज मी एक निरोगी नॉर्मल नोकरी करणारा तरुण आहे. सगळ्या किरकोळ गोष्टी झुगारून द्यायला समर्थ आहे. म्हणून हे सगळे खेळ आहेत. आज जर मी तसा रोगानं पछाडलेला सडका मनुष्य असतो तर हीच मुलगी माझ्या जवळ तरी आली असती का? सगळंच व्यवहारी पातळीवरून पाहायचं तर सगळ्याच गोष्टींचे अर्थ बदलतात. मला सगळ्यांनीच कुत्र्यासारखं बाहेर हाकललं असतं.'

'हे सगळं वरवरचं आहे. खोटं आहे. नीटपणाचे सगळे दोस्त असतात. खरं कोणी कोणावर प्रेम करत नाही. प्रेम म्हणजे छवीछवीपुरतंच.'

'आणि मग रात्री त्याला स्वतःच्या अस्तित्वाचं खरं स्वरूप कळलं. ते तर जपलंच पाह्याजे. त्याला दगा देता उपयोगी नाही. त्याच्या आधारावरच मी इतकं वेभानपणे ह्या जगण्याच्या समुद्रात झोकावून घेतलं आहे. हे जग काही माझ्याइतकंसुधा सुसंस्कृत उदात्त नाही. सगळीकडे हिस्तेच्या कायद्यावर नीतिनियम पाळणं चाललं आहे. डॅम्प, बिनधोक माझ्या कवेत येणाऱ्या पोरीलाच मी आपलं म्हणेन. अशी मुलगी कदाचित कुठे असेलही, पण मग व्यवहार दुसरे सांभाळतात तर आपणही सांभाळावा. व्यवहाराचा बुरखा फाडला पाह्याजे. पाह्याजे तर सगळंच निकोप, निर्मल, नाहीतर काहीही नको.'

‘कदाचित या सगळ्या गोष्टींचं तंत्र आपल्याला कळत नसेल. पण मी आहे हा असा आहे. मी माझ्या असण्यावरच निर्णय घेणार सगळ्या गोष्टींचा. खरं म्हणजे आजच ही विद्वत्ता सुचली ती आधी सुचायला हवी होती. आज सुचली हे चुकीच्या कारणावरून. पण एरवी हे सगळं सुचायला काहीच हरकत नव्हती.’

‘अशी एका आध्यात्मिक रात्रीत राक्षसी भोवऱ्यात ह्या गोड प्रकरणाची हवा होउन गेली.’

या अशा मानसिक अवस्था, हालचाली किती प्रकारच्या असू शकतील याची आपण कल्पना करू शकतो. आपण सगळेच अशा असंख्य अवस्थांतून जात असतो. बलात्काळ्याच्या मनात जे घडते तसे काही बीजरूपात असंख्यांच्या मनांत घडून जात असते. (पिकासो हा वुमनायजर म्हणजे अनेक शियांना वश करून घेऊ शकणारा होता, याचे बहुतेकांना श्रिल वाटतेच !) कधी ते न्यूनगंडातून असेल, कधी ते अतिसंवेदनशीलतेतून असेल वा कधी अहंगंडातून – वर्चस्वगंडातूनही असेल. या सगळ्याचेच एकमेकांवर परिणाम होत असतात. यावावतचे भान ना पालकांना असते ना पाल्यांना. एकूण शिक्षणव्यवस्थेत तर याला कणभरही स्थान नसते. या संदर्भात मी, जे. कृष्णमूर्तीनी त्यांच्या तत्त्वज्ञानाने चालणाऱ्या शाळांमधल्या विद्यार्थ्यांशी केलेल्या त्यांच्या दोन संवाद-पुस्तकांचा उल्लेख करू इच्छितो. ‘Life Ahead’ आणि ‘This Matter of Culture’. विद्यार्थ्यांना जगण्यातल्या समस्यांचे भान शिक्षणातून दिले जाणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. जगण्यातल्या सर्वच समस्या एकमेकांत गुंतलेल्या आहेत. त्यांतल्या एकाच सुरुचा समस्येचे निराकरण अशक्य आहे.

यातून वेगळे जग निर्माण व्हायचे असेल तर ते नुसतेच कायद्याने वा चळवळींनी होणार नाही. प्रत्येक व्यक्तीला गांभीर्याने हे एकूण जगणे पाहावे लागेल. म्हणजेच हा तुमच्या-माझ्यात बदल होण्याचा प्रश्न आहे. हे सत्य फेटाळून बहुधा आपण तात्पुरत्या आणि वरवरच्या उपायांनाच महत्त्व देत वसतो, हे मानवी शोकात्मिकेचे मूळ आहे.

--- ००० ---

मीच

मी म्हणालो

मी लिहीन तुझी कविता

तुझ्या मनातून

ती म्हणाली

चालेल

मग मी लिहिली तिची कविता

माझ्या मनातून

तर ती म्हणाली

मीच

--- ००० ---

November 2019

November 29

वंदन

स्वतःचे हात पाय डोळे

यांनाही तो वंदन करे

मी जे काय यश मिळवतोय

ते यांच्याच आशीर्वादाने

असे म्हणे

ऑफीसच्या पहिल्या पायरीला

आणि केबिनच्या दारालाही

तो वंदन करून नम्र होई

महाभारतात कर्ण चुकला

पण अर्जुनाने धनुष्यबाणाला वंदन केले

म्हणूनच ते शस्त्र त्याला वश झाले

हे तो जाणून असे

चांगले जगणे म्हणजे यशस्वी होणे

हे त्याचे पक्के होते

रस्त्यात लागणाऱ्या प्रत्येक देवळाला

वंदन करणे ही त्याची अविभाज्य सवय होती

एवादे राहिले तर त्याला प्रचंड रुखरुख वाटे
इतकी की यशालाच धोका यावा

यावर उपाय म्हणून त्याने वंदन बंदच केले
तेव्हा कुठे मनाला शांतता आली आणि
आता काम जरा अधिक जमेल असे वाटू लागले

--- ००० ---

अभ्यास

काळ बदलला आहे. हल्ली विद्यार्थी फारच बिझी असतात. शाळा, क्लासेस, गृहपाठ, परीक्षा वर्गैर भरपूर असते. हे पाहून जुन्या काळातली एक आठवण झाली --

सुटीच्या दिवशी समजा तो मुलगा सकाळी अभ्यासाला बसे. दसर, पुस्तके जवळ घेऊन. मग पहिले काम पेन धुण्याचे करावे, असे तो ठरवे. पेन म्हणजे शाईचे फौटनपेन. मग ते तो निवांत पाण्यातून धुवून काढे. पेन, टोपण, निव सगळे. मग ते सगळे पुसून कोरडे करी. मग त्यात शाई भरून ते नीट चालतेय का ते पाही. मग म्हणे, " चला, खूप झाले -- आता पुढील अभ्यास दुपारी -- "

हेही तेव्हा धकून जाई. आता तसे कसे चालेल ?

(राजकीय वैतागातून जरा बाहेर पडता यावे म्हणून दिलीय ही पोस्ट -- हिचेही परत राजकीय अर्थ लावत बसू नये, ही विनंती --)

पडदा

तशी तर कुणाला कल्पनाही नसते
की बाबा सिश्वलच्या प्रकाशात

भूतकाळ मिसळला जाईल
पण हे घडते
आणि जोराचा पाऊस पडल्याप्रमाणे
डोंगर धसतो
घट मतांच्या धोऱ्यांसह
आतून फुटणाऱ्या

तेव्हा येते लक्षात
ना आपले धोऱ्यांवासी सुसंगत होते
ना काळात अबाधित राहणारे

आपण प्रवाही न राहिल्याने
आजारी होत गेलो
आणि फुटला आपला मेंदू
आपल्याच मतांच्या निषुरतेने

पण राजकीय घटना आणि विविध माणसे
यांची भलावण वा तिरस्कार
न करता जगताच नाही येणार
हा निष्कर्ष यावर पडदा टाकतो

--- ००० ---

गळूमर

झाडांमध्ये वा फुलपाखरांमध्ये
फेमस होउन उपयोग काय

त्यांना माझ्याबद्दल ना आदर वाटणार
ना ईर्षा ना हेवा वा ना प्रेम

त्यापेक्षा मस्त हिरवीगार तरणी
उडती माणसेच बरी रंगीबेरंगी मने असलेली

माझ्या गळमरमुळे ती मने थोडा वेळ तरी
सुखा ऐवजी न्यूनगांडात मग व्हावीत

--- ००० ---

नव्या सरकारचे मनःपूर्वक स्वागत आणि शुभेच्छा !
त्यांच्यांतले मतभेद ते मिटवून घेतील आणि जनतेच्या हिताचे राज्य करतील हीच अदम्य आशा !
खालील अग्रक्रमाच्या तातडीच्या कामांसाठी विशेष शुभेच्छा --
१. सर्व शेतकऱ्यांचे सातवारा सरसकट कोरे करणे.
२. दहा रुपयांत मिळणारी पौष्टिक अन्नाची थाळी उपलब्ध करणे.
(ही थाळी फक्त शहरांपुरती मर्यादित न राहता निदान तालुका गावांपर्यंत तरी पोचावी.)
वाकीची विकासाची कामेही होत राहतीलच.

प्रसंग

प्रसंग म्हणजे दगडच
सोलताही येणारा
आणि थर चढवले तरी
घेत राहणारा

त्याच्या आत असू शकतात चंद्र
किंवा साधीशी
मारलेल्या कोंबड्यांची पिसे

एकच हा महात्मा असल्याप्रमाणे
गुंतवून ठेवतो अनेकांना

आणि विभक्त करत राहतो

सर्वांची जगे

मुख्य म्हणजे तो

निष्कर्ष निर्माण करतो

वाहेरचे जग

हे त्याचा भागाच असल्याप्रमाणे

तो स्मृतीत जाऊन बसला

तरी मरत नाही

--- ००० ---

पिरांदेल्लो च्या एका नाटकाचे नाव आहे, ' It is so if you think so '

म्हणजे ' तुम्हाला जर ते तसे वाटत असेल तर ते तसेच आहे ' !

(थोडक्यात, सध्या तरी वाद घालुन डोकी पिकवून घेऊ नका !)

समजा ३० तारखेला फ्लोअर टेस्टच्या वेळी, बीजेपीच्या नसलेल्या ४० आमदारांनी त्यांच्या पक्षांचे द्विप न जुमानता विश्वास ठरावाच्या बाजूने मतदान केले तर त्यामुळे ते डिस्कालिफाय होतील म्हणे ! म्हणजे त्यांची आमदारकीच रद्द होणार का ? यात प्रश्न असा आहे की ' तसे ' मतदान केल्यामुळे ते डिस्कालिफाय होणार तर ते त्या मतदानानंतर घडणार ना ? म्हणजे ती मते वैध ठरणार का ? समजा ती मतेही अवैध ठरली तर परिणामतः काय होणार ? $288 - 40 = 248$ म्हणजे जादू आकडा होणार १२४ ! म्हणजे विश्वासाला १२५ पुरतील ! -- हे बरोबर आहे का ?

कावा + गनिमी कावा

चला, मुलांनो, मते बदलुन घ्या -- आजपासून आपल्याला वेगळी मते मांडायची आहेत !

सेक्युलर असत्याशिवाय इथे कोणत्याही पक्षाला कायदेशीर मान्यताच मिळत नसेल तर सर्व मान्यताप्राप्त पक्ष सेक्युलरच समजायला हवेत ना !

राजकीय परिस्थिती अस्थिर असते तोवर, कुणाला शिव्या द्यायच्या आणि कुणाची स्तुती करायची हे कार्यकर्त्यांना कळत नाही !

मराठी सुळा अन हिंदू टिळा
एवढे फक्त वगळा
मग आपण होऊ
लहानमोठे नाही
प्रिय जुळे भाऊ !

ग्राहक

खरे तर विल्हेवाट लावायची होती
पाण्यावरचा अळ्यांचा थर
आणि मनातली जलपर्णी यांची
पण प्रत्येक गोष्ट कलाकृती म्हणून समोर येऊ लागली
मोठमोठे कलचर्ड आणि डिम्पफाईड लोक म्हणून लागले
वा वा किती घेट

कोणतीच प्रक्रिया न होता माझे अवयव
विक्रीयोग्य होऊ लागले
मग लक्षात आले की खास कलात्मक
टचेस दिल्यावर तर माझ्या संवेदनशीलतेने
विक्रीयोग्यता आणि माझा विषारीपणा
यांत अधिकच वाढ होते मला आदरणीय करत

मग एक भयानक प्रश्न समोर आला

कलावंत म्हणून गाजायचे

की अनाम होण्याचा मार्ग शोधायचा

या प्रश्नाच्या कलेलाही ग्रेट म्हणत मोठे ग्राहक आले

--- ००० ---

समजा अ या व्यक्तीला ब ही व्यक्ती काही सांगत आहे. अ लक्षपूर्वक ऐकत आहे. तरीही, ब ही व्यक्ती सारखे, " ऐक ना -- ऐक ना " करते किंवा खूप मोठ्या आवाजात बोलते किंवा हाताने डिवचून सारखे लक्ष वेधू पाहते ! असे का होत असावे ? गेल्या एकदोन वर्षांत हे प्रकार खूप वाढलेले आहेत, असे माझे निरीक्षण आहे. अरे, ऐकतेच आहे ना समोरची व्यक्ती -- ती ऐकत नाहीय असे उगीच्च का समजले जातेय ? ' आपले म्हणणे ऐकण्यात कुणाला इंटरेस्ट तरी नाही किंवा वेळ तरी नाही ' असा एकूण सार्वत्रिकच समज होत चालला असावा का ? की आपण एकूणच बिनमहत्त्वाचे आहोत, असा न्यूनगंड बळावतोय ?

" आजची बैठक दिल्लीत आहे असे समजून मी पहाटे उठून दिल्लीला आलो तर इथे समजले की आजची बैठक प्रीपोन करून ती कालच मुंबईत झाली ! उद्याची मुंबईत होणारी बैठक जरा पोस्टपोन करून परवा दिल्लीत होणार आहे म्हणे ! आता बसतो इथेच ठाण मांडून ! "

समजा हे शेवटी गेले सगळे नकाराकडे तर त्याचे खापर आपल्यावर फुटू नये याची प्रत्येकालाच काळजी घेत जावे लागेल !

आजच्या पुणे लोकसत्तातले व्यंगचित्र छान आहे. त्याचा मजकूर असा आहे -- " दिवसभरात वेगवान हालचाली झाल्या तरी चर्चा अत्यंत संथगतीने झाली ! त्यामुळे स्थिर सरकारविषयी अस्थिर वातावरण निर्माण झालं आहे !! " -- याचे चित्रही साधेच पण छान आहे ! चित्रकार प्रशांत कुलकर्णी.

डिस्चार्ज

अव्यापारेषु व्यापार म्हणून
हृदय शस्त्रकिया करण्या ऐवजी
डॉक्टरांनी पेशंटच्या हातात
तीन पत्ती दिली त्या बदल्यात
चहा पत्ती देऊन ओकला तो
त्याच्या घशात अडकलेले सूर्य

इथूनच सुरु झाली ती प्रेमकहाणी
बेडशीट आणि युरीन पॉट यांच्यांतली
आणि ती पोचली एका अंधाच्या प्रदेशात
लैंगिक तीव्रतेच्या अनवधानात

इस्पितळाची इमारत पाहून वाटे
की हे एक वस्तुसंग्रहालयच असावे
दाराशी तीरकमठा घेतलेला
एक आदिवासी उभा पाहून

जोरदार पावसामुळे पुन्हा एकदा रस्त्यात जेव्हा
कमरे एवढी साठली आणि तुंबली स्वप्ने
तेव्हा डॉक्टर पुन्हा आले आणि म्हणाले
“ सर्वजण व्हा बाहेर पेशंटस आणि त्यांचे नातेवाईक
आता इथे खेळली जाणार आहे एक सर्कस
आवडीनिवडींची रक्तात गुठळ्या झालेल्या आठवणीच्या
अजिबात पर्वा न करता कुणाच्याही लैंगिक विकृतींची “

पेशंटसना तो डिस्चार्जच वाटला

--- ००० ---

एक नेता ०:-- मी दिवसभर कुणाकुणाशी काय काय बोललो हे मला कळावे म्हणून मी रात्रीच्या मराठी बातम्या बघतो --

अ आणि ब यांच्यांत आज दहा मिनिटे बैठक झालेली आहे -- त्या बैठकीत काय चर्चा झाली असेल याची चर्चा करण्यासाठी आजचे उपस्थित पाहुणे --

हे समजायला दहा जन्म, ते समजायला शंभर जन्म, असा दुसऱ्यावर वेळ वाया नका घालवू यड्यांनो, आत्मज्ञानावर लक्ष द्या !

स्पै

अनिर्बंध पसरलेले
बाजारांचे जंजाळ
आणि संगणकावरच्या
अनेकानेक फायली
हव्यात-नकोत
हे न ठरलेल्या

हे सर्व नष्ट करायला हवे
नकोच ते निष्कारण ओझे
असा विचार करून
एक स्पै आणला
आणि मारला सगळीकडे
जिवाच्या आकांताने

नंतर पाहिले तर
आता जग फारच थोडे उरलेले होते

हे कसे काय उरले म्हणून चौकशी केली

तर समोर दिसलेला
एक फाटका माणूस म्हणाला
आता उरलीय ती फक्त तुझीच
तुझ्या मरणाची भीती आहे

--- ००० ---

खरे तर अगदी साधे आहे सगळे. त्यात काळजीचे वा धक्कादायक काही नसावे. सत्तास्थापनेच्या बाबतीत नेत्यांमध्ये ज्या चर्चा होतात त्या गुप्त ठेवण्याचे कारणच वे असणार की दर टप्प्याला माहिती वाहेर समजत गेली तर मतेमतांतरे, आक्षेप, विरोधकांचे डावपेच यांना वाव मिळणार आणि जनतेही समज-गैरसमजांचा गिळा होणार. त्यामुळेच, " कसली चर्चा ? कुणाशी चर्चा ? मला माहीत नाही -- त्यांनाच विचारा " अशा प्रकारची वाक्ये पवारसाहेब बोलत असले तरी राऊतजी निश्चिंत दिसतात. ' हो ' किंवा ' नाही ' या शेवटाला पोचल्यावरच ते सगळे आपल्यापुढे उघड होणार. आणि तेच योग्यही आहे. माध्यमांना प्रत्येक गोष्टीचे अर्थ लावून त्यातून ड्रामा निर्माण करण्यात इंटरेस्ट असणारच. आणि जनतेलाही हे एखाद्या रहस्यपटासारखे उत्तेजनावर्धक वाटत असावे. अर्थात हा ड्रामा, एकूण ओल्या दुष्काळाच्या पार्श्वभूमीवर सर्वानीच लौकर आटोपता घ्यावा, हेच बरे होईल. लौकर काय ते ठरावे अशीच सर्वांची इच्छा आहे, हे निर्विवाद आहे, पण, या प्रक्रियेतले असंख्य प्रश्न आणि त्यांचे एकमेकांवरचे आणि भविष्यावर होणारे परिणाम विचारात घेता थोडा वेळ लागणारच, हे समजून सर्वानीच जरा सहनशील राहणेच योग्य होईल.

--- ००० ---

टीव्ही-९ ने आत्ताच साहेबांची काही चकित करणारी वक्तव्ये दाखवली -- पण, दादांनी जशी थट्टा केली होती तसेच हेही असावे, असे वाटते --

बैठका आणि विचार यांत जाई ना का अजून एखादा महिना, पण, पाच वर्षे टिकणारे स्थिर सरकार द्यायचे, हे नक्की !

अंत

मी कधीही होऊ शकतो

माझा अंत

पण हे बोलण्यात अर्थच नसतो

कारण

अंत म्हणजे काय
हे पोचूच शकणार नसते
कुणालाही

दुसऱ्या व्यक्तीच्या मनात
असणारा मी मात्र
याने नाही होत बाधित
-- मलाही तो तसाच
अमरच राहावा असे वाटते

माझा अंत घडतो तेव्हाही
तो असतोच तिथे
आणि चालुच असतात
त्याचे कार्यकलाप

माझे नष्टव घडताना
ती व्यक्ती आणि तीतला मीही
होतो नष्ट

त्याला आणि त्या व्यक्तीला
न कळता

--- ००० ---

डोंट वरी

माझ्या बँक नोकरीच्या सुरुवातीच्या काळात ए आय बी ई ए ही आमची सर्वात मोठी अशी बलाढ्य कर्मचारी संघटना होती. ती कम्युनिस्ट प्रणित होती. जवळ जवळ सगळेच कर्मचारी या संघटनेचे सभासद असत. आमच्या सेक्रेटरीने एक नुसती शिंदी मारली की भारतभरच्या बँका बंद होऊ शकतात, याचा आम्हाला अभिमान असे. विशेष म्हणजे इथले सभासद कर्मचारी वाहेर कांग्रेस, समाजवादी, आरेसेसवाले कोणतेही का असेनात, इथे ते प्रेमाने एकनिष्ठ सभासद असत. कारण ती

संघटना म्हणजे सुरक्षिततेची हमी वाटे. सारांश, माणूस सतत एकाच विचारधारेशी बांधील असला पाहिजे वा असतोच, असे काही नाही. पुढे ती संघटना फुटत गेली तसतशी माणसे वेगवेगळ्या संघटनांची सभासदही होत गेली. वैचारिक पावित्राचा विचार कुणीच कधीच केला नाही.

हे सांगायचे कारण म्हणजे हिंदुत्ववादी शिवसेना आणि काँग्रेस ही काहीतरी अपवित्र भेसल होईल याची काहींना काळजी वाटते. वस्तुतः कुठलेही राजकारणी कुठेही उड्या मारताना आपण नेहमीच पाहतो, तरीही हे बावळट विचार आपल्याला महत्त्वाचे वाटतातच ! फार तर काय होईल -- शिवसेनेची थोडी वैचारिक काटछाट होईल, त्यांना त्यांच्या 'भूमिके' त थोडे बदल स्वीकारावे लागतील, इतकेच. नाही तरी पूर्वीही राजकारणात अनेक विचारांची कडबोळी झाली होतीच की. विचार हे अमुकच असे कायमचे पवित्र राहू शकत नाहीत. काळाकरोबर ते बदलत असतात, काही टाकूनही दिले जातात. अर्धशास्त्रात गरिबी नष्ट करण्याचे काही नवेच मार्ग कुणी सांगतो, हे आपण पाहतोच. विचार ही एक उपरी पण उपयुक्त गोष्ट असते, इतकेच.

शिवसेनेचे हिंदुत्व सौम्य होईल म्हणून वाईट वाटायचे खरे तर कारण नाही. जेव्हा अखिल भारतीय प्रशासनाची जबाबदारी घ्यावी लागते तेव्हा भाजपाचे तरी हिंदुत्व कितीसे कटूर राहू शकते ? जे कुणी सत्तेवर असतील त्यांना हजार तडजोडी करतच राज्य चालवावे लागते. आराम बसून डाव्या वा उजव्या विचारसरणीच्या पावित्राची काळजी करणारे कोणत्याही सत्ताधाऱ्यांवर टीका करायचे काम करत राहतात -- आणि तीही एक या वैचारिक उपरेपणातली थोडीफार उपयुक्त गोष्ट असतेच ! त्यामुळे, सारांशाने, डोंट वरी -- लोकशाही ही माणसाच्या जगण्याशी अधिक सुसंगत पद्धत आहे -- वैचारिक भेसलीची आणि 'वैचारिक पावित्र' या संकल्पनेतला फोलपणा समजणारी. जगणेच ऐक्सर्ड आहे तर राजकारण 'शहाणे' कसे असेल ?

पीटर शेल्डालच्या मला आवडणाऱ्या, मीच अनुवादित केलेल्या, आणि मी ज्या अनेकदा उद्धृत करतो, त्या ओळी इथे पुन्हा एकदा देतो --

माझे आयुष्य राहत आलेले आहे कंटाळवाणे
गोंधळलेले आणि कधीकधी अत्यंत घृणास्पद
आणि उद्रेकमय
परंतु मी कधीच काहीच उच्चारलेले नाही मुद्दाम
अतिशय प्रामाणिकपणाशिवाय

माझे स्वतःशीच असणारे मतभेद म्हणजे
असतात गैरसमज
एका बधीर आशावादाने पेललेले

बहुधा मी बाळगत नाही माझी मते
काही तासांहून अधिक काळ

--- ००० ---

चुरा

दगडाला झाड का आवडते
आणि समुद्राला पाल का आवडते
यांचे विश्लेषण कधीच
शेवटाला जाणार नाही
आणि सत्यालाही पोचणार नाही

धूर आहे की धुके
हे कळले तरी
संपादक दोन्हीच्याही
शीर्षओळी करू शकतात

इकडे वाद अत्यंत प्रामाणिक
आणि मानवतावादीच असतात
आणि तिकडे मधमाशा आपल्या
आपापल्या कामात व्यग्र असतात

याला फक्त तात्पुरता शेवट असतो
दोन सूर्यातला एक सूर्य
चुरा होऊन मातीत कोसळणे

हा

--- ००० ---

प्रतिमा

मी स्वतः तर आहेच एक खोटी प्रतिमा
आणि त्याही तशाच आहेत
पण आता माझे खोटेपण
मी कबूल नाही करू शकणार
कारण
त्या माझ्या खरेपणावर अवलंबून आहेत
स्वतःला खन्या समजत
जरी मला स्पष्टच माहीत असले
त्यांचे खोटेपण

आमच्या प्रतिमाच जणू
आम्हाला काबीज करतात
आमचे खरेपण सिद्ध करत
अबाधितपणे

--- ००० ---

असे नसते भाऊ, जरा थांबावे लागते --
आता तुझ्या अंगाचा हा एक भाग जरा वाढलेला आहे, तो कापावा लागेल --
तुझ्या नजरेतही दोष आहे, वेगळी लेन्सेस टाकावी लागतील --
तुझी चालही नॉर्मल नाहीय -- तीही दुरुस्त करावी लागेल --
मग तू आमच्यासारखा नॉर्मल होशील --
मग मस्त टिकेल आपली दोस्ती !

अरे, हजारो पतिपक्षी एकमेकांना दुरुस्त करत पूर्ण आयुष्य खर्ची घालतात -- आपले तसेच असणार !

थोडी वाचनाची आवड असली तर चंप्रंचे ' ए, आपण चहा घ्यायचा ? ' हे नाटक वाच -- याच प्रश्नावर आहे !

लाईक्स

आज एक बातमी अशी आहे की फेसबुक लौकरच लाईक्सची संख्या लपवणार आहे. कोणत्याही पोस्टला किती लाईक्स आहेत हे फक्त त्या पोस्टकर्त्यालाच समजेल, इतरांना नाही. याचे कारण असे सांगितले गेलेय की सारखे कमी लाईक्स मिळणाऱ्यांना नाराजीमुळे मानसिक रोग होऊ लागले आहेत !

आम्ही प्रायोगिकवाले या बाबतीत ' सुखी ' असतो ! किती कमी लोक आलेत प्रयोगाला हे पाहून आम्ही फार दुःखी वर्गैर होत नाही. हल्ली आता प्रायोगिकचेही बन्यापैकी मार्केटिंग करून गर्दी जमवण्याची तंत्रे विकसित होत आहेत, हा भाग वेगळा. माझ्या एखाद्या पोस्टला वा कवितेला ४-५ पासून शेदीडशे पर्यंतही लाईक्स असू शकतात. सरासरी २०-३० धरता येईल. म्हणजे विशेष काही नाही. तरीही माझे काम ' सुखा ' ने चालु असते. कोणकोणत्या कारणांनी आपल्या पोस्टना लाईक्स कमी येऊ शकतात याचा मला अंदाज असतो. आयुष्यभर चालु असलेल्या लेखनात कधी दाद देणाऱ्यांची संख्या मी पाहिली नाही तर लाईक्सचे काय ! काही लोकप्रिय लेखकांना लोक पत्रे वर्गैर पाठवून त्यांचे लेखन आवडल्याचे कळवत असत -- तसे भाग्यही फारसे माझ्या वाढ्याला कधी आले नाही. आपले लेखन कुणी वाचत असेल का, हेही कळायचे नाही. इथे निदान काही लाईक्स पाहून कुणी ना कुणी हे वाचते, हे कळते तरी ! शिवाय, माझ्या वेबसाईटमुळेही ते कळायची सोय झालेली आहे. जगातल्या सुमारे १५ देशांतून वर्षाला सुमारे ४००० वेळा माझी वेबसाईट पाहिली जाते ! पण, ठीक, ओके, चलने दो, एवढेच मी म्हणतो !

मोठ्या माणसांची चरित्रे वाचून त्यांचे आदर्श वाळगायला मुलांना शिकवणे हे अत्यंत घातक असते यावद्दल मला शंकाच नाही. आपण जे आहोत ते पूर्णपणे असणेच खरे जगणे. दुसऱ्यासारखे होण्याचा प्रयत्न म्हणजे आत्महत्याच ! इतरांच्या आवडीनिवडींवर आपले जगणे अवलंबून ठेवणे हा त्याचाच एक प्रकार. याचाच तिसरा प्रकार म्हणजे ' कोण काय म्हणेल ' याची सततची चिंता. या प्रकारांमुळे माणसातली आद्यता (Originality) मारली जाऊन तो नुसताच एक प्रवाहपतित असा सवर्यांचा गष्टा होतो.

इथे एक लक्षात घ्यायला हवे. आपण म्हणतो की झानेश्वर-तुकाराम काय किंवा काफका-सात्रे काय, यांचा जगावर परिणाम आहे ! यांनीच घडवलेय जग ! ते ठीक, पण, एकूणात यांचे वाचणारे किती आहेत लोक ? खूप कमी. तरीही, आपण असे का म्हणतो ? आपल्या एका मनात जसे असंख्य विचार आणि आकलन-प्रक्रिया असतात तसेच मानवजातीचे असते. प्रत्येक

गोष्टीचे परिणाम चालुच असतात. एकीकडचे आकलन हे कमीतून जास्त अशा व्यक्तीत द्विरपतच असते. या अर्थाने पूर्ण मानवजातीचे मन आणि आकलन-प्रक्रिया एकच असते. पण, हे लक्षात येऊनही बन्याच जणांचे समाधान होत नाही. मला टाळ्या हव्यातच, गळमर हवेच, असा त्यांचा अद्भुत असतो. त्यामुळे, आपले जगणे सोडून ते दुसरेच काही आत्मसात करू पाहतात, जमले नाही तर खटू होतात. हे रोगटच असणार ना ! मी माझे मन पिरगाळू-मुरगाळू लागलो तर दुसरे काय होणार ?

सारांश, लाईक्सकी चिंता छोडो और खुश रहो !

--- ००० ---

माणुसकी

रेटून धरल्याने एखादे किरकोळ कारण
नाइलाज होऊन ठग निर्थक होतात
हिसेचा आरोपही न करता
कबूल होतात रस्ते त्यागाला
त्यांच्या चकचकीत पदपथांच्या

कशामुळे काय झाले
याच्या सतत विश्लेषणाची आवड असलेले
शुभ्र बगळे मागतात तंदूर मासे

आता हाच मार्ग हे समजून
मोठमोठे विद्वानही
प्रतिविंबे हीच महत्त्वाचे प्रश्न आहेत
असे समजून अधिकच प्रामाणिक होतात

माणसे यात न्यायअन्याय ठरवत
दुःखाला तयार होतात
माणसांच्या जगण्यात माणुसकी

असायलाच हवी असे म्हणत

--- ००० ---

शत्रूवरही प्रेम करता येण्याचा सदृश हा इथल्या हिंदुत्ववादी हिंदू आणि सेक्युलर हिंदू अशा सर्वातच असतो !

आज वालदिन !

सर्व चर्चा हसत खेळत रुसत चिडत आणि पुन्हा दिलजमाईत पार पडोत !

घर

हे एक घर आहे

अगदीच बंगला नाही

पण समूहातले घर

जरा वरे

इथून बाहेर पडणारे किरण

घावरणारे लोकांना

म्हणून बंदिस्त

मुळातच प्रतिमा फुटकीच आहे

ना स्वस्थता ना नीटपणा

तरीही बदनामीची

आणि अधिकच फुटण्याची भीती

लोकांना घावरण्याचे वंधन जणू एखादे पाप

लपवत असल्याप्रमाणे असले तरी

सुरक्षा प्रदान करणारे

पराभव स्वीकारलेले

स्लान आणि जणू
उत्सुकताच संपलेले घर

--- ००० ---

दोन्ही काँग्रेसवाल्यांनी पाठिब्याची पत्रे द्यायला अजून उशीर लावला तर शिवसेनेची कोटकेस कमकुवत नाही होणार ?
तुम्हाला ४८ च काय ९६ तास देऊनही काय उपयोग होणार होता -- असे कोर्ट नाही विचारणार ?

वाफ आणि दगड

वाफ होण्यापेक्षा दगड होणे
कधीही चांगले
दगडात शिरून कुणी
फिरू नाही शकत आरपार
आणि आब राहतो

चेहरा जरा पॉलिशड ठेवायचा
आणि मंद स्मित करत बोलायचे
म्हणजे अंतरंग गुप्त राहिल्याने
लोक अधिकच प्रभावित होतात
आणि एकाच वेळी तुम्हाला
पारदर्शक आणि धूर्तही म्हणू लागतात

गैरसमज पसरवायचे
आणि नंतर त्यांतले हवे ते वापरायचे
असे केल्याने तुम्हीच
जग हाताळत आहात असे अनेकांना वाटते

राहायचे दगडच
पण आपण वाफ आहोत असे भासवायचे

त्यामुळे खूप काही उलटेसुलटे घडते
आणि पाहणाऱ्यांचा आदर वाढून
ते तुम्हाला अगाध जाणते समजू लागतात

काही वर्षे असे चालले
तर तुम्ही एक अद्वितीय चमत्कार बनता

--- ००० ---

काही महत्त्वाच्या बाबींवर बोलल्या-ठरवल्याशिवाय पाठिबा मिळणार नाही, हे इथे आधी कुणाला समजले नाही ?

'मंत्रालयावर भगवा फडकवला' असे म्हणायचे नाही -- अशी तरी काँग्रेसची अट असणारच ना !

आता आणखी एक खेळ --

"आईचं पत्र हरवलं -- "

"थांब, माझ्या बाळाला तीट लावते -- "

कोणतीच तत्त्वे वा आदर्श कुणीही शंभर टके पाळत नाही आणि पाळू शकतही नाही. हिंदुत्ववाद आणि सर्वधर्मसमभाव या तत्त्वांचेही असेच असते. पण कागदोपत्री वा बोलण्यात अनेकजण यांबाबतचे झेंडे फडकवत असतात. हे पाहता, आता संघी आलेलीच आहे तर, हिंदुत्ववाद आणि सर्वधर्मसमभाव यांतला एक सर्वमान्य न्यूनतम कार्यक्रम (common minimum programme) शोधून काढला जावा, असे वाटते. ती एक गिनीज बुक टाईप उत्तुंग अशी वैचारिक झेप ठरेल !

विनंती

इथे काही वेळी, जाणवलेल्या विसंगती वा त्या अनुषंगाने एकूणाच दिसलेले आंतरविरोध व्यक्त करणाऱ्या काही पोस्ट मी देत असतो. माझ्या इथल्या सर्व मित्रांच्या मनांना आल्हाददायक अशा त्या असतीलच, असे नाही. तशा कुणाच्या असूही शकत नाहीत. इथे, अनेक मित्रमैत्रिणी चर्चेत सहभागीही होत असतात. परंतु, काही मित्रांना, त्यांना न पटणारे असे जराही काही सहन होत नाही, हे अनेकदा दिसून आलेले आहे. काही मित्रांची प्रश्नोत्तरे व्यक्तिगत हेत्वारोप आणि शिव्यागाळीपर्यंत

जाताना दिसून थालेली आहेत. स्वतःची प्रवर आणि शूर मते घेऊन इथल्या चर्चाचा माहोल कृपया कुणी विघडवू नये, अशी मी विनंती करत आहे. ज्यांच्यांत थोडीही सहिष्णुता नाही त्यांनी इथल्या पोस्ट व चर्चा वाचू नयेत आणि त्यांत सहभागीही होऊ नये, हे सांगण्यासाठी ही पोस्ट आहे. माझ्या पोस्टवर चाललेल्या चर्चेत भाषेची किमान मर्यादा पाळूनच सहभागी व्हावे. अन्यथा, पूर्वसूचना न देता संबंधित मित्रास ब्लॉक करण्यात येईल. मी स्वतः कुणाच्या पोस्टवर जाऊन माझ्या मतांचे शौर्य गाजवून दारववत नसल्याने, इथेही कुणी तसे केलेले चालणार नाही, याची नोंद घ्यावी. सौम्य, योग्य भाषेत मतभेद जरूर यावे पण कुणाचाही व्यक्तिगत समाचार वा असभ्य भाषेत तिरस्कार करणे, हे नको. कॉमेंट्स या चाललेल्या चर्चेच्या विषयावर असाव्यात, व्यक्तिगत नसाव्यात.

कोणतीही कटुता निर्माण करण्यासाठी ही पोस्ट नसून सर्व संभाव्य कटुता टाळण्यासाठी आहे, हे कृपया समजून घ्यावे.

--- 000 ---

जनहितासाठी पाठिबा देण्याच्या बदल्यात आपल्याला जनसेवेची संघीही मिळावी, असे वाटणे साहजिक आहे.

जगणे

कितीही वेगवेगळे असोत वा विरुद्ध
सगळेच बरोबर असतात
जरा जोरात ओरडावे लागते
आणि थोडाफार भूतकाळ
आरोपांसाठी वापरावा लागतो

या सगळ्यासाठी घटना
घडत राहाव्या लागतात

रस्त्यात अपघात घडल्यामुळे
रस्ता अडतो जँम होऊन उशीर होतो

उशिरामुळे आणखी काही घडते
जे घडते ते तेवढेच नाही घडत

मनाच्या तीव्रतेतून त्याचे अर्धही घडतात

युद्धाचे प्रसंगही
या एकास एक जोडून येणाऱ्या
घटनांसहच येतात

हे सोडता नाही येणार
खूप हिशोब चुकते करणे
घडत जावेच लागेल

त्यातूनच असेच आणखीही काही काही
जगणे घडत राहील

--- ००० ---

१९५९ साली आलेल्या 'दिल देके देखो' या चित्रपटातले मजरूह सुल्तानपुरी यांचे गीत --

बोलो बोलो कुछ तो बोलो

प्यार हो तो कह दो यस, प्यार नहीं तो कह दो नो
फिर जो हो हो सो हो, फिर जो हो हो सो हो, हाय
प्यार हो तो कह दो या....

काहे को नजर घबराई सी है
महफिल भी है तनहाई भी है
छुपे छुपे तुम, रुके रुके हम, सोचो जरा

बोलो बोलो कुछ तो बोलो, दिल न तोडोगुस्सा छोडो
ठोकर लगे ना सम्भालो सनम
प्यार हो तो कह दो या....

कहाँ चले जी जरा हाल सुनो
किसी दिलवाले का सवाल सुनो
वहाँ खड़े तुम यहाँ खड़े हम, सोचो जरा

बोलो बोलो कुछ तो बोलो, दिल न तोड़ोगुस्सा छोड़ो

अब तो निगाहें मिला लो सनम
प्यार हो तो कह दो या....

आपकी अदाओं का हिसाब नहीं
लाखों में हमारा भी जवाब नहीं
कम नहीं तुम, कम नहीं हम, सोचो जरा

बोलो बोलो कुछ तो बोलो, दिल न तोड़ोगुस्सा छोड़ो
ऐसे न आंचल छुड़ालो सनम
प्यार हो तो कह दो या....

संगीत -- उषा खन्ना, गायक -- महंमद रफी

सहज आठवले म्हणून दिलेय -- कृपया रागावू नये.

त्या वेळी

भूतकाळात तीन वेळा संधी होती
त्या वेळी असे घडायला हवे होते
पण त्या ऐवजी वेगळ्याच गोष्टीना महत्त्व दिले गेले
तात्पुरते मार्ग म्हणून हे ते केले गेले
त्यामुळे हे नाराज झाल्याने

या अशा दोन गोष्टी कराव्या लागल्या

जोवर आपण हे असे करणार नाही
तोवर हे असेच घडत राहणार
मूळ प्रश्नाएवजी
दुसरेच काही महत्त्वाचे ठरणार
आणि मग पुन्हा कुणाचीतरी नाराजी घालवण्यासाठी
वा कुणालातरी खुश करण्यासाठी
तात्पुरते काही घडत राहणार
आणि कायमची निराकरणे तर निघणारच नाहीत
उलट असेच आणखीही प्रश्न उद्भवत राहणार

विचारात कसे बदल हवेत हे आपल्याला समजते
पण एवढ्या मोठ्या लोकसंख्येची मने कशी बदलणार

आणि हे आज नाही झाले तर भविष्यात हेच म्हणावे लागणार
की त्या वेळी हे असे घडायला हवे होते
म्हणजे आज हे प्रश्न राहिले नसते

--- ००० ---

जे गेले ते

चिमण्या गेल्या आणि त्यांची चिवचिवही गेली
हल्ली वेडूकही नाही ऐकू येत पावसाळ्यात

माणसांचे मॉल्स
जातवादाने सुजलेले
आणि विचारांनी तडकलेले
त्यांच्या मनांचे अवकाश

यातच कला आणि संस्कृतीचे गोडवे
स्वतः कलावंतही
त्याच सवर्यांत रमणारे

जे गेले ते गेले
त्यांचा इलाज नव्हता
तेव्हा निसर्ग बोलला नाही

गेलेल्यांची मूक अनुपस्थिती
आणेल जो परिणामांचा प्रलय
तो ना द्वेष असेल ना सूड

तो असेल निसर्गाचा
आपोआप न्याय करणारा
शांत आवाज

--- ००० ---

एकच वाक्य बोलले गेले. त्याचे दोघांच्या मनांत दोन वेगवेगळे अर्थ राहिले ! दोघेही समजा खरे आहेत -- पण राज्याची बोंब होतेय ना !

बरेच काही

तुझा विचार मनात घेऊन
मी बरेच काही पाहिले –

खिडकीतून दिसणारा रस्ता
स्कूलबस
लांबचा डोंगर

आकाश

मग पुन्हा रस्ता

मग टेवलावरची डायरी

मग पक्षी एकले

आणि मग शेवटी

बराच वेळ काहीच केले नाही

तो विचार हेच जगणे झाले

आणि मग एकाकीपणा आला

--- ००० ---

अंतर

मला माहीत आहे

माझे मन अंतर कापू शकते

आठवण येते

हा माझा दोष कसा

तिकडे दूध उतू गेले

ते माझ्या मनामुळे नाही

--- ००० ---

" मुख्यमंत्री आमचाच " असे म्हणत रस्त्यातून स्वतःचेच कपडे फाडत चाललेली डोळे तारवटलेली माणसे दिसू लागली

आहेत ...

राजकीय कादंबरी

कादंबरी वा नाटक 'राजकीय' असणे हेच काहीतरी ग्रेट असते असा काहींचा समज दिसतो. खरे तर तसे काही नसते. ऐतिहासिक, पौराणिक, सामाजिक यांसारखाच 'राजकीय' हा फक्त एक माहोल असतो. ते काही साहित्यमूल्य नसते. कोणतीही साहित्यकृती ही मुख्यतः मानवी संबंधांचे समग्र भान घेणारी असणे हेच तिचे सांस्कृतिक मूल्य असते.

मराठीत चांगली राजकीय कादंबरी नाही अशी खंत कधी कधी व्यक्त होत असते. सध्या यासाठी एक अत्युत्तम संघी चालुन आलेली आहे. महाराष्ट्रातल्या विधानसभा निवडणुका. मुख्यतः २४ ऑक्टोबर २०१९ ते १० नोव्हेंबर २०१९ हा काळ. मुख्यमंत्रिपदासाठी चाललेली रस्सीखेच ही मध्यवर्ती कल्पना कल्पनेतही कुणाला सुचली नसती. याच्वरोबर, वर्कील-पोलीस मारामारी आणि एक धर्मवादी पुरोगामी लेखक साहित्य संमेलनाचा अध्यक्ष होणे – ही उपकथानकेही वापरता येतील.

यासाठी लेखक, थोडीफार राजकीय लोकांत ऊठवस असणारा, काही 'आतली' माहिती मिळू शकणारा आणि माध्यमांमध्ये येऊन गेलेला चौफेर मसाला जमा करू शकणारा असायला हवा. एखादी बाजू घेणाऱ्या वा एखाद्या भूमिकेचे समर्थन करणाऱ्या लुंग्यासुंग्या लेखकाचे हे काम नाही. प्रत्येक पात्र महत्त्वाचे म्हणून पाहणारा आणि प्रत्येकालाच आपापल्या मानसिक क्रिया-प्रतिक्रिया योग्यच वाटत असतात याचे भान असणारा असा लेखक लागेल. हा सगळा ड्रामा, म्हटले तर एकहाती पेलणारे यातले मध्यवर्ती पात्र हे नायक वा खलनायक म्हणून पाहिले जाऊ नये. गांभीर्य आणि फुटकळपणा असा भेद न करता सर्व कच्चा माल वापरता आला पाहिजे. गांभीर्यातूनही विनोदनिर्मिती झाली तरी न कचरणारा लेखक असावा लागेल. थोडा वास्तववाद, थोडी फॅटसी यांसह याचा सर्वकशा आवाका व्यक्त करणे – असे लिहिणारा तो असावा. यातून आपोआपच मानवी जगण्यातली इंब्सर्डिटी एकाच वेळी सखोलपणे आणि उथळपणेही व्यक्त होऊ शकेल.

ही नुसती मराठीतलीच नव्हे तर भारतातली एक अद्वितीय कादंबरी ठरेल – कदाचित जागतिकही ! तरुण, तडफदार आणि कोणत्याही राजकीय बाजूची गुलामी न पत्करलेल्या अशा लेखकाने विचार करावा. असा असेलच कुणी हरीचा लाल तर त्याला माझ्या लाखभर शुभेच्छा !

--- ००० ---

ये लो एक सादी सरल सिंपल कविता --

सहवास

कंटाळून वैतागून गेलेले असाल
तर मनाला वय असते
कारण ते प्रेम नाही करू शकत

तुम्ही प्रेम करता याचा अर्थच
तुमचे मन तरुण आहे

नुसती आठवणही
सरसावते जणू कार्यतत्पर
अथक व्यातीत समोर

भूतकाळात जखडले गेले मन
की संपलेच
मग गेलेली वर्षे कितीही कमी असोत

प्रेम म्हणजे वर्तमानात
ओसंडून असता येणे

सातत्याची भीक न मागता
आणि सहवास
आभासी की सत्य हे न विचारता

--- ००० ---

दिब्रिटोंचा विवेक

आज दिनांक ०६ नोव्हेंबर २०१९ च्या पुणे लोकसत्ता मध्ये पान २ वर 'धर्मातरबंदी कायद्याची मागणी म्हणजे विवेकावर हळ्ळा -- फादर दिब्रिटो यांचे स्पष्ट प्रतिपादन' -- ही बातमी आलेली आहे. यात एक चांगले 'विवेकी' म्हणावे असे विवेचन आहे -- "धर्म व्यक्तीला नीती आणि माणुसकी शिकवत असतो. हिंदूंच्या गीतेतील, मुस्लिमांच्या कुराणातील वा ख्रिस्तांच्या वायबलमधील तत्त्वज्ञान केवळ इतरांना सांगण्यापुरते असेल आणि ते सांगणाऱ्यांच्या आयुष्यात कुठेच द्विरपत नसेल तर ते तत्त्वज्ञान इतरांना सांगण्याचा त्यांना काहीच अधिकार नाही. " यातले, 'आचरणात द्विरपलेले नसणे ' हे सर्वच धर्मांच्या अनुयायांच्या वाबतीतले सत्य आहे, हे स्पष्ट आहे. त्यामुळेच, सर्वच धर्मांचे साचे वा सांगाडे आदर्शांनी परिपूर्ण असूनही ते सर्वच धर्म हीन अवस्थेला पोंचलेले आहेत, हे नाकारता येणार नाही. 'फलाशा न धरता कर्म करणे ' हे जसे हिंदूंच्या आचरणात नाही तसेच खिश्वन धर्मातल्या दहा आज्ञा या खिश्वनांच्याही आचरणात नाहीत. " सकाळी योगा करून दुपारी आम्ही कुणाला फसवत असूत त्या योगसाधनेला काय अर्थ आहे ? " असे फादर विचारतात. हे आंतरविरोध सर्वच धर्मात आणि प्रत्येक माणसात आहेत, हे फादरसाहेबांच्या लक्षात येते का ? तसे जर लक्षात येत असेल तर सर्वच धर्मांचे साचे निरर्थक आहेत, हे मान्य करायला हवे. म्हणजेच कोणताही धर्म मानणे वा स्वीकारणे वा आहे तो बदलणे याला काही अर्थच राहात नाही. याचाच अर्थ, धर्मातराचा आणि 'विवेका' चा काही संबंध नाही. एक खोटेपणा सोडून दुसरा निवडणे, असा तो प्रकार आहे. त्यावर बंदी आणूनये, हे मान्य पण ती एक 'विवेकी' कृती असते, हा प्रचार अमान्य. कुणाला 'शोले' बघून वरे वाटत असेल तर कुणाला 'दिलवाले --- ' बघून ! पूर्वी मुंबईत 'गंगाजमुना' लागला होता तेव्हा ऑपेरा हाउसला अनेक भय्ये तिथला रोज एक तरी शो बघत असत ! त्याला कोण आक्षेप घेईल ? सारांश, धर्मातरबंदी कायदा नसावा, हे मान्य, पण, फादरसाहेबांनी, एका खोटेपणातून दुसऱ्या खोटेपणात जाण्याची कृती ही 'विवेकी' असते अशी भलावण करण्याची 'अविवेकी' कृती करू नये, असे सुचवावेसे वाटते. (हे साहित्य संमेलनाचे नियोजित अध्यक्ष आहेत. त्यांचे अध्यक्षीय भाषण साहित्यावद्दल कितपत असेल ही शंकाच आहे.)

--- ००० ---

चहा

पाच मिनिटांत इथून
रुग्णवाहिका जाईल
असा अंदाज कसा करणार --
पण जाईलही
तिकडे आणखी काही काही

हजारो गोष्ठी जुळून घडल्या तर

कुणी चहा पिऊन जा म्हटले
आणि थांबणे केले नाही
म्हणून अपघात झाला
किवा टळला
असे कसे म्हणार

झटका येतो तो क्षण
लाखो क्षण जगून झाल्यावरचा
नेमका क्षण असतो
लाखो कारणांनी जमून आलेला

मांडलेला इतिहास
ही जशी ओळख नाही असू शकत
तशीच एकूणच स्मृती हीही

साधाच नमूना म्हणजे
चहा
ही कुणाचीही ओळख कशी असेल

--- ००० ---

आजच्या रंगभूमीदिनी नाठ्यगृहे प्रयोगांविना ओस आहेत, असे टीव्हीवर नाटकांचे संयोजक सांगत होते !

'फिर सुबह होगी' -- १९५८.

जो भी है वो ठीक है फिक क्यों करे
हम ही सब जहान की फिक्र क्यों करें
जब उसे ही गम नहीं तो क्यों हमें हो गम

आसमां पे है खुदा और जर्मीं पे हम
आज कल वो इस तरफ देखता है कम ..

महायुती आणि महाआधाडी या दोन्हींचाही एकत्रित बाप शोभेल असा महापाऊस सुरु झालाय पुण्यात !

उपयोग

आपल्याला हा रस्ता
फाडायचाच नाहीय
उपयोग होऊ शकतोच त्याचा
पण याचा अर्थ असा नाही की
तुम्ही वा मी एकमेकांना विदूषक म्हणावे
किंवा आपापल्या गावांच्या नावांवरून
एकमेकांच्या प्रवासांचे अंतर ठरवावे

मी कविता लिहितो तेढ्हा
ती वाचणाऱ्याचे रंगरूप
वा त्याचे घराणे
यांच्या माहितीची मला गरज नसते

मी फालतूच आहे
माझी कविता वाचताना
माझे मूल्यमापन या फेकून

वाटल्यास नंतर
माझी कविताही या फेकून

प्रत्येक उपयोगी गोष्ट
मतांच्या पसाऱ्यात व्यग्र असते

कविता तरी निदान निरुपयोगी राहू या

--- ००० ---

' बालविवाहाचे दुष्परिणाम ... ' हा आजच्या लोकसत्तेतला अग्रलेख, काही मतभेद वाटले तरी, वाचनीय आणि मननीय आहे.

द्वेष

कोणताही द्वेष मनात बाळगत जगणे हे आपले, इतरांचे आणि एकूणच मानवी जगणे विषारी आणि प्रदूषित करणारे असते. माझ्यातला द्वेष हा न्याय्य आणि हितकारक आहे, असे असू शकत नाही. मी जर काही राजकीय प्रणालींचा वा त्या बाळगणाऱ्या माणसांचा द्वेष सतत मनात बाळगत जगत असेन तर धर्मद्वेष वाईट, जातिद्वेष वाईट -- या माझ्या ' गौरवी ' मतांची किंमत शून्य असते. मी कोणता ना कोणता द्वेष मनात बाळगतो याचा अर्थच, कोणता ना कोणता द्वेष बाळगत जगण्याला माझी संमती आणि प्रोत्साहन असते. मी खरोखरच्या ' वाईट ' लोकांचा द्वेष करतो म्हणजे मी किती घेट, हा निव्वळ भ्रम असतो. माझ्या मनात कोणताही द्वेष निर्माण होताना मी जागरूक होत नसेन, उलट माझ्या ' घेट ' द्वेषाचे प्रदर्शन करत फिरत असेन तर मीही धर्मद्वेष करणाऱ्यांतकाच विघ्वंसक आणि घातक असतो. मनात द्वेष बाळगत जगण्याने माणसातली सर्जकता आणि शहाणपण नष्ट होते. असे करणारा माणूस तथाकथित कलावंत असेल तर तो ही द्वेषयंत्रणा अधिकच वेगाने पसरवत राहतो. माझ्यातला द्वेष कसा समतेकडे नेणारा आणि इतरांच्यांतले द्वेष कसे भेदभाववाले असा भ्रम हा तदन ढोऱ्यांगी आणि खोटारडा आणि स्वतःच्या संकुचितपणाचे समर्थन करणाराच असतो. मनाची जागरूकता आणि सावधानता यांचे, हे समजण्यासाठी प्रचंड महत्त्व असते.

--- ००० ---

राऊत म्हणाले की त्यांच्याकडे १७५ आहेत -- अजित पवार म्हणाले की हा आकडा त्यांनी कसा काढला ते माहीत नाही !

चार्लस डिकन्सच्या ' डेव्हिड कॉपरफील्ड ' या कादंबरीत, डेव्हिड या लहान मुलाच्या घरच्या कामवालीचे नाव असते पेगोटी. डेव्हिडला शाळेसाठी दुसऱ्या गावी पाठवले जाते तेव्हा तो घोडागाडीत बसलेला असताना ती पेगोटी घाईने येऊन त्याला काही खाद्यपदार्थ देते. त्या घोडागाडीचा गाडीवान बार्किस हा बायको मिळवण्याच्या प्रयत्नात असतो. त्याला पेगोटी आवडते. तो डेव्हिडला म्हणतो की तू तिकडून पेगोटीला पत्र लिहिशील तेव्हा एक काम कर -- त्यात फक्त Barkis is willing -- म्हणजे, ' बार्किसची इच्छा आहे ' एवढे लिही. इंगिलिशमध्ये हे वाक्य एक वाक्प्रचार म्हणून रूढ आहे.

सांगायचे कारण म्हणजे राऊतांचा अंजित पवारांना नुसता ' जय महाराष्ट्र ' असा मेसेज गेलाय ! तो कशासाठी आलाय त्याची पवार चौकशी करणार आहेत !

शिवसेनेला आघाडीचा पाठिबा मिळत नाही हे नकी झाल्यावर मगच बोलणी करायची अशी भाजपाची रणनीती दिसते तर आघाडीवाले म्हणताहेत की युती तुटल्याचे आधी शिवसेनेने जाहीर करावे, मगच आम्ही बोलणी करू ! दोन्ही वाजूना शिवसेना नाइलाजाच्या स्थितीत आलेलीच हवी आहे !

शिवसेनेकडे गुरगुरणे आणि हूमदांडगेपणा आहे पण मुत्सदेगिरीचा अभाव आहे -- असे तर नाही ?

पाया धर्मास्मितेचा असो की विचारसरणीचा -- मानवी मन हे फूट पाढायचे काम करणारच !

सरळ दोन मुख्यमंत्री करावेत --

एक काम करायला

आणि दुसरा चॉकलेट खायला !

निअॅन साईन्स

विश्वसनीय वाटायचा प्रश्नच नाही
अशी सर्व शाळांवर निर्द्यपणे
घडकणारी वादळे
कधीच घेत नाहीत जवाबदारी
तुमच्या लैंगिक संबंधांतले तिढे
सोडवून तुमची प्रमोशन्स
नकी करण्याची

तुम्ही अनुभवातून शिकणारे पंडित
तुम्हालाच उद्देशून म्हणतो तुकाराम
अहो पंडितजन
तुका टाकावा थुंकोन

आता तुम्हीच ठरवा
संभोग महत्वावाचा की शिक्षण

तुमची मने तडफडत ठेवत अबाधित
प्रोत्साहन देत राहणारी
ही हॉटेलांची निझॉन साईन्स

तुमचे खिसे कापून
तुम्हाला कंगाल करत आहेत
हे तुम्हाला माहीत नाहीय का

--- ००० ---

दिसतेय तरी असे --
भाजप रिथर
आणि बाकी तिघांचा
गोंधळ आणि पळापळ !

October 2019

October 31

टोले-प्रतिटोले-खेळ्या !
-- जनतेसमोर भोळ्या !

सांगाडे

उदार अंतःकरणाने जाळलेल्या
अविरत कचन्याचा धूर फुफ्फुसात
घेऊन भर गांधी रस्त्यात

देहधर्माची घाई व्हावी
आणि जवळपास कुठेच नसावे
एवादे कार्यालय आलसावलेले
तशी अवस्था घेऊन

असंख्य अस्मितावाले बेरोजगार
शताब्द्या साजन्या करण्यात व्यग्र

लग्नसमारंभात हजर राहून
कुर्निसात करतात
पुढे गेलेल्या पुढाऱ्यांना
जातिनिहाय फॉर्म भरत

तबकात ठेवलेल्या सिगरेट्स
त्यांना उपयोगी पडतात
द्वेष फुलवायला
जगण्याचा पायाच समजून

आणि इगमगीत कपड्यांतले वधुवर
भासतात त्यांना
त्यांचेच पाचशे वर्षानंतर
सापडलेले सांगाडे

--- ००० ---

माझा धोबी

अत्युच्च दर्जाच्या उंची गोष्टी
निसर्ग माझ्यासमोर आणतो
पण मनुष्यनिर्मित उंची वस्त्र

मल्या माझे नाही वाटत

सवयीच्या अभावाने

मी ओशाळतो आणि अस्थिरतो --

माझा धोबी नुसता हसतो पाहून

निसर्ग आणि माणूस

वेगवेगळे असणे

ही कुणाची निर्मिती

मानसिक

--- ००० ---

साळुंक्या

झाडे अस्ताव्यस्तच असणार

हे अनेकदा न समजल्यामुळे

अस्वस्थ झालेल्या साळुंक्या

शहरातल्या घड्याळाभोवती

घिरट्या घालत राहतात

काही कवींनी त्यांच्यावर

कविता लिहिल्या होत्या

परांगंदा होण्याच्या

हे कायमचे गोंदलेले असते

त्यांच्या मनांत निळ्याभोर

पण मुख्य मुद्दा वेगळाच होता --

त्याच कवींना स्वतःतल्या विकृती

व्यक्त होण्याची भीती होती आणि सतत

त्या भीतीचे त्यांना टार्डिट ब्रेक होते

आणि ते म्हणत की सेन्सॉर नको

आणि स्वातंत्र्य हवे

तेव्हापासूनच हळूहळू

साढुंक्यांच्या चोची पिवळ्या होत गेल्या

आणि कवी संभावितपणे

त्यांना शुभशकून म्हणू लागले

--- ००० ---

" हळी काय नाटकबिटक लिहिता की नाही ? "

" नाही -- कविता लिहिल्या अलिकडे बज्याच -- "

" माझ्याही माहितीत एकजण आहेत -- तेही कविता करतात -- "

" छान -- त्यांना माझा नमस्कार सांगा -- "

" काही बक्षिसंवगैरे मिळाली का तुम्हाला ? "

" विशेष नाही पण मिळाली -- त्याचा विचार नाही करायचा -- "

" आपण आपल्या पाठ्या टाकत राहायचे -- "

" होय -- चला, हँपी दिवाली ! "

सध्या काही साधे, सोपे लिहिले जातेय -- कविता म्हणून -- काही नसतीलही कविता --

जे आहे तसे देतोय --

प्रतिमा

माझ्या मनाला

हे फुटकळ वाटावे

अशीच योजना असेल

माझीच

आता आटोपते घ्यावे

वेगळ्या कामासाठी

इथून मुकाम हलवावा

सगळेच काहीही कसेही

असणार आहे

कदाचित उपेक्षितही

हे ओलांडूनच

निघून जावे लागेल

या जगात पुढे काय व्हावे

याची कल्पना न करता

सगळ्या प्रतिमाच तर आहेत

त्या कशाही असोत

आणि त्या असल्या काय

आणि नसल्या काय

--- ००० ---

काय होईल याबाबत एक अतज्ज्ञ चर्चा

ही पुढारी मंडळी काही दिवस घालवणारच आहेत. तोवर सतत फालतू सम्प्रेसमध्ये कशाला राहायचे, या विचाराने, काय होईल याच्या चर्चा लोक करतच असतात. सगळे चर्चिक काही घटनेतल्या तरतुदीचे तज्ज्ञ असतात असे नाही. पण, सामान्य जनतेच्या अशाच चर्चा राजकारणाला दिशा देत असतात, हे विसरून चालणार नाही. तज्ज्ञ विशेषकांपेक्षा हे असे मंथनच शेवटी अर्थपूर्ण ठरते !

तर, “ इतर पर्याय खुले आहेत, पण सत्तेसाठी मी ते पाप करणार नाही – ” असे उद्धव ठाकरे म्हणालेले आहेत. म्हणजेच आघाडीचा पाठिबा घेऊन स्वतः सत्तेत येणे याला ते ‘ पाप ’ समजत आहेत. राजकारणात काहीही चालते, असे म्हणायची एक फॅशन आहे, पण ते अर्धसत्य आहे. काँग्रेस वा राष्ट्रवादीने, एकाने वा दोघांनीही, शिवसेना वा भाजपा यांना पाठिबा देणे हे

सर्वच संबंधितांच्या इजतीचा फालुदा करणारे ठरेल, हे स्पष्ट आहे. कारण बोलणे आणि वागणे यांतली ती एक फारच मोठी विसंगती ठरेल. आणि हे आत्ताच नव्हे तर कायमच एक बट्टा म्हणून वागवावे लागेल. म्हणजे 'तसले' काही होण्याची शक्यता नाही. शिवाय, आता "आम्ही विरोधातच बसणार" असे आघाडीने जाहीरही केलेले आहे.

शिवसेना आदित्यसाठी मुख्यमंत्रिपद मागत आहे! हा नेता इतका नववा आहे की ही मागणीच महाराष्ट्रातल्या जनतेची चेष्टा ठरावी. पण दुसऱ्या एखाद्या नेत्याचे नाव पुढे करावे तर, कशाला आत्ताच अंतर्गत वादावादी, असा विचार असावा. किंवा अशी मागणी नंतर मागे घेत त्या बदल्यात काही 'महत्त्वाचे' पदरात पाडून घ्यावे, हा विचारही असेल.

आता समजा शिवसेनेचा असा हट्टीपणा एका मर्यादेबाहेर नाही चालवून घ्यायचा असा भाजपाने निर्धार केला तर काय होईल? भाजपा हा सर्वात मोठा पक्ष असल्याने अल्पमतातले सरकार स्थापन करेल. ते पाडण्याचे 'पाप' करणे म्हणजे जनतेने नीट कौल दिलेला असूनही सत्तेच्या वाटमारीसाठी राज्याची वाट लावणे! अशा वेळी समजा राष्ट्रपती राजवट येईल. मग, अशा पद्धतीने सत्ता गमवायची? कालांतराने पुन्हा राज्याला निवडणुकीच्या खर्चात पाडायचे? आणि आपली पक्ष म्हणून आहे का पुन्हा असा खर्च करायची ताकद?

मुख्य म्हणजे हातातोंडाशी आलेली सत्ता भलत्याच हट्टीपणापायी घालवावी का, हाच मुख्य प्रश्न शिवसेनेला विचारात घ्यावा लागेल.

अशा पद्धतीने चर्चा करून आम्ही अतज्ज्ञ चर्चिकांनी असा निर्णय काढला की शिवसेना सध्या नुसता सुका दम देत आहे. त्यांची 'समजूत' काढायला अमित शहा येत आहेत. सर्व काही सौहार्दात, आनंदाने पार पडेल आणि फडणवीसांच्याच मुख्यमंत्रीपदाच्या नेतृत्वाखाली सरकार स्थापन होईल!

जनतेने शेवटी लाथा घालू नयेत, हा विचार सर्वानाच करावा लागेल!

--- ००० ---

गालिब

असण्याला नसण्याचा

दुरावा असह्य होणे

आणि असण्याला

असण्याचा दुरावा
असद्य होणे
हे दोन्ही मिळून
घडते गालिबची कविता

त्याला सलाम ठोकताना
आपलेही नसणे घडून जाते
आणि आपल्याही असण्याला जडतो
असद्यतेचा रोग
हवासा

--- ००० ---

शब्द

प्रतीक्षित शब्द येणारच होते
पण तेवळ्यात काळ थांबला

तेच शब्द आता
माझ्याच मनातून येऊ शकतात

आणि अर्थातच
अपेक्षित ठिकाणी ऐकू जाऊ शकतात

ना स्वप्नाची गरज ना सत्याची
एकमयतेतूनच तर येणार ते शब्द

--- ००० ---

एका शास्त्रज्ञाला विचारले गेले की, " तुम्ही हे का करता ? तुमची याच्यावर श्रद्धा आहे का ? "

यावर ते शास्त्रज्ञमहोदय म्हणाले, " छे, छे -- माझी यावर मुळीच श्रद्धा नाहीय -- पण, मला सांगितले गेलेय की श्रद्धा नसली तरी हे काम करते आणि इच्छित फळ देतेच ! "

भेट

कितीही वळणे झाली
कितीही काळ गेला
तरी भेट होतेच तिची
जेव्हा अचानक मलाही नकळत
मी नाहीसा होतो

मग नंतर ती भेटावी
म्हणून तडफड होत राहते
आणि कळते
अशाने मी नाहीसा नाही होऊ शकणार

ती कधीही भेटायला तयार असते
एका अटीवर --
ती भेटावी या हेतूने
मी नाहीसे व्हायचा प्रयत्न करता कामा नये

ती सार्वभौम असते
विनश्त
माझी कविता
माझी असूच न शकणारी

--- ००० ---

पवारसाहेब म्हणाले की, आम्ही शिवसेनेला कधीच बरोबर घेणार नाही. सामान्यतः जनता असे धरून चालते की पवारसाहेब नाही म्हणतात तेहा त्याचा अर्थ हो असा असतो -- जुन्या हिंदी सिनेमातली नायिकाच जणू ! पण, इथे तसे नाहीय. शिवसेनेला बरोबर घेणार नाही याचा इथे अर्थ असा आहे की भाजपाला बरोबर घेऊ शकतो किंवा भाजपाबरोबर जाऊ शकतो ! मागे त्यांनी भर बाजारात उमे राहून भाजपाला डोळा मारला होता, त्याची फारच चर्चा झाल्याने आता हे सूचक डोळा मारणे असावे ! म्हणजे काँग्रेस तिकडे शिवसेनेत इंटरेस्टेड आहे (याबाबतची माझी या आधीची पोस्ट पाहावी) आणि हे भाजपात ! असे हे दोन सखाराम वाईंडर वाहेर टपून बसलेले आहेत ! याचा परिणाम म्हणजे युतीचा संसार न मोडता चालु राहू शकतो ! राजकारण ग्रेट, भूमिका घेणे ग्रेट -- म्हणजे हे असे असते !

गांधीवादी राष्ट्रवाद आणि हिंदुत्ववादी राष्ट्रवाद यांचे फ्यूजन एका नव्याच वैचारिक भूमिकेच्या टवटवीत विचारबंधाला जन्म देऊ शकते !

काल काँग्रेसने युतीत काढी टाकून पाहिली की आम्ही शिवसेनेला पाठिबा देऊ शकतो ! यावर चर्चा चाललेली असताना हुसेन दलवाई म्हणाले की शिवसेना हा भाजपासारखा कम्युनल म्हणजे भेदभाववादी पक्ष नाहीय ! यावर माईणकरांनी त्यांना विचारले की, वाबरी जर माझ्या शिवसैनिकांनी पाडली असेल तर मला त्याचा अभिमान आहे, हे वाळासाहेबांचे वाक्य विसरलात काय ? यावर सगळे हसले ! -- सारांश, जगण्यात भेदभाव असणारच पण राजकारणात तो नसावा -- हे तत्त्व सर्वांना मान्य आहे ! संघी आल्यास गांधीवाद आणि हिंदुत्ववाद यांचे फ्यूजन करून एक मस्त आयटेम सँग सादर होऊ शकते ! आपण जनतेतले साधेभोळे विचारवंत योग्यायोग्यतेचा प्रामाणिक विचार करत बसतो !

(Satish Tambe यांच्या एका पोस्टवर दिलेली कॉमेंट).

टप्पा

त्यांच्या आयुष्यांतल्या घटनांनी
ते खळबळीत जगतात
आणि मलाही फिक्स करतात
माझ्या सनसनाटीपणात
त्यांच्याशी मी

समरसतेने वागत गेल्याने

काहीच नसते तेक्हा मीही जातो
त्यांच्यावरोबर एखाद्या रहस्यपटाला

खून कुणी केला
हे एकदा समजले
की आम्ही पुन्हा सज्ज होतो
एकेक टप्पा पार करायला

--- ००० ---

आविर्भाव

माझी कँकिटी
असू नाही देत मी माझ्या जगण्यात
अनेकदा पुन्हा पुन्हा व्यसनाकडे वळत

माझ्या घरासमोर
रोज उभ्या राहणाऱ्या
एका खाजगी बसचे वर्णन करत
मी अनेकदा वेळ मारून नेतो
किंवा माझ्या सरखोल औदासीन्यालाच
देत शोकात्म अभिव्यक्ती

वाचकांना वाटते
मी त्यांची फसवणूक करतोय

ते खोटे तरी कसे म्हणणार
एखादा आविर्भाव

मी सत्य म्हणून सादर करत असताना

--- ००० ---

मी काही प्रोग्रामिंग वा सेटिंग वा हॅकिंग यांतला तंत्रप्रवीण नाही. भारतातली जनता प्रचंड प्रमाणावर माझ्यासारखीच आहे याबदल मला शंकाच नाही. त्यामुळे, तंत्रप्रवीण लोकांकडून याबाबत माहिती करून घ्यावी, असे वाटणे साहजिक आहे. याच हेतूने खालील प्रश्न विचारत आहे --

१ ईव्हीएमचे कोणतेही बटण दाबले तरी ते मत समजा कमळालाच जाते -- असे असेल तर इतरांना वा कुणालाही ० म्हणजे शून्य मते पडल्याचे प्रकार का घडत नाहीत ?

२ टक्केवारीत म्हणजे परसेटेजमध्ये हॅकिंग करता येते का -- म्हणजे समजा एक ३० टके हॅकिंग झाले की हॅकिंग बंद होते - - असे ?

३ सर्व ठिकाणांचे हॅकिंग सतत मॉनिटरिंग म्हणजे नियंत्रित करत राहता येते का ? म्हणजे अमुक इतके झाले हॅकिंग की ते बंद करायचे म्हणजे इतरांनाही मते पडल्याचे दिसावे -- असे ?

४ मतदानाच्या काळात रिमोटने हॅकिंग करावे लागते की ती ईव्हीएम मशीन्स गोदामात बंदोबस्तात गेल्यावरच हॅकिंग करता येते ?

५ काही जागी विरोधी उमेदवार निवडून यावेत, म्हणजे शंकेला जागा राहणार नाही -- असे हुशार हॅकिंग शक्य असते का ? ते कसे ठरते ?

६ महाराष्ट्रात २८८ जागा आहेत आणि त्यांची विविध मतदानकेंद्रे आहेत -- या सगळ्या ठिकाणांचे हॅकिंग नियंत्रित करायला किती माणसे लागतील ?

या प्रश्नांचे काही उपप्रश्नही असतील -- यातल्या तंत्रप्रवीण लोकांनी आमच्यासारख्या सामान्य जनांचे या बाबतीत प्रबोधन करायला हवे.

--- ००० ---

लोकशाही

सत्ताधारी आणि विरोधक यांच्यांत अदलाबदल झाली, तरव्तापलट झाले तरी परिस्थिती तीच राहते ! विरोधक म्हणतात की जनता मूर्ख आहे, ती प्रलोभनांना बळी पडते, सामदामदंडमेद यांची शिकार होते आणि ' अयोग्य ' लोकांना मतदान करते ! त्याच्वरोबर, विरोधात असताना, ईव्हीएम हँक करून सत्ताधारी निवडून येतात, असेही वाटण्याची रीत जुनीच

आहे ! या दोन्हींत एक आंतरविरोध आहे की नाही ? जनताही मूर्ख आणि ईद्धीएम्सही हँक, हे दोन्ही एकाच वेळी कसे खरे असेल ?

मूळ मुद्दा आधी एक विचारात घ्यायला हवा की जनतेच्या शहाणपणावर कुणाचाच विश्वास नसताना आपण ढोऱीपणाने लोकशाहीचे ढोल बडवत राहतो की काय ? माणशी एक मत हीच तर योग्य व्यवस्था आहे -- निवडक बुद्धिमानांना मताधिकार याला लोकशाही कसे म्हणता येईल ?

की आपण सगळेच आंतरविरोधी हेकेखोर आहोत आणि असे जगणे हीच आपली स्वखुशीने स्वीकारलेली अटळ नियती आहे ?

--- ००० ---

ईद्धीएम मशीन्सवर ' संशयी ' बोलुन झाल्यावर एक आघाडीवाला म्हणतोय की हे एकिझट पोल्स चुकीचे आहेत -- सत्ता आघाडीचीच येणार आहे !

एकिझट पोल्स आणि ईद्धीएम मशीन्स यांच्यांतही काही ताळमेळ असेल ? कसा काय ?

काही शाब्दिक नोंदी

त्या त्या वेळचे
भयानक भावनिक डोळे
आता झालेत फक्त
काही शाब्दिक नोंदी

आणि काही मेंदूत
सूडाची सुस चक्रे

समोर निसर्गात वा शहरात
दिसत नाही कोणतीच खूण

जे घडेल ते दिसेल
निरुपद्रवी
पण शूर निघडी मने
संधी मिळताच
पुन्हा उचल खातील

--- ००० ---

आहेच कोण

धावा वा कृतज्ञता
ऐकायला वा स्वीकारायला
आहेच कोण

याचना वा उपकार
यांची सवयच झालीय
या हिंसक जगात

हाक मारते वा पाया पडते
ते निव्वळ माझे क्षुद्र मन
भिंगुळवाणे

--- ००० ---

दिवसभर जरी होतोच मी चर्चेत तरी
(अमुकतर्फ) पुन्हा मीच येईन
एकिंशट पोलवरच्या चर्चेलाही !

' चला करू मतदान ' या गाण्याच्या पलिकडे जाता आले पाहिजे -- तिथे आहे लोकशाहीचा खरा आशय !

प्राथमिक समजणे

शेकडो प्रकारचे कवी
आणि महागुंताड्याचे काढंबरीकार
कशाला हवेत
फक्त
काही समजू नाही शकत
हे समजायला

आणि समजा शकते समजू
तर कितीही
हे थोडेच ठरणार
इतके की न समजणेच ते

न समजण्यापेक्षा
समजण्याला महत्त्व देणे
हे कधीही नुसते
दोर मेहनतीचेच असणार

हे प्राथमिक समजणे तर हवेच

--- ००० ---

वृक्ष्टोड झाल्यास पावसाचे प्रमाण कमी होते -- हे माणसाला आहे माहीत पण खुद पावसालाच नाही माहीत !

आम्हाला सत्ता दिलीत तर आम्ही खरीपाला वेगळा आणि रब्बीला वेगळा, असे दोन पावसाळे देऊ !

लुस

अशी एक प्रेमकहाणी
जी भविष्यात होऊ शकते असह्य
काहींसाठी

आणि त्यामुळे राहते लुस
आज आणि रोजच
जणू घडलीच नाही अशी

--- ००० ---

शिंका

सकाळी मी बाहेर पाहतो
खिडकीतून तर मला दिसते
सूर्योदयाएवजी कुंद हवा
आणि येतो मनात विचार
जगण्यातल्या अनिश्चिततेचा

जग काय सगळे माझ्या बाबतीत
घडण्यासाठी थोडेच असते
ही शंकाही डोक्यात असूनही
मी आरोग्य विम्याचे नक्की करतो
निष्कारण भीतीची दखल घेत

काहीच निश्चित नाही तर जाऊ देत ना
हे पैसे वाया त्याच जगात --
मला शिंका याव्यात म्हणून
कशाला एवढे मोठे जग

झक मारत वरेल

--- ००० ---

बुद्धाचे शब्द

मनमानी कारभार

हेच तर माझ्या जगण्याचे वर्णन

दुसरे आहेच कुठे काही

जगण्याचे साधन

कसे आहे जग कोण जाणे

मी घेतो करून माझे पावन

मीच सत्य बाकी सर्व असत्य

माझ्या दुःखाचा वरसता सावन

बुद्धाचे शब्द पोतडीत भरून

करतो मी माझी अव्याहत वणवण

--- ००० ---

साधे गोड

मनाला आवडेल

असे साधे गोड काही

हवेय कवितेत

या विचाराने समोर

प्रेयसीची कल्पना केली

भांडणे खटके
काहीही झाले तरी
आपली साथ आहे तशीच राहायला हवी
ती म्हणाली

तसे झाल्यास
असे कशासाठी – मी विचारले

काहीही झाले तरी आपली साथ
आहे तशीच राहिली असे म्हणता येण्यासाठी
-- ती म्हणाली

झाले
उद्युक्तच व्हायला झाले

कशाला त्या भविष्याच्या कटू कल्पना
या विचाराने

--- ००० ---

विश्वासघात करण्यापेक्षा

काही प्रतिमा होऊ नयेत
विचलित माझ्याकडून
म्हणून मी माझी खरी प्रतिमा लपवतो
आणि त्यांना सेफ वाटेल अशी
त्यांना अपेक्षित प्रतिमा बाळगत राहतो

माझ्या खच्या प्रतिमेने
त्यांनी दुखावले जाणे म्हणजे

त्यांच्या असण्यालाच तडे जाणे

मी स्वीकाराहू नसणे मला मान्य
असूनही मी त्यांची सेफटी पाहतो

त्यांचे खरे काय आहे हे न समजताच
मी राहतो प्रयत्नात
माझी स्वीकाराहृता टिकवण्याच्या

माझ्या स्वीकाराहृतेला तडे गेलेले
खरे तर मला चालणार असते
पण त्यांच्या जखमी होण्याच्या
शक्यतेला मी घावरतो

मी अमुक असा नाही
असे त्यांना प्रेमाने आणि विश्वासाने वाटते
-- विश्वासघात करण्यापेक्षा
मी फसवणूकच चालु ठेवायचे ठरवतो

--- ००० ---

' सजग ' चा पहिला अंक वाचतो आहे. त्यातला नरेंद्र डेंगळे यांचा ' कलेतील वास्तव ' हा लेख ग्रेट आहे !

राजकारण आणि कला

तुम्हाला राजकारणाची आवड असो की कलेची
मेंदू त्यात सतत भिजत ठेवावा लागतो
म्हणजे तुम्हाला भराभर मते देता येतात
संदर्भ आठवतात
आणि इतरांना नामोहरम करता येते

राजकारणात सध्या काय महत्वाचे
किंवा कवितेची खरी मूलतत्वे कोणती
असे बोलता येण्याचा एक वेगळाच
आत्मप्रौढ आनंद असतो

लोकांना चकित आणि नम्र करून घेण्यासाठी
एवढी मेहनत तर लागणारच
शिवाय मानवतावादासाठी
काम करत असल्याचे समाधान

--- ००० ---

नवे जगणे

वयाची पंच्याहत्री आली
तरी तो अमुक मोठ्याचा वंशज
असाच सगळीकडे वावरे
चेहऱ्यावर तोच मोठेपणा बाळगत
न कंटाळता
जणूते मोठेपण
हे त्याला जन्मजात मिळालेले
एक उत्तेजक द्रव्यच होते

इतिहासातले दाखले तर
त्याच्या हातापायांसारखे
त्याचे अवयवच होते

त्याच्या दोन्ही मुलांनी मात्र
बंड करत हा कंटाळा नाकारला

दोघेही अटूल दारुडे झाले

तो मोठेपणा गेला तेल लावत
आम्ही चेहरे सामान्यच ठेवणार --
असे नवे बेडर जगणे त्यांनी अवलंबले

--- ००० ---

मालकी

ऊन पडले – चालेल
पाऊस पडला – चालेल
अंधार पडला तरी चालेल

असा जगशील
अटृहासाशिवाय
तर तुझे काहीच नाही असणार
ऊन पाऊस वा अंधार

तू आपला
चारा खा पाणी पी
आणि भुर्कन उडून जा

तू आहेस तोवर
मालकी गाजव
वेड्या

--- ००० ---

निवडणुकीच्या काळात सर्वच नेते जनतेला धडाढी आणि आत्मविश्वास यांचा खुराक देतात, त्यामुळे, लोकशाही सुपोषित आणि सुदृढ राहते !

आडमार्ग

हा आडमार्ग आहे हे माहीत असूनही
मी समजा तो महामार्ग समजूनच चालतो
-- जाऊ या ना वापरता येतोय तसा तर तो
असे इतर लोक सैलपणे म्हणतात

न पोहता माझे शरीर
पैलतीराला लागते
असेच दिसते माझ्या
मानलेल्या विश्वासामुळे

आडमार्गावर चालणे
हे अतिकष्टपूर्वक
पोहणे असते माझे
सरावाशिवाय

--- ००० ---

माझ्या नाटकांमुळे तीन नाट्यसंस्थांची सुरुवात झाली --

१. ' प्रत्यय ', कोल्हापूर -- ' एक गगनभेदी किंचाळी ' -- दिग्द० प्रसन्न जी. कुलकर्णी.
२. ' मिती-चार ', कल्याण -- ' समतोल ' -- दिग्द० रवींद्र लाखे.
३. ' अवकाश कलामंच ', पुणे -- ' धागोदरे ' -- दिग्द० विद्यासागर अध्यापक.

काका

मराठी रंगभूमीचे, विशेषतः प्रायोगिक रंगभूमीचे प्रिय काका म्हणजेच काकडेकाका वयाच्या ८९ वर्षी आज दुपारी निघन पावले ! वयाची फिकीर न करता रंगभूमीसाठी ते अखेरपर्यंत चैतन्यशील होते ! त्यांच्या कार्यक्रमाची ओळख

होण्यासाठी त्यांचे आत्मचरित्र 'अमका' हे जस्तर वाचावे. स्वतःला अमका(तमका) म्हणणाऱ्या या माणसाने मराठी रंगभूमीवर कार्याचे डोंगर उमे केले याची सर्वच रंगकर्मीना सादर जाणीव आहे.

रंगायनच्या काळात माझी 'बस' ही एकांकिका रमाकांत देशपांडे यांनी बसवली होती -- तीत काकांनी एक भूमिका केली होती. त्यानंतर 'आविष्कार' तर्फ त्यांच्या नेतृत्वाखाली माझी पाच नाटके आली -- 'नाणेक', 'ढोलताशे', 'जणू काही वास्तव', 'इराक', आणि 'डावेदार.'

काका एक उत्तम अभिनेते तर होतेच पण संयोजक म्हणून त्यांनी केलेले काम निव्वळ अद्वितीय होते. त्या प्रचंड कामाची जाण त्यांना नाथ्यसंमेलनाचे अध्यक्ष म्हणून निवडून सर्वांनी व्यक्त केली. बालरंगभूमीसाठी काकांनी केलेले काम थक्क व्हावे असेच होते. अनेक लहान मुलांना घेऊन दौरे करणे आणि त्यांचे रुसवेफुगवे संभाळत प्रयोग पार पाढणे, ही साधी गोष्ट नव्हती.

काका दोनतीनदा मला म्हणाले होते की, "तुझ्या नाटकांचा महोत्सव करायचे मनात आहे -- कधी जमते ते पाहू --" ते अर्थातच आता राहून गेलेले आहे.

कै. प्रिय काकडेकाकांच्या स्मृतीस सविनय सादर नमन !

--- ००० ---

धावा

मनाचाच मनालाच
त्रास असह्य झाल्याने
शांततेचा धावा
मनच करते
आणि अधिकच अशांत होते

आपणच थांवायला हवेय

हे त्याला कळूनही वळत नाही

--- ००० ---

अंधश्रद्धेचे एक मूलभूत पण सत्योत्तर उत्तर उत्तर आधुनिक विवरण

नरवळी, पशुपक्षीबळी, लिंबे, काळ्या बाहुल्या, मनोरुग्णांना झोडपणे, जादूटोण्याने निवडून येणे वा प्रतिस्पर्धाला पाडणे – अशा खूप अंधश्रद्धा आपल्याला माहीत आहेत. त्यांच्यापासून लांब जाणाऱ्यांची संख्याही दिवसोंदिवस वाढत आहे. (लगेच आकडेवारी नका विचारू !) तरीही, आपण अंधश्रद्धा मानत नाही हे एक सत्योत्तर (पोस्ट टुथ) विधान ठरते. कसे ते पाहू.

माणूस जन्माला येतो तो हजारो वर्षांच्या उत्कांतीच्या प्रक्रियेत – विशिष्ट जनुकरचनेने आणि विशिष्ट गुणवैशिष्ट्यांनी. हा त्याच्या जगण्याचा मूळ ढाचा असतो आणि तो प्रत्येकाचा वेगवेगळा असतो. पुढे, त्याच्या ‘वाढीची’ प्रक्रिया सुरू होते. तू मेहनत करायला हवीस, यशस्वी व्हायला हवेस, जिद हवी, महत्त्वाकांक्षा हवी, शौर्य हवे, नोकरीत वा धंद्यात वा राजकारणात तू उच्च पदावर पोचायला हवेस, (अगदीच वेगळेपणा असेल तर) तू उत्तम कलाकार व्हायला हवेस, परस्प्री मातेसमान, लैंगिक स्वातंत्र्य असायला हवे, फसवू नये, किंवा थोडाफार खोटेपणा असल्याशिवाय यशस्वी होताच येत नाही, काहीही करून श्रीमंत व्हायला हवे, गरिबांची सेवा करतच जगायला हवे – असे नाना विचार-प्रकार-तत्त्वे बिंबवली वा स्वीकारली जात राहतात. धार्मिक असलेला माणूस अधार्मिक वा वैज्ञानिकवाला वा नास्तिक होणे – असे बदलही त्या बिंबत आलेल्या साठ्यातूनच ठरत जातात. यातूनच मग निरनिराळ्या वैचारिक अस्मिता, आग्रह आणि ‘मीच शहाणा’ असे प्रकार घडत जातात. या सगळ्यांतूनच सर्व माणसांना आणि प्रत्येक माणसाला अलगता येत जाते. व्यक्ती व समूह असे छोटे छोटे गट पडतात. यातून हजारो संघर्ष उभे राहतात, हिंसा होते, युद्धे होतात. या सर्वांच्या मुळाशी ते बिंबत आलेले मानसिक साठे असतात. प्रत्येकाला वाटते की या साठ्याचा आपला नमूनाच आपल्याला सोयिस्कर आणि आपल्या हिताचा आहे. त्यातूनच मग कोणती राजकीय बाजू खरी मानायची, कुणावर विश्वास ठेवायचा, कुणावर नाही ठेवायचा, हेही ठरत जाते. म्हणूनच, सत्योत्तर जमान्यात मानसिक साठा अनुकूल करून घेण्याला महत्त्व असते. अशा प्रकारे मानसिक साठा अनुकूल करून घेणे हे धर्म, देश, जात, अशा कोणत्याही अस्मितेच्या मार्गाने वा सरळ प्रलोभनांनी, उपकृत करून, गांधीविचारांनी वा स्वातंत्र्यलब्ध्यातल्या पुण्याईने, असेही करता येते. एखाद्याच कारणाने साठा अनुकूल करून घेतला तरी मग तो माणूस तुम्हाला, आर्थिक, घोरणात्मक वगैरे सर्वच बावरींत पाठिबा देत राहतो. खन्याखोट्याचा प्रश्न राहत नाही. आपापल्या मानसिक साठ्याने वागत-जगत राहिले की आपण सत्याच्या बाजूने आहोत, या समाधानात जगायला माणसे तयार असतात.

याचाच अर्थ, या प्रक्रियेला कोणताही ‘शास्त्रीय’ पाया नसतो. ‘वैज्ञानिक दृष्टिकोण’ नसतो. हे प्रत्येकाचे वेगवेगळे, कोणतेही एक सामान्य ‘सत्य’ नसलेले असे जगणे असते. मानसिक पायाचे जगणे हेच जगणे, असे यात गृहीत घरलेले

असते. यातून सगळे मानवी जगणे धोक्यात आले वा नष्ट झाले तरी 'इलाज नस्तो' ! जगण्याची याहून वेगळी काही पद्धत असू शकेल का, असा प्रश्नही तो विचारत नाही.

सारांश, माणसाचे असे जगणे हीच एक प्रचंड अंधश्रद्धा असते – निर्विवादपणे आणि जणू दुर्दैवाने 'शहाणपणाची' शक्यताच संपवणारी !

--- ००० ---

पक्षी

आपण कसे दिसू

कसे वाटू

एवादे वैगुण्य तर

दिसणार नाही ना

हा विचार म्हणजे

एक भविष्याचा हिसक पक्षी

पायांच्या नखांत पकडून

हृदयावर चोच मारणारा

वर्तमान क्षण हजर होताच

भस्मसात होणारा

--- ००० ---

फूट

जरा टफ हो ठाम हो

असे मी अ ला सांगणे

हे ब ला दुरववणारे ठरू शकते

-- तोही माझा मित्रच असल्याने

आम्हा तिघांनाही एकमेकांपासून
काही साधायचे असते आपापले

वेळ अशी येते की
अ वर अन्याय होऊ शकतो --
मी त्याच्यावरच राग दाखवून
तात्पुता बाहेरच पडतो
-- सर्वांच्या हितासाठीच मी रागावतोय
हे सर्वांना कळते

अ आपोआपच जरा टफ होतो
ब त्याचा पवित्रा जरा मागे घेतो

माझ्या सौम्य रागामुळे अजूनही
तिघांचीही उद्दिष्टे
शाबूत राहणे शक्य होते

फूट न पडता

--- ००० ---

दया

कुणीही असो माणूस
त्याला एक तर वठणीवर आणला पाहिजे
किंवा मापातच ठेवला पाहिजे चेपत
असे वाटते काहींना

गरीब स्वभावाचा दयनीय माणूस वगैरे

असे काही नसते सगळे साले
स्वार्थीच असतात शेवटी भोसडीचे
असे ते म्हणतात

दयेने वागलो तर मी लागेन भिकेला
माझ्याशी वागेल का कोण दयेने
असे ते विचारतात आणि
माणसाकडे बघायचेच नाही म्हणतात

शेवटी अशा वेळी दयनीय माणूस अधिकच मऊ पडतो
किंती क्रूर बनवलाय याला
याच्या आयुष्याने आणि माणसांनी जसा मला दयनीय
असे मनात म्हणत तो एकदा शेवटचा त्याच्या पाया पडतो

--- ००० ---

आधुनिक 'शस्त्राञ्जे' म्हणण्यापेक्षा
'संरक्षण उपकरणे' म्हणणे
कसे अहिंसक आणि शांत वाटते !

ते काय

अनेक अनुभव आणि कालच
रात्री मी त्यांच्याशी बोललो होतो
आणि निसर्गाच्या नादी कोण लागणार हो
आणि दुःख आणि मस्ती
आणि खूप खूप आळस किंवा
खूप खूप उत्तेजना
हे सगळे दिले अनेक कवितांनी

माझ्या मनाने ते स्वतःची
 कृतिशीलता म्हणूनच वापरले
 आणि स्मृती वाढली आणि चेहरा थोडा
 प्रगल्भ झाला
 आणि वेळही आवडीने गेला

तरीही महन्चाचे काही घडायचे राहिलेच
 असे आता वाटतेय आणि आता

ते काय हे दाखवणारी कविता हवीय

--- ००० ---

फलज्योतिष

सध्या या निवडणुकीच्या मोसमात फार मोठमोठे लोक ज्योतिषांकडे जात आहेत. आज मीही एका फलज्योतिष अभ्यास मंडळ संस्थेत गेलो होतो. माझे कारण वेगळे होते. नोकरीत असताना सुमारे आठ ते दहा वर्षे मी माझे इतर सर्व लेखन-वाचन बंद ठेवून हस्तसामुद्रिक विद्येचा अभ्यास करत होतो. आमच्या एका वंगाली ग्राहकामुळे मला यात उत्सुकता निर्माण झाली आणि मी त्याचा वेडा किंवा व्यसनीच होऊन गेलो. अहमदनगरला असताना एकदा आमच्या बँकैचा एक पारशी सहकारी कर्मचारी संघ्याकाळी टाईम पास म्हणून माझ्याकडे आला होता. असा टाईम पास करतच इकडचे, पुण्याला बदली होईपर्यंतचे दिवस पार पाडावे लागणार, हे त्याने नाइलाजाने स्वीकारलेले होते. मला त्यात धोका दिसला. वारंवार किरकोळ गप्पा मारत मला वेळ घालवायचा नव्हता. मी त्याला सांगितले, “ मै पामिस्ट्री पढते रहता हूँ – मुझे टाईम नही रहता – ” तर त्याने मला हे विचारले की मी याची परीक्षा देणार आहे का किंवा याचा बिझ्नेस करणार आहे का – दोन्हीला माझा नकार पाहून तो म्हणाला, “ फिर क्यूँ पढते हो ? ” तर या विद्येच्या व्यसनासाठी माणसांना कटवणे, त्यांना काय वाटेल याचा विचार न करणे याची मला सवयच झाली होती. नुसते भारतातल्याच नव्हे तर जगातल्या अनेक प्रव्यात हस्तसामुद्रिकांची पुस्तके मी विकत घेतलेली होती. काही इकडून तिकडून कुणी कुणी दिलेली होती. मी त्या पुस्तकांनी पछाडलाच गेलेलो होतो. नोकरी आणि अत्यावश्यक कर्तव्ये वगळता माझा सर्व वेळ त्याच कामी लागावा असे मला वाटे. नंतर कधीतरी मला उपरती झाली आणि आपले बाकीचे लेखन-वाचन बंद पडणे योग्य नाही हे शहाणपण सुचले ! त्यानंतर मात्र मी ते सगळे बंद म्हणजे बंदच केले !

स्वतःचा हात आणि काही इतरांचे हात त्या काळात मी पाहिले. त्या विद्येतले खूप आडावे बरोबर असतात असे मला दिसून आले. एकच उदाहरण सांगतो. मधले बोट म्हणजे शनीचे – त्याच्या खाली हृदयरेषा आणि मस्तकरेषा यांची कात्री झालेला एक हात माझ्यापुढे आला होता. तो माणूस त्या वेळी चोवीस-पंचवीसचा म्हणजे त्या कात्रीच्या प्रभावाखालीच होता. ते महा डेंजरस चिन्ह होते. मी त्याला नुसते म्हटले की सध्या तुम्ही अनेक संकटांतून जात आहात, तर तो माणूस घळाघळा रडायलाच लागला ! अशा अनेक गोष्टी आहेत, ते जाऊ दे.

तर मी त्या संस्थेत यासाठी गेलो होतो की माझ्याकडे असणारी या विषयावरची पस्तीस पुस्तके मला अशा संस्थेला चायची होती की जिथे विद्यार्थ्यांना त्यांचा उपयोग होईल. यासाठी नेटवरून माहिती काढून ‘फलज्योतिष अभ्यास मंडळ, पुणे’ यांच्याशी संपर्क साधला. ती संस्था महाराष्ट्रातले प्रख्यात ज्योतिषी कै. श्रीकृष्ण जकातदार यांची आहे. गेली वीस-पंचवीस वर्षे ती संस्था श्रीकृष्ण जकातदारांचे चिरंजीव श्री. विजय जकातदार हे चालवतात. ते बी. ई. सिंहिल असून रिझर्व्ह बँकेतून मोठ्या पदावरून निवृत्त झालेले आहेत. तिथे ज्योतिषविषयक अनेक अभ्यासाक्रम चालतात. देशविदेशांत त्यांचे हजारो विद्यार्थी आहेत. त्यांनी माझ्याकडी पुस्तके आनंदाने स्वीकारली.

श्री. विजय जकातदार यांनी तिथे चालणाऱ्या कामाची मला माहिती दिली. ते सर्व पाहून मी थक आणि चकित झालो ! नुसते आहे ते ज्ञान देत राहणे एवढेच काम तिथे चाललेले नाही. या सर्व विषयांत प्रचंड संशोधनही चालु आहे. त्यांची शिक्षक टीम आणि अनेक विद्यार्थी यांनी तयार केलेले शोधनिंबंध संख्येनेही वरेच आहेत. उदाहरणार्थ एच आय व्ही रुग्णांच्या हातावर वा कुंडलीत काही कॉमन गोष्टी आहेत का, हे त्यांनी शोधून काढलेले आहे. अशा शक्यतांची आधी कल्पना असल्यास माणूस काळजी घेऊ शकतो, असे ते म्हणाले.

हे कुणाला आवडो वा न आवडो, किंवा समजून घेण्यापूर्वीच ते फेटाळून लावावे, असेही काहींना वाटो, त्यांचे काम अत्यंत गंभीरपणे चाललेले आहे, हे नक्की. त्यांच्याकडच्या अभिप्राय वहीत भल्याभल्यांचे अभिप्राय आहेत.

या कामाला पुरेशी प्रसिद्धी मिळालेली नाही – या माझ्या वाक्यावर ते ‘होय’ म्हणाले !

--- 000 ---

परपक्षातला इच्छुक नाराज आपल्याकडे ओढायचा असेल तर सखाराम बांधूनचे गुण आपल्यात असणे अत्यावश्यक !

आध्यात्मिक

सवयीच्या स्वार्थासाठी

आपद्धर्माने कधीकधी

त्यागही करावा लागतो

प्रामाणिक कार्यकर्ता म्हणून

तिकिटाशिवाय नेटाने

प्रचार करावा लागतो

पक्षनिष्ठाच बरी पडते

परक्या चोरापेक्षा

ओळखवीचा चोर सेफ वाटतो

मन फाटले तरी

हसावे लागते

श्रेष्ठींचे माहात्म्य मानावे लागते

निराशा अपमान असूनही

वैज्ञानिकपणे

आध्यात्मिक व्हावे लागते

--- ००० ---

धागे

अनेक दिशांनी ओढले जातात

मेंदूतले धागे आणि

इलाज नसलेले मोबाईल

सत्यनारायणाच्या

लाऊड आवाजातही
निर्दय तटस्थपणाने
न थांबणाऱ्या ओकाऱ्यांसारखे
सतत चालु राहतात

परिस्थिती एका क्षणात
बदलावी असे वाटते
पण अनेक माणसांसह
अनेक घटना त्यासाठी आवश्यक

घटनांचे जग हे असेच असणार
मग मला काय हवेय

--- ००० ---

गेले काही दिवस आणि विशेषतः आज, गांधींबद्दल वराच मजकूर इकडेतिकडे आलेला आहे. एकूण या सर्व समृद्धीत मला रामचंद्र वामन कदम यांची खालील कविता नंबर वन वाटली ! या कवितेला प्रत्यक्ष माणसाऱ्या जगण्याचा संदर्भ आहे. या एकूण गोंधळात ही धारदार कविता दिल्याबद्दल कदमांना सॅल्यूट --

Ramchandra Kadam
2 hrs .

रिमेंबरिंग बापूजी

आता कुठे हूंजूमुंजू
होऊ लागलं होतं देहात
उगम नसलेला वारा
वहात होता तनात मनात.

(धुक्याच्या पदराआड

पहाडांचे उर धपापत होते.

पक्षी पहाटेच्या पायात

पैंजण बांधत होते ..)

-----आणि बापूजीनी खट्याळ हसत

खांद्यावर हात ठेवला.

द्वैताची मस्ती आणि विरक्ती
एकमेकीच्या कानात कुजबुजत होत्या.

परकेपणाचा तिरपा कटाक्ष टाकीत.
एकेका अवयवांचा नीट

जुळला नव्हता सांधा
उतावळ्या डोळ्यांना खुणावीत होता
सृष्टीचा आवरून घेतलेला बांधा.

-----हा निसरडा अवकाश

नेमका पकडलात बापू
आणि ब्रह्मचर्यांचा बाण सोडलात
बेसावध क्षणी.नवशिक्या इंद्रियांवर.

मग खेळ्यातल्या दारिद्र्यात

केले निसर्गरम्य कायाप्रवेश

इंद्रियदमनाचे भरून राहिले

आटोकाट अभिनिवेश.

कानाआड केले

रक्तातून उमटलेले नाद-अंतर्नाद

आणि एका वक्तेने दुसऱ्या वक्तेला

दिलेले साद-प्रतिसाद.

शरीरश्रमानी नांगरला काळ.
 उपसला गाळ.विकारांचा.
 आपल्याच वर्मभावनेची हत्या करताना
 कुठे काढावा अहिसेचा माग.
 अपुरं पडलं परोपकारांचं नेपथ्य
 आणि बापू तुमचं संदिग्ध सारथ्य.

मग मुखदुर्बळ होत गेली पंचोंद्रिये
 पंगतीला पारखी झाली
 भुकेली उद्दीपने.
 उद्दीपन आणि अवरोध
 यांच्या सांध्यावरच अचानक
 उसळले एक मोहोळ
 शब्दांचे, कल्पनेचे, चित्रांचे.
 मोहोळ मागे लागले. दंश करीत राहिले.
 ते दंश घेऊन, तेव्हापासून भटकत राहिलो
 कवितेच्या ओल्या काठाकाठाने
 बापू.

रामचंद्र वामन कदम.

खच

इतिहासासह संस्कृतीचे
 अचूक ज्ञान नसेल तर
 वर्तमान धूसर आणि
 भविष्य अंधारमय असते

हे त्याच्यावर बालपणीच

विवरण्यात आले

त्याला तो जागला

वर्तमान कष्टमय करत

तो ९९ वर्षे जगला

सारांश इतकाच निघाला की

शतकाला एक वर्ष कमी पडले

त्याच्या घरातला पुस्तकांचा खच

काढायला बुलडोझर आणावा लागला

किंवा समजा ५०० मजूर --

--- ००० ---

" पाय जमिनीवर असायला हवेत -- "

" आकाशात झेप घेतलीच पाहिजे -- "

-- असे त्या दोघांत खडाजंगी वाद् होते.

पुढे दोघेही राजकारणात गेले. आताही जमणारेच होते.

आता अनेकांनी मिळून वाद् घालायचे होते.

" तुमच्या घड्याळाचे काटे फिरतच नाहीत -- "

" तुमचे इंजिन चालुच नाही शकत आणि मुख्य म्हणजे त्याला पाठिबा देणारे चार डबेही नाहीयत -- "

" तुमच्या हातात भाग्यरेषाच नाहीय -- "

" तुमचे कमळ खोटे -- प्लास्टिकचे आहे -- आणि तुम्ही प्लास्टिक बंदीच्या गप्पा मारता -- "

वगैरे.

जनतेने खूप विचारस्वातंत्र्य वापरले. एक वेळ प्लास्टिकचे कमळ परवडले -- त्याने रोजच्या जगण्यात काही फरक नाही पडणार -- पण, न चालणारे घड्याळ आणि बंद पडलेले इंजिन यांनी फार घोटाळे होतील. आणि भाग्यच गायब असेल तर उपयोगच काय ?

शेवटी कमळ निवडून आले !

--- ००० ---

Satish Tambe यांच्या पोस्टवर मी दिलेली कॉमेंट --

धार्मिकताच असे नव्हे, भेदाची पेरणी करून अमानुषतेची पैदास करणे हा माणसाच्या मनाचाच गुण आहे. धर्म, विचारसरणी, घराणे, प्रांत, भाषा, जात, देश, आस्तिक-नास्तिक, श्रद्धावाद-बुद्धिप्रामाण्यवाद, इहवाद-परलोकवाद -- अशी शेकडो निमित्ते असू शकतात. यांतल्या कोणत्याही बाबीशी समरूप झालेला माणूस जरूर वाटेल तेव्हा अगदी ' नैतिकतेने ' अमानुष होऊ शकतो. हे सगळे वैचारिक आणि उथळच असते. यात सखोल समजविमज काही नसते. माझ्या टोळीकडे अमर्याद सत्ता आली की मी सर्वाच्या हितासाठी अमानुष व्हायला मोकळा असतो. सत्ता प्राप्त न झालेले किंवा प्राप्त होण्याची शक्यता नसलेले मात्र अहिंसकपणे माणुसकीचे कढ आणत राहतात. मुख्य गोम माणसाच्या मनातच आहे.

" कोणत्याही पक्षाच्या बंधनात न अडकता मी अपक्ष म्हणून उभा राहतो आहे ! "

-- याचे अर्थ काय काय होऊ शकतात ?

समता

मुऱ्यांनी गाढवांचा द्वेष केला

गाढवांनी उटांचा

कारणेही होती

कधी या टाळक्यांना पटणारी

कधी त्या

कधी हिंसेचे समर्थन

कधी अहिंसेचा गौरव

असे नैतिक आणि शिस्तबद्ध

चालु राहिले जगणे

अविचल

सर्वच माणसांत

ही एक समताच आली

--- ००० ---

सेफ

कित्येक जातयेत असतात
समोरून वा आजूबाजूने
इच्छाही असते एकीव सामानातून
की असावा हा स्पर्श जगण्यात

पण चालु राहते
मनाचा रोजचा चहा
रोजच्या मगातून पिणे

जवळीक म्हणजे धोका
आणि अंतर म्हणजे सेफटी

हे पाहून कविता स्वतःच
एकदा चुक्रून त्याला म्हणते
राहा बाबा तू सेफ
कविता खुनीच असते

--- ००० ---

कॉलेज जीवनात मी बराच आजारी असायचो. त्या वेळच्या एका मित्राशी आज फोनवर बोलणे झाले. तो मला म्हणाला,
" जसे व्हिजिटिंग प्रोफेसर्स असतात तसा तू एक व्हिजिटिंग स्टुडंट होतास ! "

शॉट्कट | मास्टर क्लास: वाचणाऱ्या माणसांचे वाचन! चंद्रमोहन कुलकर्णी.

[youtube.com](https://www.youtube.com)

शिल्पकलेच्या तांत्रिक आणि सर्जक अशा दोन्ही प्रक्रियांचे आपले भान आणि समज वाढवणारा हा संवाद आहे. परंपरा
वा घराणे हे कलेला घातक असणे वा व्यक्तिमत्त्वांचे तपशील असणे-नसणे अशा अनेक विषयांवर चंद्रमोहन जे बोलले
आहेत त्यावर चर्चा होऊन अनेकांनी एकत्रितपणे समजून घ्यावे, असेही हे आहे.

जाच

काही वर्षे
मी हरवलो होतो
हस्तरेखांच्या जंगलात

त्यांच्या घटनांबाबत
नव्हती मला शंका
त्याच तर होत्या
माझ्या मनाचे जंजाळ

मन सगळेच खरे धरू लागल्याने
जगण्याचे नुसतेच रुटीन झाले
सुखदुःखांचे

हातावर हात घासून
पुसल्या कुठे जातात त्या रेषा

रेखांचा जाच असह्य झाला
मन नाकारायचे कसे ते समजेना
रडू आले

--- ००० ---

अध्यक्ष

आज दिनांक २९-०९-१९ च्या पुणे लोकसत्ताच्या लोकरंग पुरवणीत, 'लेखनप्रवाहात खेचून घेणारा साहित्यिक' हा दिलीप माजगावकरांचा फादर, दिग्रिटो यांच्या साहित्यावरचा एक पत्रलेख आलेला आहे. लेखाच्या संपादकीय ओळखीत असे म्हटले आहे की हा लेख त्यांच्या एकंदर साहित्याची आणि एक व्यक्ती म्हणून आजवर आलेल्या अनुभवांची विचक्षण

चिकित्सा आहे. प्रथमच हे सांगायला हवे की फादर कसे मनमिळावू आहेत अशा स्तुतीने युक्त असा हा लेख असला तरी त्यांच्या साहित्याची विचक्षण चिकित्सा वगैरे यात काही नाही. आपण कसे भेटलो, बायबलच्या अनुवादाचे कसे ठरले, त्यांचे मुखपृष्ठ कसे झाले, नंतर ते पुस्तक पुलंच्या हस्ते प्रकाशित व्हावे अशी फादरांची इच्छा असणे, सुनीताबाईंनी होकार देणे, भाई भेटल्याने त्यांचा चेहरा कसा आनंदला, वगैरे अशा गोड तपशीलांनीच हा लेख भरलेला आहे. विचक्षण चिकित्सा म्हणावे की काय, असा हा एवढा मजकूर या लेखात येतो – “ पण तिथे मात्र तुम्ही किती मोकळ व्हायचं, न व्हायचं, या पेचात स्वतःला अडकवून घेतलंत. पुढे ‘ सुवार्ता ’ आणि ‘ हरित वसई ’ इथे तर हे प्रष्टाने जाणवतं. तिथे वाटेतली अवघड वळण घेण्याचं तुम्ही नाकारताच, किंवा वळसा घालुन पुढे जाता. त्यामुळे आयुष्यातील घटनाक्रम कळतो, पण जगण्यातले पेच तुमच्या मनाशीच राहतात. वाचकांपर्यंत ते पोहोचतच नाहीत. वाचकांनी अंतमुख व्हावे असे थांवेच या प्रवासात लागत नाहीत. ”

ते असूदे. मी काय म्हणतो, महत्त्वाचा असा बायबलचा अनुवाद आणि इतरही काही लेखन त्यांनी केलेले आहे, त्यांचा स्वभाव छान आहे आणि मुख्य म्हणजे, पुल हे एक दैवत असलेल्या महाराष्ट्राचे ते एक प्रतिनिधी आहेत – या भांडवलावर त्यांचे अध्यक्ष होणे चालुन जावे. त्यांची धार्मिक अस्मिता सोडून द्यायला हरकत नाही. माणसात गुणदोष असतातच, परिपूर्ण असा माणस कुठे सापडणार ? पण मग यापुढेही ही समज बाळगण्याची तयारी सर्वांचीच असणार आहे का, हा प्रश्न येईल. फक्त काही निवडकांना संमेलन उघळण्याचे अधिकार आणि वाकी सगळे सहिष्णू असे होणे अवघड आहे. इथे तरी, या बाबतीत, समान रसिक कायदा पाळला जावा, म्हणजे झाले.

या पार्श्वभूमीवर मी अनेकदा उच्चारलेल्या तत्त्वाचा पुन्हा एकदा उल्लेख करतो – साहित्यात साहित्या ऐवजी साहित्यिकांचे, आपल्या हेकट मतांतून मूल्यामापन करून वाद घालत बसणे हे मूर्खपणाचे असते.

--- ००० ---

शांतता

खूप बोलायचे आहे
म्हणायचे
पण काहीच बोलायचे नाही

माझ्या ऐवजी
तुझी शांतताच बोलेल

म्हणायचे

--- ००० ---

इच्छा

जणू माझी इच्छाच

तू बनून आली

जणू तुलाच

मला नष्ट करायचे होते

जणू माझी दृष्ट लागून

तुला जळून जायचे होते

जणू माझ्या ऐवजी

तूच फक्त तुझीच इच्छा

--- ००० ---

साहित्यबाध्य

एक सुरुवात म्हणून टी. एस. एलियट यांचे हे वाक्य घेऊ --

“ The ‘ greatness ’ of literature cannot be determined solely by literary standards; though we must remember that whether it is literature or not can be determined only by literary standards. ” (‘ Religion and Literature ’ -- Selected Prose – T. S. Eliot – John Heyward – Penguin books – Faber & Faber – Page 32.) याचा अनुवाद म्हणजे “ साहित्याचे ‘ श्रेष्ठत्व ’ हे फक्त साहित्याच्या मानकांनी ठरवता येत नाही; पण आपण हे लक्षात ठेवले पाहिजे की ते साहित्य आहे की नाही, हे फक्त साहित्याच्या मानकांनीच ठरवता येते. ” म्हणजेच अमुक एक साहित्य हे ‘ श्रेष्ठ ’ आहे की नाही हे ठरवायला ‘ साहित्यबाध्य ’ काही तत्त्व वा तत्त्वे लागतात. एलियटांची मते समजून घेणे वा त्यांवर मते देणे हा इथे हेतू नाही. आपल्या मराठीतल्या सध्याच्या एका चालु विषयावद्दल बोलण्यासाठी हे घेतले आहे.

काल पुण्यात, आपल्या यंदाच्या साहित्य संमेलनाचे नवनिर्वाचित अध्यक्ष फादर फ्रन्सिस दिब्रिटो यांचा सत्कार झाला. त्या वेळी, “ मराठी विचारविश्व डबक्यासारखे रहावे, असे अनेकांना वाटते. दिब्रिटो यांच्या निवडीने डबके फुटून, प्रवाह खळाळता झाला आहे. नदीत दगड, घोंडे येतात. नदी त्यांना पोटात घेते, ” अशी टपली डॉ. कसवे (डॉ. रावसाहेब कसवे) यांनी मारली. ” वर्तमानाचे आकलन झालेला माणूस भूमिका घेतो. मराठी साहित्यिक भूमिका घेत नाहीत; पण फादर भूमिका घेतात, ” अशी टिप्पणी त्यांनी केली. याच प्रसंगी दिब्रिटो म्हणाले की, “ माझ्यावर हल्ल्याची चिंता नाही. आर्थिक घसरणीची चिंता आहे. खन्या प्रश्नांना भिन्न दिले जात नाही. ” (आधार – पुणे मटा पान ७ – आज दिनांक २७ सप्टेंबर २०१९.)

‘भूमिका’ या विषयावर बच्याचदा माझे अकलेचे तारे तोडून झालेले आहेत आणि त्यावर एक मोठा लेखही मी लिहिला होता. त्यामुळे, त्यावर पुन्हा इथे लिहिण्याचा विचार नाही. प्रवाहाचे डबके कधी होते आणि तो मोकळा कधी राहतो, यावरही त्या लेखात बोलुन झालेले आहे. इथे मला एका वेगळ्याच विषयाकडे लक्ष वेधायचे आहे.

आर्थिक घसरण हा खरा प्रश्न असून त्यावर बोलु दिले जात नाही, असे दिब्रिटो म्हणतात. प्रत्यक्षात तर डॉ. मनमोहन सिंग यांच्यापासून ते छोट्यामोठ्या विचारवंतापर्यंतच काय, वाचकांच्या पत्रव्यवहारापर्यंत अनेकजण अनेक माध्यमांतूनही यावर बोलताना दिसतात. यावर कुणीही कुणाला रोखलेले दिसत नाही. पण, हाही इथे महत्त्वाचा मुद्दा नाही.

साहित्याची साहित्यबाबू मूल्य वापरून ठरणारी मौलिकता यावर इथे बोलायचे आहे. ‘भूमिका’ म्हणजे डावी भूमिका – विद्रोही, परिवर्तनवादी भूमिका, हे काही स्पष्ट करायची गरज नाही. साहित्य वा कलेच्या क्षेत्रात भूमिकेचा गौरव करताना कुणी हिंदुत्ववादी भूमिका गृहीत धरत नाही. किंवा एखादी जातीय भूमिकाही गृहीत धरत नाही. तर, एलियट म्हणतात त्याप्रमाणे, भूमिका हे एक साहित्यबाबू मूल्य मानता येते. आणि फादर दिब्रिटो हे अशी भूमिका घेणारे आहेत समजा. इथे प्रश्न असा येतो की खिश्वन धर्माबाबत असलेली त्यांची कट्टर अस्मिता आणि ही भूमिका हे एकत्र असू शकतात का ? मग, त्याचप्रमाणे हिंदुत्ववादी असून भूमिकावाला असू शकतो का ? माझ्या आकलनाप्रमाणे कोणत्याही धर्माच्या अस्मितेची भूमिका ही वैचारिकच असते. मग, समजा डावी भूमिका विरुद्ध हिंदुत्ववादी भूमिका असा जर एक विरोध कल्पिला तर त्यांच्यांतले बरोबर-चूक कसे ठरवणार ? ते ठरवायला एखादे भूमिकाबाबू मूल्य लागेल का ? की लोकशाही पद्धतीने संख्यावळावर ते ठरवायचे ? आणि साहित्यात, एक धार्मिक अस्मिता आणि दुसरी एक धार्मिक अस्मिता अशा गोष्टी समोर आल्या तर ? डावी धार्मिक अस्मिता असे काही असते का ?

मी काही एखादा अभ्यासू वा तज्ज्ञ तत्त्वज्ञ नाही. वेगळ्याच खेत्रातली नोकरी आणि सामान्य माणसाचे दैनंदिन व्याप संभाळत साहित्य आणि कलेच्या क्षेत्रात काही काम करत आलेलो आहे. माझ्या आकलनाप्रमाणे मी अनेकदा हे मांडलेले आहे की अमुक एक वैचारिक भूमिका पायाभूत असणारे साहित्य हे संकुचित असते – ते सर्व मानवजारीने नसते. व्यक्तिगत वा वैचारिक सांच्याशिवाय जगण्याचे भान घेणारे आणि व्यक्त करणारे साहित्यच श्रेष्ठ असते. याचबरोबर, सर्वच प्रकारच्या साहित्यिक अभिव्यक्तींना पूर्ण स्वातंत्र्य असायला हवे आणि असंख्य कारणांनी असंख्य प्रकारच्या अभिव्यक्ती शक्य असतात, हेही मान्य करायला हवे.

मुख्य मुद्दा हा आहे की बन्याचदा असे दिसते की कवितेपेक्षा आधी कवीचे वा तसेच साहित्यिक या व्यक्तीचेच मूल्यमापन करायचे ! त्याची आणि आपली भूमिका जुळली की तो श्रेष्ठ ! साहित्यिकाचे व्यक्ती म्हणून, त्याच्या विचारावरून मूल्यमापन करून ते मूल्यमापन त्याच्या साहित्यकृतीचेही आहे, असे गृहीत धरणे, ही पद्धतच चुकीची आणि घातक आहे. असे जर करायचे असेल तर साहित्याची गरजच काय, असे विचारता येते. हे लक्षात घेतले तर संमेलनाचा अध्यक्ष व्यक्तिगत स्तरावर कोणत्या विचारांनी वा आंतरविरोधांनी युक्त आहे हे न पाहता तो त्याच्या साहित्य-कर्तृत्वावर योग्य ठरू शकेल. तसे नसेल पटत तर मग लोकशाही पद्धतीने शक्तिप्रदर्शनाचा धोका नक्कीच संभवतो. या गोष्टीकडे गांभीर्याने लक्ष न दिल्यास आपले सांस्कृतिक वातावरण अधिकाधिक वाईट आणि असहिष्णुतेचे होत जाईल, असे वाटते.

साहित्यसंमेलनाचा आणि माझा काहीच संवंध नाही. पण, एक लेखक म्हणून निव्वळ मराठीच्या प्रेमाने मला माझे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य वापरावेसे वाटले. माझे बोलणे हे कोणत्याही वैचारिक भूमिकेचे नाही हे मराठी ‘सारस्वतांच्या’ लक्षात येवो हीच ‘प्रभुचरणी’ प्रार्थना !

--- ००० ---

आमच्या बँकेतल्या एक अत्यंत सुस्वभावी आणि सहकार्यशील अशा एक महिला कर्मचारी सौ. वंदना अतीतकर या नैसर्गिक आपत्तीत बळी गेल्या आहेत ! शेजारच्या बंगल्यात पाणी साठत होते तर त्याला वाट करून द्यावी म्हणून त्या तिकडे गेल्या होत्या कारण त्या बंगल्यात कुणीच नव्हते. ते काम करत असताना भिंत कोसळली आणि त्या पाण्यात वाहू लागल्या. लोकांनी त्यांना बाहेर काढले पण या प्रकारात त्यांचा मृत्यू झाला ! आज सकाळीच वर्तमानपत्रातून हे समजले. या आपत्तीत मृत्यू पावलेल्या सर्वानाच सखेह अभिवादन !

परवा रात्रीपासून वीज, गॅस, पाणी, लिफ्ट सगळे बंद होते. एक दिवसाचा 'नैसर्गिक' तुरुंगवास ! बाकी ओके !

वेगळा

त्याच्याकडे ५९७ आहेत
देशोदेशींच्या निसर्गफोटोंचे
अपवादात्मक आल्बम्स

तो म्हणतो निसर्ग जसा
तसेच हे फोटो
आता माझ्यापुढे मूळ नाही
पण हे आहेत

अतिसुंदर, अद्भूत, चमत्कार
म्हणावेत असे मन
आकर्षून मग्न करणारे

त्याला स्वप्नेही
अशा उत्तेजक
दृश्यांचीच पडतात

खरेखवोटे काहीही असो
तो म्हणतो
मी वेगळा आहे

हे टिकावे
म्हणजे बास

--- ००० ---

साहित्य संमेलनाबाबत काही मौलिक सूचना

साहित्य संमेलनाशी माझा ना काही संबंध ना काही देणेघेणे, त्यामुळे, या विषयावर मी माझे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य खुलेपणाने वापरू शकतो. आपले काही हितसंबंध, आवडीनिवडी वा वैचारिक आग्रह अडकलेले असतील तर अडचण येऊ शकतो. तसे माझे होत नाही. अशाच खुलेपणातून काही सूचना कराव्याशा वाटतात. यात मुख्य प्रॉब्लेम वा संघर्ष कोणता असतो तर विद्रोही असणे वा विगरविद्रोही असणे किंवा पुरोगामी वा प्रतिगामी असणे. राज्याचे लाखो रुपये वा कोण्यवधी रुपये खर्चून साजन्या होणाऱ्या या उत्सवाचा विरस होऊ नये, असे अनेकांना वाटू शकते. सर्व जनतेने एकोप्याने, आनंदाने हा उत्सव साजरा करावा, अशीच खरे तर सर्वांची इच्छा असणार. हे असे भेदभाव वा द्वंद्व वा संघर्ष कशामुळे उभे राहतात, हे समजून घ्यायला हवे. याचे मूळ हे सर्व कलात्मक वा ललित म्हटल्या जाणाऱ्या साहित्यात असल्याचे दिसून येते.

कविता, कथा, कांदंबरी, चरित्रे, प्रवासवर्णने, ललित लेख – असल्या लेखनातच या संघर्षांची बीजे असतात. यावाबतच्या चर्चा वा भांडणे करायला इतर खूप व्यासपीठे वा माध्यमे उपलब्ध आहेत. अशा या आधुनिक जगात तिथेच, त्याच ठिकाणी सर्वांनी डोकी आपटत बसणे टाळता येईल का, याचा विचार करायला हवा. यासाठी सुचणारा तातडीचा उपाय म्हणजे तसे ते जे कलात्मक वा ललित साहित्य म्हटले जाते ते या संमेलनातून हृष्पारच करावे. (संघर्ष टाळणे हे उद्दिष्ट मान्य असेल तर इतर असंख्य विषयांपैकी राजकारण हा विषयाही टाळावा लागेल.) साहित्यात वर्ज्य नसलेले इतर असंख्य विषय आहेत – जसे की – पर्यावरण, आरोग्य, शिक्षण, मराठी लोकांच्या लैंगिक कल्पना, मराठी लोकांचे वैवाहिक प्रश्न, पालक-बालक संबंधांचे बदलते स्वरूप, मराठी लोकांतले नैराश्य – असे खूप विषय आहेत. हे सगळे विषय साहित्याशी संबंधित नाहीत असे कोण म्हणेल ? अशा निर्विवाद विषयांवर ही संमेलने घ्यावीत. त्यामुळे, मराठी लोकांत अव्यक्षपदाच्या संघी अधिक विस्तारित समूहाला मिळतील. आणि एवढा खर्च करून मारामाऱ्या करायच्या परंपरेच्या जोखडातून सर्वांना मोकळे होता येईल.

हे असे केल्याने आणखी एक प्रश्न आपोआप सुटून जाईल. कदाचित त्या कलात्मक-ललित साहित्यावर समावेशाक सहानुभूतीने बोलणारे लोक उपलब्धच नसावेत, असे दिसते आहे. सगळे वाड-मयप्रकार तर सोडूनच या, त्यातल्या एका प्रकारावरही जुन्यानव्याचा -- नुसत्या नव्याचाही – आवाका घेणारा अभ्यासक मिळणे अवघड जाते आहे. सगळे अभ्यासक विद्रोही वा विगरविद्रोही यांत विभागले गेलेले आहेत. ते लोक या योजनेत आपोआप टाळले जातील. आणि समावेशाक अभ्यासक मिळण्याचा प्रश्नही आपोआप सुटून जाईल.

नमून्यादखल एवढ्या सूचना वास वाटतात. एकदा हा मार्ग पटला की सर्वांची कल्पनाशक्ती आणि सर्जनशीलता यावर काम करू शकेल. हे आपले एक साधे, विनाहेतू, पण सदभिरुचीने सुचवले आहे. यात अनेक अडवेतिड्वे मुद्दे निघू शकतील, वाद होऊ शकतील याची मला कल्पना आहे. तरीही मित्रांशी बोलायचेच नाही असे करणेही योग्य होणार नाही. आणि या

मार्गानेही थोडे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य कुणी वापरले तर त्यालाही आपले मराठी बांधव सहिष्णुतेचा लाभ देतीलच यावर मी शंका का बाळगवी ?

ताजा कलम – संमेलनापूर्वी होणाऱ्या दिंडीच्या पालखीत पुस्तके कोणती असावीत हे पकेच करून टाकावे – ज्ञानेश्वर, तुकाराम, फुले, आंबेडकर यांचे साहित्य आणि भारताची राज्यघटना एवढेच त्यात घ्यावे. सोबत, हातात एक बोर्ड धरलेला माणूस असावा. त्या बोर्डावर असे लिहिलेले असावे – “ यात ज्ञानेश्वर व तुकाराम यांचा समावेश हा त्यांच्या साहित्यबाब्य आणि अध्यात्मबाब्य अशा सामाजिक कामासाठीच फक्त करण्यात आलेला आहे. ”

--- ००० ---

पुढ्हा साहित्यसंमेलन

खरे तर माझा आणि साहित्याचाच मुळात काही संबंध आहे का, असाही प्रश्न माझ्या मनात येतो, त्यामुळे, साहित्य संमेलन तर दूरचीच गोष्ट म्हणावी लागेल. तरीही, इतर अनेक गोष्टी जशा एंजॉय करणे शक्य असते तसेच मी या विषयाकडे पाहतो. मजा तर येतेच. आता ‘ राजकारण हे साहित्याला वर्ज्य असू शकत नाही ’ असे म्हणत आख्ये संमेलन त्यावरच्च हाणलेले आपण पाहतोच – तसेच, बहुतेक, या वर्षी ‘ पर्यावरणाचे प्रश्न हे साहित्याला वर्ज्य असू शकत नाहीत ’ असे म्हणत आख्ये संमेलन त्यावरच्च हाणता येईल. साहित्य म्हणजे कविता, कथा, कादंबरी, कोणतेही ललित लेखन वा समीक्षा – ही संकुचित कल्पना आपण खरे तर सोडूनच यायला हवी. आपण वाचनसंस्कृती म्हणतो तेह्वा सर्व तन्हेचे वाचन असा त्याचा अर्थ यायला हवा. उदाहरणार्थ धार्मिक म्हटली जाणारी पुस्तके. तसेच खवव्येगिरीवरची पुस्तके हेही एक प्रचंड मोठे दालन आहे. सौंदर्य कसे खुलवावे वा राखावे हे तर सौंदर्याचेच विषय असल्याने त्यांचा साहित्याशी असणारा घनिष्ठ संबंध तर मान्यच करावा लागेल. आणि त्याहून महत्त्वाचे म्हणजे, लेखक वा रसिक आधी जिवंत राहिले तरच साहित्याची शक्यता निर्माण होणार. हे लक्षात घेऊन, हृदयरोग कसा टाळावा, मधुमेह कसा कंट्रोल करावा, बीपीपासून बचाव कसा करावा, ताण वा मेंदूरोग यांची हाताळणी कशी करावी – अशा विषयांवर तसेच मानसशास्त्र वा अर्थशास्त्र अशा विषयांवर लिहिणाऱ्यांनाही सन्मानाने साहित्य संमेलनाचे अध्यक्षपद मिळायला हवे.

यंदा तर आणखी एक मजा येईल असे दिसते आहे. या वर्षासाठी निवडले गेलेले फादर दिब्रिटो (त्यांचे अर्थातच, मनापासून अभिनंदन !) यांना पुरोगामी म्हणावे की प्रतिगामी असा एक आव्हानात्मक प्रश्न समोर येण्याची चिन्हे आहेत ! ते पर्यावरणवादी असून त्यासाठी चळवळी करणारे म्हणजेच सामाजिक बांधिलकीवाले आहेत. तसेच ते खिश्चन धर्म हाच एक सर्वश्रेष्ठ धर्म आहे, असे मानणारे आहेत, असेही वाचनात आले. ते वैज्ञानिक दृष्टिकोण बाळगतात की नाही याचा विचारच पडावा, अशी काही माहिती समोर आलीय. ती बाजूला ठेवली तरी, उदाहरणार्थ, काही चमत्कार नावावर असल्याशिवाय

त्यांच्या धर्मात कुणाला संतपद मिळत नाही, असे ऐकून आहे. मग मदर टेरेसा यांच्या चमत्कारांवर त्यांचा विश्वास आहे का, असा प्रश्न येऊ शकतो. तशा सांगोवांगीच्या माहितीला महत्त्व देण्यात अर्थ नाही. मी इथे आधीच कळियर करतो की या व्यक्तीबद्दल मला शून्य माहिती आहे. हे सगळेच चुकीच्या माहितीवर आधारलेले असू शकते. पण, सध्या एक सुरुवात आणि विचाराला एक साधेसे खाद्य, असे याकडे पाहावे. या निमित्ताने आपल्या अध्यक्षांबाबत आपल्याला नीट आणि योग्य माहिती होणेही घडून जावे.

एकूणात, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलन हे अपेक्षेप्रमाणे विषयांच्या बाबतीत स्वूपच समावेशक होण्याची संधी चालुन आलेली आहे, असेच दिसते आहे. आयोजकांचे अभिनंदन !

--- ००० ---

ठळक

जगण्याचा साईड इफेक्ट

म्हणून ग्लानी येते

मी हलकेच हळूहळू जेवतो

मग हात धुउन येऊन खुर्चीत वसतो

या जगात निवडून येऊन उपयोगच काय

जे घडेल ते धारदार आणि स्पष्टच

घडणार नसेल तर

मी ठरवलेले सगळे ठळकच असायला हवेय

माझे दिवास्वप्नही जर धूसरच असणार असेल

तर मग झोपीच गेलेले काय वाईट आहे

भूजल पातळी कमीजास्तच असणार

असे म्हणणे म्हणजे उडवाउडवीच झाली

--- ००० ---

रस्त्याच्या कॉनरला गाडी थांववणे वा पार्क करणे, उजव्या कडेने गाडी आणून उजवीकडेच वळणे, सरळ उलट्या वाजूने गाडी आणून " अहो मावशी, लक्ष द्या की जरा " म्हणणे, कानाखाली मोबाईल ठेवून बाईक चालवताना तो मोबाईल सुटल्याने दुसऱ्यावर गाडी धडकता धडकता वाचणे, फूटपाथवर पार्किंग करून पादचाऱ्यांना चालणे मुश्किल करणे, बस-स्टॉपच्या रांगेत जाण्याच्या मोकळ्या जागेवरच गाडी पार्क करणे -- असे आणखी खूप काय काय रोज हरघडी चालु असते. तरीही, कुणीही काही बोलत नाही.

लोक सहिष्णू नाहीत, असे कसे म्हणता येईल ?

लगदा

होय अक्षरशः शारीरिक

लगदा करता येतो

भूतकालीन आणि आत्ताच्या

सर्व विचारांचा

आणि देता येतो फेकून आकाशात

मस्त फ्री होत

न दिसता जाणवत

मग ते विचार कसा काय

माझा अटळ भाग असतील

जरा दुर्लक्ष होताच क्षणात

ते जाऊन बसतात पुन्हा जागच्या जागी

आणि पिरगाळू लागतात

स्नायू पेशी आणि मेंदूकण

मी त्यांना मी समजण्यापेक्षा

तेच मला ते समजतात

--- ००० ---

निसर्ग

जेव्हा झाडे

जागच्या जागी जाऊन बसतात
समुद्र खुश होतो आणि
आकाश आणि छाती मोकळी होऊन
सर्दी जाते तेव्हा
कळतेच की हेच बरोबर आहे
तरीही
काही होण्यासाठी आणि
काही बदलण्यासाठीची माझी धडपड
जिवाचे हाल करत बनते ध्येय
त्यामुळे पराभवाने मी हवालदिल होतो

तरीही

तो मृत्यू परवडला पण हा नको
असे म्हणतही मी निसर्ग लाथाडतो

--- ००० ---

अर्थ आणि हेतू

माझ्या कवितेवर
मी नाही लादत
माझेही अर्थ

खरे तर कविता
नसतेच माझी
शब्द माझे असूनही

तशीच ती वाचली गेली
तर हीच कविता उगवेल
कुणाच्याही मनात

पण मानासिक अर्थ
नसलेल्या अशा कवितेचा
तो हेतू नाही असू शकत

--- ००० ---

किंचित ऊन

कुंद हवा
बाघगारठा
हा स्थायी भाव
आणि बंद श्वास
हे दुःख

झाडे संवेदनशील
पण यात कृतीची
बंदी असलेली

किंचित ऊन मात्र
कुरवाळते

--- ००० ---

जादू

एकटेपणा तर
माझ्या पाचवीला पुजलेला आहे

दहाव्यालाही असेल

मी वाटच नाही पाहात
वाहतूक-कोंडी सुटण्याची
मला आवडतोच एकटेपणा

एकटेपणातूनच येते कविता
आणि एकटेपणावरच हळ्डा करते
हीच तर आहे एकटेपणाची हवीशी जादू

--- ००० ---

हे. क. सलुन. बाप आणि मुलगा एकत्र आलेत.
बाप ०: -- (कर्तनकर्मचाऱ्याला --) -- नीट कर बाबा कटिंग त्याची -- त्याच्या मनासारखी नाही झाली तर पुढं आठ
दिवस चिडचिड करतंय ते --

माहितिभांडार

कुठे काय ठेवलेय
हे आवरून आटोपशीर केले तरी
महिन्याभराने आठवणे शक्य नाही

किती विद्वान असतात लोक
एकेका लेखात पन्नास पन्नास संदर्भवाले
याच्या नुसत्या विचारानेच
जिन्यावरून घरंगळत वेगाने खाली जातात
माझ्या आत्मविधासाच्या छोट्या छोट्या गोट्या

खूप माहितियुक्त बोलतात मित्र
उगीचच आणि निरुपयोगी

गरज असलेले थोडे
आणि गरज नसलेले शून्य
अशा फ्रेश मनाने वावरतो मी जगात
आणि माझे आणि जगाचे भागून जाते

माझ्यासारखाच थोडाफार न्यूनगांड
सगळ्यांनाच असणार हे मी धरून चालतो
मी थोडाफार मागे पडत असलो तरी

मला काही कळतच नाही तर माहितिभांडार
माणसाचे मी करू काय आयुष्यात

मी अथक निवांत राहतो

--- ००० ---

शोध

घाबरून मी आळशी होतो
आणि पुन्हा सुरु होते
मनाचे विघटन

याचा दोष
निसर्गाला नाही देता येत
औपचारिक म्हणजे औपचारिक
पोषाख माझे ठरलेले असतात

विघटनातच असते माझी ओळख
तिच्यासाठी

मी नष्ट व्हायलाही तयार असतो

तरीही

शांततेचा शोध घेणे मला आवडतेच

--- ००० ---

टीक्हीवर एक कार्यक्रम पाहिला -- पराग बोरसे या चित्रकाराची मुलाखत होती. हे एक वास्तववादी शैलीतले प्रख्यात चित्रकार असून त्यांच्या चित्रांना परदेशांतही वाखाणले गेलेले आहे. त्यांची चित्रे प्रामुख्याने ग्रामीण स्त्री-पुरुष-मुले आणि तिथले जगणे चितारणारी दिसली. खरोखरच पाहून थक व्हावे अशी ही चित्रे आहेत ! ग्रेट ! त्यांना विचारण्यात आले की अमूर्त चित्रे लोकांना बन्याचदा कळत नाहीत -- तुम्ही फक्त वास्तववादी चित्रे काढता -- यावर काय म्हणाल ? त्यांनी दिलेले उत्तर मला खूप भारी वाटले. ते म्हणाले की, " चित्र कोणत्याही शैलीतले असो, निरागसता हा त्याचा गाभा असतो. निरागसता अमूर्तच असते. माझी चित्रे मला अमूर्तच असतात. चित्र काय किंवा संगीत काय ' बुद्धीने ओळखून ' आता मला समजले असे म्हणणे चुकीचे आहे. चित्र वा संगीत हे बौद्धिक सांच्यात समजत नसते -- ती अनुभवण्याची बाब असते. " मला हे विचार महत्त्वाचे वाटले.

कै. लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांच्याबद्दल बोलताना कुमार केतकर यांनी असे म्हटले आहे की, " गांधीजी आणि कार्ल मार्क्स यांच्या विचारांचा पगडा त्यांच्यावर असला तरी ते हिंदुत्वाच्या विरोधात नव्हते. " मला या तिन्ही गोष्टी नीट कळण्याची शक्यता नाही, पण, त्यामुळे, एक प्रश्न पडतो की यातच थोडा आंबेडकरवादही मिसळता येऊ शकेल का ? गांधी, मार्क्स, हिंदुत्व आणि आंबेडकर -- हे एकत्र करणे अधिक हिताचे नाही का होणार ?
(संदर्भ -- आजच्या पुणे मटातल्या पुणे टाइम्सच्या पान २ वरची बातमी.)

आज एक पोस्ट देताना माझ्या वॉल्वरून काही मजकूर आपोआप उडालाय -- आजच्या कवितेसह -- पण तो मजकूर फ्रेंडसना दिसतोय असे दिसते कारण लाईक्स दिसताहेत नोटिफिकेशन्समध्ये -- असे कशामुळे झाले असावे ? उपाय काय ?

हळूहळू धुमसत

कामात नसतील तेव्हा जगात
कोठ्यवधी माणसांची नजर
एकटक असते अघांतरी

खूप वेळ दिला म्हणजे
उत्तर मिळून सुटका होईल
याचा हजारदा फसलेला
तो खेळ असतो

शरीरातल्या नाजुक जागी
याचे ताण साठून
माणूस आजारी होतो

काहीच अंतिम उत्तराला
पोचले नाही तरी
तसे पोचण्याची शक्यताच
त्याला सेफ वाटते

त्याच्या मेंदूला
एकेका प्रश्नावर
हळूहळू धुमसत
जळत राहायची सवय लागते

--- ००० ---

अंदाज

तुमचे अंदाज चुकत असले तरी
तुम्ही निर्धास्त असता
क्षणांसारखे तारे
निखळलेले दिसले
तरी तुम्ही विचलित नाही होत

तुमचे विश्व सध्या जरी

मागे पडले असले तरी

तुम्ही काही क्षण निवांत

थांबता

एकेक घटना घडतच चालणार

कुणाचेही आयुष्य नाही तरी

कित्येक घटना वेगळ्याच तर घडल्या

किवा घडल्याच नाहीत

तुमचा तुमच्या प्रेमावर असतो विश्वास

वाट पाहात नसल्यासारखे राहात

तुम्ही निर्धास्तपणे क्षण

जाऊ देत राहता एकामागोमाग एक

--- ००० ---

स्वातंत्र्य

अन्यायाविरोधात

सक्रिय राहण्यात

जाते स्वातंत्र्य जगण्याचे

सूर्य न दिसताच

बोलावे लागते

उद्याच्या सूर्याबदल

खोटेपणाच्या विरोधातल्या

अथक कामात अडकतात हात

आक्रमणाच्या क्रोधात

बीपी वाढत जाते

थोडे थोडे बदल घडवा

आणि मधुमेहही कंट्रोल करा

असे जमू लागते व्यवस्थापन

सगळ्यांचेच सगळे

दुसऱ्यांमुळेच घडत असल्याने

स्वातंत्र्याची चळवळ

अमरच राहते

म्हणूनच तर म्हणायचे

माणूस जगूच नाही शकत

स्वातंत्र्याशिवाय

--- ००० ---

दरी

अशी दरी

की प्रतिध्वनी

किती वेळाने येईल

आणि येईल का मुळात

हेच अनिश्चित

आला तर आणि येईल तेव्हा

तो असतो चेतक

ती अनिश्चित घटना

किती लांबून येईल
की अगदीच जवळून
ते माहीत नाही

कल्पना कंटाळते कोमेजून
सतत वाट पाहण्याने
आणि ठरवते – जाऊ दे --
काही गरज नाही लहरी
आपल्याच प्रतिष्ठनीची

--- ००० ---

शॉर्ट सर्किट

कोणत्याही पूर्णतेला
आपल्या भूतकाळाचे बंधन
कसे असेल

आपले स्वभाव नाही असू शकत
मीलनाचा क्षण

नुसत्या एका शब्दाने
विश्व झाणत्कारते
तेव्हा त्यात कोणतेच देणेघेणे नसते

आधी शब्दच होता
हे खरेच असावे
कुणाचाच नसलेला

नुसत्या आठवणीतून नाही येणार

तुळी कविता

त्यासाठी पुन्हा घडावे लागेल
मेंदूतले ते शॉर्ट सर्किट
एका शब्दातून उडणाऱ्या
असंख्य शब्दांच्या
शब्दहीनतेचे

--- ००० ---

समारोप

समारोपाच्या वेळी
त्रासदायक होता
सुगंधी अंधार

अंधार जिवंत नसला तरी
बंदपणा हा त्याचा गुण असतो

घडावे असे वाटले पण नाहीच घडले
तसा अंधार

जिवंत नसूनही
मनाला गाठणारा

जणू आता इथून कुठेही जाणे नाही
असा

परतीचा

--- ००० ---

मनात

" तू मला आवडणे हेच
तुझे माझ्या मनात असणे ", तो म्हणतो.
" मला पाद्धचेय ", ती म्हणते.
" ते शक्य नाही कारण
तू मला आवडण्याची तीव्रता
क्षणोक्षणी वाढत जाते --
तू पाहीपर्यंत ते बदलणार --
पण, बघ तरीही -- तेवढा वेळ
तू जवळ तरी राहशील ! " तो म्हणतो.
" माझ्या मनात
तू एक धूर्त आणि डावपेची माणूस आहेस -- "
ती म्हणते. " मला पाद्धचेय ", तो म्हणतो.
" आपण खरे कसे आहोत, कोण जाणे ",
दोघेही म्हणतात !

--- ००० ---

पारदर्शक

' पारदर्शक ' हा शब्द ऐकला की मला आमच्या एका शिपाई-सहकाऱ्याच्या खरेपणाची आठवण होते आणि त्याचे दोन किसे आठवतात --

१.

एकदा दोनांपैकी एकच शिपाई हजर होता म्हणून आमचे साहेब एका ग्राहकाला म्हणाले की अमुक रेकॉर्ड काढायला जरा वेळ लागेल कारण आज आमचा एकच शिपाई आलाय. त्यावर, तो ग्राहक म्हणाला की तुमचा दुसरा शिपाई पाहिला मी रस्त्यावर -- तो रस्त्यावरच्या पोपटवाल्याकडे भविष्य विचारत बसलेला दिसला. त्या ग्राहकाचे काम झाल्यावर तो गेला निघून आणि मग आमचे हे शिपाई महाराज उगवले !

" काय रे, उशीर का झाला ? " आमच्या साहेबांनी विचारले.

" अगदी खरं सांगतो, साहेब, हल्सी माझ्या बायकोशी माझी फार भांडणं होतात -- माझी नोकरी तरी टिकेल का जाईल याचीच मला काळजी वाटतेय -- म्हणून जरा भविष्य विचारत बसलो होतो -- हे बघा -- बँकेत येण्यासाठीच डब्बाची पिशवी घेऊनच निघालोय घरून -- "

" अरे गाढवा, वेळेत हजर राहात जा म्हणजे नाही जाणार नोकरी -- "

" पण, मी तुमच्याशी कधीच खोटं नाही बोलत साहेब -- "

" मूर्वा, आता वेळ नको घालवूस -- कामाला लाग जा -- आणि आज हा दुसऱ्यांदा झालाय तुला उशीर -- आणखी एकदा झाला की एक रजा कट होईल तुझी -- "

" होय साहेब, नियमाप्रमाणे करा काय ते -- "

२.

दुपारी अडीच ते तीन लंचब्रेक असायचा. तो शिपाई अडीचला जो गेला बाहेर तो उगवला चार वाजता !

" काय रे, कुठे होतास इतका वेळ ? " साहेबांनी विचारले.

" मी खोटं नाही बोलणार साहेब -- आज बायकोन डबा नव्हता दिला म्हणून हॉटेलात गेलो होतो जेवायला -- तर तिथं मला उलटी झाली -- त्यामुळं बसून राहिलो जरा वेळ तिथंच -- हे बघा -- मी त्या हॉटेलचा नंबरही आणलाय -- विचारा हवं तर त्याला फोन करून -- "

" गाढवा, तू उशीरा आलायस ते आलायस -- आता मीही तुझ्या त्या उलटीत घुटमळत माझाही वेळ घालवू का काय -- जा लाग कामाला -- "

" पण मी खरं तेच बोलतो साहेब -- थ्यांक यू -- " -- शिपाई म्हणाला !

--- ००० ---

पुण्यातल्या गणपती विसर्जन मिरवणुकीत यंदा ध्वनिप्रदूषण पातळीत घट झाली आणि विसर्जन मिरवणूक गेल्या वर्षीपेक्षा अडीच तास कमी वेळात संपली -- या दोन बातम्या वाचून, मला काही वर्षानी भेटलेल्या आमच्या एका शिपाई-सहकाऱ्याशी झालेला माझा संवाद आठवला --

" देशपांडेसाहेब, आता माझ्यात खूप सुधारणा झालीय -- "

" छान -- कशी रे ? "

" पूर्वी माझी वर्षाला तीन महिने बिनपगारी रजा व्हायची -- आहे ना लक्षात ? आता वर्षाला दोनच महिने होते ! "

" वा ! अभिनंदन ! " -- मी म्हणालो !

--- ००० ---

स्पर्श

होकाराला फुटते पालवी
जी होते पर्णसंभार
स्वप्नात
गालिबच्या प्रेयसीसारखी प्रेयसी
स्पर्श करताच नाहीशी होणारी

पण इथे तर तिलाही मन आहे
त्यामुळे
तिचे नाहीसे होणे हे आभासी आहे

--- ००० ---

आमच्या वँकेच्या निवृत्तांच्या मासिक मुख्यपत्रात मी तीनचार वर्ष मित्रांच्या मागणीवरून दिवाळी-शुभेच्छा कविता देत
असे. त्यांतली, ऑक्टोबर'०६ च्या अंकात आलेली ही कविता --

सुपीक जमीन, साधे आकाश,
नद्या, समुद्र आपापल्या कामात,
छान पर्यावरण, प्रदूषण नाही,
विनरवडऱ्यांचे रस्ते, स्मूथ दळणवळण,
उद्योग, उत्पादन, वाढता व्यापार,
जागतिकिकरणाचे फायदे
तळापर्यंत द्विरपताहेत,
दहशतवाद, बेकारी, दारिद्र्य नाही,
माणसे एकमेकांना न ओरवाडता
प्रेमाने वागवताहेत, आपापली
कामे उत्तम तळेने करताहेत,

नेते मंडळी जनतेच्या हितात
गर्क आहेत, देशादेशांतले
संबंध सौहार्दाचे होत आहेत आणि
निवृत्तांची गान्धाणी लक्षात घेऊन
त्यांना त्वारित न्याय मिळतोय
अशा सुंदर जगात
सर्वांचे आयुष्य
शांतता आणि सुखसमृद्धीचे जावो
हीच दीपावली शुभेच्छा !

--- ००० ---

पानामुळे

पानामुळे पाखरू
डोंगरामुळे समुद्र -- कुणीच
ही माहिती न ठेवता

मनाला कळते
आपण सीमाबद्ध होतोय
आणि त्रस्त

ते म्हणते हवे तर मी त्यागेन
माझे ग्रह आणि आग्रह पण
मला नैसर्गिक जगायचेय असीम

मग ते असीम होण्याची
माहिती जमवत
घडवत राहते स्वतःला निसर्ग

--- ००० ---

एक अगदी सोपी कविता --

सौहार्द

मन जिवंत असेस्तोवर
आयुष्याला मृत्यूकडे
ढकलत राहणे हे त्याचे कामच आहे

सगळ्यांनाच हवीय
आपापली क्रांती
एकमेकांविरुद्ध

सुरक्षा न्याय सौदर्य
ही मूळे खलासच होताहेत
असे सगळेच म्हणताहेत

हिसा वाईट शांतता हवी
सौहार्दस्थापनेसाठी क्रोध
हवाच यावर कुणाचेही दुमत नाही

--- ००० ---

अनेक पेपरांत आलेले सुमारे शेदीडशे लेख, पुन्हा वाचू म्हणून साठवून ठेवले होते. पुन्हा वाचणे घडले नाही. सगळे निर्दयपणे निकाली काढले !

स्वखुशीने

असण्यातले दुतर्फी डावपेच
वगळत्यावर
उरते एक विश्वासगगन

आता गरजच नसते
एकमेकांचे असण्याची
मीलनासाठी

एकमेकांना खरे धरून
पूर्णच जगता येतात
तेवढे उत्तेजक क्षण

दोन्ही खोट्या मनांनी
स्वखुशीने दोन्ही
मनांना अप्रस्तुत करत

--- ००० ---

मुख्य प्रश्न

माझ्यासारखा लेखक ज्याचे सर्वच लेखन संकेतस्थळावर आहे आणि पुस्तकरूपात फारच कमी आहे, त्याच्यापुढे काही प्रश्न असतात. उदाहरणार्थ, संहितांमध्ये होणारे बदल तडक संगणकावरच होत असतात -- अशा लेखकाने, मूळ लेखन हस्तालिखित स्वरूपात असेल तर ते उपलब्ध ठेवावे का ? याला माझे उत्तर नकारार्थी आहे. मुळात कोण ते पाहणार आहे तौलनिकपणे, एवढे दर्जेदार आहे का लेखन मराठीत आणि इतके विचक्षण अभ्यासक असणार आहेत का इथे, वगैरे प्रश्न जाऊ या. (जनुकीय समीक्षेत म्हणजे genetic criticism मध्ये लेखकाच्या पूर्ण लेखनप्रक्रियेची, त्याच्या टिपणांची, त्याने केलेल्या बदलांची वगैरे दखल घ्यायची असते. इथे बोंबलायला, आहे त्या अंतिम मसुद्याचीही दखल घेतली जाण्याची शक्यता नाही ! त्यात, मराठी भाषेच्याच जीवनमानाचीही गंभीर चर्चा चालु असतेच !) माझ्यासारख्याचा मुख्य प्रश्न मला वेगळाच दिसतो. समजा, आणखी एकदोन पिढ्या माझे संकेतस्थळ चालु ठेवले जाईल -- त्यानंतर समजा ते बंद झाले तर हे सर्व लेखन नष्टच होईल, हा आहे तो प्रश्न. त्यासाठी आता पुस्तके काढण्याची घडपड, ते मुद्रितशोधन, प्रती सप्रेम भेट पाठवत राहणे, वगैरे उपद्याप मी करणे शक्य नाही. आणि ज्यांची आहेत पुस्तके त्यांचीही ती सर्व एका ठिकाणी मिळतीलच, असे कुठे आहे ?

तर याचे मला सुचणारे उत्तर असे आहे की होऊ दे ना नष्ट जेव्हा व्हायचे तेव्हा. ते नष्ट होणे कोण थांबवू शकणार आहे ? आणि कलेच्या क्षेत्रात, लेखक वा पुस्तके जिवंत राहण्याचे काय महत्त्व आहे ? त्या लेखन-वाचनातून सर्जक काही घडत असेल तर मराठीतली सांस्कृतिक प्रक्रिया आपोआप ती बाब जिवंत ठेवेल. लेखकाने त्याची काळजी मुळीच करू नये.

यात आणखीही प्रश्न-उपप्रश्न असतील. पण मी तरी त्यांत फार वेळ घालवत वसणार नाही.

--- ००० ---

जुने जाऊ द्या

जे छापलेय, सहज उपलब्ध आहे, त्याच्यातही कुणाला फारसा रस नाही हे अनुभवत असताना, अक्षरे, मुळात फालतू असलेली आणि आता मला स्वतःलाही वाचवत नाहीत अशी, कुणी प्राणपणाने वाचेल आणि ' आयला, काय ग्रेट ! ' असे म्हणत ज्ञानपीठ पदाला पोचवेल, असा नशिबावर हवाला ठेवण्याइतका भाबडेपणा असलेला लेखक मी नाही. ' मानव ', ' राज्य ', ' टिप्प्या ', ' मरणाचे स्मरण असावे ', ' चित्र ' -- अशी काही अर्धवट वा पूर्ण लिहिलेली नाटके अत्यंत निर्दयपणे फाडून कच्च्यात टाकली. त्या वेळी झेरॉक्स वगैरे प्रकार नव्हता तर पूर्ण नाटके दोनदोनदा लिहिली जात -- तसेही काही होते. तसले सगळे ओझे हल्के करून टाकले. शेवटी वाचकांपुढे काय ठेवायचे, हे लेखकच ठरवणार. परदेशातले असे काही वाचनात येते की कित्येक वर्षांनंतर कुणी मित्राने वा अभ्यासकाने धुंडाळून एखाद्या लेखकाचे लेखन प्रसिद्ध केले आणि ते क्रांतिकारी ठरले ! मुळात मी तितके स्वतःचेच लेखन न कळणारा लेखक नाही आणि इथे कोण कशाला इतके खुळचट इंटरेस्ट घेईल ? ज्यालात्याला आपली उपजीविका आणि व्यापताप हेच भरपूर होतेय. आणि आपल्यालाच फालतू वाटणारे आपले लेखन ' लकीली ' ग्रेट ठरेल, अशी स्वप्रे पाहण्याचा मूर्खपणा मी करणार नाही. पण, एक केले -- मी शाळेत असताना, मुंबईतल्या ' प्रजामित्र ' या एका साध्याशा दैनिकात माझे अगदी सुरुवातीला जे छाप्यात आले ते मात्र ठेवले ! तेही खूप जीर्ण झालेले आहे. सेकंड राउंडमध्ये त्याचाही नंबर लागू शकेल !

अत्यंत काळजीपूर्वक मी माझे सर्व लेखन माझ्या संकेतस्थळावर घेतलेले आहे -- त्यामुळे, नो चिंता ! या झालेल्या कामामुळे छान वाटतेय !

--- ००० ---

अमुक यांचा राजीनामा अजून मिळालेला नाही. तमुक यांची समजूत घाल. कुणाच्या जाण्यायेण्याने काही फरक पडणार नाही --

स्वातंत्र्य

मजकूर सतत
लक्ष्य वाचकालाच
जाऊन भिडला पाहिजे

अन्यथा घडायचे
सतत अपघात
कवीच्या डोक्यात

वैचारिक धोका परवडला
पण स्वभातही ठामपणाचे
स्वातंत्र्य सोडणे नको

--- ००० ---

नावाचा कागद

आयुष्यात खूप कागदपत्रे
हाताळली काही वाळगली
काही धुळीने बेजार झाली
तर काही नुस्तीच
काळ पुढे सरकल्याने
झाली निरर्थक

अगदी न्यूनतम म्हणजे
राहावा फक्त एक
नावाचा कागद
आता कोणताही फॉर्म
नजरेसमोरही नको

नोंदींवर चालणारे हे जग
स्वतः मात्र असे की याची कुठे
ना नोंद ना दाद ना फिर्याद

हे आहे वा होते
हे अंधारातच राहील

--- ००० ---

शून्य आणि सेक्स

मध्यरात्र म्हणजे उत्तेजकतेचा
उच्चबिंदू मध्यान्हच --
तरीच मी विचारात होतो
की ती प्रौढ नीलपरी
इतकी गडद निळी का होती

माझ्या वातावरणात
तीच पसरते खूप
तिच्या अधीर तोकडेपणामुळे
आणि माझ्यातल्या पृथ्वीतत्त्वामुळे

पहाटे ती शांत होते
जशी आणखी एक संच्याकाळ
प्रतीक्षेतली लाली असलेली

ती म्हणाली की खरे तर ती जांभळी असते
जेव्हा माझे डोळे तिला निळी म्हणून स्वीकारतात

जाऊ देत ते सगळे तपशील
येत राहा स्वप्रात मी म्हणालो
शून्य आणि सेक्स एकच असते हे समजून

--- ००० ---

Champra and Ramchandra are celebrating 1 year of friendship on Facebook!
कविवर्य, मित्रवर्य कदम -- येत राहू यात कविता --
तुमचा एक तरी संग्रह व्हायलाच हवा --

आधी आळंदीला

कालचा दिवस नीट
जगला गेला नसेल
तर झालेगेले झोपेला प्रदान

झोपही नीट झाली नसेल
तर मुंबईतच जगणे भाग आहे
हे समजून मिळेल तेवढ्या

श्वासात पुरवत जगावे
अगदी आजच्याही या शहरात
अशी काय जिवाची करणार

निसर्ग न पाहिल्याने
मधुमेह होतो हे संशोधन
ठेवलेय आधी आळंदीला समाधीसमोर

--- ००० ---

लेखकाचा निर्णय

जुनी कागदपत्रे व लेखन यांची आवराआवरी करून जरा आटोपशीरपणा आणणे चालु आहे. त्यात दोन वेळा असे काही लिहिलेले कागद सापडले की अमुक संहितेत तमुक पानावर हे असे घ्यावे किंवा तसे वाढवावे. आता, मला विश्वास असतो की हे सुचलेले मी त्या त्या वेळी मूळ संहितेत समाविष्ट केलेले असणारच. पण, आता खात्री करत बसावे का, त्यात वेळ घालवावा का, तो मजकूर जर नाही सापडला समजा आताच्या अंतिम संहितेत तर मी पुन्हा त्या संहितेच्या माहोलात जाऊन योग्य ते करायचा प्रयत्न करू शकेन का, मुळात त्यात मला इंटरेस्ट आहे का -- की आता जमेल ते नवीनच लिहिणे हेच मला अधिक योग्य वाटते -- असे सगळे विचार !

लेखकाचा निर्णय होतो आणि तो ते कागद मनःपूर्वक फाडून कचऱ्यात टाकून पुढे जातो !

--- ००० ---

रुडणे

" पुरुषासारखा पुरुष असून रडतोस ? " असे म्हणण्यात जी एक ख्रियांना कमकुवत लेखणारी, गधडी, पारंपरिक मानसिकता आहे तीच मानसिकता, ' वैज्ञानिक दृष्टिकोण ' म्हणजे आपले काही शौर्य आहे असे समजणाऱ्या, अशा दृष्टिकोणाच्या ढोँगी पुरस्कृत्याचीही आहे. तसा दृष्टिकोण बाळगणे म्हणजे फक्त गणिती रोबो असणे, असे हे लोक समजतात. तसेच शौर्य काहीना, स्वतःला नास्तिक म्हणून जाहीर करत राहण्यातही वाटते. खरे तर, माणसाचे गुणदोष, सुखदुःख, विकारवासना, प्रेमक्रोध हे सर्वांतच असते कमीजास्त प्रमाणात. जवळचे कुणी गेले वा आपण जे महत्त्वाचे मानले ते नष्ट झाले तर सर्वानाच वाईट वाटते. वैज्ञानिक दृष्टिकोणवाला असणे वा नास्तिक असणे म्हणजे काही वेगळी शिंगे फुटणे नव्हे. सगळेच, त्यांच्या त्यांच्या प्रतिक्रिया देण्याच्या यंत्रणेप्रमाणे प्रेमळ वा कूर असतात. यश, अपयश, सुख, दुःख यांनी विचलित न होणे, हे खरे तर आध्यात्मिक क्षेत्रातून स्वीकारलेले मूळ्य असते. ते एक बौद्धिक आणि ' मानलेले ' असे आणि प्रत्यक्ष जगण्यात स्थान नसलेले असे एक ढोँगी मूळ्य असते. ' मी कसा तुझ्यापेक्षा जास्त ढोँगी आहे, बघ ' असा आत्मगौरव गाजवू पाहणारेही मुळात इतर सर्व माणसांसारखेच आतून पोकळ आणि ' कमकुवतच ' असतात.

टाळूया

पुन्हा रात्र आली

तीच कालचीच

अंग खाजण्याची इलर्जी चालुच आहे
शरीरात सतत आरत्यांच्या टाळ्या मिनल्याने

असमाधानातून कमकुवतपणा येतो
की उलट

प्रतिसादाची वा प्रतिकाराची यंत्रणा
माझ्या ताब्यात नाहीय माझी

सर्वच टाळ्या पाळत
ठेवून आहेत माझ्यावर सतत

आणि औषधांच्या गोळीने
मला झोप येतेय

--- ००० ---

माझ्या आजोबांची सही

माझ्या आजोबांची सही असलेले
एक जीर्ण पुस्तक
मी त्यांना पाहिले नसले तरी
त्यांची आठवण
असू दे म्हणून ठेवलेले

आता काय त्याचे
मीच आणतोय आटोपशीरपणा
माझेच बरेच नष्ट करत
मीच नाकारलेले

ना ते पुस्तक कुणी वाचणार
ना कुणी त्यांची आठवण पूजत बसणार

माझ्याच मीच नाकारलेल्यात
आता मी तेही घेतोय

--- ००० ---

Champra Deshpande is with Sudheer Rasal.

Champra and Sudheer are celebrating 3 years of friendship on Facebook!

आदरणीय रसाळ सर -- खूप खूप शुभेच्छा !

बिंदूत खूप जागा आहे (कवितासंग्रह) -- Priya Jamkar
कवी – प्रिया जामकर आणि प्रकाशक -- कॉपर कॉइन.

या संग्रहातल्या कवितांचे स्थायी सूत्र म्हटले तर 'खळबळीचा (वा क्षुव्यतेचा) अभाव ' हे आहे. ही त्रुटी सांगणे नसून फक्त वर्णन आहे. असे का आहे तर ही एक अत्यंत अपवादात्मक अशी ' कारणविहीन असमाधानाची ' कविता आहे. परिपूर्ण असमाधान. पण निमित्त न सांगणारी, रोष वा क्रोध नसणारी, जे आहे ते असमाधान जगणारी. वाचकात अमुक प्रकारचा प्रतिसाद यावा असा प्रयत्न ही कविता करत नाही. ती फक्त स्वतःचे आहे तसे असणे व्यक्त होते आणि निरपेक्ष राहते. ही प्रतिक्रियांची कविता नसून असण्याची कविता आहे. त्यामुळे ती सौम्य, नाजुक आणि हळुवार आहे. हे समजूनच ही वाचली जाऊ शकते. ना उत्तेजकता ना कुठला सनसनाटीपणा. असे असण्यात यातल्या काही कवितांचे अस्तित्व नीट आकारालाच न आल्याने अथवा आशयही सुटून गेल्यामुळे रांगोळीसारख्या त्या नुस्त्याच नगण्य वाटतात. म्हटले तर हे अडथळे आहेत. तरीही, असे अडथळे ओलांडूनही वाचावी अशी ही ' वेगळी ' कविता आहे. नाही तरी वरेच कवी दोनचार कवितांच्या जिवावर अमर होतात, हे पाहता, पूर्ण व्यक्त होण्याचा नमूनाच वेगळा असलेली ही कविता मराठीत स्वागतार्ह ठरते. इथे ही कविता पाहा –

अस्वस्थ रान

कविता लिहिण्या आधी

अस्वस्थ रान उगवतं

शरीरभर

मी वेळ बंद करते

रानात घुसते

कधी गाते कविता

कधी ठिबकते

शब्द शब्द

कविता फोडते मला आतून.

मागते चित्त

मी देते

निवांत होते.

आता 'लोकहो' या कवितेतल्या या ओळी बघा –

मी दिवसरात्र अथकपणे

स्वप्नाची निगराणी करतेय

माझ्या या कृतीला तुम्ही

वास्तवावरची प्रतिक्रिया समजाल का

लोकहो

या कविता प्रतिक्रियारूप नाहीच आहेत. इथे त्या अथांग 'अकारण' असमाधानाचे जणू एक स्वतंत्र जगच निर्माण होतेय. त्यालाच ही कविता 'स्वप्न' म्हणते. हे त्या असमाधानातून पळवाट शोधणेही नाहीय. जणू हा एक अंतिम टप्पा आहे. एका ठिकाणी, ती कोणत्याही गटाचा भाग नसल्याचे व्यक्त होते, एका ठिकाणी ती सुखी वा दुःखी नसणे व्यक्त होते. काही क्षणी हा पूर्ण असमाधानाचा टप्पा खरेच अंतिम ठरतो आणि अचानक त्यातून पूर्ण समाधान उमलते. एका ठिकाणी सहजच या ओळी येतात –

मी कुतूहलानं ताजी

होत चाललेय

पहिली गोष्ट म्हणजे ही एक अत्यंत प्रमाणिक आणि आत्मनिष्ठेची अशी कविता आहे. खूप प्रभावी होण्याचा प्रयत्न न करता आपल्या सखोल आशयाने व्यक्त होणारी. या कवितेत प्रतिमांची रेलचेल नाही. ही कविता आधुनिक जीवनातले संदर्भ मध्ये मध्ये यावेत असाही प्रयत्न करत नाही. या कवितेत येणारी गूढता ही भाषेमुळे येणारी नसून आशयाची आहे. या कवितेतला 'तू' हा कधी तो अथांग असमाधानीपणा असतो तर कधी ती अवस्था फुटून त्यातून निर्माण होणारा मुक्तीचा क्षण. (हे दोन्ही 'तू' कवितेत प्रियकराच्या रूपातही येतात.) पण, रुढ अर्थाने ही आध्यात्मिक कविता नाही. प्रत्यक्ष, या आहे या जगात जगण्याची ही एक खरी कविता आहे. तिखटजाळ प्रतिक्रिया देणारी, सुखदुःखांचे कढ आणणारी, उदासीचे वा निराशेचे मूढ तयार करणारी अशी ही कविता नाही. यशस्वी होण्याचे प्रयत्न नसल्याने या अभिव्यक्तीत बन्याच ठिकाणी अपूर्तता आणि आशय व्यक्त न होणे, असेही घडलेले आहे. तरीही, जे 'सत्य' काही कवितांतून सशक्तपणे व्यक्त होते ते पाहण्यासाठी अशा कविताही स्वीकारणे भाग आहे.

या कवितासंग्रहाचे सविस्तर परीक्षण करण्याचा इथे हेतू नाही. ते काम आपले दिग्गज समीक्षक करतील. या संग्रहाची प्रमुख वैशिष्ट्ये सांगावीत आणि या कवितांतल्या अपवादात्मकतेची नोंद करावी एवढ्याच माफक हेतूने हे लिहिले आहे. हा एक सुंदर खेळ पाहा –

तो अगम्य वाटतो तिला. ती खुळी त्याला.
 ती सूक्ष्मदेहानं प्रवेशते देहात त्याच्या. तन्मय होते.
 आतून ठोके ऐकतेय पण चेहरा मोहवतोय.
 ती वाहेर येते. आनंदून त्याच्याकडे पहात बिलगते.
 तो तिच्याकडे पाहतोय. ती अगम्य वाटतेय त्याला.
 खुळाचय. ती हसते.

--- ००० ---

जातयेत असतील

पावसाळी हवेत पुन्हा त्याच ठिकाणी
 तो दिसला मला जमिनीवरून हळूहळू चालणारा
 सुमारे दीड इंचाचा रंगीबेरंगी केसांचा
 एक ब्यूटिफुल किडा

मी पुन्हा काळजी घेतली
माझे पाऊल त्याच्यावर न पडण्याची

कशाला इतके सगळे ब्यूटिफुल
आणि तो नसताच ब्यूटिफुल तर

दिला सोडून तो विचार आणि गृहीत धरले मनात
की मीही नष्ट होऊ नये याची काळजी घेत
जातयेत असतील काही अस्तित्वे जगात

आणि मलाही ते समजत नसेल

--- ००० ---

महत्त्वाचा फरक

आपण कुणाचेतरी खाद्य आहोत
हे एकदा समजलेले असल्यावर
हिसा कसली
त्या त्या वेळी त्याला त्याला
खाद्य तर मिळायलाच हवे

एकच मिनिटापूर्वी आपण होतो
आता नाही
एका बाजूने मगर
आणि दुसरीकडून तीन लांडगे
आणि मध्ये आपण एक गरीब बिचारे हरीण

एवढे आपल्याला माहीत आहे

आणखी खोलात गेलो तर कदाचित
नंतर कुणाला काय वाटले तेही कळेल

आपल्याला मरायचे नव्हते
हे दुर्लक्षून आपण मारले गेलो
याचे आपल्याला खूप वाईट वाटले

आहेत त्यांना मात्र अजून काही काही
वाटत राहायची सोय आहे
या जगात हाच आता एक महत्त्वाचा फरक

--- ००० ---

सफरचंद

आटापिटा नसला तरी
सहजच येते एखादे स्वप्न जगण्यात
पुन्हा पुन्हा

त्याच्या विचारात नसते बुडायचे
वा नसते अधीर व्हायचे जागरण करत

आभासी जगातून अचानक
समोरच पडते सफरचंद
वाट न पाहिलेले
आणि येतो क्षण
सर्वस्वप्रतिसादाचा

हे गुरुत्वाकर्षण नसते
हे असते सर्व दिशांनी

सर्व दिशांकडे आकर्षित होणे

या सर्व स्पंदनांचा केंद्रबिंदू
स्वतःचे मन असलेले तीव्र

--- ००० ---

कै. मारुती शिवरामपंत कांबळी ऊर्फ निसर्गदत्तमहाराज या, या पृथ्वीवरच होऊन गेलेल्या एका महामानवाचे मुंबईतले निवासस्थान. खाली दारात उभे दिसताहेत तेच कै. कांबळी.

(काळ -- १८९७ ते १९८१.)

परत खिशात जातो फोन

उत्सवांचे थरांवर थर
आणि दुःखांनाही सोकावलेले मन
वेदनेसह मिळणाऱ्या
जिवंत असण्यासाठी

गेले ते बालपण
असे म्हणायला लागूनही
आता वरीच वर्षे झाली

एका क्षणी गाडी बाजूला घेतली जाते
थांबून विचार करावासा वाटतो
की कुणाला करावा फोन

मुळातच साचलेले न पाहिलेले
मेसेज पाहून परत खिशात जातो फोन

जाऊ दे -- राहिलेत किती आता दिवस

असे म्हणत आपण असे म्हणण्यासह सर्वच
सवयींना सोकावल्याचे समजते

--- ००० ---

तुम्हाला जे हवे आहे

तुम्हाला जे हवे आहे
त्यात मला इंटरेस्ट नाही
मी तर तुमच्यासमोर
तुमच्याच हत्येचे रहस्य
उलगडू इच्छितो

मी निःशास्त्र फिरतो कुठेही
तुमचा माझ्यावर रागही नसतो
आता आपण दोघेही निर्धोक्त असतो

तुम्ही आधीच मयत
आणि मी निःशास्त्र

निःशास्त्र म्हणजे येतेय का लक्षात
-- मरायला नकार देणे

--- ००० ---

मूळ

त्या त्या दिवशी
तेवढा तेवढा न संपता
साठत जातो पावसाळा
जणू जिन्याखालच्या कोंदट जागेत

आणि एक दिवशी तडफडू लागते मन

पराभूत झाल्याचे तरी सांगणार कुणाला
पावसाळा हा काही
मूळ नसतो निसर्गांचा

आता शत्रूच्या कृपेवर जे होईल
ते होईल असे म्हणावे तर
आपल्यालाच आपलाच नाजुकपणा
असद्य होऊन रडू येते

रडणे हा आपला जणू
एक अटळ असा मूळच असतो

--- ००० ---

काही काळापूर्वी एखादा प्रचारक जेव्हा कट्टर कडवेपणाने त्याची सात्त्विक, करारी मते मांडे तेव्हा श्रोत्याच्या चेहऱ्यावर उत्कंठा, आश्र्य, क्रोध, अभिमान, करुणा अशा विविध भावना बदलत चाललेल्या दिसत ! आता तसे काही होत नाही ! श्रोता मरवलपणे म्हणतो, " विचार केला पाहिजे यावर, " आणि बस पकडायला निघून जातो ! आपण आपली शक्ती वाया तर घालवत नाहीय, या विचारात प्रचारक, मागून आलेली दुसरी बस पकडतो !

कवच

शब्दांचे कवच फोडणे
असते दुःखाचे कवच फोडणे
असते कवितेचा गर दिसणे

पण देह तर सगळे
सारखेच कवितांचे
उत्तेजक

आता कविता म्हणजे
नद्ये माझे दुःख
कसा काही असणार कसलाही
माझा दावा

कुणाचीही असो ही कविता
मी तर फक्त फुटलेले कवच

--- ००० ---

August 31

निसर्ग

निसर्ग असू शकतो
तुमच्या विरोधात
विषाचा बारावा थेंब तरी
आडवे करणारच तुम्हाला

तुम्ही करता मानसिक प्रतिकार
बाहेरचा कणही नष्ट न करता

तुमच्या प्रतिकाराने
तुमचेच उरलेले अवसान संपते

शेवटी हताश होत
तुम्ही वाट पाहायचे ठरवता
आशेला वाव मिळण्याची

--- ००० ---

चिंडण्यात म्हणा की आपलाच पक्ष रसातळाला नेण्यात म्हणा, काही तरी धूर्त राजकारण असणार, हे नकी !

अध्वर्यू

तो एक काहीसा मान्यताप्राप्त

अध्वर्यूहोता

त्याच्या बोलण्याचे परिणाम

अमुक एका बाजूलाच फेव्हरेवल

होताहेत अशी शंका बळावत राही

त्यामुळे दुसऱ्या बाजूने

एक टीमच नेमली गेली सतत

त्याच्या बोलण्याचे

विपरीत अर्थाच प्रसृत करण्यासाठी

तो म्हणाला की कशाला

घेताय इतका त्रास मुळातच

मी विपरीतच तर बोलत असतो

हे संभाषण झाले व्हायरल

तेव्हापासून लोक जाणीवपूर्वक

खोलातले खरे अर्थ

शोधायच्या मागे लागले

--- ००० ---

स्टोरी

मी कोणत्या स्टोरीवर

विश्वास ठेवणे सुसंगत होईल

ते माझ्या

जनुकनकाशा मास्टरला विचारले

आपलीच माणसे आपल्याच माणसांना

कशी नष्ट करतील

हा माझा प्रश्न होता

तुला साधायचेय काय ते बघ

गणित विसर – तो म्हणाला

निर्बुद्ध आणि सुबुद्ध दोन्ही एकच

हे समजल्याशिवाय

तुझी बाजू पकी होणारच नाही

तो म्हणाला

--- ००० ---

सर्वांत घाणेरडा विचार

सर्वांत घाणेरडा विचार

जेव्हा आला मनात

तेव्हाच लगाम आपल्या हातांत

असण्याचे भ्रम दिले सोडून

सर्व विशेष शास्त्रांचे ज्ञान

शक्यही नव्हते आणि त्यांच्या

हिसक प्रभुत्वातून सुटणेही

त्यामुळे मग यायचे ते येवोत

विचार अशी फेकाफेकच सुरू केली

मग विचार कोणतेही कसलेही कुणाचेही

असोत

--- ००० ---

'लेट गो' वर स्वतःचा ताबा ठेवायचा भिकारडा प्रयत्न महाहानिकारक !

किंतीही गारठा असो वा त्याला वर्फाची खोली का द्यानात -- मुंबईचा माणूस झोपणार ते पंखा लावूनच !

अकारण

मोठ्या कारखान्यांची जन्मकथा

मला नाही समजत

काही लोक सांगतात

इतिहासाची सकारण साखळी

जिच्यावर माझा

विश्वासच वसू शकत नसल्याने

मी विसरून जातो

त्यामुळे कटूर ध्येयवाद्यांना

मी निरर्थक वाटतो किडामुंगी

खरे तर हेही नसते खरे

असंख्य कारणामुळे

हेही अकारणच म्हणावे लागेल

--- ००० ---

माती

अस्ताव्यस्त भूस्खलनची

करतो मी कल्पना
आणि माझ्या सत्याची माती होते

याचा दोष अर्थातच
मी निसर्गाला देतो
आणि पोट दुखू लागल्याने
मी मान्य करतो की
हा घटाघट पाणी पिण्याचाच
अटळ परिणाम आहे

माझ्या चुकीलाही
नैसर्गिक म्हणण्याचा
माझा डाव थांबवू नाही शकत
माझी घसरती माती

--- ००० ---

हेत्रिक हेन या जर्मन कवीची एक कविता --

त्यांचे एकमेकांवर प्रेम होते

त्यांचे एकमेकांवर प्रेम होते पण एकानेही
दुसऱ्यासमोर ते शक्य असूनही मान्य केले नाही ०:
शत्रू म्हणूनच पाहिले त्यांनी एकमेकांकडे,
आणि जवळजवळ मृत्यूच पत्करला त्यांनी त्या प्रेमासाठी.
शेवटी ते दूर झाले एकमेकांपासून आणि मग फक्त
भेटू लागले ते कधीकधी एकमेकांना स्वप्नात ०:
खरे तर बऱ्याच काळापूर्वी ते मृत्यू पावले होते,
पण त्यांना ते फारसे माहीतच नसावे, बहुतेक.

--- ००० ---

How do you explain consciousness? | David Chalmers

youtube.com

हे काहीसे समजले -- पुन्हा ऐकणार आहे --

टीव्हीवर सूत्रसंचालक -- जाधव, तुम्हाला माझे ऐक्येय का ? (जाधव ठिम्म !)

आर्वा मेटस या रशियन कवीची एक साधी छान कविता --

अनुपस्थित

कधी मी वसंतात पुस्टतो
किंवा कधी एखाद्या जमावात
किंवा एखाद्या थारोळ्यात

काही वेळा निळाईत

माझा शोध घेण्यात अर्थ नाही ::

मी मजेत असतो

--- ००० ---

सांगलीच्या नगर वाचनालयातल्या नव्वद हजार पुस्तकांचा नुकत्याच होऊन गेलेल्या पुरात लगदा झाला, असे लोकसत्ता म्हणतो. मटा म्हणतो की साठ हजार पुस्तकांचा लगदा झाला. हा तीसेक हजारांचा फरक कशामुळे पडला असेल ? इतका फरक सहज खपून जातोय, यावरून काय समजावे ? वाचनालयांना सरकारी अनुदाने नसल्याने कुठे कुठे आणखीही बज्याच पुस्तकांची अशीच वाट लागण्याची शक्यता व्यक्त होतेय. आणि हयात असूनही ज्या पुस्तकांना वर्षानुवर्षे कुणाचा हातच लागत नाही, ती पुस्तके एका परीने नष्ट झालेली आहेत, असे का समजू नये ? समाजाच्या वा राजकीय अग्रक्रमात वाचनालयांचे स्थान काय आहे ?

कोणकोणत्या कारणांसाठी पुस्तके जिवंत राहणे महत्त्वाचे वाटते ?

ब्रॉकवुड इथल्या १९६९ च्या भाषणात जेके म्हणतात की शारीरिक वेदनेशी आपण समरूप होतो आणि लगेच डॉक्टर वा एखादी गोळी यांच्या आधाराकडे जातो. वेदनेशी जितके अधिक आपण समरूप होतो तितकी ती अधिक तीव्र होते. ही समरूपता वा मानसिक प्रतिकार टाकून दिला गेला तर वेदनेच्या ' वरे होण्याच्या ' प्रक्रियेला वाव मिळतो.

मूळ इंग्रजी उतारा असा आहे --

Most of us have had pain of some kind - intense, superficial, or pain that cannot be cured. What effect has pain on the psyche, the brain or the mind? Can the mind mate, disassociating itself from pain? Can the mind look at the physical pain and observe it without identifying itself with that pain? If it can observe without identifying itself then there is quite a different quality to that pain. I do not know if you have observed that if one has a toothache or stomachache, one can somewhat disassociate oneself. One does not have to rush to the doctor or take some pill; one observes it with detachment, with a feeling of looking at it as though one was outside it. Surely that helps the pain, doesn't it? The more you are attached to the pain, the more intense it is. So that may help to bring about this healing, which is an important question and which can only take place when there is no 'me', no ego or self-centered activity. Some people have a gift for it. Others come upon it because there is no ego functioning.

उत्तराखंडमधल्या चंपावतमध्ये एक परंपरा आहे. रक्षाबंधनाच्या दिवशी हजारो माणसे एकत्र जमतात आणि आपसात दोन गट पाढून काही अंतरावर जातात. इथून सुरु होते श्रद्धा किंवा अंधश्रद्धा. ती अशी आहे की आपापल्या वीरतेचा पुरावा म्हणून एकमेकांवर धुवांधार दगडफेक करायची ! काल यात तिथे एकशे वावीस लोक जबर जखमी झाले. यातून कदाचित त्यांच्या मनात वर्षभर साठलेल्या क्रोधाचे विरेचन होत असावे ! म्हणजे मग पुढे वर्षभर पुन्हा मनात क्रोध साठवत अहिसक जगायला मोकळे ! आपल्याला हे हास्यास्पद आणि शोकात्म वाटू शकते. ओशोंच्या एका ध्यानप्रकारात ते लोकांना ' ओरडा, हसा, रडा ' असे सांगतात ! त्या विरेचनानंतर ध्यान ' मोकळ्या मनाने ' होत असावे ! यालाही हसणारे बुद्धिमाण्यवादी असणारच ! पण एकूणच माणसांच्या जगण्याची प्रतिकृती म्हणून फेसबुककडे पाहिले तर काय दिसते ? धर्म, जात, पक्ष, विचारसरण्या यांचे गट पाढून एकमेकांवर शाब्दिक लाखोल्यांची रोज दगडफेक करत राहणे ! सारांश असा की माणूस हिसेच्या विरेचनात जेवढे मनापासून इंटरेस्ट घेतो तेवढे प्रत्यक्ष अहिसक ' असण्यात ' घेत नाही !

या अभूतपूर्व पुरामुळे घडलेय ते सगळे भयानक आणि गंभीरच आहे -- पण, त्यातही, अभावितपणे, नकळत आणि अजाणता असा एखादा विनोद घडून जातो --

"आणि ही बघा आपल्या या सरांची स्टडी रूम -- इथे शोकऱ्यांनी पुस्तके दिसताहेत -- त्यांतले एकही वाचलेले नाही, हे आपल्या लक्षात येतेय -- पुरातून -- "

सर क्षणभर चकित होऊन मग नॉर्मल होतात --

"आपल्याला लेखक म्हणून वेगळा आशय देण, वेगळं द्रव्य देण, वेगळ्या प्रश्नांची उत्तरं देण आवश्यक असतं. विशेषतः आपला वाचकवर्ग आपल्याबरोबरच मोठा होत असतो आणि आपले प्रश्न त्यांनाही पडत असावेत, असं आपल्याला जाणवत राहतं. त्यामुळे त्यांच्या प्रश्नांची उत्तरं शोधणं याच्यात नैतिकतेचा महत्त्वाचा मुद्दा नेहमी येतो. "

-- भालचंद्र नेमाडे (प्रिय रसिक, मे २०१७, पान १२.)

ही मुलाखत नेमाड्यांच्या 'निवडक मुलाखती' या पुस्तकातही समाविष्ट असल्याचे इथे नमूद केलेले आहे.

-- 'वेगळ्या प्रश्नांची उत्तरं' ?

"ते तिकडचं न कळणारं तिकडच्या परिस्थितीला योग्य असेलही, पण ते आपल्याकडच्या परिस्थितीलाही योग्यच असेल, असं काही नाही. आपण आपल्या साहित्यव्यवहाराला आवश्यक अशा गोष्टींचा जोरानं पाठपुरावा केला पाहिजे. त्यातूनच हे दुर्बोधतेचे प्रकार आपोआप कमी होतील. ते परदेशातले लोक काही तुकारामापेक्षा किंवा नामदेवापेक्षा मोठे कवी आहेत, असं मला वाटत नाही. ते तितके मोठे असले तरी आपल्याला त्यांची गरज नाही. गरजेशिवाय आलेल्या या प्रभावांमुळेच आपल्या कवितेची नासाडी झालेली आहे. "

-- भालचंद्र नेमाडे -- ('प्रिय रसिक' मे २०१७ -- पान १३.)

हीच मुलाखत नेमाड्यांच्या 'निवडक मुलाखती' या पुस्तकातही असल्याचे इथे नमूद केलेले आहे.

'कळणाऱ्या' वास्तववादाचा छुपा अजेंडा राबवण्यासाठी केलेले हे एक अत्यंत उथळ विवेचन आहे, असे मला वाटते.

हंगामी

पाच समूह करून, प्रदीर्घ चर्चा करून, काँग्रेसने शेवटी हंगामी अध्यक्ष नेमायचे ठरवले. राहुलजींच्या ऐवजी सोनियाजी. ही घराण्याची पार्टी आहे, या टीकेला पुन्हा चेव येईल, हे समजत असूनही. असे का घडले असावे ? खालील असतील का संभाव्य कारणे, की आणखी काही --

- १ होऊन जाऊ देत महाराष्ट्राच्या निवडणुका – तोवर असा मोठा बदल नको.
- २ ही जबाबदारी घेण्याचा कुणाला धीर झाला नाही.
- ३ घराण्याबाहेरचा कुणीही नेमला तरी पक्षात फूट पडायची शक्यता वाटली.
- ४ गांधी नेतृत्वाच्या मानसिक सवयीतून बाहेर पडायची भीती वाटली.
- ५ जिह्द आणि एनर्जीच राहिली नाही.
- ६ डूबत्या जहाजाचे कसान व्हायला कुणी तयार नाही.
- ७ बदलत्या काळात घ्येयघोरणे आणि रणनीती कशी हवी यावर मतभेद.

एवढ्या मोठ्या, अनुभवी आणि मुरलेल्या पक्षाने असा का घेतला असेल निर्णय ?

पुण्यात उन !
 तो 'रेड ऐलर्ट' चा बोर्ड
 काढून टाकावा काय ?

Champra Deshpande wrote on Sudheer Rasal's timeline.

खूप शुभेच्छा, सर !

'प्रेमच म्हणू याला हवं तर ... ' या माझ्या नाटकातला एक संवाद --
 " पाण्यासारखा निष्पाप आतंकवादी कुठं नसेल ! एखाद्या तत्त्वनिष्ठ माणसासारखं ! ठरलं ते ठरलं ! ते तसं वागतच राहणार ! "

" पाण्याने वेढल्या गेल्याने पुण्यातल्या ३७ पैकी ८ स्मशानभूमी वंद -- "
 " आमच्या इथली आहे चालु -- आम्हाला चिंता नाही -- "

इ-बुक डाऊनलोड
sahitya.marathi.gov.in

<https://sahitya.marathi.gov.in/%e0%a4%87-%e0%a4%ac%e0%a5%81%e0%a4%95-%e0%a4%a1%e0%a4%be%e0%a4%8a%e0%a4%a8%e0%a4%b2%e0%a5%8b%e0%a4%a1/>

या संकेतस्थळावर , महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाने प्रकाशित केलेली अनेक पुस्तके विनामूल्य उपलब्ध आहेत.

2 Years Ago

एक छान आठवण ! धन्यवाद, सुरेशकुमारजी !

काहीजण म्हणतात की मन म्हणजे मेंदू त्यातल्या पेशी, रसायने आणि त्यांच्या कृती. या गोष्टी तर आनुवंशिकता व इतर काही प्रभाव यांवर अवलंबून असणार आणि त्यांनी मर्यादितही असणार. म्हणजे, माणसाचे जगणे पूर्वानियोजित असते, असाच याचा अर्थ होतो. म्हणजे, नियतिवादच ! आणि हे मन वापरण्याची जागतिक पद्धत पाहता, भेदभाव, विषमता, छळ, संघर्ष आणि हिसा, हे सर्व ' ठरलेल्या ' पद्धतीने चालतच राहील, हाही अर्थ त्यातून येतो. म्हणजे निराशावादच ! हे सर्व पाहता, बुद्धिप्रामाण्यवाद, वैज्ञानिक दृष्टिकोण वा इहवाद म्हणजे नियतिवाद आणि निराशावाद यांचा भरघोस गुच्छ, असे का म्हणू नये ?

कोणत्याही वैचारिकतेवर जगणारा माणूस क्रूर असतो.

प्रेम वैचारिक नसते.

Cannot creativity include the activity of thought? | J. Krishnamurti

[youtube.com](https://www.youtube.com)

' सर्जकता ' म्हणजे काय, यावर जे. कृष्णमूर्ती काय म्हणतात --

" नको, त्या पक्षात नको जायला -- "

" का रे ? "

" अरे, ते पक्षनिषेची शपथ घ्यायला लावतात ! "

July 2019

July 31

रवीन्द्र दामोदर लाखे यांची कविता

लाख्यांच्या कवितेची अनेक वैशिष्ट्ये आणि मूळ्यात्मकता यांवर मी यापूर्वी लिहिलेले आहे. आता सहज वाचता वाचता चांगल्या वाटलेल्या, म्हणजे मुद्दाम निवडून न काढलेल्या, अशा त्यांच्या दोनतीन कवितांबद्दल लिहिणार आहे. या तिन्ही कविता 'संपर्कक्षेत्राच्या बाहेर' या संग्रहातून घेतलेल्या आहेत.

लाख्यांच्या कवितेचा एक प्रमुख म्हणावा असा विषय असतो तो म्हणजे 'मी'आणि 'वास्तव' यांच्यांतला संघर्ष. हे वास्तव विश्वासाहूं नसते आणि प्रत्येकाचे वेगवेगळे असते. 'सत्य वास्तव' असे काही नसते. या दुंद्धाच्या अनेक परी लाख्यांच्या कवितेत दिसत राहतात. वास्तव नाही तरी आभासीच आहे तर मग या आभासावर आधारितच एक बनावट वास्तव तयार करून ते न्याहाळले तर ते अधिक त्रयस्थपणे आणि पूर्णतेने समजू शकेल, या विचाराने ही कविता अशा बनावट वास्तवाचे ढीगच रचत जाते. या प्रकारे ही कविता जगण्यातल्या असंगततेला, विसंगतीला आणि अनिश्चिततेला चितारत राहते. बच्याचदा या कवितांतले वास्तव आपल्याला ऐक्सर्ड नाटके वा काफकाचे जग यांची आठवण करून देते. एकाच वास्तवाचे बदलते स्वरूप आपल्याला 'वडील' या कवितेत दिसते. घड्याळ रंगवण्याच्या घटनेतले वास्तव ('काय माहीत' पान ७८), आपल्या काळाच्या कल्पनेलाही उलटेपालटे करते. या कवितांतले वास्तव हे कवीचे व्यक्तिगत वास्तव नसते. ते कोणत्याही माणसाचे वास्तव असते. व्यक्त होताना ते कवीच्या मानसिक साठ्यातून येते, इतकेच. या वास्तवाची गंमत म्हणजे इथे भावभावना, विचार, मूळस, सुखदुःखे यांच्याबरोबरच शरीराचे अवयव, वस्तू, झाडे, रस्ते, ढग अशा गोष्टीही 'जिवंत' समजल्या जातात. यातच अबोध मनातली स्वप्ने, विचार, आठवणीही मिसळत राहतात. आपल्या परिचयाचे नसलेले विचित्र वास्तव सतत समोर येत राहते. या वास्तवाच्या जान्यातून वा कान्यातून सुटका शक्य आहे का, हा प्रश्न या कवितांच्या मुळाशी अस्तित्वात असतो. मानवी जगण्यातला काळ आणि मृत्यू यांचाही सखोल तपास या प्रक्रियेत घेतला जात राहतो. कवितेची ही शैली आपल्या सवर्यीची नाही. मराठीत, वास्तव असे चुरगळून पाहणारी कविता फारशी लिहिली गेलेली नाही. त्यामुळे, ही कविता अद्वितीय ठरते. मराठी कवितेतल्या या कवितेच्या स्थानाच्या चर्चेपेक्षा या कवितेतली चिंतनशीलता वाचकाला माणूस म्हणून महत्त्वाची ठरावी, अशी ही गंभीर कविता आहे. आता उदाहरणादाखल खालील तीन कविता पाहू.

१. शांततेचा विंदू (पान १५८)

शहरभर भटकल्यावर
 एकभानतेनं
 घराकडे परततांना
 मीच निर्मनुष्य होऊ पाहतोय
 पावलांचं ओळं ओढतोय.
 एकेका पावलावर
 आणखी कुठलंतरी ओळं वाढतंय.
 कुठलं ते कळत नाहीय
 तरी मी ते वाहतोय.
 रिकामं पोट जड झालंय.
 जडशीळ.
 ते स्वतंत्र होऊ पाहतंय
 माझ्या जिवंतपणाच्या जोखडातून.
 मी काही त्याला अडकवून ठेवलं नाहीय.
 भटकलो ज्यावरून ते रस्ते
 पोटात वळवळताहेत.
 ते थकले नाहीयत;
 उलट वेगवान झाले आहेत;
 आणि त्या रस्त्यांवर
 माणसांच्या सावल्या एकवटल्या आहेत
 रक्त साकळल्यासारख्या.
 मी कोलाहलासारखा मल्टिपल झालोय
 आणि माझ्यातून कुणी एकजण
 कानावर घट हात रोवून
 सैरावैरा पळतोय
 शोधत शांततेचा बिंदू
 स्थिर होण्यासाठी.

--- ° ---

अपूर्ण (पान १७१)

अपुरं आणि उथळ आहे

वास्तव वाहेर

नाही मावत संपूर्ण मी

माझी खोली.

भवतालाच्या गतीत

वाहणाऱ्या जगरहाटीत

नाही राहू शकत मी

अस्वलित.

मी खिळतो

जागच्या जागी.

मी केलेल्या

आत्मझटपटीतून

येते हातात केवळ

फरफट.

ही फरफट

चौफेर होण्याची

वास्तवात उपरी होण्याची

भीती वाटतेय मला.

मी न्विणून घेतोय

स्वतःला,

अभावाच्या आकाशभिंतीत

जमीनदोस्त.

मी गुदमरतोय,

माझी ही गुदमर

ऐकायला
लाभोत कान या भिंतींना
आणि लाभो वाचा
माझ्या मृत्यूला
ही गुदमर
व्यक्त करण्यासाठी.

--- ° ---

माणसं (पान १८९)

ही माणसं,
गर्दीत घेत असतात श्वास
मेटली.

ही माणसं,
उच्छु देतात आपलं जगणं प्रत्यक्ष गर्दीला
वागवू देतात जिवंतपणाला खांद्यावरून प्रेतवत.

ही माणसं,
उत्कट प्रेम करतात
एकटेपणाच्या त्वचारोगावर.

ही माणसं,
जपतात हा रोग
रक्ताच्या नात्यासारखा
त्यांचा जिवंतपणा
सिद्ध होण्यासाठी.

ही माणसं,

नाकारतात कुठलंही मलम
त्या खाजेवर लावण्यासाठी.

ही माणसं
घाबरतात
मलमाने पोटच्या एकटेपणाचा
खून होण्याला.

ही माणसं,
खाज बंद झाली तर
मेल्यातच होतील जमा.

ही माणसं,
दुकटी असताना
बाळाला वा नात्याला जन्म देतात

ही माणसं,
फिजिकली एकटी, मेंटली गर्दीची झाल्यावर
काळाचा सतत होत राहणारा जन्म
पाहत असतात
ही माणसं.

‘शांततेचा बिंदू’ या कवितेतले जगण्याचे जोखड म्हणजे वास्तवाबरोबरचा संघर्ष आणि ‘भटकलो ज्यावरून ते रस्ते’ म्हणजे जमा झालेले सर्व अनुभव, हे लक्षात घेऊन कविता वाचून पाहा. ‘अपूर्ण’ ही कविताही हाच संघर्ष वेगळ्या प्रकारे व्यक्त करते. जगण्यातली ‘गुदमर’ जिवंत असेस्तोवर मला तरी व्यक्त करता येणे शक्य नाही आहे – माझ्या मृत्यूला ती शक्ती लाभो, असे ही कविता म्हणते ! तिसरी ‘माणसं’ ही कविताही ‘मेंटली’ श्वास घेणाऱ्या माणसांचीच आहे. मनाच्या उलट्यापालट्या कृती हेच जगणे ! प्रत्येकाचे वास्तव आणि वास्तवसंघर्ष वेगवेगळा असल्याने ही सर्व माणसे एकटी पडलेली आहेत. त्यांना ‘एकटेपणाचा त्वचारोग’ झालेला आहे.

काहींना ही कविता दुर्बोध वाटते. त्यांच्याबरोबर ही कविता समजून घेण्याचा हा एक प्राथमिक प्रयत्न.

--- 0 ---

आधी जनतेने विचारस्वातंत्र्य वापरले आणि आता पक्षोपपक्षांतले नेते ते वापरत आहेत ! उरलेलेही ते वापरत असल्यानेच ' उरलेले ' आहेत !

क्रिकेट मँच खात-पीत बघता येते, टीव्ही मालिका जेवत वा मध्येच फोनवर बोलत बघता येतात आणि सिनेमाही पॉपकॉर्न खात बघता येतो -- नाही तरी कला म्हणजे करमणूक -- नाटक हीही एक आपण आपल्या पैशांनी विकत घेतलेली करमणूकच -- असा आहे प्रेक्षकांचा दृष्टिकोण ! हा असा दृष्टिकोण तयार होण्यात कोण कोण आहेत जबाबदार ?
(Girish Patke यांच्या पोस्टवर दिलेली कॉमेट)

" आ लौटके आजा मेरे मीत -- "

" जानेवाले कभी नही आते

जानेवाले की याद आती है -- "

" चल अकेला चल अकेला चल अकेला

तेरा मेला पीछे छूटा राही चल अकेला -- "

" कोई हमदम न रहा कोई सहारा न रहा -- "

" साथी न कोई मंजिल -- "

" अकेला हूँ मै इस दुनिया मे -- "

-- अशा मेलोडियस गाण्यांचे दिवस आलेत !

Arun Dongre यांची आजची सिक्सर पोस्ट --

ये मिडियावाले पूछेंगे

मुलाकात हुई क्या बात हुई

ये बात किसीसे ना कह ना

(चित्रपट -- महल.)

खरे तर, मूळ ओळींत काहीही बदल करायची गरज नव्हती --
'ये दुनियावाले' हे तसेच ठेवले असते तरी चालणार होते --

"तुम्ही कितीजणांना वाचवलंत ?"
"आत्ताच आलीय आमची टीम --"
"कितीजणांची आहे तुमची टीम ?"
"तीस --"
"तुम्ही कोणती साधनं वापरणार आहात ?"
"सर्व जव्यत तयारी आहे --"
"कितीजण अडकलेले असतील ?"

-- अरे गधड्या, ते ज्या कामासाठी आलेत ते करू दे ना त्यांना !

बरेच नेते वीजेपीत जात आहेत -- ते सगळे आता हिंदुत्ववादी होतील, असे समजण्यापेक्षा हे व्यवस्थेत शिरून ती बदलण्याचे राजकारण आहे, असे का समजू नये ? यातूनच, राष्ट्रवादी कॅंग्रेस, राष्ट्रीय कॅंग्रेस यांप्रमाणेच 'वीजेपी कॅंग्रेस' असा एक नवाच विचारबंध उद्याला येईल, असे का समजू नये ?

"जगभरात फसवे शिक्षण, फसवे मनोरंजन, फसव्या बातम्या वेगाने पसरत आहेत. हे आव्हान परतवून लावण्यासाठी सत्य या संकल्पनेची नव्याने मांडणी गरजेची झाली आहे, असे मत प्रसिद्ध तत्त्वज्ञ प्रा. सुंदर सरकाई यांनी व्यक्त केले. सत्य हीच सत्तेविरोधातील मोठी शक्ती असते. त्यामुळे जागतिक राजकारणात उजव्या शक्तीचे प्रावल्य वाढत असतानाच्या काळात सत्य हरविल्यास लोकशाहीचे स्थान राहणार नाही. "

(पुणे लोकसत्ता दि. २७-०७-१९, पान ५.)

म्हणजे, डाव्या विचारसरणीत सत्य आणि लोकशाही असते का ? आणि पुढे, ते, सत्य सार्वकालिक असते, असे म्हणत आहेत, तर, सत्याची नवी मांडणी म्हणजे काय ?

एकता टिकवायला शत्रू लागतो तसेच फेसबुकवर पोस्ट घायला
कुणितरी 'वाईट' लागतो !

राष्ट्रवादीतून फुटून शिवसेनेत येताना --
 " आम्ही राष्ट्रवादी फोडणार नाही पण शिवसेना वाढवू ! "

राजकीय विद्वान जेव्हा एक बाजू घेऊन विश्लेषण करतात तेव्हा ते अर्धवट आणि थोडेफकार खोटे आणि मूर्खपणाचेही होत असते. हे विचारात घेऊन सरळ सरळ एवाच्या राजकीय अडाण्यानेच का करू नये विश्लेषण अशा खुल्या विचाराने --

ट्रंपांच्या मध्यस्थीचे मोदी प्रकरण

१ काँग्रेसला हे खूप जोरात ठसवायचे आहे की आम्ही आखून दिलेले धोरणाच देशहिताचे आहे आणि त्यापासून जराही न ढळता तुम्ही तेच राबवले पाहिजे. नाही तरी सध्या काही बदल करायचाच नाहीय तर बीजेपीनेही एकोपा दाखवून " आम्ही खूपच कार्यक्षमतेने ते धोरण राबवत आहोत " असे converts are worse fanatics -- या तत्त्वाने म्हणून टाकावे.

२ अमेरिका का असे ना, कुणीही उथळपणे, तथ्यहीन काही बोलत असेल तर, खरे तर, भारताने इतका थरथराट करायचे कारण नाही. भारत काही इतका लेचापेचा देश नाही.

३ ही ट्रंपांची चाल असू शकते. ' तुमचा रुख जरा उघडपणे आमच्याकडे वळवा आता ' असे जेव्हा जेव्हा आपण मोदींना म्हणतो तेव्हा तेव्हा ते म्हणतात की ते शक्य नाही, असे केले तर आमच्या देशात फार दंगा होईल. हे खरे आहे का ते बघू तरी तपासून, या विचारानेही ट्रंप असे बोलणे शक्य आहे.

४ ट्रंपांनी काशमीर मध्यस्थीची आशा दाखवून पाकिस्तानला येडा बनवला आहे.

५ काही बाबतीत मोदींनी ट्रंपला धुडकावून लावले असल्याने मुद्दाम असे बोलून धुरळा उडवायचा आणि बसा आता निस्तरत, असे करायचे, असा ट्रंपांचा नुसताच्च हा एक सूडाचा खेळ असावा. आतून एकमेकांशी हसत-खेळत.

६ दंगा सगळ्यांनीच करायला हवा होता. फक्त काँग्रेसचाच थयथयाट जास्त दिसतो आहे. असे होणे देशहिताचे नाही.

७ विरोधी पक्षीयांनी एक वेगळेच धोरण किंवा चाल म्हणून, मोदीवर ऎट्टक करण्या ऐवजी ट्रंपांचा निषेध करणारे मोर्चे काढले असते तर ? बघा विचार करून -- वेगळेच काही साध्य झाले असते !

पाच मार्कांचा प्रश्न --

कूर घोडेबाजार आणि प्रेमळ घोडेबाजार यांतील फरक स्पष्ट करा.

यातला कण न कण, प्रत्येक तपशील जर पूर्णपणे नियोजित असतो तर

" आमच्या ' अपेक्षेपेक्षा उत्तम ' "

प्रक्षेपण कसे काय होऊ शकते ?

तुल्यबळ

नुसत्याच युतीत निवडणुका लढल्या तर त्या आपण भाजपच्या नेतृत्वाखाली लढतोय, असे आपल्याला दुर्घम करणारे चित्र तयार होणार कारण मुख्यमंत्री त्यांचाच हे गृहीत असणार. तसे व्हायला नकोय. आपण तुल्यबळ आहोत आणि मुख्य म्हणजे हीच भावना कार्यकर्त्यांतही पक्की असायला हवी. मग त्यासाठी आपलाही मुख्यमंत्रिपदाचा उमेदवार जाहीर करायला हवा. नुसतेच मुख्यमंत्रिपद आमचे म्हटले तर आपल्यांतच फीलिंग लावणे सुरु होईल. बरे एखाद्या ज्येष्ठ नेत्याचे नाव मुकर करावे तर काही गटांना ते न आवडण्याची शक्यता आहे. त्यातूनही नको ते खुराक निर्माण होतील. या सगळ्यातून मार्ग म्हणजे आदित्यचेच नाव जाहीर करू -- निर्विवाद एकदम ! आता याची थोडी चेष्टा होऊ शकते -- " आत्ता तर हा अंड्यातून बाहेर पडतोय " असे कुणी म्हणू शकतात. पण हरकत नाही. दुसरा उपाय नाही. आणि उपाय तर हवाच. त्याशिवाय उत्साह, जोर आणि तुल्यबळपणा येणार नाही. आणि एक मोठा नेता असण्याची आदित्यलाही थोडी तालीम मिळून जाईल जाता जात्ता. तर ठरलं. मग हा आपला खराच, मनापासूनचा विचार आहे हे आचरणात दाखवण्यासाठी त्याच्या नेतृत्वाखालीच संपर्कयात्रा काढू एक महाराष्ट्रभर.

सारांश, मुख्यमंत्रिपदाचे उमेदवार दोन -- देवेंद्र आणि आदित्य !

वेतनासाठी हावरटपणा करायचा नाही याचा आदर्श स्वतः मुकेश अंवानीनीच घालुन दिला आहे. स्वतःची वेतनसीमा त्यांनी आखून घेतलेली असल्याने गेल्या अकरा वर्षात त्यांच्या वेतनात वाढच झालेली नाही. गेल्या वर्षीही त्यांचे वेतन फक्त पंधरा कोटींच्या आतच राहिलेले आहे. आणि तेवढ्यातही भागू शकते हे त्यांनी सिद्ध करून दाखवलेले आहे. आता त्यांना लाभांश हजारो कोटींचा मिळत असतो, हा भाग वेगळा !

(आधार -- आजच्या पुणे सकाळमधली पान ६ वरची वातमी).

(अनेक जाणते आणि राजे थकून गेल्यानंतर, आता --)

" मला महाराष्ट्र घडवायचाय ! "

-- आदित्य ठाकरे.

" खूप मोठी दुर्घटना टळता टळता वाचली ! "

-- न्यूज १८ लोकमत.

तात्पुरता हाफ मर्डर

एका न्हावीसाहेबांकडे एक गिन्हाईकसाहेब कटिंगदाढीला गेले होते. तेव्हा न्हावीसाहेबांनी न सांगता-विचारता त्या गिन्हाईकसाहेबांची मिशी कापली ! गिन्हाईकसाहेब खवळले -- त्यांनी पोलिसात गुन्हाच दाखल केला !

हे बरोबरच म्हणायला हवे. मिशी हा त्या गिन्हाईकसाहेबांच्या व्यक्तिमत्वाचा भागच होता. ती कट करणे म्हणजे त्या व्यक्तिमत्वाचा मर्डरच की. फार तर, पुन्हा ती मिशी उगवेपर्यंतचा तात्पुरता हाफ मर्डर म्हणता येईल.

व्यक्तिमत्वाची आपण इतकी काळजी घेतो, पण, निसर्ग तर रोज आपला स्लो मर्डर करत चाललेलाच असतो ! विसाव्या वर्षी असणारे आपले व्यक्तिमत्व चाळीसाव्या वर्षी कुठे अस्तित्वात असते ? आणि मधाचे आत्ता तरी कुठे अस्तित्वात असते ?

म्हणूनच बुद्धाने सांगितलेले आहे -- सगळे बदलत असते. कायमचा ' मी ' असे काही नसते. पण, माणूस जातो पिकनिकला पावसाळ्यात आणि धवधव्याखाली भिजून म्हणतो, " किती एंजॉय करतोय मी ! "

(संदर्भ -- आजच्या पुणे सकाळ मधली पान ८ वरची वातमी.)

--- ००० ---

बंदोबस्त, कायदा आणि सुव्यवस्था राखण्याच्या यंत्रणा विरोधकांकडे द्याव्यात म्हणजे जनतेला एक नवीनच मजा येईल !

मुंबईत एक इमारत कोसळली -- बचावकार्य सुरु झालेय -- अशा १८००० जुन्या इमारती आहेत म्हणे मुंबईत !

गुरुशिष्यपण । हें तों अधमलक्षण ॥

-- तुकाराम.

" आता कप परत हवा असेल तर आमचा सेलेब्रेशनचा खर्च आणि आम्हाला होणाऱ्या मनस्तापाची भरपाई -- हे कोण देणार ? "

असे झाले असते तर तसे झाले असते

-- असे तर बरेच असते आयुष्यात

-- हा तर खेळ होता !

-- छोड देनेका !

खरे तर वर्ल्ड कपाचे झाकण न्यूझीलंडला आणि कप इंग्लंडला, असे ते झालेले आहे !

पाणी

काल, चेन्नईच्या पाणी-दुर्भिक्षावर एक लघुचित्रपट पाहिला. भयानक ! एक कोटीचे शहर आहे आणि रस्तोरस्ती प्लास्टिकच्या घागरी, हंडे आणि बादल्या यांच्या, वारीत विट्ठलदर्शनासाठी लागतात तशाच रांगा ! पाणी भरायला अधीर खिया. (पुरुष इतर काही जागतिक कामात असणार). पाऊस भरपूर पडूनही पाणीसाठे नाहीत ! टँकर हवा असेल तर नोंदवावा लागतोय आणि एक महिन्यानंतरचा नंबर मिळतोय ! काहीजण तर ते शहर सोडून बाहेर जाण्याच्या विचारात आहेत ! रेल्वेने शक्य तितका पाणीपुरवठा चालु दिसतोय. बंगलुरू आणि हैदराबादही त्याच मार्गावर आहेत, म्हणे ! सुमारे एकेचाळीस शहरांची वाटचाल अशा पाणीहीनतेकडे चालु आहे, असे कळले !

एक तर सर्वांनी जागे होण्याची गरज आहेच आणि आपल्याला उपलब्ध असणारे पाणी आपलेच राहील याची खात्री नाही, हीही जाणीव बाळगायची गरज आहे. पाण्याबाबतच्या योजना सगळीकडे युद्धपातळीवर राबवायला हव्यात.

--- ००० ---

बुद्ध -- सुन्यता किंवा emptiness

जे. कृष्णमूर्ती -- emptiness

तुकाराम -- रिकामीक

सात्र -- nothingness

ओशो -- मनापलिकडे

-- हे सगळे खोटारडे असतील ?

तसे नसेल तर, ही अवस्था ' वैचारिक वा बौद्धिक ' असेल ?

आताच एवीपी माझा वर एक कार्यक्रम पाहिला. त्यात आनंद भाटे एकीकडून गात होते आणि काही किलोमीटरवरून आदित्य ओक त्यांना संवादिनीवर साथ करत होते ! मी हे असे प्रथमच पाहिल्याने मला नवल वाटले ! तसेच तर इथला एखादा वादक एखाद्या अमेरिकेतल्या वायसमूहाबरोबरही वाजवू शकत असेल. हे सर्व तंत्रज्ञानाचे चमत्कार म्हणायचे. असे, साधारण लेंगनच म्हणजे सामान्यच म्हणावे अशा सर्वांना कळू शकतील असे, आणखी कोणते सांगता येतील तंत्र-चमत्कार ?

" शेवटी, लढत चांगली दिली जाणे महत्त्वाचे -- " -- अशा वाक्यांचे पांडित्य पराभूतांनाच गरजेचे असते !

कुणाला क्षुद्र समज, कुणाचा गौरव कर
असे करणाऱ्या कविता
जगण्याचा वेध नाही घेत
त्या फक्त मते व्यक्त करतात
-- त्याच तशाच मतांच्या व्यक्तींना
त्या मौल्यवान वाटतात.

" अपराध्याला हत्तीच्या पायाखाली देतानाचे दृश्य चित्रित करताना आम्हाला खूप मजा आली ! "

आता एक फारच भारी सत्य गवसलेय -- प्रत्येकाच्या जनुकरचनेप्रमाणे वेगवेगळी आहारयोजना करणे गरजेचे असते !

विराट चांगले बोलला --
" ते आमच्याहून चांगले खेळले --
त्यांनीच फायनलला जाणे
योग्य आहे -- "

शांत राहा --
झेल सुटणार आहेत --
धावबादच्या संघी हुकणार आहेत --
नो बॉल, वाईड बॉल आणि ओव्हर-थ्रो यांच्या धावा मिळणार आहेत --

आणि मुख्य म्हणजे धोनी आहे ना अजून --
 धोनी है तो मुमकिन है !
 शिवाय पावसाचा पाठिवा मिळेल का, तेही पाहू --
 उरलेले सगळे नुसत्या पूर्ण ५० ओळर्स खेळले तरी जिंकू आपण --
 शांत राहा --

स्वप्नीलची ओसंडून जबरदस्त कविता --

चला, सिम्रल वारंवार बंद पडणारे पुण्यातले दहा चौक नक्की झाले ! आता तिथे दुरुस्त्या करायचे पाहू --

नेटफिलक्सवात्यांचा प्रमुख शत्रू म्हणजे माणसाची झोपेची गरज !
 न झोपता कार्यक्रम पाहात माणूस मरायला हवा !

आम्ही काय साधू-संत-सन्यासी थोडेच आहोत ?
 आम्ही तर राजकारणी आहोत !

सपना

दिल्लीत जन्मलेली आणि जिने हरयाणातल्या लाखो लोकांना वेडे केलेले आहे अशी नर्तिका सपना चौधरी आहे का
 तुम्हाला माहीत ? मलाही कालपर्यंत नव्हती माहीत. काल 'आज तक' या चॅनेलवर कुमार विश्वास यांनी घेतलेली तिची
 धमाल मुलाखत पाहिली. त्यात तिच्या नृत्यांचेही काही भाग होते. ती काही माधुरी दीक्षित वा हेमा मालिनी नाहीय पण
 तिच्या दिलखेचक नृत्यांनी ती तिकडची स्टार झालेली आहे. राहुलजींनी तिला कँग्रेसकडे खेचायचा प्रयत्न केला होता पण
 तिने त्यांची डाळ शिजू दिली नाही. ती वीजेपीत झालीय सामील ! आज सगळ्या दैनिकांत तिच्या बातम्या आहेत !

काल ती मुलाखत पाहताना खात्रीच पटत होती की कुमार विश्वास आणि सपना, दोघे मिळून पूर्ण भारतच बदलुन
 टाकतील !

काळ संध्याकाळी, कुणीतरी पियानो वाजवायला शिकत असून त्यावर जनगणामन वसवणे चाललेय, असे ऐक्य येऊ लागले. मला वाटले, टीव्हीवर काही असेल. पण माझ्या थोरल्या नातीने धाकट्या नातीवर मोळ्याने रागावून, " वास आता, मला हवाय फोन -- " असे म्हटल्याचे ऐक्य आले. म्हणून बघायला गेलो तर मोबाईलवर पियानोचा फोटो आणि माझी धाकटी नात त्या फोटोवर वाजवायला शिकतेय, हे दिसले ! चकित झालो ! मग मी तिला विचारले की हार्मोनियमसुद्धा आहे का असेच ? होकार देऊन तिने ते काढून दाखवले. ते डाउनलोड केल्यावर तेही वाजवता येईल, म्हणाली !

आता निर्माण होत असलेले हे जग खरोखर अजब आहे !

विश्रांती घेऊन नाही मिळत --

ती असू देण्याने मिळते --

टीव्हीवर ऐकले -- " पावसाळ्यात स्थियांनी बँगेत एक अधिकचा ड्रेस (म्हणजेच आउटफिट का ?) बाळगावा. तो डार्क, डिझाईनवाला आणि सिंथेटिक कापडाचा असावा, म्हणजे घड्या पडणार वा दिसणार नाहीत ! " अमुक दिसावे आणि तमुक दिसू नये यासाठी किती हा खटाटोप ! नुसते सुंदर असून नाही भागणार -- सुंदर दिसावेही लागेल ! यासारखेच एक वाक्य आठवले -- Justice must not only be done but it must appear also to have been done ! -- म्हणजे नुसता न्याय करून नाही भागणार, तो केलेला दिसलाही पाहिजे ! -- सारांश, न्याय यंत्रणेत स्थियांचा सहभाग वाढायला हवा !

साहित्याचे इहवादी सौंदर्यशास्त्र

– लें० यशवंत मनोहर – प्रकाशक० पद्मगंधा प्रकाशन.

अलिकडेच आलेले मराठीतले हे एक अत्यंत महत्त्वाचे पुस्तक आहे. एखाद्या सर्जक लेखकाने ' सौंदर्य ' आणि ' साहित्य ' या संकल्पनांचा स्वतःच्या चिंतनातून सविस्तर आकलन-पट मांडावा, हे अपवादात्मकतेनेच घडणारे या पुस्तकाने घडलेले आहे. विशेष म्हणजे, आध्यात्मिक, पारलौकिक वा विश्वचैतन्यवादी मांडणी पूर्णतया नाकारून ही स्वतंत्र इमारत उभी करण्यात आलेली आहे. पण ही काही मार्किस्ट मांडणी नाही. या आकलनाला बुद्धाने सांगितलेल्या दिशेचा आधार आहे, असे म्हणता येईल. हे पाहता, हे पुस्तक आद्यतायुक्तच (original) म्हणायला हवे. आजच्या काळात, हे एक बीजपुस्तक समजून यावर अनेक चर्चा, परिसंवाद आणि वादही घडावेत, अशा योग्यतेचे हे पुस्तक आहे.

या पुस्तकातले शेवटचे प्रकरण, 'सौंदर्याची पुनर्रचना' तर चिंतनात्मकतेचा एक उत्तुंग घटकारच आहे ! हा लेख वैचारिकच असूनही एखाद्या उत्तम कलाकृतीचा अनुभव देणारा आहे. वाचताना बाजूला पेन्सिलने रेघा मारत वा काही वाक्ये अधोरेखित करत पुढे जाण्याची माझी पद्धत आहे. या लेखातली सर्वच वाक्ये – हा पूर्ण लेखच -- अधोरेखित करावा लागेल, असा आहे ! यातली काही वाक्ये पाहा --

" हे खरे की विविध हितसंबंधांची गर्दी असलेल्या जीवनातच साहित्यकातील माणसाची रचना होते आणि ही रचना त्याच्यातील प्रतिभावंताला एक मर्मदृष्टी देते. पण ही मर्मदृष्टी स्वतःच हितसंबंधग्रस्त नसते तर या हितसंबंधांच्या घडणीचे, त्यातील इष्टतेचे आणि अनिष्टतेचे, त्यातील परिहार्यतेचे आणि अपरिहार्यतेचे आकलन, अन्वर्थन आणि मूल्यन करणारी असते. ही मर्मदृष्टी कोणत्याही विद्यमान हितसंबंधाची प्रतिनिधी नसते. कारण अशी प्रतिनिधीदृष्टी प्रकृतितःच पक्षपाती असते. अशा पक्षपाती मनाची साहित्यनिर्मिती पक्षपातीच असणे अपरिहार्य असते. "

" स्वतःच्या समाजदत्त विघटनशील रचना झुगारून देता येणे आणि न मी एक हितसंबंधाचा होउन दाखवता येणे, म्हणजे वैविध्यपूर्ण पण शोषणातीत, सर्वहितैशी आणि सर्वसुंदर हितसंबंधात स्वतःचे रूपांतर करून घेता येणे माणसांना शक्य आहे. "

" आस्वादक आपली भूमिका न सोडता दुसऱ्या भूमिकेत जातो हे म्हणणे योग्य नाही. खरे तर तो कोणाचीच भूमिका घेत नाही. तो wisdom होतो. साहित्यकृती या विज्डमचीच रचना असते. "

" साहित्यिकाच्या स्वातंत्र्याला कोणत्याही हितसंबंधाची चौकट नसते. "

-- अशी बरीच आहेत वाक्ये. पूर्ण पुस्तकातही अशा मूलगामी चिंतनाचा खजिनाच आहे.

तरीही, उदाहरणार्थ हे एक उद्धृत पाहा --

" कोणतेही असुंदर हे सत्य वा इष्ट ठरू शकत नाही आणि सत्याचे अस्तित्व बुद्धिवादानेच किंवा विज्ञानदृष्टीनेच संभवू शकते. इष्टाचे वा सुंदराचे अस्तित्वही बुद्धिवादाशिवाय केवळ अशक्य आहे. विवेकवादी मनाला जे पटू शकत नाही ते सत्याही ठरत नाही. " (पान १०९). इथे असा प्रश्न येतो की इतरत्र, मनोहर जर 'सौंदर्य' या संकल्पनेचे वर्णन 'असीम' वा 'कक्षाहीन' अशा शब्दांनी करत असतील तर ते बौद्धिक वा वैचारिक मर्यादेतले कसे असेल ? बुद्धी एकरेषीय असते आणि विचार मर्यादित असतो. सौंदर्य हा एक विचार असतो का ? तसे असेल तर सौंदर्याचा एखादा डिस्ट्रोमा घेऊन कुणीही उत्तम लेखक होऊ शकेल ! इथेच आणखी एक प्रश्न उपस्थित करावा लागेल. बुद्धाला अनेक ठिकाणी त्यांनी बौद्धिकच म्हटलेले आहे. बौद्ध धर्मातली 'निर्वाण' ही अवस्था बौद्धिक असते ? तृष्णाहीनता वा दुःखहीनता ही बौद्धिक असते ? मनाची एक मर्यादित अवस्था असते ? बौद्ध धर्मात ध्यानाचे खूप महत्त्व आहे. ध्यान ही काय विचारप्रक्रिया असते ? बुद्धज्ञान वा सौंदर्य हे इहवादी – इथलेच – आहे या जगण्यात घडणारेच -- म्हणून मान्य करता येते पण, ते वैचारिक असते, असे म्हणता येणार नाही. खुद मनोहरांच्याच मांडणीशी ते विसंगत आहे.

आता हे एक उद्घृत घेऊ --

“ समाज म्हणजे माणसांच्या संबंधांची रचना ! साहित्य म्हणजे या संबंधांचे तटस्थ वर्णन नव्हे. या संबंधांवरील भाष्याला साहित्यरूप प्राप्त होते. माणसांमधील संबंधांची पुनर्रचना असे या भाष्याचे रूप असते. ” (पान १२४). ही पुनर्रचना कसली ? परिस्थितीची ? संबंधांच्या आदर्श साच्याची ?

“ सौंदर्य निर्माण करणारी प्रतिभा कधीच पक्षपाती नसते. ” (पान १२७). सौंदर्य निर्माण करणे म्हणजे काय ? ते एक बौद्धिक, वैचारिक मत असते का ?

-- हे काही प्रमुख मुद्दे. पुस्तकाचे नाव ‘ साहित्याचे इहवादी सौंदर्यशास्त्र ’ असे आहे, पण, यातील विवेचनाच्या पुष्ट्यर्थ वा स्पष्टीकरणार्थ एकाही लेखकाचा वा साहित्यकृतीचा यात उल्लेख वा संदर्भ नाही. मनोहर, कुठेच अस्तित्वात न आलेल्या आणि अस्तित्वात येऊही न शकणाऱ्या एखाद्या स्वप्रसंकल्पनेबद्दल तर बोलत नाहीयत ? सौंदर्यशास्त्रात मानसशास्त्र, शरीरशास्त्र, जनुकशास्त्र वगैरे शास्त्रांचे अनेकदा आधार घेतले जातात. तसे इथे काहीच नाहीय. त्यामुळे, एक प्रकारे, हे वैचारिक ललित लेखनच झालेले आहे. यातला ‘ इहवादी ’ हा शब्द निर्विवाद वाटतो. परलोकाचा काही संबंधच नाही, किंवडुना तो असतो अशा शक्यतेचीही गरज नाही. जे काही घडते ते इथेच, याच जगण्यात घडते, हे खरेच आहे. पण, इहवादी म्हणजे फक्त बौद्धिक, वैचारिक वा वैज्ञानिकच असते का ? ‘ असीमता ’ ही वैचारिक असते का ? – हे प्रश्न समोर येतात.

या पुस्तकाबद्दल अनेक मतमतांतरे आणि चर्चा व वाद शक्य आहेत. ती सर्व घुसळण व्हायलाच हवी. ते सर्व घडावे अशा योग्यतेचे एक महत्वात्चे पुस्तक लिहिल्याबद्दल मित्रवर्य मनोहरांना धन्यवाद !

--- ००० ---

Rangasanwad | Champra Deshpande | Interviewed by Abhiram Bhadkamkar

[youtube.com](https://www.youtube.com)

प्रव्यात नाटककार, आपले मित्र अभिराम भडकमकर यांनी घेतलेली माझी मुलाखत --

Champra and Prashant are celebrating 7 years of friendship on Facebook!

आम्ही स्थापन केलेल्या ‘ अवकाश कलामंच ’ या नाट्यसंस्थेचा हा सभासद होता -- आता अनेक चित्रपटांतून विविध भूमिका साकारत आहे, याचा आनंद वाटतो !

खूप शुभेच्छा, प्रशांत !

आपला अत्यंत कल्पक आणि हटके नाटककार, 'मु. पो. बॉविलवाडी' फेम परेश मोकाशी याचा एक मजेदार संवाद आहे --

"लोक सारखे 'हर हर महादेव' का म्हणतात -- 'जिंक जिंक महादेव' का नाही म्हणत ? "

-- कालच्या मँचपुरते तरी याचे उत्तर सापडलेले आहे !

June 2019

June 29

रशियाचे अध्यक्ष पुतिन यांची मुलाखत सध्या फार गाजतेय आणि चर्चेत आहे. जागतिक राजकीय पटलाच्या संदर्भात ते सगळे मला कळणे अवघड आहे, पण, मानवी मनाच्या -- जगण्याच्या संदर्भात ते विचारात घेणे मला अधिक मूलभूत महत्त्वाचे वाटते. त्या मुलाखतीतले महत्त्वाचे मुद्दे --

- १ उदारमतवाद संपुष्टात आलेला आहे.
- २ बहु-सांस्कृतिकतेचे दिवस संपले.
- ३ पारंपरिक मूल्येच महत्त्वाची.
- ४ धर्म ही अफूची गोळी नाही.
- ५ खुल्या सीमा ही चुकीची कल्पना आहे.
- ६ स्थलांतरितांना सामावून घेत राहणे चुकीचे आहे.
- ७ जागतिकिकरण हितकारक ठरलेले नाही.

-- एक म्हणजे, पुतिन यांचे म्हणणे मला नीट कळलेलेच नाही, असे असू शकते. पण, एकूणातच फुटीरतेच्या आणि विदीर्णतेच्या दिशेने जाणारे हे विचार दिसतात. याच मुलाखतीत ते असेही म्हणतात की जग आताच्या इतके धोक्यात कधीच नव्हते ! जग जितके जास्त विदीर्ण होईल तितका घोका वाढणारच.

धर्म वा एखादी विचारसरणी वा मानवी कुद्दी यांतून या एकूण समस्येवर कसले निराकरण सापडू शकेल ?

'मी देणं लागते तुला'

आज २९ जून'१९ च्या लोकसत्तेतला डॉ.प्रज्ञा दया पवार यांचा लेख. माझ्या डोळ्यांना कोरडे पडण्याचा त्रास आहे, पण, या लेखातल्या कन्या-पिता यांच्यांतल्या मतभेदयुक्त अशा प्रगाढ प्रेमाच्या दर्शनाने माझ्या डोळ्यांत नैसर्गिक ओल आली ! दोघेही आपापल्या परीने विशेष ! 'बलुतं' हे पुस्तक मला, मानवी जगण्याचा करुणायुक्त आवाका घेणारे म्हणून आवडलेले आहेच.

तरीही, एक सांगून ठेवतो -- त्या दोघांत कशा प्रकारचे वैचारिक मतभेद होत, हे मला माहीत नाही -- पण, त्या चर्चेत भाग घ्यायची वेळ आली असती तर मी दया पवारांचीच बाजू घेऊन डॉ. प्रज्ञा यांना हरवून टाकायचा प्रयत्न केला असता !

अपवादात्मक अत्युत्तम पोस्ट --

धन्यवाद Neeteen Vaidya

वारी

क्षणात फिरुनी उन पडे टाईप वातावरण. आमच्या हौसिंग सोसायटीच्या समोरच्या शाळेत काही वारकरी मुक्कामाला असतात. आमच्या सोसायटीतल्या काही शिंया त्यांच्यासाठी सकाळी चहापाणीनाशता याची सोय करतात. मी फिरून आलो तर, "या देशपांडे माउली -- चहा च्या -- ", त्या म्हणाल्या. माझी पली सध्या बाहेरगावी गेलेली आहे, नाही तर तीही त्यांच्याबरोबर असते. जिलवी, पोहे, बिस्किटे देऊ का, असे त्यांनी विचारले, मी नको म्हणालो. मी सर्व माउलींबरोबर चहा घेतला. मी माझ्या पलीची उणीव भरून काढली, असे त्या म्हणाल्या ! एवढा मोठा बहुमान मला झेपणारा नसला तरी एक माउली म्हणून नम्रपणाने मी तो स्वीकारला.

पण घरी परतताना डोक्यात मला तोच एक वारकरी जाणवत होता जो येताना मला एका बंद दुकानाच्या कट्ट्यावर बसलेला दिसला. तो अंघोळविंघोळ करून पांढऱ्याधोप कपड्यांत होता. कपाळावर गंध-बुका. वय सुमारे पन्नास असावे. पण त्याहून खूपच थकलेला दिसत होता. हातात पेटलेली बिंडी आणि सतत इरुके चालु. प्रचंड खोकत होता. समोर तिकडे नाश्ताच्हा चालु होता पण याला काहीच नको होते. तोही कोणत्या तरी माउलींच्या समूहाबरोबरच आला असणार. पण, आत्ता तरी एकटाच होता.

वारीचे प्रेम आणि बिडीचे व्यसन, दुसरे काय !

--- ००० ---

११ वी प्रवेशातली फलंदाजी

कोणत्याही फलंदाजाला आधी फीलिंग कशी लावलीय ते समजून घ्यावे लागते. त्याकर आधारितच तो नीट खेळू शकतो. अन्यथा, अनमानधपक्याने (हा शब्द नेमका कसा लिहायला हवा ?) खेळल्यास तो लगेच आऊट होऊ शकतो. ११ वीच्या प्रवेशाचा खेळ नेमका तसाच आहे. यंदा आमच्या घरातच या चर्चेचा घोळ अनुभवत असल्याने हे माझ्या लक्षात आले. पालकांना आणि विद्यार्थ्यांना या प्रवेश-प्रक्रियेची माहिती देण्याचे पुरेसे प्रयत्न झाले आहेत असे गृहीत घरले तरीही काही प्रमाणात किंवा बन्याचजणांचे हे फीलिंग न समजता खेळणोच होते आहे. प्रवेशाचा फॉर्म भरताना कॉलेजांचा अग्रक्रम, विषयांचा अग्रक्रम आणि अनुदानित व अननुदानित यांचा अग्रक्रम (अननुदानितची वार्षिक फी सुमारे २५,००० जास्त असते) हे लक्षात घेऊन तुम्हाला हव्या असणाऱ्या कॉलेजांची अग्रक्रमानुसार यादी तुम्ही द्यायची असते. यात कशाला किती महत्त्व द्यायचे ते आणि प्रवेशप्रक्रियेबाबतचे तर्काधारित अंदाज यांना महत्त्व असते. पालक आणि विद्यार्थी यात कच्चे पडले तर अनवस्था प्रसंग ओढवू शकतो. अशाच चुकीमुळे आमच्या माहितीतल्या एका विद्यार्थ्याला प्रवेशाच्या पहिल्या फेरीत, ९४ टके गुण असूनही, कुठेच प्रवेश मिळालेला नाही !

आरक्षण वगैरे मुद्दे अटल म्हणून बाजूला टाकले तरी एकूण लॉटरी नीट खेळता येणेही फारच महत्त्वाचे आहे ! अन्यथा रिकाम्या आकाशाकडे पाहात बसण्याची वेळ येऊ शकते ! नाही तर शेवटी, नको त्या कॉलेजात नको त्या विषयाचा अभ्यास करावा लागण्याचीही वेळ येऊ शकते !

देव करेल ते योग्यन्च करेल, हा दिलासाच शेवटी मनात ठेवायला हवा !

--- ००० ---

एक चांगली आठवण --

लहान मुलामुलींकडून रियालिटी शोजमध्ये करून घेतल्या जाणाऱ्या दिलखेचक नृत्यांवर सरकारी निर्बंध येणार -- चांगला निर्णय !

एका कार्यालयाची नाकाम कहाणी --
गुरुवार -- योगदिनाच्या तयारीला गेले.
शुक्रवार -- योगदिनाला गेले.
शनिवार व रविवार -- हक्काची सुट्टी.
आज सोमवार -- मीटिंगला गेले.
आता उद्या मंगळवार -- आशावाद पुढे चालु --

पुण्यात पाहिला मॉन्सून पाऊस !
वीज गायब !
स्मार्ट सिटी नसून
हे एक मोठे खेडे आहे !

आस्तिकतेच्या बलाळ्य आणि अभेद वातावरणात
जगण्याचे नास्तिकापुढचे पर्याय --
१ सतत चरफडत जगणे.
२ वातावरणात सम्यक परिवर्तनाचे अपयशी प्रयत्न करत जगणे.
३ सहन करत आयुष्य कंठणे.
४ जमल्यास शांत राहणे.
५ की अन्य काही ?

कविता अनेकार्थी असते, असे निदान इथे तरी नका म्हणू --
सदा सर्वदा योग तूळा घडावा ।
तुळे कारणी देह माझा पडावा ॥
-- योग दिनाच्या शुभेच्छा !

एखादी चर्चा संपत आल्यावर काहीजण तीत भाग घेत तेच तेच मुद्दे पुन्हा मांडू लागतात -- ते सर्व बॉल्स आउटसाईड द ऑफ स्टंप समजून सोडून घावे !

विनाक्रोध चर्चेसाठी

प्रमाण भाषेला 'शुद्ध भाषा' म्हणून हिणवणारे लोक आपणच जणू बहुजन समाजाचे कनवाळू प्रवक्ते अशा स्वगौरवी भ्रमात मशगूल असतात. प्रमाण भाषा नसेल तर बोली भाषांचे नुसते आवाज उरतील आणि एकमेकांचे एकमेकांना काहीच कळणार नाही, हे त्यांना कळत नाही. किवा कळूनही ते वेड पांघरतात. कारण बहुजन समाजात बोली भाषांची फूट पाडून / टिकवून त्यांच्या गटांना प्रमाण भाषेच्या मुख्य प्रवाहात सामील होऊ न देणे हे अशा लोकांच्या आत्मगौरवाच्या फायद्याचे असते. बहुजन समाजाबाबतची आपली आत्मतुष्ट स्वयंघोषित 'कनवाळू मकेदारी' त्यांना कायम टिकवायची असते.

प्रमाणभाषा अवघड म्हणून रद्द --

व्याकरण कटकटीचे म्हणून रद्द --

जोडाक्षरे नकोत --

साहित्यात फक्त वास्तववाद ठेवायचा --

आधुनिक चित्रकला कळत नाही तर तिची टवाळी करा --

ऐस्पर्ड रंगभूमी फालतू -- बेकेट दुम्यम लेखक --

टी एस एलियट, पुश्ये रेगे, खानोलकर रद्द --

तुकाराम, ज्ञानेश्वर आध्यात्मिक म्हणून टाकाऊ --

रामदास मनुवादी म्हणून त्याज्य --

असंख्य नोबेल विजेते परिवर्तनवादी नसल्याने भुक्तड --

सोप्या भाषेतले राजकारण, सोपे शिक्षण, बिनकष्टाचा पैसा -- हे ठीक --

-- असे आणखी काय काय वाढवता येईल ?

रेल्वे गाडीत मसाज करून मिळण्याची सोय जाहीर झाली होती -- काही महिलांनी 'अशोभनीय' तेचा मुद्दा काढल्याने ती रद्द झाली !

Champra Deshpande

MY SECOND FATHER | 5 MINUTE KA BREAK | ANURADHA RAJADHYAKSHA
youtube.com
एका नात्याचे हळुवार मौलिक अवलोकन --

पुन्हा कार्नांड

आजच्या लोकसत्तेच्या लोकरंग पुरवणीत गिरीश कार्नांडांचा एक लेख छापलेला आहे. तो बराचसा माहितीने भरलेला आहे. तेंडुलकरांचा आणि त्यांचा वाद झाल्याचे ते सांगतात पण त्याचा विषय काय होता वावा, हे काहीच सांगत नाहीत.

एक जरा विचारात पाडणारे आहे. अल्काझींनी काही नव्याच नाटकांचे जग त्यांना दाखवले, हे सांगून पुढे ते लिहितात, "सामाजिक समस्यांचा वेध घेणारी ती नाटकं नव्हती. इथे होतं अस्तित्ववादी जग, शोकात्म द्रष्टेपण असलेलं, मानवी जबाबदारीचं प्रखर विश्लेषण करणारं आणि अस्वस्थतेची भावना निर्माण करणारं. " म्हणजे ते काय सुचवताहेत ? सामाजिक समस्यांचे आणि अस्तित्ववादी अशी दोन वेगवेगळी जगे असतात का ? की त्या त्या लेखकाला त्या त्या वेळी त्या दोन जगांतले कोणतेही महत्त्वाचे वाटू शकते ? लेखकाने ठरवून यांपैकी एखाद्या जगावर कौशल्ययुक्त प्रभुत्व प्राप्त करावे, असे तर ते म्हणत नसणार. आणि समजा ही अशी दोन्ही जगे त्यांना महत्त्वाची वाटत होती, तर त्यांचा संबंध त्यांना कसा दिसत होता ? -- यावर त्यांनी कुठे काही लिहिले आहे का, ते मला माहीत नाही. याबाबत कुणाला काही माहिती असल्यास यावर जस्तर प्रकाश टाकावा, कारण, कला-साहित्य क्षेत्रातला हा एक अत्यंत महत्त्वाचा प्रश्न आहे.

--- ००० ---

शहरांतल्या उंचच उंच इमारती

उंच इमारतींचे आपल्याला खूप कौतुक असते -- काय कमाल आहे ! -- आपण म्हणतो आणि आनंदाने स्तिमित होतो. आजच्या पुणे सकाळमध्ये पान ६ वर याबाबतचा एक छोटासा लेख आहे, तो वाचा. अशा इमारतींमुळे झाडे कमी होणे, वनस्पतींची वाढ खुंटणे अशा प्रदूषणकारी गोष्टी तर घडतातच पण माणसासाठी त्या इमारती वेगळेच असे एक मोठेच संकट तयार करत आहेत. त्या सूर्यप्रकाश अडवत आहेत ! माणसे दिवसभर ऑफिसांत कृत्रिम प्रकाशात बसून असतात आणि ती

बाहेर पडली तरी या इमारतींमुळे सूर्यप्रकाश त्यांच्यापर्यंत पोचतच नाही. सूर्यप्रकाशात असणाऱ्या डी व्हिटेमिनचे फायदे नुस्त्या गोळ्यांनी मिळत नाहीत. यामुळे लोकांना अनेक शारीरिक आणि विशेष म्हणजे मानसिकही व्याधी जडत आहेत !

शहरीकरण तर वाढणारच, उंच इमारती तर लागणारच आणि परिणामतः रोगग्रस्तही व्हावे लागणारच -- असा हा मामला आहे !

आधी समस्या निर्माण करा आणि मग ती सोडवण्यासाठी प्रचंड अभ्यास, संशोधन करा -- असा हा सगळा मानवी जगण्याचा टाईम पास धंदा आहे !

--- ००० ---

कार्नांड आणि आनुषंगिक प्रश्न

असणे म्हणजे काय, शरीर आणि मन यांचा संबंध काय, व्यक्तिमत्व म्हणजे काय, स्वातंत्र्य म्हणजे काय, नियती म्हणजे काय, मानवी संबंध म्हणजे काय -- अशा अनेक मूलभूत प्रश्नांचा मर्मभेदी घेठे कार्नांडांचे 'हयवदन' हे नाटक. त्यांच्यावरच्या डॉक्युमेंटरीच्या शेवटी त्यांनी जगण्यातल्या ऐव्सर्डिटीचा उल्लेख केलेला आहे -- तीही जाणीव त्यांना असणारच. हे सगळे प्रश्न एखाद्या पुरोगामी माणसाच्या विचारविश्वात कितपत महत्त्वाचे असतात, कोण जाणे. पण, लेखक म्हणून निश्चितच कार्नांडांनी हे प्रश्न सखोलतेने हाताळलेले आहेत. आपण माणसाच्या एकूण वागण्यावरून, कृतींवरून त्या माणसाचे मूल्यमापन करण्यात फार इंटरेस्ट घेतो आणि त्याच्या कलेकडे दुर्लक्ष करतो, असे तर होत नाही ? आणि दुसरा प्रश्न असा की माणसाचे सामाजिक-राजकीय व्यक्तिमत्व आणि तो लेखक असल्यास लेखक, ही दोन वेगळीच अस्तित्वे असू शकतात का ? हे माझ्या मनात आलेले प्रश्न इथे विचारार्थ दिले आहेत. याने कुणाचे रागलोभ जागे होणार नाहीत ही अपेक्षा.

जाने दो

निवडणुका पार पडल्या आहेत, बोंबाबोंब वरीचशी निवली आहे तर आता जरा शांतता नांदू यावी की नाही ? पण नाही. एखादा चावट निघतोच मुद्दाम काढी टाकणारा ! सीए च्या परीक्षेत ६ जूनला एक ऐडव्हान्स्ड अकौटिंग चा पेपर होता. त्यात एक प्रश्न असा होता की ज्यात रागा कंपनी नमो कंपनीत विलीन होण्याचा व्यवहार होता -- आणि तो पूर्ण झाल्यावर नमो कंपनीचा बॅलन्स शीट कसा होईल ते विचारले होते ! खरे तर हे कुणाला कळलेही नसते. प्रश्नकर्ता चावट तसाच एक पत्रकारही काढीबहाहर निघाला ! त्याने १० जून च्या मुंबई मिरर मध्ये ही बातमी केली ! झाले, लगेच चके फिरू लागली ! काँग्रेसचे सचिन सावंत म्हणाले की हा प्रकार राजकीय दुष्टाव्याने प्रेरित आहे -- शैक्षणिक क्षेत्रात असे घडता कामा नये.

शेवटी परीक्षाकमिटीला विचारले गेले की बाबा हा काय प्रकार आहे. ते म्हणाले की प्रश्नपत्रिका तयार होणे हे अनेक स्तरांतून घडत जाते -- ही नावे कुठून, कशी आली, ते शोधावे लागेल !

आता कुणी मोर्चेवर्चे काढून त्याला मोठे स्वरूप दिले तरच ते शोधकार्य घडेल, असे दिसते. अन्यथा, जाने दो ! पण, सीए च्या परीक्षेबाबत आंदोलन करायला कोण येणार ? त्या प्रश्नपत्रिकेतला तो प्रश्न समजणे हे भल्याभल्यांनाही अवघड आहे ! आणि सीए ला असतात किती लोक ? त्यामुळे, 'जाने दो' असे करणेच शहाणपणाचे होईल ! आणि अगदी सापडलाच समजा तो प्रश्नकर्ता तरी हा काय कायद्याने गुन्हा ठरेल ?

--- ००० ---

गिरीश कर्नांडांच्या निधनाची बातमी मागे टाकून आधी किकेटचा विजय चघळणे, हे एका चैनेलचे वर्तन मला सांस्कृतिक करंटेपणाचे वाटले !

वंचितांची वंचकांशी आघाडी ?

"Consciousness is spotless, formless and prior to intellect."

— Sri Nisargadatta Maharaj.

आणि

Existence precedes essence

-- Sartre.

"अहो, लोकसमेच्या निवडणुकीच्या वेळी म्हणालो होतो आम्ही तुम्हाला बी टीम, बाळासाहेब -- पण, जाऊ या ना -- विसरा ना ते आता -- "

कुश, प्रगती, अर्पिता, देवकी -- ही नावे आहेत एका वाघिणीच्या नवजात चार बछड्यांना दिलेली. औरंगाबादच्या प्राणिसंग्रहालयातली ही वाघीण आहे. तिच्या या बछड्यांचे बारसे नुकतेच पार पडले. आता, या बारशाला अमुक यांना का बोलावले नाही आणि चारही नावे एकाच धर्मातली का दिली, अशा विषयावर चर्चा चालु आहे !

जगताना 'राजकीय भूमिका घ्या' हा काही विद्वानांचा सळा बरेचजण अत्यंत जिवाभावाने अवलंबताना दिसताहेत !

कीर्तन

ग्रामीण भागात मानसोपचारांची स्थिती चिंताजनक आहे, हे सगळेच मान्य करतात. हे लक्षात घेऊन काही डॉक्टरांनी 'गाव तिथे मानसोपचार' ही चळवळ सुरु केलेली आहे. त्याबाबतची बातमी आजच्या पुणे लोकसत्ता पुरवणीत पान ३ वर आलेली आहे. नैराश्य, संशय, न्यूनगंड असे मानसिक आजार सार्वत्रिक असतात. शारीरिक आजारांप्रमाणेच हे आजारही योग्य उपचारांनी वरे होऊ शकतात, याची जागरूकता नसल्याने ते आजार गंभीर रूप धारण करतात. आपल्याकडच्या प्रचंड लोकसंख्येला पुरे पडेल अशी मानसोपचारांची यंत्रणा उभी राहायला खूप काळ लागू शकतो.

या परिस्थितीत मला एक सुचवावेसे वाटते की कीर्तन-संस्था बळकट करावी. त्यासाठी डॉक्टरीचे औपचारिक शिक्षण लागणार नाही. सर्व जातिघर्मांच्या लोकांनी ती कला आत्मसात करावी. कोणत्याही कीर्तन शाळेत न जाता स्वतःच्या सर्जकतेतून काळानुरूप गरजा ओळखून ती कला विकसित करावी. धार्मिक कर्मकांडांचे भाग वगळून निव्वळ संत वाढऱ्यावर भर द्यावा. तुकारामाच्या एवाद्या अभंगावरचे कीर्तन ऐकणे हे एक फार प्रभावी समुपदेशन ठरू शकते, असे मला वाटते. कीर्तनकरांना उपजीविका मिळणे आणि जनतेला स्वस्तात समुपदेशन मिळणे हे दोन्ही यातून साध्य होईल.

--- ००० ---

१ भूली हुई यादों मुझे इतना ना सताओ -- राजेंद्र कृष्ण यांचे गीत, चित्रपट ' संजोग '.

२ मोहे भूल गये सावरियाँ -- शकिल बदायुनी -- वैजू बावरा.

३ विसरशील खास मला -- ज के उपाध्ये यांचे गीत.

४ विसरू नको श्रीरामा मला -- सुधीर मोदे यांचे गीत.

५ आणि दुष्यंताने शकुंतलेला विसरणे.

-- हे आणि असे सगळे आता निकालात निघणार ! आपल्या मेंदूच्या पुढच्या डाव्या बाजूला आठवणीची गोदामे असतात आणि त्यांच्यांत थोडा वीजप्रवाह सोडला की सगळे आठवते -- असे संशोधन झाल्याची बातमी ०३ जून'१९ च्या टाईम्सच्या मुंबई मिरर मध्ये (आनंदाने) आलेली आहे !

ही असली शास्त्रीय संशोधने सगळ्या कविता नष्ट करणार, बहुतेक !

एस एस सी परीक्षेला १७ लाखांहून जास्त मुले बसलेली आहेत. त्यांतल्या प्रत्येकासाठी सरासरी पाचजण म्हटले तर सुमारे एक कोटी लोक या परीक्षेच्या निकालाची प्राणपणाने वाट पाहत आहेत. गेले काही दिवस, सदर निकाल ६ जूनला म्हणजे आज जाहीर होण्याची शक्यता आहे, अशी माहिती नेटवर दिसते आहे. पण, एस एस सी बोर्डांची याबाबत काही

अधिकृत घोषणा झालेली नाही, अशीही माहिती मिळतेय. मग ही अनधिकृत तारीख कुणी जाहीर केलीय ? निकाल जर इतक्या जवळ आला असेल तर बोर्ड अधिकृतपणे तारखेची घोषणा का नाही करत ? अशी अनधिकृत तारीख फिरत राहिल्याने लाखोंचे जगणे तिथेच घुटमळत राहते, हे बोर्डला किंवा शासनाला समजत नाही ? अनधिकृत तारखेची त्यांची जबाबदारी नाही, हे मान्य, पण, लोकांना काहीतरी अधिकृत माहिती द्यायला नको ?

हा वेजबाबदारपणा सत्वर थांबण्याची गरज आहे.

धाडसाने केले जाणारे नाटक म्हणजे प्रायोगिक नाटक - चं. प्र. देशपांडे

lokmat.com

<http://www.lokmat.com/mumbai/daring-drama-experimental-play-q-deshpande/?fbclid=IwAR3GCsbFVCEpwJFGcvRsS8Qm9Ftl7Enrr6JaENwWM89Yys5ZCbPcTqWuMpE>

आता सारखे अभिनंदन नको -- हे फक्त माहितीसाठी आणि माझ्या रेकॉर्डसाठी आहे --

मराठी नाटक समूह यांनी दिलेल्या 'जीवनगौरव' पुरस्काराचे मानपत्र --

मराठी नाटक समूह पुरस्कार सोहळा दि. ०३-०६-१९.

May 2019

May 30

(शपथग्रहण चालु असताना --)

नको तेव्हा नको ते आठवणे --

" मै, विजय दीनानाथ चौहान -- "

अजिबात महत्वाकांक्षा नसलेला माणूस म्हणजे Champra.

आपली पुस्तके निघणे आणि आपल्यावर चर्चा होणे हा हावरटपणा त्यांच्याकडे किंचितही सापडणार नाही. कुणाशीही बोलताना वेगळी खुर्ची घेऊन उंचावरून न बोलणारा हा माणूस आमचा मित्र आहे. पारितोषिके सन्मान हे त्यांच्या

खिजणतीतही नसतं. जीवन गौरव पुरस्कार देऊन, मराठी नाटक समूह त्यांचा सन्मान करतं आहे ही अत्यंत आनंदाची नि
लक्षणीय गोष्ट आहे.

धन्यवाद Ashirvad Marathe, Purushottam Berde Rajiv Rajeev Madhav Joshi आणि सर्व मराठी
नाटक समूहाचे पदाधिकारी.

रात्रशाळांप्रमाणे काही रात्र-महाविद्यालये चालवून, खरे तर, शिक्षणातल्या आरक्षणाचा प्रश्न सोडवता येऊ शकतो.
गुणवत्ता असूनही प्रवेश न मिळाल्यामुळे काहीना येणारी निराशा टाळणे, असे सहज शक्य आहे. सरकारी नोक-न्यामध्ये
आता आहे ते सर्व आरक्षण निर्वेधपणे चालु ठेवावे. इतर मुळे खाजगी क्षेत्रात वा स्वयं-रोजगारात आपापले उपजीविकेचे
पर्याय शोधू शकतील. या प्रश्नाची एवढी प्रचंड समस्या होऊ नये.

या पोस्टबद्दल धन्यवाद, गिरीश !

२५ मे ला मुलगा आणि नातींसह 360 degree या फिरत्या हॉटेलात गेलो होतो. हे आपल्या फिरत्या रंगमंचाप्रमाणे
आहे. आपले जेवण होईपर्यंत आख्ये पुणे आपल्याभोवती किमान दोनदा फिरते ! खरे तर आपला रंगमंच फिरत असतो --

निरर्थकतेसारखा दिलखुलास आनंद नाही --

अर्थामुळे मन खुजे होते --

१९९६ साली लिहिलेल्या माझ्या ' ढोलताशे ' या नाटकातला एक संवाद --

बळवंतराव: का ? -- धर्मनिरपेक्षतावादी पुढारीही खास दिल्लीहून येऊन सामील होतात की याच्यात !

जोशी : ते हिंदुत्ववाद फोफावू नये म्हणून ! आम्हीही हिंदूच आहोत पण हिंदुत्ववाद हा देशहिताचा नाही हे विवायचं
असतं त्यांना ! शिवाय ही मिरवणूक हिंदुत्ववाद्यांच्या हातात जाऊ नये याचीही काळजी घ्यायची असते ! याच्यातलीसुधा
गंमत वघण्यासारखी आहे - वीस टक्क्यांहून जास्त इतरधर्मीय असल्यामुळं-- म्हणजे आपल्या देशातलं म्हणतोय मी --
फाळणीनंतर आपल्याला धर्मनिरपेक्षतावाद स्वीकारणं भागच होतं -- इतर धर्मीयांच्या मनात भीती येऊ नये म्हणून --आणि
कधीकधी, भीतीमुळं ते हिंसकपणे वागले तरी, एक आश्वासक भूमिका ठेवणं भाग होतं -- पण याच आश्वासक भूमिकेच्या
रागामुळं आणि तो राग पेटवत, भडकवत, त्यावर आधारित असं हिंदुत्ववाद्यांचं फावत गेलं आणि चिडून हिंदुत्ववाद

फोकावत चालला ! म्हणजे दिसायला एकमेकांच्या विरुद्ध दिसणाऱ्या गोषी कशा परस्परांना बळकटी देणाऱ्या असतात ते आलं ना लक्षात ! ही सगळी माणसाच्या वैचारीकपणातली गोची आहे. आपणाच आपल्या विरुद्ध जाणं !!

--- ००० ---

' साईनाथ तेरे हजारो हाथ ' हे गाणे ऐकता एकता एक गंमत माझ्या लक्षात आली. जरी ' आस्तिक ' वा ' नास्तिक ' असा झेंडा घेणे माझ्या जगण्यात बसणारे नसले तरी, मी देवपूजा, मंदिरभेटी वगैरे काही करत नाही. पण, हे साईनाथवाले गाणे काय किंवा, ' स्वये श्री रामप्रभू ऐकती ' वा, ' ढोल बाजे, ढोल बाजे ' -- अशी गाणी काय, ऐकली की माझ्याकडून ती गुणगुणली जाण्याची शक्यता असतेच ! त्याचा मी अपमान वगैरे वाटून घेत नाही -- मोकळेपणाने गुणगुणतो ! फक्त, ' अजितनाम घडो भलत्या मिषे ' या पद्धतीचे पुण्य मला मिळणार नाही, हे मात्र मी जाणून असतो !

मला कोणत्याही विचारांचा प्रचार करायचा नाहीय, अमुकचा द्वेष करा वा तमुकवर प्रेम करा, असे काही सांगायचे नाहीय -- हे पाहता, माझ्या इथल्या पोस्टी या निरुपयोगी ठरतात. खरे तर, निरुपद्रवीही ठराव्यात -- पण, तसे होत नाही. कुणाच्या तरी मतांचा प्रचार नाही याचा अर्थ मी त्यांचा विरोधकच, असे समजून क्यंचित काहीचे डोके ठणकताना दिसते. हे टाळावे, किंबहुना, एकूणच आपल्या निरर्थक पोस्टी बंदच कराव्यात, असे अनेकदा वाटते. बंद केल्याने मी दुःखीविःखी मुळीच होणार नाही. तरीही, आपण आणि अनेकांनी असे केले तर, या युगाचे संवादमाध्यम असणाऱ्या फेसबुकचे काय होईल, ही चिंता मला ग्रासून टाकते ! हे माध्यम चालु ठेवायला हातभार लावावा, एवढे तरी आपण करायलाच हवे, असा विचार बळावतो. या विचारावर मात करता आली की इथल्या पोस्टी आणि कॉमेंटी मला सहज बंद करता येतील. तोवर, या अशा दिशाहीन, निरर्थक लेखनाची ज्यांना ऐलर्जी असेल त्यांनी ते वाचू नये, असे मी सुचवून ठेवतो. नाटके, कविता लिहिणे मात्र, मेंदू चालतोय तोवर, मी बंद करण्याची शक्यता नाही. तेवढे मात्र चालवून घ्यावे, ही नम्र विनंती.

--- ००० ---

माझे मतदान

इथे मी कधी कधी चालु राजकारणासंबंधी पोस्ट देत असतो पण त्या राजकीय भूमिकायुक्त नसतात. त्या निमित्ताने आपल्या जगण्याबद्दलच लिहावे हाच हेतू असतो. त्यामुळे, काही मित्रांना रागही येतो -- त्यांना अपेक्षित तीच भूमिका सर्वश्रेष्ठ असल्याने मी त्यांना पटणाऱ्या मतांची तरफदारी करणारेच लिहिले पाहिजे, असे त्यांना वाटते. तसे मी न केल्याने मला जानवेधारी वा संघिष्ठ असे हिणवण्याचा आणि तुच्छ लेखण्याचा प्रक प्रकारही कधी कधी अनुभवावा लागतो. अशा वेळी असल्या तुच्छतेलाच तुच्छ लेखून मी माझे काम भागवून नेतो. पण, तरीही, प्रत्येक निवडणुकीत मी गुप्त मतदान करत असतोच. आजवर एकदाही मी ' नोटा ' वापरलेला नाही. सर्व उमेदवारांना तुच्छ लेखणारा मी कोण, असे मला वाटते.

त्यापेक्षा एकाला नीट मत देणे म्हणजे, सर्वांतच काही चांगले गुण आहेत, पण, सध्या माझी ही आहे बाबा निवड, असे नम्र राहणेच मला आवडते.

मी कोणत्याही पक्षाला वा विचारसरणीला बांधील नाही. माझ्या बँक नोकरीच्या काळात मी अनेकदा युनियन्सच्या टोप्या बदलल्या. जिथे जी युनियन प्रभावी असेल ती आपली, हे तत्त्व ठेवले आणि फुकटच्या कटकटी टाळल्या. काही अपवाद वगळता खुद युनियनचे पुढारीही एकनिष्ठ वगैरे नसतात, हे स्पष्टच होते. एकदाच एका ठिकाणी हड्डीपणाने तिथल्या कम्युनिस्ट टाईप युनियनच्या विरोधात राहिलो. त्या त्या ठिकाणी पर्सोनेल विभागात तिथल्या तिथल्या युनियनच्या सभासदांचे प्रावल्य असतेच. तसेच तिथेही होतेच. त्यामुळे, तिथे मला मुद्दाम दिला गेलेला त्रासही सहन केला ! मला मुद्दाम दिल्या गेलेल्या त्रासांची तारीखवार यादी वरच्या ऑफीसला पाठवून त्या प्रकाराला टकराही दिली ! हा काही विशेष शहाणपणा केला असेही नाही. पण, सामान्यतः अशा टोप्या बदलण्याचा मला विशेष त्रास झाला नाही. कारण एक तर माझा मैत्रियुक्त स्वभाव आणि दुसरे म्हणजे शिस्तभंग कारवाई व त्याचे कायदे यांवाबतचा असणारा माझा बन्यापैकी अभ्यास. कोणत्याही युनियनचे मित्र बचावासंबंधात माझ्याशी चर्चा करत. माझ्यापेक्षा वरेच वरिष्ठ असणाऱ्या एका अधिकाऱ्याची केस, काही नामवंत बचाव-पैलवानांनी असमर्थता व्यक्त केल्यावर, माझ्याकडे आली होती. एका कृतज्ञतेच्या जाणिवेतून मी त्या कामाला होकार दिला होता. अचानक ते काम स्वीकारणे सोपे नव्हते. त्या ताणाने माझा फ्यूज उडायचाही धोका होता. त्यानंतर, एका बन्याच मोठ्या अधिकाऱ्यानेही एकदा घरी बोलवून गुप्तपणे माझा सळ्ळा घेतला होता. या गुणांमुळे माझा युनियन बाबतचा एकनिष्ठेचा अभाव धकून गेला !

राजकारणाचे म्हणाल तर, आणीबाणीच्या काळातही माझा मनाने इंदिरा गांधींना पाठिबा होता. गरिबांसाठी असणारी त्यांची धोरणे मला आवडत होती. त्यांनी बँकांचे राष्ट्रीयीकरण केल्यामुळेच तर माझ्यासारख्या अनेकांना, नोकरीला लागल्यावर पाचसात वर्षांतच, पदोन्नती मिळाली होती. त्या काळात मला समाजवादी, संघवाले मुळीच बरोबर वाटत नव्हते. ते माझे मत कसे बरोबर होते, हे आताही इथे मी पटवून देत वसणार नाही. मत हे कधीच पूर्ण बरोबर वा पूर्ण चूक असू शकत नाही. कोणत्याही परिस्थितीच्या, तुमच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या असणाऱ्या एखाद्या भागाला प्रकर्षाने पाहून स्वीकारलेले ते अर्धवट आकलन असते. ते तसेच असणे भाग असते. पुण्यात एका ठिकाणी भाड्याने राहात होतो तर घरमालक संघवाले होते – ते मला कम्युनिस्ट समजत ! भारतात कायद्याने मान्यता असलेले, वंदी न घातलेले कोणतेही पक्ष मी वर्ज्य समजत नाही. कोल्हापूरला असताना मी कम्युनिस्टालाही मतदान केले होते. आपल्याला इथे समोर दिसणाऱ्या प्रत्येक पक्षाला मी कधी ना कधी मतदान केलेले आहे. मी वर्षानुवर्षे एखाद्या विचाराशी वा पक्षाशी एकनिष्ठ वगैरे नसतो. साधारण निवडणुकीच्या मोसमात माझे जे काय विचारप्रवाह असतील त्यातून मी कुणाला मत देणार ते ठरते. हे ठरताना प्रत्येक वेळी काही गहन असे देशहिताचे चिंतन असते, असे काही नाही. एखादे क्षुल्क कारणाही असू शकते. आता, याचा अर्थ, मी एक बेजबाबदार नागरीक आहे आणि बाकीचे फार जबाबदार आहेत, असेही मला कधीच वाटत नाही. प्रत्येक माणूस आपापल्या मानसिक

प्रोग्रामिंगमधून निर्णय घेत असतो – इतरांच्या दृष्टीने ते चुकीचेही असू शकतात. अशा सगळ्या मतांचा गोषवारा म्हणजे लोकशाही. यात कुणीही स्वतःला फार विचारवंत वा श्रेष्ठ समजणे हे मला मूर्खपणाचे वाटते. माणसाचे कोणतेही निर्णय हे बरोबर वा चूक असे नसतात. त्या त्या निर्णयांचे परिणाम त्याला भोगावे लागतात इतकेच ! आता, मी पन्नासाच्या वर्षी स्वेच्छानिवृत्ती घेतली – हे बरोबर होते की चूक, हे निर्णय घेतानाच कसे सांगता आले असते ?

सारांश, मी लोकशाहीवादी आहे. लोकांच्या एकूण निर्णयातून निवडून आलेल्यांनीच देश चालवावा, असेच मला वाटते. मी ज्यांना मत दिले नहते त्यांची सत्ता आली तरी मला मनापासून मान्य असते. असे ज्यांना मान्य नसते ते लोकशाहीविरोधी आणि संविधानविरोधी लोक असतात, असे मला वाटते. एखाद्या पक्षाबदल वा विचाराबदल निष्ठा असण्यापेक्षा, लोकशाहीत, आधी संविधानाप्रती आदर बाळगणे महत्त्वाचे आहे, असे माझे मत आहे.

--- ००० ---

प्रचारात आपण वारंवार बोलत होतो ते सर्व मुद्दे ऐकूनही जनतेने बीजेपीला भरघोसपणे निवडून दिलेले आहे -- हे विसरून, काही प्रवक्ते आणि विद्वान आताच्या निकालोत्तर चर्चेतही तेच मुद्दे पुन्हा घोळवत राहताना दिसतात !
-- पण, नवीन बोलणार तरी काय, हा त्यांच्यापुढे प्रश्न असावा --

-- अशा बांधिलकीतून सुटका म्हणजे एकच --
नवीन बांधिलकी स्वीकारणे !

विरोधी पक्षीयांकडे असणाऱ्या शेयर्सवर, सत्ताधारी पुन्हा सत्तेत येण्याच्या शक्यतेने वाढत्या शेयर बाजाराचा, त्यांनाही फायदा होऊ शकतो !

गोडसेसारख्या द्वेषयुक्त मनस्थितीने जगणे हितकारक नसल्याचे ज्ञान सर्वानाच होवो हीच जनताचरणी प्रार्थना !

सत्यदर्शनाने द्वेष नष्ट होवो आणि नम्रपणा फुलो आणि सौहार्द वहरो
हीच जनताचरणी प्रार्थना !

तंत्र आणि मंत्र

माझ्या मित्रांमध्ये कम्पुनिस्ट, बीजेपी, काँग्रेस, वर्गारे अनेक मतांचे लोक आहेत. शिवाय, स्थियांचे पावित्र्य म्हणजे काय, पुरुषांचे पावित्र्य असे काही असते का, विवाहसंस्था, लिहू इन, विवाहबाबू संबंधांतली प्रतारणा, मुलांनी सारखे इंजिनियरिंग वा मेडिकललाच जावे का, आरक्षणाची व्यवस्था, महापुरुषांचे दैवतीकरण, एखाद्या प्रांतात अमुक एका जातीचे लोक जास्त आहेत तर त्या प्रमाणात त्यांनाच पदे मिळणे योग्य आहे का, अशा असंख्य विषयांवर आमच्यांत मतभेद आहेत. पण, त्यामुळे आमच्यांत शत्रुत्व निर्माण होत नाही. कोणतीही मते म्हणजे जीवनसर्वस्व, असे आम्ही मानत नाही, त्यामुळे, मतभेदांसह आमची मैत्री टिकून आहे.

हे सांगायचे कारण म्हणजे आमच्यांतल्या एका मोदीभक्ताशी झालेले माझे संभाषण. विषय ईव्हीएमचा होता. ती मशीन्स बंदोबस्तात राहवी याची किती काळजी घेतली जाते, ती हँक करणे कसे अशक्य आहे, हे सर्व बोलुन झाल्यावर मी म्हटले की मतदानाच्या वेळी वापरलेली मशीन्स गोदामांतून पळवून, दुसरीच, आपल्याला हवे तसे मतदान भरलेली मशीन्स त्या जागी ठेवण्यात येत आहेत, असे म्हणताहेत – त्याचे काय ? यावर तो म्हणाला की तसे असेल तर मशीन्स आतून वाहेर जाताना आणि वाहेरून आत जाताना, अशी दोन्ही पकडून दाखवायला हवीत. आणि ती मशीन्स सील करताना त्यावर काही सह्या असतात – त्यांची फोर्जरी कशी करणार ? यावर मी म्हणालो की प्रत्येक मशीनचे एक क्लोन म्हणजे हुवेहूव तसेच दुसरे मशीन निर्मितीच्या वेळीच करून तयार ठेवलेले आहे, असेही ऐकिवात येतेय. म्हणजे गोदामात जातानाच, खोण्या सह्या करून ही डुप्लिकेट मशीन्सच आत टाकायची, असे. तो म्हणाला की वेडे आहात ! बदल तर केलेच आहेत पण असल्या पोरकट, कधीही सापडू शकेल, अशा तंत्रांनी वा पद्धतीनी नाही केलेले. म्हणजे कसे – मी विचारले.

त्याने सांगितले ते असे – प्रचार संपल्यावर मोदी केदारनाथ आणि बद्रिनाथ इकडे दर्शनाला आणि ध्यानाला गेले होते, हे तर तुम्हाला माहीत आहे – त्या ध्यानाच्या वेळी मंत्रशक्तीने त्यांनी सर्व ईव्हीएम मशीन्समध्ये त्यांना हवे तसे बदल केले ! काही ठिकाणी, हे सगळे खरे वाटावे म्हणून, बीजेपी हरेल, असेही केले ! – हे आहे खरे आतले रहस्य ! जंग जंग पछाडले तरी हे कुणालाही कळणार नाही ! यावर, मंत्रशक्तीचा असा गैरवापर केलेला चालतो का, असे मी विचारले. तर तो म्हणाला की, काही चांगले घडवण्यासाठी असेल तर जरूर करावा असा गैरवापर – श्रीकृष्णानेही केला होता !

तो जे बोलत होता त्यावर त्याचा विश्वास होता, पण, माझा नव्हता !

आता यावर काय डोकी फोडायची एकमेकांची ?

माझ्या मते, असाच निर्वुद्धपणा करणारी अनेक माणसे मला भेटतात.

-- यावर उपाय एकच – मीच फायनल (मीच एक शहाणा), असे न समजणे !

--- ००० ---

2 Years Ago

अशा प्रसंगांच्या भाषणांच्या निमित्तांनी काही लेख लिहून झाले.

केलात ना सगळ्यांनी जीव खाऊन प्रचार ? आता शांत राहा. विसरा ते एविझट पोल्स. उद्या खरे निकाल ! शेवटी, जनतेची इच्छा हीच लोकशाही !

निर्गमन निकालांचे (exit polls चे) उपयोग

- १ उतावीळांचे आत्मे थोडे तरी शांत होतात.
- २ काहींना आनंद व काहींना क्रोध यांची प्राप्ती होते.
- ३ निकाल खरे आहेत वा निकाल खोटे आहेत – या झटापटीत मन गुंतवून ठेवता येते.
- ४ विजयातली वा पराभवातली हवा सोडली गेल्याने उन्माद वा दुःखावेग कमी होतात.
- ५ एकूण शक्यता लक्षात घेऊन, वैचारिक मतभेद गुंडाळून ठेवून डाव आखता येतात.
- ६ मन ते निकाल खरे धरून चालत असले तरी उत्सुकता कायम राहिल्याने मस्त सनसनाटी वाटत राहते.
- ७ सर्वांच्या अथक प्रयत्नांनी राज्यशकट सुरुवातीपासूनच नीट चालु नये याची काळजी घेता येते.
- ८ लोकशाहीचा मान राखत, वैचारिक मतभेद मान्य करूनही, विजेत्यांचे अभिनंदन करायला मनाची तयारी करता येते.
- ९ आपल्या लोकशाहीत काही दोष तर नाहीत, यावर चिंतन करता येते.
- १० आपण आपले बीपी, हार्ट यांचीही काळजी घ्यायला हवी, हा सुविचार सुचू शकतो.

--- ००० ---

प्रामाणिक

‘ संविधान बचाव ’ हा नारा सगळ्यांनाच प्रिय असतो. जणू काही दुसरे कुणी संविधान नष्ट करायला निघालेत ! संविधानाचे मुख्य परिणाम असे असतात की इथे कोणत्याही धर्मावर आधारित राज्य येऊ शकत नाही आणि दुसरे म्हणजे लोकशाही सोडून इतर कोणत्याही मार्गाने इथे कांती घडू शकत नाही. म्हणजेच, ‘ संविधान बचाव ’ याचा अर्थच जनतेच्या सामूहिक शाहाणपणावर विश्वास असणे. तसा विश्वास नसणाऱ्याने संविधानाचे गोडवे गाणयात अर्थ नसतो. तरीही, आपल्या

विचारप्रमाणे निकाल येत नसतील तर जनतेला मूर्ख म्हणणे हे सर्वांस घडत असते. एरवी भाषणात, “आमचा सामान्य माणूस” म्हणून सामान्यांवर मालकी सांगणारे आणि त्यांचा गैरव करणारे बरेचसेही याला अपवाद नसतात.

संविधान काहीही म्हणो, स्वतःच्या धर्माची हुक्मशाही यावी असे वाटणारे, तसेच, आपल्या न्यायी आणि ‘आदर्श’ विचारांची हुक्मशाही यावी, असे वाटणारे असतातच. अंगाचा सतत तिळपापड होत जगणे हेच त्यांच्या नशीबी असते ! संविधानाने पाचरच तशी मारून ठेवलेली आहे. मग, एकमेकांच्या टिंगली करणे, द्वेष करणे आणि जळत राहणे याहून काही शक्यच राहात नाही. उदाहरणार्थ, धार्मिक लोक कसे ढोंगी आहेत, हे दाखवत राहणे. ‘ढोंगी नसलेला’ धार्मिक म्हणजे काय, हे कुणालाच माहीत नसते ! एकमेकांना ‘अहंकारी’ म्हणणाऱ्या लोकांना, ‘अहंकाराशिवाय जगता येते का’ हा प्रश्नही पडत नाही. सगळ्यांनाच आपापल्या अग्रकमांप्रमाणे आपापल्या टोळ्या करणे, त्या टिकवणे आणि बळकट करणे, हेच हवे असते. सगळेच हुक्मशाही मनोवृत्तीचे आणि असहिष्णू पद्धतीने जगू इच्छिणारे असतात. त्यांतले काहीजण संविधानभक्ती दाखवत सहिष्णुपणाचा आव आणत राहतात. धर्मवाल्यांच्याच टोळ्या असतात असे नसून विचारसरणीवाल्यांच्याही असतात. यातून निर्माण होणारे द्वेष आणि हिंसा यांना सगळेच, मानवी जगण्याचा एक अटल भाग मानतात. त्यात पिढ्या न पिढ्या बरबाद होणार असल्या तरी त्यांना ते शौर्याचे आणि अथांग गैरवाचे वाटते ! आपापली मुले त्याच चरकात घालायला सगळेच तयार असतात !

सगळेच प्रामाणिक असतात. पण, प्रामाणिक असणे म्हणजे जगणे श्रेयस्कर असणे ?

--- ००० ---

एकिझट पोल्स संध्याकाळी आहेत -- ते ऐकण्याच्या अधीरपणात, पहाटेचे पक्ष्यांचे आवाज ऐकले नाहीत, असे होऊ नये -

निकालानंतरची पश्चातबुद्धी विद्वत्ता

(माझ्या सौजन्याने आगाऊ उपलब्ध --)

विरोधक जिंकल्यास --

‘चौकीदार चोर है’ ही घोषणा प्रभावी ठरली.

मोदी सारखे कपडे-पगड्या बदलतात, याचा लोकांना राग आला. ‘मोदी है तो मुमकिन है’ ही घोषणा लोकांना अहंकाराची वाटली.

मोदीच्या दिशाहीन कारभाराच्या विरोधात प्रामाणिकपणे एकत्र आलेल्यांना 'ठगवंधन' वा 'मिळावटी गँग' म्हणणे लोकांना आवडले नाही.

राफेलमुळे निर्माण झालेले संशयाचे ढग मारक ठरले.

मोदी फॅसिस्ट असून देशात फूट पाडत आहेत – हा प्रचार लोकांना पटला.

बेरोजगारीच्या समस्येवरचे अपयश भोवले.

मोदींची आश्वासने लोकांना विश्वासार्ह वाटली नाहीत, त्यापेक्षा न्याय योजना आकर्षक वाटली.

सत्ताधारी जिंकल्यास --

'मै भी चौकीदार' या प्रति-घोषणेने प्रचाराचा माहोलच काबीज केला.

पवारांच्या पगडी बदलाला जातीयतेचा वास होता पण मोदीच्या पगड्या बदलण्याने लोकांना सलोख्याचा आनंद वाटला.

करोडो लोकांना प्रत्यक्षात झालेले फायदे पाहून, 'मोदी है तो मुमकिन है' हे लोकांनी खरे मानले.

विरोधकांकडे पंतप्रधान पदासाठी निर्विवाद नेताच नाही, याचा धोका लोकांनी ओळखला.

राफेलचा बार फुसका ठरला.

मोदी फूट पाडतात, या प्रचाराला अल्पसंख्याकांचाही पाठिबा नव्हता.

व्यवसायवृद्धी झाल्याने लोकांना रोजगार मिळाले, हे लोकांनी मान्य केले.

मोदी खोटारडे आहेत, हा प्रचार फेटाळून लोकांनी पुन्हा मोदींवर विश्वास टाकला.

--- ००० ---

देहबोली

"राहुल असे दाखवत होते की त्यांना खूप आत्मविश्वास आहे -- "

"राहुलना आत्मविश्वास असल्याचे स्पष्ट दिसत होते -- ते निश्चिंत दिसत होते -- "

"मोदी हरलेले आणि घावरलेले होते -- जानच नव्हती काही -- "

"उलट, इतके प्रचंड चुनाव-अभियान राबवूनही मोदी शांत आणि निश्चिंत होते -- "

"राहुलना विजयाची खात्री असल्याचे स्पष्ट दिसत होते -- "

"मोदी तर विजय गृहीत धरूनच बोलत होते -- "

पंतप्रधान निवडीतले गांभीर्य व्यक्त करणारे अखिलेश यांचे वाक्य -- " माझ्या नावात ' म ' नसल्याने मी रेसमधून बाहेर आहे ! "

' मी नसलो तरी चालेल ' असे सध्या सर्वांनीच म्हणत राहणे गरजेचे आहे. २३ मे नंतर खरेच जर संघी उपलब्ध झाली तर दुसऱ्या एखाद्या पक्षातून आपले नाव पुढे येईल, याची व्यवस्था करण्याचे डावपेचही समांतरपणे आत्तापासूनच चालुच ठेवायला हवेत ! ' मी तुझे नाव सुचवतो, तू माझे सुचव ' -- असे का असे ना ! कारण, कोण चालेल, हे कधीतरी घडावेच लागेल --

पूर्वी राजा निवडायची वेळ आली तर हत्तीच्या सोंडेत एक माळ देत -- ती माळ तो हत्ती ज्याच्या गळ्यात घालेल तो राजा ! ती लोकशाहीपेक्षा भारी पद्धत होती -- सर्वांना समान संघी ! पण, आता हत्तीही राजा बनायला इच्छुक असल्याने प्रॉब्लेम येतोय !

एखाद्या पुरोगाम्याच्या पुतळ्याच्या विटंबनेने भडकतो तो पुरोगामी आणि एखाद्या देवमूर्तीच्या विटंबनेने भडकतो तो प्रतिगामी -- सिंपल !

आज सकाळी फिरून येताना तीन काढेपेण्या आणण्याची कामगिरी माझ्यावर सोपवण्यात आलेली होती. घेतल्या, तर किंमत फक्त तीन रुपये ! एक रुपयाला एक ! यात अनेकांचे नुकसान होत असावे असा विचार करत मी निघालो. पण, थोड्याच वेळात उत्तर मिळाले ! भावना दुखवणे, त्या दुखावून घेणे आणि परिणामतः जाळपोळ करणे अशा सांस्कृतिक आवडी जोपासणाऱ्या या शांतताप्रिय, हिंसक आणि पुरोगामी देशात काढेपेण्या स्वस्तच असणे गरजेचे आहे, हे लक्षात आले ! शेवटी, लोकशाही आहे -- जनतेच्या भावना आणि गरजा यांची कदर व्हायलाच हवी -- कोणत्याही संवेदनशील सरकाराने हे करायलाच हवे ! -- या विचाराने माझे किंमतीबाबत चकित होणे थांबले आणि मी शांत झालो !

कला

माझी नाटके, एकांकिका सहज उपलब्ध असतात. कुणाला प्रयोग करायचा असेल तर निव्वळ अमुक इतक्या मानधनासाठी मी कधीच अडवत नाही. सांगतानाच कमी सांगतो आणि तेही शक्य नसेल तर शून्यावरही परवानगी देतो. मी निर्माण करत असलेली कला ही पैसे मिळवून देणारी नाही, याची मला जाणीव असते. अजूनपर्यंत, एकदाही कुणी मला न

विचारता परस्पर काही प्रयोग केल्याचे माझ्या निर्दर्शनास आलेले नाही. धनाचे ठीक, लोक लेखकांला मानाने आणि प्रेमा प्रेमाने वागवतात. हा झाला एक भाग. माझे लेखन चोरून कुणी स्वतःच्या नावावर खपवले, असेही फारसे घडलेले नाही. एकदाच एका स्पर्धेत एकाने माझे नाटक स्वतःच्या नावाने सादर केले होते. त्या टीमच्या दुर्दैवाने माझा मित्र कै. विनायक पडवळ हा त्या स्पर्धेचा परीक्षक होता ! त्याने त्या सर्व टीमला बोलावून चांगले झापडले होते आणि स्पर्धेतून त्यांची प्रवेशिका रद्द केली होती. अर्थात, हे झाले प्रायोगिक क्षेत्राचे. व्यावसायिक क्षेत्रात जर माझे नाटक सादर झाले तर त्याचे मानधन मी घेतोच. माझे तेही मानधन, पूर्ण वा भाग, असे कुणीही आजपर्यंत बुडवलेले नाही.

एकूणात कलेचे क्षेत्र प्रामाणिक आणि स्वच्छ आहे, असे मी म्हणू शकतो. सगळीकडे खोटारडेपणा आणि भ्रष्टाचार बोकाळला आहे असे जाणवत असण्याच्या या काळातही, कलाक्षेत्रात लोक अगदी 'धार्मिक' चांगले आहेत, असे म्हणता येते. व्यावसायिक क्षेत्रात घडतही असतील काही लांड्यालबाड्या पण 'प्रायोगिक' म्हटल्या जाणाऱ्या क्षेत्रात तरी नाही असे काही घडत.

धर्म आणि विचारसरण्या यांचे वारा वाजलेले आहेत. काही चांगले घडायचे तर ते कलेतूनच घडेल.

--- ००० ---

माझा सर्व फेसबुक मजकूर मी वर्षनिहाय सेव्ह करून ठेवलेला होता. आता तो माझ्या www.champralekhan.com या संकेतस्थळावर घ्यायचा होता. माझ्या पोस्ट घेणे सोपे होते. सटरफटर पोस्ट सोडून बाकीच्या घेतल्या. प्रश्न कॉमेंटसचा होता. माझ्या काही कॉमेंट्स माझ्याच पोस्टींवरच्या चर्चेतल्या होत्या तर काही इतर फ्रेंड्सच्या पोस्टींवरच्या व कॉमेंट्सवरच्या होत्या. इतरांच्या पोस्टी वा कॉमेंट्स त्यांच्या अनुमतीशिवाय मी माझ्या संकेतस्थळावर कशा घेणार ? तो गुंताडा सोडूनच द्यायचे ठरवले. फक्त माझ्याच निवडक, संपादित कॉमेंट्स घेतल्या. आता पोस्ट्स आणि कॉमेंट्स यांना मराठी नावे द्यायची होती. पोस्ट्साठी -- what is on your mind -- असे इथे येते, त्यावरून 'मनोगते' हे नाव दिले. आता प्रश्न होता कॉमेंट्सना काय म्हणावे ? 'शेरे' ? मी कुणाऱ्याही बोलण्यावर शेरेबाजी करतो, असे तर नाही होणार ? वरे, 'टिप्पणी' ? तेही पटे ना. काही कॉमेंट्स मोठ्याही असतात. माझा नम्रपणा आणि सभ्यपणा न विघडवणारा शब्द हवा होता. या सर्व विचारांती 'भाष्ये' हा शब्द निवडला. आता यावरही, सहजच, 'आले मोठे भाष्य करणारे' अशी उत्साही टिगल शक्य आहेच ! पण, ते स्वीकारायचे ठरवले. जेकेच्या कॉमेंटरीजनाही भाष्येच तर म्हटले गेले. तो शब्द मला सौम्य, सभ्य वाटला. म्हणून 'भाष्ये' हेच नक्की केले. आपण काहीही केले तरी बोचकारणे, खरवडणे, चेष्टा करणे हे सगळे कधीही शक्य असणारच ! समाजासमोर आपले काम ठेवणाऱ्याने त्याला विचकून कसे चालेल ?

--- ००० ---

Champra Deshpande shared a memory.

1 Year Ago

कविता ही कुणाचीही असते -- फक्त श्रीमंतांची नाही --

१९५९ साली आलेल्या 'कन्हैया' मधले शैलेंद्रलिखित गीत -- उगीचच आठवलेले --

मुझे तुमसे कुछ भी ना चाहिए, मुझे मेरे हाल पे जोड दो
मेरा दिल अगर कोई दिल नहीं, उसे मेरे सामने तोड दो
मुझे तुमसे कुछ भी ना चाहिए

मैं ये भूल जाऊँगा, जिंदगी कभी मुस्कुराई थी प्यार में
मैं ये भूल जाऊँगा, मेरा दिल कभी खिल उठा था बहार में
जिन्हें इस जहाँ ने भुला दिया, मेरा नाम उनमें ही जोड दो
मुझे तुमसे कुछ भी ना चाहिए ...

तुम्हें अपना कहने की चाह में, कभी हो सके ना किसीके हम
यही दर्द मेरे जिगर में है, मुझे मार डालेगा बस ये गम
मैं वो गुल हूँ जो न खिला कभी, मुझे क्यूँ ना शाख से तोड दो
मुझे तुमसे कुछ भी ना चाहिए ...

-- माझ्या दृष्टीने पहिली दोन कडवी बास ! तिसरे ते सिनेमासाठी ठीकच असणार --

‘कवितानिरूपणे’ – सुधीर रसाळ, ‘इराणी’ – अरुण कोलटकर, अतिवास्तववाद, वर्गेर.

-- चं. प्र. देशपांडे.

कवितेचे स्वरूप, तिची निर्मितिप्रक्रिया, तिची अर्थवत्ता, तिची संर्पकप्रक्रिया आणि तिच्या असंख्य शक्यता – यांबद्दल थोडी जरी उत्सुकता असेल, कवितेचे माणसाच्या जगण्यातले महत्त्व समजावे असे वाटत असेल तर सुधीर रसाळांचे ‘कवितानिरूपणे’ हे पुस्तक वाचलेच पाहिजे. कवितेच्या ‘संहितासमीक्षा’ मराठीत खूपच कमी आहेत, याबाबतची खंत रसाळांनी व्यक्त केलेली आहेच. तर अशा संहितासमीक्षा अत्यंत विचक्षणपणे देणारे हे पुस्तक आहे. भाषेच्या, कवितेच्या अभ्यासकांना, खुद कवींना आणि अर्थातच वाचकांना कवितेबाबत अधिक सजग करू शकेल, असे हे पुस्तक आहे.

या पुस्तकात रसाळांनी दिलेल्या संहितासमीक्षात्मक लेखांत एक लेख अरुण कोलटकरांच्या ‘इराणी’ या कवितेवरही आहे. या कवितेची रचना, तिचे तंत्र, तिच्यातून निर्माण होणारी अर्थवलये यांबद्दल रसाळांनी छान आणि सविस्तर लिहिलेले आहे. या कवितेकडे पाहण्याची ही एक दृष्टी असू शकतेच, पण, मला जरा वेगळे काही जाणवले. मला ही कविता अतिवास्तववादी शैलीतली वाटते. तिच्यातल्या प्रतिमा आणि तिचे एकूणच असणे याचे सर्व अर्थ वास्तवकेंद्रित वा वास्तवानुगामी लावावेत का, असा मला प्रश्न पडला. अतिवास्तववादी कवितेकडे अधिक व्यापक अशा तात्त्विक / आच्यात्मिक अंगानेही पाहिले जायला हवे, असे जाणवले. त्यामुळे, मला ही कविता कशी दिसते / जाणवते हे लिहावे, असे ठरवले. त्या विचारानेच हा एक छोटासा प्रयत्न करत आहे. या कवितेवर लिहिण्यापूर्वी अतिवास्तववादावर थोडे लिहायला हवे.

अतिवास्तववाद

अतिवास्तववाद हा तर्क आणि बुद्धिप्रमाणवाद फेटाळून लावतो, हे लक्षात घेतले पाहिजे. असे का घडते, तर आकलन-प्रक्रिया आणि अभिव्यक्तिप्रक्रिया यांच्यावरचा जागृत मनाचा ताबा सोडून देणे, हे याचे प्रमुख वैशिष्ट्य असते. जागृत मन हे सदोदित आपापल्या कुवटीप्रमाणे तर्काच्या वा बुद्धीच्या प्रभावाखालीच काम करते. अर्धजागृत वा सुस मन हा माणसाच्या जगण्याचा एक प्रचंड भाग असतो. यात हजारो वर्षे विकसित होत आलेल्या प्रेरणांपासून आनुवंशिक प्रभाव, भ्रम, स्वप्ने, आठवणी असे खूप काही असते. अतिवास्तववाद असे मानतो की फक्त जागृत मनानेच नव्हे तर पूर्ण मनाने जगण्याकडे पाहायला हवे. यासाठी अर्थातच जाणीवपूर्वक असणाऱ्या तर्काचा ताबा सोडावा लागतो. ताबा सोडणे म्हणजे हवे तसे शब्द भिरकावणे नव्हे. ‘पूर्ण मनाची’ ही प्रक्रियाही त्या त्या मनाच्या प्रगल्भतेवर आणि गांभीर्यावरच अवलंबून असते. कोणत्याही सर्जक कलेत कल्पनेचा असा स्वैर वापर काही ना काही प्रमाणात होत असतोच, पण, अतिवास्तववाद ते पायाभूत तत्त्वज्ञान

म्हणूनच स्वीकारतो. याबाबत पुढील वाक्य विचारात घ्यावे असे आहे – Breton conceived of Surrealism as a revolution of the mind that would fundamentally transform everyday experience.

Surrealism was less interested in the irrational for its own sake, than in reconciling the contradictory states of dream and reality into a more potent form of reality – a kind of surrealist consciousness. सारांश, मनाच्या पूर्ण असण्याला वाव देणारी ही प्रक्रिया आहे.

इथे, अतिवास्तववादी कवितेची वैशिष्ट्ये काय असतात ते थोडक्यात पाहू. इथे मनाच्या पूर्णतेचे महत्त्व असते याचा अर्थ जागृत मन वगळले जाते, असे नाही. फक्त इथे जागृत मनाची शिस्त, सलगता आणि सुसंगत आकलन यांचा अभाव असतो. यामुळे हे जग केवळ जागृत मनाला परके आणि चकित करणारे असते. यातून एक परात्मभाव, उपरोध आणि काहीसा बोचरा विनोदही निर्माण होतो. या सगळ्यात निरर्थकता हा एक स्थायी भाव असतो. योजना, विचारसरणी, आदर्श यांना इथे स्थान नसते. नैतिकता आणि सौदर्यकल्पना यांची इथे फिकीर बाळगली जात नाही. या अभिव्यक्तीत अनपेक्षितता, योगायोग आणि अनिश्चितता भरपूर असते. जागृत मनाच्या उचापातींनीच हे जग घाणेरडे झालेले आहे, अशी जाणीव यात असते. त्यामुळे, जागृत मनाचे उपाय व निराकरणे इथे मान्य नसतात. या अशा स्वैर गांभीर्यातून ही अभिव्यक्ती येत असल्याने असंबद्धता, शब्दांचे व प्रतिमांचे विचित्र साहचर्य, अतार्किक मांडणी यांच्या रेलचेलीसह भाषेचा सद्गळ वापर असतो. एकेका कल्पनेचे एकेक कडवे, अशी शिस्त नसते. कडवी, वाक्ये एकमेकांत मिसळत राहतात. याला psychic automatism म्हणजे मानसिक स्वयंचलितता असेही म्हटले जाते. बन्याच वेळी कवितेचा विषय हा फक्त निमित्तमात्र असतो आणि त्यातून अनपेक्षित आकलनाचे भांडार व्यक्त होत राहते. जगताना जाणवलेल्या असंख्य गोष्टी कवीच्या प्रगल्भतेतून त्या त्या वेळी रूप घेत राहतात. अमुक अर्थाचे पाहणे, असे याचे स्वरूप नसून अनियोजित पाहणे असे हे स्वरूप असते. धर्म, जादू, गूढ, मादकता, वधीरता या सगळ्यांनी युक्त अशी ही अनिश्चिततेची नदी वाहत असते. Surreal म्हणजे सरपास करणे – पलिकडे जाणे. Surreal म्हणजे सवयीच्या सत्यापलिकडे जाणे. तर्क आणि उपयुक्तता यांच्या मर्यादा ओलांडून ‘पाहणे’.

अतिवास्तववादाची ही थोडक्यात ओळख करून घेतल्यावर आता अरुण कोलटकरांच्या ‘इराणी’ या कवितेकडे जाऊ -

इराणी

इराणाचा चकणा शहा पाहतो तडकलेल्या व सस्मित
काचेआड केकला चढणारी क्रमिक बुरशी.

क्वचित् विचलित करते त्याचे लक्ष सुशिद्धित
बेकाराला राखी बांधताना अकृत्रिम माशी.

चित्रातील वनराजीच्या कुशाग्र निर्जीवतेस व्यग्र
करीत नाही वारा; अन् सरळ सरोवराचे विपर्यास
वाकडा हंस. सुईसारखा सीधा मार्ग
अग्रावर तोलतो राखीव बंगल्याचा रेखीव आभास.

अशा निसर्गचित्रांची होते ग्लासात अविद्राव्य तारांबळ
घोटागणिक परिच्छेद पाण्याचा लांबताना तृष्णार्तासमक्ष.
जिज्ञासूंचे वेघू इच्छिते चहाचे विचक्षण वर्तुळ
विचारप्रवर्तक टेबलाच्या महत्त्वाच्या भागाकडे लक्ष.

खुर्चीखालील अंधाराना निमित्त झालेले मांजर,
गतप्रभ दुश्चिन्ह, सांभाळते दुटपी झोपेत दोन
सापल स्वप्नप्रपंच. दिशांची अफरातफर
करून विलोरी मंत्रिमंडळ पिकवते अप्रच्छन्न प्रतिबोंब.

सिगारेट पेटवून बेकार ठेवतो जळणारी काढी
चहाच्या वरुळात जी उठून बसते विज्ञताना जरा.
अगत्यशील जशी लाश वर्फाच्या लादीवर उघडी
समशीतोष्ण कोणी आलासे वाटताच सगा सोयरा.

(अरुण कोलटकरांची कविता – प्रास प्रकाशन, मुंबई १९७७.)

मूळ पुस्तकातल्या कवितेत 'हंस' या शब्दानंतर पूर्णविराम आहे, पण, रसाळांच्या पुस्तकात स्वल्पविराम आहे.
त्याचप्रमाणे, मूळ पुस्तकात 'तोलतो' या शब्दानंतर पूर्णविराम आहे, पण, रसाळांच्या पुस्तकात तो वगळलेला आहे. तो
वगळणेच बरोबर असावे, खरे तर सरमिसळ व्हावीच आणि गोंधळ – chaos – निर्माण व्हावाच या 'सत्यगामी' हेतूने
अतिवास्तववादी कविता विरामचिन्हांचा कमीत कमी वापर करते. त्यामुळे, हे थोडे लाईटली घेऊन पुढे जाऊ.

नावावरून आणि कवितेतल्या एकूण वर्णनावरून ही कविता इराणी हॉटेलावर आहे, असे दिसते. की ती कवितेतल्या बेकार माणसाची मनस्थिती व्यक्त करणारी आहे ? की या हॉटेलच्या निमित्ताने ती कवीची स्वतःचीच मनस्थिती व्यक्त करते आहे ? समजा तो बेकार माणूस. तर त्याची मनस्थिती जी नेहमीच्या रुटीन भाषेत सांगता येईल, तिच्यासाठी ही अशी मास्टरीयुक्त कविता कशाला ? आपण कविता वाचता वाचता समजून घेत जाऊ.

कवितेच्या पाहिल्या वाचनात एक महत्त्वाची घटना घडते – ती म्हणजे तो बुरशी लागून नष्ट होत चाललेला केक. तो वाचवावा किंवा फेकून द्यावा असे काही घडणे अशक्य झालेला. (कारण हा केक मानसिक काळाचा – स्वप्नातला आहे – सत्यातला नाही.) हे स्वप्नसदृश सुस मनाचे ताबाहीन नष्ट होत जाणे आहे. साल्वदोर डालीच्या ‘पर्सिस्टन्स ऑफ मेमरी’ – ‘स्मृतीचे सातत्य’ -- या चित्रात जशा एका पालथ्या पडलेल्या पॉकेट वॉचला मुंग्या लागलेल्या आहेत ! तिथेही एक प्रकारे अशीच मानसिक काळाच्या नाशाची जाणीव व्यक्त होते. ही कविताही स्वप्न आणि जागृत मनाचे सत्य यांचे बेमालुम मिश्रण आहे. या कवितेत विकृती आणि नाश हे अनेक गोष्टींतून व्यक्त होताहेत – इराणी चकणा असणे, काच तडकलेली असणे, केकला बुरशी, निर्जीवता, वाकडा हंस, अंधार, गतप्रभ मांजर, अफरातफर, विद्धिणे, लाश. जिवंतपणाची लक्षणे म्हणजे बुरशी, मांजर, बेकार आणि पेटलेली सिगरेट. या अशा खगदृष्टी दृश्यानंतर आता ओढीने कविता पाहू.

हे एक इराणी हॉटेल आहे. नुसता चहा पीतही कितीही वेळ तुम्ही इथे बसू शकता. सध्या इथे एक बेकार बसलेला आहे. म्हणजे त्याचा बुद्धिवाला काळही वाया चाललेला आहे आणि मानसिकही. काउंटरवरच्या इराण्यालाच कवी शहा म्हणत असावा. या दरिद्री हॉटेलच्या मालकाचे ते हास्यास्पद उदात्तीकरण आहे. शिवाय तो चकणा आहे. तो कुठे, काय पाहतोय ते कळू शकत नाही. ते अनिश्चित आहे. त्याला कशातच फारसे इंटरेस्ट नाही हे स्पष्ट आहे. काचेला तडा गेलाय तर जाऊ दे, केकला बुरशी लागलीय तर लागू दे – असा प्रकार. विशेष म्हणजे काचेचा तो तडा स्मितहास्यासारखा दिसतोय ! सगळे सुखदुःख समे कृत्वा जणू ! पुढे असे म्हटलेय की सुशिक्षित बेकाराला राखी वांधणारी ‘अकृत्रिम’ माशी त्याचे लक्ष क्षितिच विचालित करते ! मुळात तो एक बेकार आणि त्याच्याकाढून जणू रक्षणाची अपेक्षा करत एक क्षुद्र माशी त्याला राखी वांधणार ! काय लक्ष द्यायचे त्यात ? चालु दे ! पण, माशी ‘अकृत्रिम’ का ? कारण मनाचे सगळे हेतूपूर्वक आणि म्हणून कृत्रिम आहे ! ती माशी एक वेळ उत्साही, वरी म्हणावी अशी मनाची अवस्था आहे ! इथे आता हळूहळू लक्षात येऊ लागते की ही कविता नुसतेच या हॉटेलबद्दल वा त्या बेकाराबद्दल बोलत नसून पूर्ण मानवी जगण्याबद्दलच बोलत आहे. पुढे बघा – चित्रातील वनराजी ‘कुशाय’ आहे – धारदार आहे पण, ती चित्रातली आहे. ती कोणत्याही वाञ्याने व्यग्र होत नाही – ती नुसतीच सुंदर पण निर्जीव आहे. तिला वाराही व्यग्र करत नाही वा सरळ सरोवराचे जणू विपर्यास असलेला वाकडा हंसही नाही व्यग्र करू शकत. हे एक जणू एखाद्या कल्पित आदर्शाचे चित्र आहे. पण, हंस मात्र वाकडा का ? तर ते जिवंत असण्याचे मानसिक चित्र आहे आणि जे जे मानसिक ते ते सगळे विकृत, नष्ट होत चाललेले, वाकडे आहे ! आता पुढे बघा –

सुईसारखा – धारदार – सीधा मार्ग तोलतो राखीव वंगल्याचा रेखीव आभास ! इथे मात्र या आदर्शाला स्पष्टपणे ‘ आभास ’ म्हणून ओळखले जाते !

अशा निसर्गचित्रांची अविद्राव्य तारांबळ का होते ? ती तुकड्यातुकड्यांची आहेत – एकजीव होऊ शकणारी नाहीत – मनाचे असणेच असे तुकड्यांचे आणि विदीर्ण आहे ! तृष्णारांला ते सगळे सत्यात हवे आहे पण, ते शक्य नाही. चहाच्या ग्लासाच्या गोल डागाला पुढे ‘ विचक्षण ’ म्हटलेय ! हा निव्वळ उपरोध आहे ! कसले इयाटाचे विचक्षण – असे खरे तर ते आहे ! तार्किक, बुद्धिप्रधान जगण्याची ही चेष्टा आहे ! आता पुढे येतो उल्लेख खुर्चीखालील अंधारांचा ! अंधाराचे अनेकवचन ! विचार, अनुभव यांचे तुकडे हा जगण्याचा पाया – ते सगळे अंधार ! आणि या अंधारांना निमित्त काय होते तर गतप्रभ दुश्चिन्ह असणारे मांजर ! हे अर्थातच विचार आणि अनुभव यांवर ताबा ठेवणारे मनाचे केंद्र आहे. त्याचे तेज मुळातल्याच विकृतीमुळे गेलेले असून या सगळ्या शांत नासाडीचे तेच आहे मूळ दुश्चिन्ह ! दोन सापल स्वप्रपरंच म्हणजे जागृत आणि सुम अशा अवस्थांतले जगणे ! चांगल्यावाईटाचे मिश्रण अशी बिलोरी अफरातफर, मंत्रिमंडळ, बोंब, प्रतिबोंब – हा सततचा गोंधळ ! हे काही त्या हॉटेलातले नाही – मनाच्या अवस्थेला धरूनच आहे. शेवटच्या कडव्यात पुन्हा त्या चहाच्या वरुळाचा उल्लेख येतो – ते विचक्षण वरुळ ! त्यात टाकलेली जळती काढी विझताना थोडी गोलाकार वळते जणूकुणी सगासोयरा आलाय, आदरातिथ्य करायला हवेय ! हीही एक सवय – जणूमेल्यावरही जागी होणारी – हास्यास्पद ! वस्तुतः कुणी नाहीच आहे सगासोयरा – सगळे संबंध तुटलेले वा विघडलेले आहेत !

वाचत वाचत आणखी खूप वारकावे जाणवत जाऊ शकतात. या कवितेचे प्रतिमायुक्त रूप विकृतींनी भरलेले आहे. अनपेक्षितता, उपरोध आणि विनोदही यांनी भरलेले आहे. हा काही कवीचा एखादा व्यक्तिगत मूळ नाही. हे पूर्ण मनाने पूर्ण मनाला पाहणे आहे. कवीला याचे सुखदुःख नाही पण मानवी जगण्याची शोकात्मता पूर्णपणे समजून घेण्याची यात आच आहे. त्यामुळे ही कविता अध्यात्माच्या / तत्त्वज्ञानाच्या क्षेत्रात जाते. हीच मानवी परिपक्तेची प्रक्रिया – हीच सांस्कृतिक प्रक्रिया. ‘ इराण्याच्या हॉटेलातले दृश्य पाहून ’ अशी ही नुसतीच एक प्रतिक्रिया नाही. यात व्यक्तिगत रागलोभ, कुणाला दूषणे देणेही नाही. माणसाच्या जगण्याच्या पद्धतीतून काय घडतेय याचे हे भान घेणे आहे. सोडवायला घेतलेली ही अनेकांपैकी एखादी समस्या नाही. ‘ विचक्षण ’ विचारातून येणारे एखादे भाष्य वा निराकरणही यात येत नाही. कारण अर्थातच ते शक्य नाही, हे समजलेले आहे.

माणसाच्या शोकात्म अवस्थेचे भान येणे, समज येणे हीच पहिली पायरी आणि हेच तातडीचे – या प्रगल्भ चिंतनातून आलेली ही कविता आहे. त्यामुळेच, मराठीतली ही एक महत्वाची सांस्कृतिक घटना ठरते ! एखाद्या आदर्शाला वा निष्कर्षाला गृहीत धरून निर्माण होणाऱ्या कविता हिच्यापुढे खुज्या ठरतात.

--- ००० ---

" पोलिसांनी केले आत्महत्येस परावृत्त " -- पुणे मटा पान ३.

सर्व फ्रेंडस, ज्येष्ठ, कनिष्ठ हितचिंतक आणि एफबीवाले, माझ्या वाढदिवसानिमित्त दिलेल्या शुभेच्छांबद्दल खूप धन्यवाद !

6 Years Ago

' ए, आपण चहा घ्यायचा ? ' -- या माझ्या नाटकातले दृश्य -- दिग्द० अभिजित इंजारराव.

Saamana

epaper.saamana.com

आज दिनांक ११ मे २०१९ च्या ' सामना ' च्या ' फुलोरा ' पुरवणीत आलेली माझी मुलाखत --

ब्रिटनच्या नव्या राजपुत्राचे नाव

' आर्ची ' ठेवलेय म्हणे !

हे तर ' सैराटच ' झाले म्हणायचे !

वाचन-संस्कृती वाढवायचीय ? मग, असिता आणि द्वेषयुक्त पुस्तके काढा ! सर्जक लेखनाची या किडक्या समाजाला गरज नाहीय !

Tap to RSVP to मराठी नाटक ढोल ताशे \ Marathi Play Dhol Tashe

evite.com

About a week to go...Super excited to bring to you locally produced Marathi Natak Dhol Tashe.. मराठी नाटक ढोल ताशे

*Sunday May 5th 3:00 PM onward

*Harriett's Theater, Seminole State College @ Building G, 100 Weldon Blvd, Sanford, FL 32773

* RSVP <http://evite.me/6DHyBede1W>

*Admission is Free, Voluntary donation accepted at venue.

*Tea will be served

Please contact/comment for any questions. With -

Sukhada Ghadge Rahul Terdalkarr Jui Mahajan

Champra Deshpande is with Jui Mahajan.

Champra Deshpande's photo.

Champra Deshpande's photo.

४ आणि ५ मे ला ओरलँडो इथे ' ढोलताशे ' चे दोन प्रयोग झाले !
त्या टीमचा आणि जाहिरातीचा असे दोन फोटो -- .

एक शिक्षणप्रेमी

अत्यंत प्रतिकूल परिस्थिती असूनही शिक्षण घ्यायचे हा त्याचा निर्धार होता. त्यासाठी त्याने पडेल ते आणि पडतील तितके कष्ट सोसले. शिक्षणासाठी मुंबईला येऊन नातेवाईकांकडे राहिला. मिळेल त्या नोकञ्चा केल्या. त्याने घरोघर जाऊन बिस्किटे विकली तर काही दिवसांनी त्याला कळले की एका नावाजलेल्या कंपनीचे नाव वापरून तयार होणारी बनावट बिस्किटे तो विकतोय ! मग त्याने ते सोडून दिले. नंतर तो डास, पाली, झुरळे मारायची औषधे विकू लागला तर लोकांच्या तक्रारी येऊ लागल्या की त्या औषधांनी त्या दुष्ट जीवांपैकी कुणीच फारसे मरत नाहीत, उलट, खाऊन-पिऊन सुखी असे हिंडत राहतात ! मग त्याने तेही काम दिले सोडून ! प्रचंड कावाडकष्ट ! अशी कामे करत रात्री जागून शरीराच्या ताकदीची फिकीर न करता हा अभ्यास करत असे. त्याचा भयानक परिणाम असा झाला की वी. ए. च्या पेपराच्या वेळी सर्व प्रश्नांची उत्तरे येत असूनही त्याला लिहिताच येई ना -- लिहिताना ओळी तिरक्या वर जाऊ लागल्या, त्यामुळे, परीक्षा सोडून द्यावी लागली ! मग ऑक्टोबरला पुन्हा बसून त्याने ती परीक्षा पार केली ! अशा जिहीने शिक्षण पूर्ण करून पुढे तो मुंबईच्या रूपारेल कॉलेजमध्ये प्राध्यापक झाला आणि शेवटी तिथूनच निवृत्त झाला ! त्याचा एक मुलगा मुंबईत ऑर्थोपेडिक सर्जन असून दुसरा इंजिनियर होऊन परदेशात असतो !

तुम्ही म्हणाल की कोण हा आणि मी ते का सांगतोय इथे -- तर हा म्हणजे कॉलेज जीवनातला माझा जिगरी दोस्त गजानन रामभाऊ शिंदे ! इस्माईल युसुफ कॉलेजात आमची एक मित्र-चौकडी होती. गजाननचे अलिकडेच एक आत्मचरित्रात्मक पुस्तक प्रकाशित झाले आहे -- त्यात तो काय म्हणतो ते पाहा -- " बरोबर २१ जूनला कॉलेज सुरु झाले.

पहिल्याच दिवशी कॉलेजचे त्या वेळचे प्राचार्य डॉ. पोतदार यांचे व्याख्यान झाले. हे व्याख्यान सोप्या इंग्रजीत असल्यामुळे आम्हाला ते बन्यापैकी समजले. माझा मित्र जाल कारभारी माझ्या बरोबरच होता. पहिल्याच दिवशी चंद्रकांत देशपांडे आणि रमेश काब्रा या दोन मुलांशी आमची ओळख झाली. चंद्रकांत मालाडला राहायचा तर रमेश जोगेश्वरी पश्चिमेला राहायचा. आजही आम्ही चौधे मित्र एकमेकांच्या संपर्कात आहोत. चंद्रकांत सध्या पुण्याला राहतो. वैकेतून निवृत्त झाल्यावर त्याने आपले लेखन चालुच ठेवले. तो आज प्रसिद्ध लेखक व नाटककार आहे. अनेक पुस्तकार त्याला मिळाले आहेत. रमेश सध्या बोरिवलीला राहतो. वैकेतून निवृत्त झाल्यावर पालघर-डहाणू भागात त्याने एक छोटासा कारखाना चालु केला आहे. जाल मात्र हाँगकाँगला राहतो. तो मोठा सॉलिसिटर झाला आहे. " (' एक शिक्षणप्रेमी ' पृष्ठ ३०.)

जीवनप्रवाह चालु राहात आलेला आहे ! जाल सोडून आम्ही तिघेजण पुढल्या महिन्यात मुंबईत भेटणार आहोत ! एकूण शाळा-कॉलेज जीवन लक्षात घेतले तर माझा नंबर वन मित्र हाच -- गजानन शिंदे !

--- ००० ---

' अक्कलखाते ' -- डॉ. अमित करकरे.

मुख्यतः किशोरवयीनांसाठी आणि म्हटले तर सर्वांसाठी असणारे असे हे पुस्तक आहे. डॉक्टरांनी त्यांच्या दोन मुली नुपूर आणि राधा यांच्यासाठी लिहिलेल्या ब्लॉगमधून संपादित केलेले हे लेख आहेत. वाढत्या वयात मुलांना थोडी जगाची ओळख व्हावी आणि प्राथमिक व सखोलही बोध मिळावा या हेतूने लिहिलेले हे लेख आहेत. लेखांचा आकार छोटा आणि भाषा व मांडणी साधी, सोपी आहे. डॉक्टरांचा अनुभव, वाचन व सामान्य ज्ञान चांगले असल्याने हे लेख वाचनीय झालेले आहेत. हा काही ' सक्तीचा बोध ' नाही -- हे विचारार्थ काही सांगणे-सुचवणे आहे. अनेक पालकांनी या पुस्तकाचे स्वागत केलेले आहे. नेहमीचे पुराणकथांचे माध्यम न वापरता, आजच्या जगण्यातल्या घटितांतून मुलांशी संवाद साधण्याची ही पद्धत अभिनव आणि आकर्षक आहे. हे एक वाचनीय पुस्तक आहे !

--- ००० ---

' आशय परिवार ' चा २३ एप्रिल २०१९ चा अंक वाचला. कै. त्र्यं. वि. सरदेशमुख यांच्या प्रकाशित आणि अप्रकाशित लेखनाबाबत नीतीन वैद्य या अंकांतून जे काम करत आहेत ते खूप महत्त्वाचे आहे. एखाद्या गंभीर अभ्यासक आणि तत्त्वचिंतक लेखकाच्या अशा नोंदी क्वचितच वाचायला मिळतात. एक तर वाचनाचा पैस मोठा आणि त्याबाबतची चिंतनेही सखोल या सरदेशमुखांच्या वैशिष्ट्यांमुळे अंक दर्जेदार झालेला आहे.

काही मज़कूर चुकून दोनदा छापला गेला आहे. आणखी प्रती काढणे झाल्यास ते डिलीट करता येईल. आयनेस्को च्या नाटकावरचे सरदेशमुखांचे टिपण मला विशेष आवडले. माझे ते एक अत्यंत आवडते नाटक आहे. त्यांच्या ' प्रदेश साकल्याचा ' या पुस्तकात आलेल्या संदर्भाची यादी त्यांच्या चौफेर अवघानाची साक्ष देते ! ते पुस्तक मी वाचलेले असून त्यातली मांडणी मला पटलेली आहे.

कै. प्रा. गो. म. कुलकर्णी यांच्या घरी दोन वेळा माझी सरदेशमुखांशी भेट झाली होती. त्यांचे प्रगल्भ व्यक्तिमत्व माझ्या स्मृतीत आहे. माणसाचे ' सुसंस्कृत आणि विद्गम्य ' असणे म्हणजे काय याचे ते संपन्न मूर्तिमंत उदाहरण होते !

--- ००० ---

<https://www.youtube.com/watch?v=JyAa2wPkglg&feature=share&fbclid=IwAR0si2vXTAhVuJgzR3FwMFDHehpQCRqZM4J1dpoe8zHqayq9CgD6XL7jLd8>

फक्त पाच मिनिटांची महत्त्वाची क्लिप --

Champra Deshpande

Who is Malala? Happy Women's Day | 5 Minute Ka Break

[youtube.com](https://www.youtube.com)

फक्त पाचच मिनिटांची महत्त्वाची क्लिप --

संपूर्ण 'चंप' आता 'ऑनलाइन'-Maharashtra Times

maharashtratimes.indiatimes.com

चंपलेखन या माझ्या संकेतस्थळाला आजच्या मटामध्ये मिळालेली प्रसिद्धी --

सोयाबीनची रस्सा भाजी

इथे एकबीवर एकापेक्षा एक सुगरणी आणि सुगरणे आहेत याची विनम्र जाणीव ठेवून त्याच विनम्रपणाने, काहींनी फर्माईश केल्यामुळे, ही रेसिपी देत आहे --

साहित्य – पाव किलो सोयाबीन, एका वाटीचा ताजा खोबलेला नारळ, कोथिंबीर, माणशी तीन मिरे, दोन लवंगा, एकूण दोनतीन वेलदोडे, दालचिनी, आले, लसूण, कांदा, तेल-जिरे-हळद, ताज्या दुधावरची साय, चमचाभर साखर, मसाला, तिखट, मीठ, बरीचशी धणा पावडर आणि पुरेसे पाणी.

रीत – प्रथम सोयाबीन दोनतीन तास भिजत ठेवावेत मग भाजी करायला घ्यावी. काही कांदा-लसूण इतर कच्चा मसाल्यावरोवर मिक्सरमध्ये टाकावा आणि बराचसा बारीक चिरून नंतर भाजीत टाकावा. प्रथम फोडणीत जिरे-हळद टाकून कांदा-लसूण परतावेत. नंतर त्यात भिजलेले सोयाबीन टाकावे. सोयाबीनचे कापून दोन दोन तुकडे आधी करून ठेवावेत. ते टाकावेत. मग मिक्सरमधून काढलेले वाटण टाकावे. त्यानंतर पुरेसे पाणी टाकावे. मग, मीठ, मसाला, तिखट आणि धणा पावडर, हे सर्व टाकावे. उकळी फुटल्यावर खोबलेला नारळ आणि कोथिंबीर टाकावेत. त्यानंतर दुधाची साय टाकावी. एक चमचाभर साखर टाकावी. मग मस्तपैकी हे सगळे उकळू घ्यावे. इथे थोडा रस वाटीत घेऊन त्याची चव बघून काही कमीजास्त वाटल्यास त्याची पूर्तता करावी. आता जरा वेळ उकळून गॅस बंद करून भाजी झाकून ठेवावी. आणि अर्थातच जेवताना वाढावी ! हे सगळे घडत असताना उपरिथित व्यक्तींना, “ कसा येतोय वास – खमंग, सणसणीत ना ? ” असे मधूनच विचारावे. आधीच त्यांना भाजीसाठी वश करून उत्सुक करून घ्यावे. आणखीही सुचतील ती कौशल्ये वापरावीत ! भाजी करताना आणि वाढताना आपण खुश असणे महत्वाचे आहे ! ही भाजी उत्सुकतेने, खुशीत खाली गेली की आहे त्यापेक्षा दुप्पट चविष्ट लागते ! असो. आयुष्यात पहिल्यांदाच अशी रेसिपी लिहिली आहे. न्यून ते पुरते करून घ्यावे !

--- ००० ---

‘मी एक सगुण-दुर्गुण माणूस आहे. त्याचाच एक भाग म्हणजे सोयाबीनची रस्सा भाजी करणे यात माझी मास्टरी आहे. मुलगी आणि नातवंडे आली की एकदा ही फर्माईश मला पुरी करावी लागतेच ! ती आज केली ! सोबत तोच फोटो आहे. सर्वांनी हजारदा माझी स्तुती करत त्या भाजीचा आस्वाद घेतला ! (दिवस संपेपर्यंत त्या भाजीची आठवण काढत राहावे लागते -- ही माझी अटच असते !) (आता दुसरा एक कंस म्हणजे, अशीच माझी चिकन वा मटण मसाला वरही मास्टरी आहे ! पूर्वी, एका मित्राच्या घरी, त्याचे घर मोकळे असताना आम्ही चारपाच मित्र मिळून साग्रसंगीत कार्यक्रम करायचो ! माझ्या नेतृत्वाखाली सगळेजण मी सांगेन ती कामे करत माझे साहाय्यक बनत !)’

राजकारण

राजकारणाकडे पाहण्याचे, त्याबाबत विचार करण्याचे निरनिराळे दृष्टिकोण असतात. प्रत्येक दृष्टिकोणात अनेक आयाम असले तरी त्यांत प्राधान्यक्रम असतात. यात मुख्यतः स्व-वर्चस्व आणि स्व-संरक्षण या प्रेरणा महत्त्वाच्या असतात.

दृष्टिकोणांचे वर्णन – राजकीय, सामाजिक, आर्थिक, जातीय, धार्मिक, भाषिक, मानसशास्त्रीय – असे, प्राधान्यक्रमाप्रमाणे असू शकते. कोणत्याही अस्मितेने प्रेरित असणे याला प्रतिगामी म्हणता येते कारण त्यात समावेशकता नष्ट होते आणि माणसांनी एकत्र जगणे, ही अवस्था संपते. मराठा, दलित, ब्राह्मण, हिंदू, मुस्लिम, मराठी अशा अलगतेतून स्वहिताचे विचार करण्याची सार्वत्रिक पद्धत पडते आणि तरीही, मराठ्यांना ‘संख्येचा माज’ म्हणणे, दलितांना ‘सरकारी जावई’ म्हणणे, ब्राह्मणांना ‘हिटलरी संघीय’ म्हणणे, कोणत्याही धार्मिक वा भाषिक अशा संघटित अलगतावादाला असंवैधानिक म्हणणे – असे चालु राहते. ज्याच्यात्याच्या भौतिक कुवटीप्रमाणे वर्चस्वाचे खेळ चालु राहतात. आणि तरीही, ‘माणसा माणूस हो’ अशा अर्थाची गाणी सर्वांना आवडणे चालु असते ! त्या त्या दृष्टिकोणांचे विद्वान वा बुद्धिमंत वा सामान्यजन आपल्याला सामर्थ्य व बूस्ट देणारे असंख्य तपशील, आठवणी वा मते आपापल्या डोक्यांत साठवत राहतात आणि त्या आधारांवर एकमेकांवर तुटून पडत राहतात ! सर्वांना आपापल्या दृष्टिकोणांची समर्थने पूर्ण सत्य वाटत असतात आणि इतर सर्व दृष्टिकोण सदोष आणि मानवविरोधी वाटत असतात. या सर्वव्यापी खेळात स्वतःसह सर्वांचा गधडेणा कधीही आणि मुळीच पाहायचा नाही, ही प्रमुख अट असते ! या सर्व पद्धतीतून एकूण घुसळण होऊन सत्तेचे लोणी निघते आणि त्या त्या वेळच्या प्रभावी गटांच्या पारड्यात पडते. मग ते प्रभावी गटवाले आपल्या गटाचे पोषण आणि संवर्धन होईल अशा कृती करत राहतात. त्या कृती मानवविरोधी असल्याचे बाकीचे म्हणत राहतात. ‘मग, त्या वेळी तुम्ही असे का केले ? तुमच्या त्या तमुक निर्णयांमुळे अमुक नुकसान झाले !’ असल्या संभाषितांना फारसा अर्थ राहात नाही. पूर्णतः निर्दोष आणि कधीच कुणीच नावे ठेवू शकणार नाही, असे कुणालाच वागता-जगता येत नाही. आणि तरीही, आणि त्यामुळेही, सगळेच सज्जन आयुष्यभर एकमेकांविरुद्ध बोंबलत राहतात ! सर्वांनाच असे वाटत राहते की आपल्या गटाखेरीज असणारे बाकी सर्व गट नष्ट व्हावेत ! आपापल्या टोळीपणात मशगुल राहणे हेच सर्वांचे आयुष्य बनते ! ७०-८०-९० वर्षे या उद्योगात सहज पार पडतात आणि मरताना आयुष्य सार्थकी लागल्याच्या समाधानात मरता येते !

--- ००० ---

संकेतस्थळ

राहिलेल्या काही फाइल्सचे संपादन पूर्ण करून (या पोस्टसह) माझ्या संकेतस्थळावर सर्व अद्यावत मजकूर देण्याचे काम आज पूर्ण होतेय ! आता, हे राहिलेल्य, ते राहिलेल्य, असे काही नाही. मनाला एक रिलीफ आला आहे. नोकरीनिमित्त मी वाहेर फिरत होतो आणि वेळोवेळी पुस्तके निघावीत याचे प्रयत्नही माझ्याकडून झाले नाहीत. यातूनच मग, लेखनाची सीडी

प्रकाशित करावी, असा विचार आला. तेही करून झाले. पुढे मग हे संकेतस्थळ करायचे सुचले आणि सुरुवातीपासूनच्या काही वर्षांच्या परिश्रमांनंतर त्याची पूर्तता झाली. मराठीतले हे असे, एखाद्या लेखकांचे सर्व लेखन मोफत उपलब्ध करून देणारे पहिले संकेतस्थळ होते आणि आहे ! कदाचित एकूणात भारतातलेच हे असे पहिलेच काम असण्याची शक्यता आहे. महाराष्ट्र शासनाने २०१० साली राज्याच्या सुवर्णमहोत्सवी वर्षात घेतलेल्या मराठी संकेतस्थळ स्पर्धेत या संकेतस्थळाला एक पारितोषिक मिळाले होते. बाकीचे म्हणाल तर, मराठी साहित्य संमेलने तर सोडाच, पण, मराठी ई-साहित्य संमेलनानीही कधी या कामाची दखल घेतली नाही. मध्यंतरी, प्रा. आशुतोष पोतदार यांना ई-साहित्य या विषयावर काही व्याख्यान द्यायचे होते तेव्हा त्यांनी याची माहिती घेतली होती. सुमारे बारा देशांतून वर्षाला सरासरी ४००० वेळा हे संकेतस्थळ पाहिले जाते, हे तेव्हा स्पष्ट झाले होते !

हे काम असे बेदखल का राहिले असावे याचा मुख्य दोष सदर लेखकावरच येऊ शकतो – म्हणजे मीच याला प्रसिद्धी देण्यात कमी पडलो. ते अर्थातच मला मान्यच आहे. दुसरे कारण असे असू शकते की यातले साहित्यच मुळात दर्जाहीन आणि फडतूस आहे. या एकूण साहित्याच्या मूल्यमापनाचे प्रयत्नही झालेले नसल्याने, ही शक्यता विचारात घ्यावी लागणारच. (मला स्वतःला, हे काय आहे आणि याचे मूल्य काय आहे, याची स्पष्ट कल्पना असली तरी.) परंतु, मध्ये मध्ये काही पारितोषिके मिळणे, कुठे चर्चेला बोलावले जाणे, असेही घडत गेल्याचे लक्षात घेता, हे अगदीच टाकाऊ नसावे, असे म्हणायला जागा आहे. आणि ते काहीही असले तरी, पोटापाण्याचे काम आणि कौटुंबिक जवाबदाऱ्या संभाळत केलेल्या या बन्यापैकी ‘भरपूर’ कामाचे हे अद्वितीय संकेतस्थळ आहे, हे तर निर्विवाद आहे ! हे बेदखल राहण्याची कोणती असू शक्तील कारणे याची चिकित्सा पुढे कधी झाली तर होईल – खरे तर तीही न होण्याची शक्यताच जास्त दिसतेय !

कुणी दखल घेणे वा वाहवा करणे यांवर अवलंबून न राहता मी काम करत आलेलो आहे आणि बहुतेक करत राहीन. या अद्यावतीकरणामुळे आता काही राहिलेले वाचन आणि लेखन करत राहता येईल, या विचाराने मी खुश आहे !

champralekhan.com

Champralekhan

लेखक म्हणून तुम्ही ‘भूमिका’ असण्याचे महत्त्व मानता का, सामाजिक-राजकीय-आर्थिक परिवर्तनासाठी तुम्ही लिहिता का, ‘....

01 MAY 2019.

माधुरी, रेखा, प्रियांका यांनी मतदान केले की त्यांच्या बोटांचे हिक क्लिक पापे घेण्यासाठी सर्व कंमेरे शेपट्या हलवत तिकडे धावतात -- पण, आमच्यासारख्या ५०-५० वर्षे कला क्षेत्रात काम केलेल्या लेखक-लेखिकांना कोण कुत्रे विचारत नाही ! बरे, आमचे जाऊ या, निदान प्रेमानंद गजी, काकडेकाका, लक्ष्मीकांत देशमुख, अरुणा ढेरे, जयंत सावरकर -- असे निरनिराळे अध्यक्ष तरी ?

-- सारांश, आपले सर्व पत्रकार पक्षपाती आहेत !

पुढारी १ -- आमच्या प्रश्नांची उत्तरे या --

पुढारी २ -- उलट तुम्हीच या आमच्या प्रश्नांची उत्तरे --

जनता -- आता आमच्यावर सोडा -- आम्ही तुम्हा दोघांच्याही सर्वच प्रश्नांची उत्तरे देऊ -- २३ मे पर्यंत शांत राहा --

बेटी बढाव, बेटी पढाव

माझी कन्या चि. सौ. अंजली पारखी हिने आज माझे एक अत्यंत महत्त्वाचे काम करून दिले. माझे संकेतस्थळ (वेबसाईट) आज अखेर छान नूतनीकृत झाले ! ती इंजिनियर असून संगणक-तज्ज्ञ आहे, पण हे असे संकेतस्थळाचे काम तिने या आधी कधी केले नव्हते. शोधाशोध करत आणि जिद धरून तिने या कामाची आवश्यक ती रहस्ये मिळवली आणि काम पूर्ण केले !

मला सारखा जो विस्कळितपणा वाटत होता तो गेला. काय करायचे आहे त्याला आटोपशीरपणा आला !

www.champralekhan.com – या माझ्या संकेतस्थळावर

रिकामीक

आणि

खुल जा सिम सिम

-- हे दोन पूर्ण कवितासंग्रह आलेले आहेत. वैचारिक लेख, पुस्तक परीक्षणे आणि नाळ्यचित्रपट परीक्षणे आता अद्यावत आलेली आहेत. आणि मुख्य म्हणजे २०१० पासून ते २०१८ पर्यंतचा सर्व संपादित फेसबुक मजकूर इथे देण्यात आलेला आहे.

माझी कन्या आणि तिचे पती श्री. मकरंद पारखी मिळून इंजिनियरिंगच्या विद्यार्थ्यांसाठी पुण्यातच 'विनपॉइंट लर्निंग सेंटर' हे क्लासेस चालवतात. हाय पैकेज नोकच्यांसाठी लागणारी तयारी करून घेणे ही त्यांची विशेषता आहे !

बेटी बढाव, बेटी पढाव – हे तत्त्व किती अमूल्य आहे त्याचा मला असा वारंवार अपरंपार अनुभव येतो ! तिची मुलगी म्हणजे माझी नात चि. दुर्गा हिला मी म्हणालो की , “ तुझ्या आईने माझे अवघड काम करून दिले – तिला त्याची काहीच माहिती नसताना ! ” यावर दुर्गा म्हणाली, “ हुशारच आहे ती ! ”

--- ००० ---

अज्ञान

राजकारण आणि लोकशाही यांतले मला खूपच कमी समजते, हे मी कधीही मान्य करायला तयार असतो. पण, त्याचबरोबर, जे तज्ज्ञ विश्लेषक समजले जातात त्यांनाही यातले फारसे काही समजत नाही, याची मी खात्री बाळगून असतो.

हे बोलायचे कारण म्हणजे कालची पुण्यातल्या मतदानाची टक्केवारी. काँग्रेस आणि बीजेपी या दोघांच्या उमेदवरांचा फारसा प्रभावी प्रचार पुण्यात झालाच नाही, याबाबत, माझ्यासारख्या बन्याच अज्ञानी लोकांचे एकमत आहे. ते जरा बाजूला ठेवू एकजण असे म्हणाला की पुण्यात मतदानाची टक्केवरी ५० पेक्षा कमी झाली तर काँग्रेसचा उमेदवार निवडून येण्याचे चान्सेस वाढतात ! म्हटले, असे का ? तर तो म्हणाला की जातीय आणि धार्मिक पायांवर होणारे एक गष्टा मतदान रिवाजात टाकण्यात काँग्रेस इतके माहीर कुणीच नाही – आणि ५० च्या आतली – न हलणारी – फिक्स टक्केवारी तीच असते ! यावर मी म्हणालो की हे मला नाही पटत. आता बीजेपीही भारतातला नंबर एकचा पक्ष आहे. (सदस्य संख्येच्या दृष्टीने तर जगातला एक नंबर, असेही एकले !) तोही आता त्यात तितकाच माहीर असणार ! विचाराबाहेरची सर्व तत्त्वे आत्मसात केल्याशिवाय तो तरी भारतातला इतका मोठा पक्ष कसा झाला असता ? तोही आता भारतीय जनतेचा पक्ष आहे – त्याला कोणत्याही कारणाने बहिष्कृत समजायचे कारण नाही. त्यामुळे, एक गष्टा वाली थियरी मला नाही पटत. आता एक मान्य करता येईल की इथल्या पुरोगाम्यांमध्ये परिवर्तन करणे बीजेपीला अजून जमलेले नाही. पण, ते काँग्रेसला तरी कुठे जमले होते ? तरीही त्यांची म्हणजे पुरोगाम्यांची, जी काही असतील ती फिक्स मते बीजेपीच्या विरोधात जातील, हे एक वेळ तत्त्व म्हणून मान्य करता येईल ! पण, निकाल फिरवण्याची ताकद थोडीच असते त्यांच्यांत ?

माझ्या अज्ञानाच्या स्तरावर – ही एक गष्टा फिक्स मतांची पद्धतच मला कुठेतरी चुकीची वाटतेय ! पण, मग, प्रश्न असा येतो की एक माणूस स्वार्थाने वागला काय आणि माणसांचा एखादा समूह स्वार्थाने वागला काय – यांत मूलभूत असा कोणता मौल्यवान फरक असणार आहे ?

या सगळ्यावर, पुन्हा एकदा अज्ञान मान्य करायला मी तयार आहेच !

--- ००० ---

मतदान केंद्रावरचा एक संवाद --

ज्येष्ठ नागरिक -- (पोलिसाला --) ज्येष्ठ नागरिकांसाठी वेगळी लाईन का नाही लावत ?

पोलीस -- अहो, सगळे ज्येष्ठ नागरीकच जास्त आहेत -- तीच लाईन परत लावावी लागेल -- त्यापेक्षा आहे तीच असू द्या ---

--- ००० ---

मतदातांका सैलाब उमड पडा है पुण्यें !

'चंद्ररात्र --'

चंद्ररात्र --

'जमतेय आता --'

जमतेय आता --

'हे तंत्र शिकतोय --'

हे तंत्र शिकतोय --

'आणखी एक सकाळ --'

आणखी एक सकाळ --

'सकाळचा सेल्फी !'

सकाळचा सेल्फी !

रायगड मतदारसंघात तीन सुनील तटकरे उमे आहेत म्हणे ! त्यांतले दोन बेपत्ता असून निवडणूक आयोग त्यांचा शोध घेत आहे. उरलेले उपलब्ध तटकरे हेच राष्ट्रवादीचे तटकरे आहेत, असे लोक त्यांना ओळखत आहेत. मीही बेपत्ता नाही ना होणार, असे हे तटकरे भेटेल त्याला विचारत आहेत. एकदा तर, " मीच कशावरून तो राष्ट्रवादीचा तटकरे ", असे त्यांनी

विचारल्याचे समजल्याने, शरद पवार तातडीने तिकडे रवाना झालेले आहेत, असे एक अफवा म्हणून समजते ! मूळ तटकरे, त्यांचे चिन्ह आणि पक्ष यांची घट सांगड बसवण्याचे प्रयत्न चालु आहेत. " लौकर परत या, तुम्हाला कुणी रागावणार नाही, " अशी एक जाहिरात त्या वेपत्ता तटकन्यांसाठी द्यावी काय, यावर निवडणूक आयोगाने कायदेशीर सल्ला विचारलेला आहे.

ही पोस्ट एक गंभीर म्हणून दिलेली असून हसून सोडून द्यावी. हे सर्व सत्य नाही ! एका किरकोळ सत्यावरची ही एक काल्पनिक पोस्ट आहे !

--- ००० ---

लोकशाहीचे महत्त्व सर्वदूर पोचलेले आहे -- एका महिलेच्या गर्भाशयात दोन जुळी वाळे सात्त्विक संतापाने भांडताना आढळली ! डॉक्टर चकित !

भावनिकता आणि द्वेष, वा क्रोध वा त्वेष वा हे सर्वच असे तीव्र रासायनिक एकत्रिकरण असेल तर नकीच त्याने युक्त असणारे वकृत्व खूपच प्रभावी होऊ शकते. नुसत्याच वैचारिकतेपेक्षा त्यातल्या सनसनाटीपणामुळे ते खूपच लुभावणारे आणि मंत्रमुग्ध करणारे असते. ' विवेक ' या अल्पजनप्रिय सद्गुणाला ते सहज पाताळात गाढू शकते !

पण असा जादूगार वक्ता विरळाच असतो, हेही खरे आहे !

--- ००० ---

धारदार बुद्धिमत्ता, तीक्ष्ण स्मरणशक्ती, वैचारिक निष्ठा आणि आत्मविश्वासातून येणारी आक्रमकता -- हे सद्गुण असले तरच एखाद्या पक्षाचा चांगला प्रवक्ता होता येते. काही वर्षे एखाद्या पक्षाचे हे पद भूषवत प्रामाणिकपणे काम केल्यानंतर ते सगळे तुमच्या जगण्याचाच भाग होणार, हे निःसंशय ! असे झाल्यानंतर पक्ष बदलता येणे ही खाऊची गोष्ट नाही ! प्रत्यक्ष पक्षाच्या नेत्यांना ते जमणे त्या मानाने सोपे म्हणावे लागेल. तसे ते आपल्याला दिसतेही ! ते सहज पक्ष बदलु शकतात ! प्रवक्त्याने पक्ष बदलणे हे महाकर्मकठीण काम म्हणावे लागेल ! आ. प्रियांका चतुर्वेदी वाईनी हे करून दाखवलेले आहे ! त्या कँग्रेसच्या प्रवक्त्या होत्या -- ते सोडून आता त्या शिवसेनेत गेलेल्या आहेत ! तिथेही त्यांना प्रवक्ता वा तत्सम जबाबदारी मिळेलच !

एकदा बुद्धी तेज असली की ती वापरायची कशी ते माणसाला ठरवता येते. हे लक्षात घेता, विचारसरणीपेक्षा माणसाची बुद्धीच खरी आदरणीय असते, असेच म्हणावे लागते !

--- ००० ---

लोकशाहीच्या संवर्धनास

- १ जिंकण्यासाठी प्रयत्न असले तरी पराभव खिलाडूपणे स्वीकारता आला पाहिजे.
- २ 'आमचा बहुजनसमाज', 'आमचा शेतकरी', 'आमचा सामान्य माणूस', 'आमचे मुस्लिम बांधव', 'आमची हिंदू संस्कृती' – असे प्रेमाने फूट पाडणे टाळता यायला हवे.
- ३ मतांच्या भेदांचे रूपांतर शत्रुत्व, द्वेष आणि सूडभावना यांत होणे टाळता आले पाहिजे.
- ४ दिवसाचे चोवीस तास कुत्सित बोलणे, उपरोधिक बोलणे आणि बोटे मोडत बसणे टाळता आले पाहिजे.
- ५ जनतेच्या सामूहिक शहाणपणावर विश्वास असला पाहिजे.
- ६ परमताबद्दल सहिष्णुता असली पाहिजे.
- ७ विरोधक म्हणजे दुष्ट, गुन्हेगार आणि विघ्नसक – अशी भावना टाळता आली पाहिजे.
- ८ मतभेदांसह आपण एक आहोत – हा स्नेहाचा धागा जपता आला पाहिजे.
- ९ इतर सगळे वेडे आणि मीच फक्त शहाणा – या मानसिक विकृतीपासून दूर राहता आले पाहिजे.
- १० मानवी जगणे हे मौल्यवान असून लोकशाही ही वैचारिक क्षेत्रात स्वीकारलेली एक महत्वाची सोय आहे – याचे भान ठेवता आले पाहिजे.

--- ००० ---

" तुला सगळे फायनल कळते -- इतर बरेचसे आपमतलवी आणि असंवेदनशील आहेत -- ठीक -- पण, करणार काय लोकशाहीत ? "

" हल्ली ती क्रांतीची आयडिया मागे पडली का हो ? सगळे इकडून तिकडे उऱ्या मारताहेत -- मग, क्रांती कोण करणार आहे ? "

लोकशाहीत विचार आणि मतस्वातंत्र्यामुळे समाजात फूट पडतेच -- कोणती फूट हितकारक, यावरही मतभेद होतात !

" अरे, मते कुठलीही मतभेदप्रूफ नसतात रे बाळा -- इतका असा विथरू नकोस ! "

युनियनच्या अविश्वास ठरावावर चळेची सभा चालली होती. सन्ताधान्यांचे वहुमत असल्याने प्रॉब्लेम नव्हता. सदस्यांनी बहुमताने पॉइंट ऑफ ऑर्डर दिली. ती घेताना अध्यक्ष म्हणाले की, ' पॉइंट ऑफ ऑर्डर आलेली असून ती फाईल करून

घेण्यात आलेली आहे, त्यामुळे, ही सभा वरखास्त होत आहे ! ' यात चूक अशी झाली होती की अध्यक्षाने ती पॅइंट ऑफ ऑर्डर समेने 'स्वीकारलेली' आहे, असे म्हणायला हवे होते -- त्या ऐवजी ती फाईल करून घेतलेली आहे, असे म्हटले गेलेले होते ! तेवढ्यामुळे कोर्टाचा निकाल त्या वेळी बहुमताच्या विरोधात गेला होता ! सांगायचा हेतू हा की कायद्याचे असे सूक्ष्म ज्ञान सामान्यतः आपल्याकडे नसते.

तरीही, ऐकीव, वाचीव माहिती आपल्या सोयीने जमवून, न्यायप्रविष्ट गोष्टीचे निकाल आपल्या बाजूने लागलेलेच आहेत, अशा भ्रमात अनेकजण वावरताना आणि अत्यानंदाने ओसंडताना दिसतात ! कोर्टाची प्रक्रिया पूर्ण होऊन निकाल येईपर्यंत त्यांना धीर निघत नाही आणि जगणे पराकोटीचे अशक्य होते !

'देवाघरचे ज्ञात कुणाला' हे गाणे नास्तिकांना नाही चालणार -- पण, कायद्याचेही आपल्याला पूर्ण ज्ञान नाही, निकाल कोर्ट ठरवेल -- असा जरा धीर वा शांतपणा असायला नको ?

--- ००० ---

सतत द्वेषात जगणे म्हणजे
आत्मदहनच !

कालची बीजेपीची उतरायच्या आतच कार्यकर्त्यांना आज काँग्रेसच्या प्रचारफेरीला नेले असावे -- ते जोरात 'मोदी -- मोदी' ओरडू लागले !

जातवाद्याला जातवादी म्हटले जाणे हे अपमानास्पद वाटत असल्याने, तसे म्हटल्यास तो अधिकच विथरू शकतो ! हे समजून लोक बोलत नाहीत !

समाजात समजा काही लोक फडतूस धर्मवादी वा भंगार जातवादी आहेत -- त्यांच्या अग्रक्रमांप्रमाणे ते वागत राहतात -- परिणामतः समाजात फूट पडणे, दुफळी माजणे, शत्रुत्व बोकाळणे, असे घडत राहते. हाच प्रकार राजकीय विचारसरण्यांमुळेही होताना दिसतो. या उलट काही लोक आदर्श असून ते धर्मभेद, जातभेद यांवर आधारित संघर्ष करत नाहीत आणि विचारसरणीमुळेही विषारी होत नाहीत -- ते सहिष्णू विचारस्वातंत्र्यवादी आणि अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यवादी आहेत. अशा परिस्थितीत त्या आदर्श लोकांनी 'स्वतःचे' असे कसे वागले पाहिजे ? कोणतेही शत्रुत्व नाकारणारी त्यांची कृती कशी, काय असावी ? की अशा प्रकारच्या हानिकारक 'वाईट' वागण्याला प्रतिक्रिया त्याच भाषेत 'वाईट' च द्यावी लागणार ?

--- ००० ---

राजकारण या विषयावर तासंतास डोकी आपटत बसणे, एकमेकांत शत्रुत्व तयार करणे -- हे आपलेच छंद आहेत की इतर देशांतही असेच असते ?

जनतेच्या कषाचे कोट्यवधी रुपये जाहिरातींवर उघळायला सरकारला लाज कशी नाही वाटत -- हा जावही जाहिरातीतूनच विचारावा लागतोय !

आज दि. १४-०४-१९. लोकसंतोतला, मित्रवर्य शरदमणी मराठे यांचा लेख आणि मटातला सरीश तांबे यांचा इंद्रजित खांबे यांच्यावरचा लेख वाचा !

राविवार म्हणजे एक संकटच वाटते -- एखाद्या पेपरात जर काही वाचनीय मजकूर असला तर वाचावा लागणार !

'राम जन्मला गं सखी -- ' हे गाणे माझ्या, 'सध्या तरी शेवट गोड' या नाटकात एका भलत्याच विचित्र प्रसंगी ऐक्य येते ! 'एकिटव्ह थियेटर्स' ने विजय वांकर यांच्या नेतृत्वाखाली आणि भालचंद्र पानसे (व समृद्धी पानसे) यांच्या दिग्दर्शनाखाली या नाटकाचे २५ प्रयोग केले ! अशिनी एकबोटे आणि स्मिता तांबे यांनीही या नाटकाच्या १-२, १-२ प्रयोगांत काम केले होते.

आज रामनवमीमुळे सहज आठवण झाली !

आपल्याही जीवनाकडे कुणी लक्ष देतेच --

Fri, Apr 12, 7:17 PM (19 hours ago)

to me

मराठी नाटक समूह आणि प्रशांत दामले फॅन फाउंडेशन आणि श्री छत्रपती शिवाजी स्मारक मंडळ ह्यांच्या सहयोगाने सादर होणारा "प्रायोगिक नाट्य महोत्सव 2019"

सोमवार, दिनांक 3 जून 2019

स्थळ - शिवाजी मंदिर, दादर

महोत्सवात सादर होणारे नाट्यप्रयोग -

1. हंस संगीत मंडळी, फोंडा, गोवा - अव्याहत

2. संजीवनी सांस्कृतिक मंडळ, कल्याण- मिशन 59

3. माध्यम कलामंच, मुंबई - खगनिग्रह

ह्या महोत्सवात ज्या मान्यवरांचे सन्मान केले जाणार आहेत ते मान्यवर -

मराठी नाटक व्हाह्यअप्प समूह

जीवन गौरव पुरस्कार

चं. प्र. देशपांडे

(प्रायोगिक नाट्य लेखन)

मराठी नाटक व्हाह्यअप्प समूह

प्रदीर्घ योगदान पुरस्कार

(प्रायोगिक रंगकर्मी १९७० ते २०१८)

चंद्रकांत काळे

मराठी नाटक व्हाह्यअप्प समूह

प्रदीर्घ योगदान पुरस्कार

(बालनाट्य १९७५ ते २०१८)

विद्या पटवर्धन

मराठी नाटक व्हाह्यअप्प समूह

कै. शरद तळवलकर पुरस्कार

निर्मिती सावंत
(प्रायोगिक ते व्यावसायिक)

मराठी नाटक व्हाइअप्प समूह
कै. प्र. ल. मयेकर पुरस्कार
अरुण नलावडे
(प्रायोगिक ते व्यावसायिक)

मराठी नाटक व्हाइअप्प समूह
विशेष योगदान पुरस्कार
(प्रायोगिक रंगकर्मी २०१८)
श्री. हरिष इथापे, वर्धा (ऱ्यो थिएटर ही संकल्पना आणि प्रसार)

मराठी नाटक व्हाइअप्प समूह
विशेष योगदान पुरस्कार
(प्रायोगिक रंगकर्मी २०१८)
श्री. प्रदीप वैद्य, पुणे
(एक्सप्रेशन लॅब, ई लॅब स्टुडिओ, इंटिमेट थिएटर संकल्पना आणि प्रसार)

वयपरत्वे

आम्ही एकाच बँकेतून निवृत्त झालेले साताठजण याच भागात राहतो. संध्याकाळी सहाला ज्यांना जमेल ते सगळे आमच्या इमारतीखालच्या कट्ट्यावर जमतो. तिथून मग गप्पा मारत फिरायला जातो आणि येताना कुठेतरी चहा पिऊन परततो. राजकारण, कला, आठवणी अशा कोणत्याही वांझ गप्पा आम्ही मारतो. कोण मोर्दीच्या बाजूचा आहे, कोण विरोधात आहे याला आम्ही महत्त्व देत नाही. ' एवढी वर्षे आपण जगाचा खूप त्रास सहन केलेला आहे -- आता त्रास करून घ्यायचा नाही -- ' -- हे आमचे पायाभूत तत्त्व असते ! आमच्याकडे पाहून लोकांना हेवा वाटला पाहिजे, असे आम्ही दिलखुलास वागतो !

येताना एका ठिकाणी असाच एक आम्हाला तुल्यबळ असा एक दिलखुलास ग्रुप मनपाच्या बाकांवर बसलेला असतो, त्यातल्या लोकांशी कधी दोन शब्द बोलुन आम्ही पुढे जातो. त्या ग्रुपमध्ये आम्हा सर्वांना भारी पडणारे एक सज्जन आहेत. ते केंद्र सरकारातून निवृत्त झालेले आहेत. त्यांना आम्ही केंद्र सरकारच म्हणतो. चावट बोलणे आणि नॉन-व्हेज ज्योक्स सांगणे हे त्यांचे खास वैशिष्ट्य !

कालच आम्ही येताना त्यांच्याशी जरा बोलावे म्हणून थांवलो. त्यांच्या बरोबर असणाऱ्यांतले एकच सज्जन त्यांच्या शेजारी बसलेले होते. बाकीचे यायचे होते. बाकावर जागा होती म्हणून आम्ही एकदोघे तिथे बसलो. ते त्यांच्या त्या शेजारच्या मित्राबद्दल बोलु लागले -- "आता तुम्हाला सांगतो -- या वयात शोभतं का हे याला -- इथून एक वाई गेली तर -- म्हणजे होतीच ती सुंदर -- बंधितले जातच होते -- मी नाकबूल नाही करत -- पण, हा भोसडीचा तिच्या आकारांचं वर्णन करत होता -- अवघे पाउणशे वयमान समजून -- इत्थंभूत अगदी ! " आम्हाला हसू आले पण त्या माणसावर काही परिणाम दिसत नव्हता ! " या च्यूत्याला अजिवात ऐकू येत नाही, म्हणून तर मी हे सांगू शकतोय तुम्हाला -- " केंद्र म्हणाले ! आम्ही सगळेच आमच्या पायाभूत तत्त्वाला धरून दिलखुलास हसलो ! " याला धरून बदडून काढायला पाहिजे की नको -- सांगा ! " केंद्र पुढे म्हणाले !

आम्ही हसत उठलो आणि त्या दोघांनाही नववर्षाच्या शुभेच्छा देऊन आमचा मार्ग धरला --

--- ००० ---

एकदा उठून चालायला लागल्यावर काही नाही होत, पण, पोझिशन बदलताना, वरून मग खाली पाहताना असा क्षणभर किंचितसा तोल जातोय ! विशेष काही नाही -- त्यावरच्या अर्ध्या गोळीने ते बरेही होतेय. मला रस्त्यात एका वेड्याने, काही महिन्यांपूर्वी, त्याच्या हातातल्या पट्ट्याने, बकलच्या बाजूने जोरात माझ्या डोक्यावर मारले होते, त्याचाच हा परिणाम असावा. त्या वेळीही काही दिवस असा तोल जात होता, पण, हळूहळू ते गोळयांनी बरे झाले होते. नेटवर याची माहिती काढून पाहिली असता ती अशीच सापडली की डोक्यावरच्या आघातामुळे असे होऊ शकते. ते बरेही होते पण पुन्हा पुन्हा उद्भवतही राहते.

त्या वेड्याची मनःस्थिती या जगात, इथल्या व्यवस्थेमुळेच अशी झाली होती -- आणखीही कित्येकांची झाली असेल. त्याबाबत मी पूर्ण असंवेदनशील, बेफिकीर आणि गाफील राहिलो होतो, हे खरे आहे. त्याबाबतच्याच संतापातून त्या वेड्याने पूर्ण शक्ती एकवटून मला त्या वेळी मारले असावे.

आता खास काळजीचे असे काही नसले तरी यापुढे मला सतत सावध राहावे लागणार आहे. परमेश्वराचे स्मरण कसे ठेवतात कोण जाणे, पण, त्या वेड्याचे स्मरण मला कायमच ठेवावे लागणार आहे ! आपल्या वाईट वागण्याची शिक्षा आपल्याला मिळतेच, हे नक्की !

--- ००० ---

सकाळची वेळ. कोवळे उन. दोन पट्टेबद्ध कुत्र्यांचे मालक आपापल्या कुत्र्याच्या पट्ट्यावरची पकड पक्की ठेवत त्यांना फिरवायला (आणि विधीसाठी) घेऊन आलेले होते. ते एकमेकांना क्रॉस झाले. त्या दोन्ही कुत्र्यांना एकमेकांशी काही वा खूप बोलायचे होते. पण, मालकांनी पट्टे ओढत त्यांना लांब नेले. ती सारखी वळून वळून एकमेकांकडे बघत होती. त्यांचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य अक्षरशः भुक्त (बोंबलत माणसांचे जाते) गेले ! ती दोन्ही कुत्री काहीही करू शकली नाहीत. " आरामात मस्त जगायला मिळतेय ना आपल्याला -- त्याच्या बदल्यात जाऊ दे ते अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य भुक्त " -- हे त्यांच्या मनांतले विचार मला माझ्या संवेदनशीलतेमुळे कळले ! त्यांच्या मालकांना दुसरी महत्त्वाची कामे होती -- ते कुठे या कुत्र्यांच्या स्वातंत्र्याचा विचार करणार ? ! -- असे अद्वितीय विचार मुक्तपणे मनात घोळवत मी माझ्या रस्त्याने निघून आलो !

--- ००० ---

गुप्त मतदान

परवा एका टीव्ही मुलाखतीत सौ. सुप्रिया सुळे म्हणाल्या की एखाद्या विषयाला पाठिवा देणारी आणि विरोधी, अशा दोन्ही बाजू त्या सारख्याच क्षमतेने मांडू शकतात. हा गुण असणे वा निदान ओळखता येणे, हे निकोप लोकशाहीसाठी अत्यावश्यक आहे, असे मला वाटते. कुणालाही कोणतीही बाजू महत्त्वाची वाटू शकते, ही समज या गुणात अध्याहृत आहे. लोकशाही चालतेच मुळी अग्रकम, मुद्दे, मतभेद आणि सामूहिक निर्णय यांवर. लोकशाही पद्धतसुद्धा पूर्ण निर्दोष नसते आणि तशी ती असू शकत नाही, असे अनेक लोक म्हणतही असतात. आणि तरीही, माणसाला उपलब्ध असणाऱ्या शासनपद्धतींत लोकशाहीच सर्वोत्तम हेही असंख्यांना मान्य असते. घटनाविरोधी नसलेले वा देशाने बंदी न घातलेले कोणतेही राजकीय पक्ष निवडणुका लढवू शकतात आणि तुमच्या आवडीच्या वा मताच्या कोणत्याही उमेदवाराला नागरिकांनी मत देणे हे वैध आणि लोकशाहीला हातभार लावणारे असते.

हे जरी असले तरी लोकशाहीच्या दोषांमध्ये असा एक दोष असू शकतो की विचार वा कार्यक्रम यांव्यतिरिक्त साम, दाम, दंड, भेद – ही असेही वापरली जाण्याची शक्यता असते. हे ओळखून घटनाकारांनी खूपच दूरदृष्टी बाळगत ' मतदान गुप्त राहील ' याची महान सोय देऊन ठेवलेली आहे. त्यामुळे, एखाद्या गुंडाशी खोटे बोलत तुम्ही तुम्हाला हवे तसे मतदान करू

शकता. त्याला पाहिजे तसे तुम्ही मतदान केले नाहीत तर तुमचा हातपाय त्याच्याकडून तोडला जाण्याची भीती असते. किंवा अन्यही काही नुकसान होऊ शकते. ते थोडेफार तरी टाळले जाऊ शकते !

ही गुप्त मतदानाची तरतूद एवढ्यापुरतीच आहे, असे मला वाटत नाही. घटनाकारांनी दूरदृष्टीने हेही हेरले होते की इथे मतांवरून टोळ्या निर्माण होणे, एकमेकांची हेटाळणी करणे, संघर्ष होणे – हेही घडू शकते. लोकशाहीचा उद्घोष करतच माणसे असले विनडोक मार्ग अवलंबू शकतात. अरे तो वेडा फुरोगामी आहे, अरे तो संघवाला फॅसिस्ट आहे, अरे तो काँग्रेसी लाचार आहे -- असे शिके मारत लोक वैध मतांचीही हेटाळणी करण्याची, त्यावर आधारित टोळ्या करण्याची आणि त्यामुळे एकूणच देशाचे जगणे विषारी आणि हिंसक करण्याची शक्यता आहे, हे त्यांनी हेरलेले होते ! त्यामुळे, गुप्त मतदान ही नुस्तीच गुंडगीरीपासून संरक्षणाची तरतूद नसून, ज्यांना वातावरण शक्य तितके निकोप ठेवायची इच्छा आहे त्यांना मदत करणारे ते एक साधनही आहे. 'फलाशा न धरता कर्म करावे' हे असंख्यांना पटते, ते वाक्य पाठ करून त्याची सदोदित बडवडही चालु असल्याचे दिसते पण ते आचरणात कुणाच्याच नसते, त्याचप्रमाणे, मतस्वातंत्र्य, विचारस्वातंत्र्य या कल्पनांचेही होताना आपण आपल्या रोजच्या जगण्यात अनुभवत आहोत. अशा परिस्थितीत मत गुप्त ठेवता येणे ही एक फारच उपकारक बाब ठरू शकते. घटनेनेच दिलेली ही देणगी असूनही एखादा घटनाप्रेमीच म्हणू शकतो की अमुक माणूस गुप्त मतदानाच्या वळच्याला गेला ! 'वळच्याला जाणे' हा वाक्प्रचार कुणाचीही हेटाळणी करण्यासाठी वापरण्याची एक निर्बुद्ध फॅशनच पडलेली आहे. त्याकडे दुर्लक्ष करणे हे, घटनेला अपेक्षित असलेले निर्भय, बिनविषारी आणि निकोप वातावरण देशात राहावे याचा आपल्या कुवती इतपत तरी प्रयत्न करण्यासाठी आवश्यक आहे, असे मला वाटते. या दृष्टीने 'गुप्त मतदान' ही लोकशाहीची संजीवनीच आहे, असे म्हणता येईल !

--- ००० ---

Champra Deshpande is with Vidyadhar Joshi.

Champra and Vidyadhar are celebrating 8 years of friendship on Facebook!

माझ्या 'ढोलताशे' त धमाल उडवणारा आमचा बाप्पा ! हा माणूस म्हणजे एक चैतन्याचे कारंजे आहे ! आमच्या मैत्रीस शुभेच्छा !

पत्रके आणि मतदान

येत्या निवडणुकीत मतदान कसे करावे, देशाच्या हिताचा कसा विचार करावा, वगैरे सांगणारी तीन पत्रके निघालेली आहेत. एक ६०० सहांचे, एक ९०० सहांचे आणि एक १०० सहांचे. सगळी लेखक, कलावंत, तंत्रज्ञ मंडळी आहेत.

सर्वांनीच आपापत्या कार्यक्षेत्रात उल्लेखनीय कामगिरी केलेली आहे. (त्यांतल्या बन्याचजणांची कामगिरी मला माहीत नाही.) या एकूण प्रकाराबद्दल --

- १ – मी स्वतःला, सल्ला वा प्रचार ऐकणाऱ्यांच्या गर्दीतला समजतो – देणाऱ्यांच्या / करणाऱ्यांच्या नाही.
- २ – शहाणपणाच्या शक्यता लेखक वा कलावंतांत जास्त असतात आणि उदाहरणार्थ, आपण ज्यांना अशिक्षित म्हणतो त्यांच्यांत कमी असतात, असे मला मुळीच वाटत नाही. मी काही वर्षे खेड्यांत राहिलेलो आहे – तिथल्या लोकांकडे शहाणपण खूपच सखोल असते, हे मी पाहिलेले आहे.
- ३ – मग १०० म्हणजे अधिक शहाणे की $600 + 100 = 700$ अधिक शहाणे, हे मला ठरवता येत नाही. नुसता १ माणूसही हजारो लोकांपेक्षा अधिक शहाणा असू शकतो, असे मला वाटते.
- ४ – १०० वाल्या पत्रकात वरेचसे माझे मित्रच आहेत – त्यांतल्या कुणाही इतके शहाणपण माझ्याकडे ही आहे.
- ५ – आपण ज्यांना संवेदनशील आणि बांधिलकीवाले म्हणतो त्यांतले मित्रवर्य वामन केंद्रे त्या ९०० वाल्या पत्रकात दिसतात. किती संवेदनशील लोक कुणीकडे यावर संवेदनशीलतेचे मोजमाप होणार नाही, असे मला वाटते.
- ६ – पंडित जसराज यांचे गाणे मला खूपच आवडते – याचा अर्थ, मतदानाच्या बाबतीत त्यांनी मला सल्ला घावा, असे मला वाटत नाही.
- ७ – सर्वांच्या निवडी या आत्मकेंद्रित क्रियाप्रतिक्रियांतून होतात – ते नमूने असंख्य प्रकारचे असतात. मराठी लेखकांच्या प्रतिक्रिया अधिक मौल्यवान वा बॉलिवुडवाले म्हणजे ग्रेट, असे काही नसते.
- ८ -- भाजीवाले, दुकानदार, मजूर यांनी लेखकांना सल्ले घायला काय हरकत आहे ?
- ९ – असे आणखी वरेच मुद्दे आहेत, ते जाऊ घात. मी माझी नेहमीची पद्धत वापरणार आहे – ती अशी – शेवटपर्यंत मी ऐकत / वाचत / पाहात राहतो – सर्वांना अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य देतो आणि अगदी मतदानाच्या वेळी माझे जे काही ठरेल त्याप्रमाणे गुप्त मतदान करतो !

--- 000 ---

' पीएम मोदी ' या चित्रपटाला निवडणूक आयोगाने स्थगिती दिली आहे. अभिव्यक्तिसातंत्र्यापेक्षा सध्या हेच योग्य वाटते !

काळ काल्पनिक स्तरावर एक मोदी समर्थक आणि एक मोदी विरोधक यांची भेट झाली. समर्थक म्हणत होता की मोदीइतका चांगला पंतप्रधान कधी झालाच नाही तर विरोधक म्हणत होता की मोदीइतका वाईट पंतप्रधान कधी झालाच नाही. असे आपापले ते एकच वाक्य ते अनेक लयीत, आवजांच्या चढ-उतारांनी आणि कधी एकमेकांवर ओरडत बोलत होते ! मी त्यांना विचारले की अशा बाजू घेताना त्यासाठी लागणाऱ्या सर्व विषयांचा बारकाईने अभ्यास करून सर्व तपशीलांसह का नाही बोलत तुम्ही ? तर ते म्हणाले की आधी आम्ही तसेच करायचो पण त्यात आणि यात किंवा त्याच्या आणि याच्या परिणामांत फारसा काहीच फरक पडत नाही, हे आमच्या लक्षात आले -- म्हणून मग आम्ही हा कमी कष्टांचा, सोपा मार्गच स्वीकारला ! शिवाय टाईम्समध्ये काय आलेय, न्यूयॉर्क टाईम्स काय म्हणतो, हिंदू काय म्हणतो, वगैरे सगळे पाहूनही काही तपशील आमच्या अभ्यासात राहूनच जात होते ! आणि आमच्यामुळे कुणाचे मतपरिवर्तन झालेलेही आम्हाला कधी दिसले नाही ! -- हे सगळे लक्षात घेऊन आता आम्ही भेटलो की जरा वेळ एकमेकांवर ओरडतो आणि थकायला झाले की एखाद्या टपरीवर चहा पिऊन घरी जातो ! -- खरोखर परिपक्व लोक !

--- ००० ---

आरोग्यासाठी उपयुक्त ठरू शकेल, अशी पोस्ट --

खुद पुढारी आणि जनता राहतील सेफ पण प्रवक्ते, हिरीरीचे समर्थक आणि कदूर विरोधक यांचे मानसिक आरोग्य धोक्यात येऊ शकते !

१ -- तुमच्या राज्यात मेथीचे उत्पादन कमी झाले --

२ -- आणि गाड्यांच्या वेळापत्रकाचे काय ? केलेय कशाला ते ? गाड्या वेळेवर पोचायला नकोत ?

१ -- कोटांने तुम्हाला फुगे सोडण्याच्या प्रकरणात लाथ घातलेली आहे !

२ -- आणि अमेरिकेत तुम्ही तुमचाच शर्ट विसरून आलात त्याचे काय ?

१ -- रिझर्व्ह वैकंची मुंबिंगची सगळी कामे पॅडिंग आहेत !

२ -- अहो, ती होतील रूटीनमध्ये -- मुख्य प्रश्न ग्रामीण भागात सिनेमांची शूटिंग वाढायला हवी होती --

१ -- महिन्यातून तुम्ही कितीदा हॉटलात जाता त्याचे ढिगाने पुरावे आहेत आमच्याकडे --

२ -- आणि आम्ही काय हाताची घडी करून बसलोय का काय ? १९९९ साल विसरू नका --

१ -- शेवटी जनता योग्य तो निर्णय घेईल --

२ -- शेवटी जनता योग्य तो निर्णय घेईल --

--- ००० ---

तदन खोटे, अशक्य, बंडलवाज, संधीच मिळू न शकणारे, कचन्यात टाकावे असे, अशा विशेषणांच्या जाहीरनाम्यांनी भरलेय जग !

" हे सरकार बदलेपर्यंत मी लग्नच करणार नाही " ही टीव्हीवरची जाहिरात होताच, " डोंट वरी -- मराठी मॅट्रिमनी आहे ना ! " -- ही जाहिरात !

कै. दादा कोंडके यांची स्मृती जागवण्याचा प्रयत्न --

कमळी -- मावश्ये, तू मलाच हवी होतीस --

मावशी -- आले असते की -- बोलावर्तीस का ?

कमळी -- पण, माझ्या बाणाला नाही ना चालत -- तुझ्याशी नुसती बोलले तरी डाऊट खातो तो -- मारायलाच येतो --

मावशी -- मग, जाऊ सायबाकडं ? तुझ्यापेक्षा फी कमीच भेटणार तिकडं --

कमळी -- काय करू ? जा सध्या ! विधानसभेपेतोर काढते काही आयडिया -- तेव्हा करू आपलं मीलन !

मावशी -- इसरू नकोस कमळे -- मलाही तूच हवीस --

कमळी -- व्हय -- जा सध्या -- कर जा तिकडचा प्रचार --

--- ००० ---

लहान मुलांशी गंमतीने बोलायचे असल्यास --

एक कोडे -- ज्यात ' रस्ता ' या अर्थाचे दोन शब्द आहेत असे एकच आडनाव सांगा --

उत्तर -- वाटवे ! (वाट आणि वे -- म्हणजे way !)

सध्या माझ्या एकूणाच फेसबुक संपादनाचे खूप वेळखाऊ काम करतोय -- त्यात सापडलेले --

पुस्तकांची नवे आणि मुख्यपृष्ठे पाहायला मराठी वाचक यावेत म्हणून आणखी काहीतरी अधिकची स्ट्रॉटेजी लागेल ! पण तरी अवघडच होईल -- हे पुस्तक दर्जेदार असण्याची शक्यता आहे, हा वास येतोच मराठी वाचकांना ! मग ते टाळतात. वाचतानासुद्धा ते पुस्तक दर्जेदार वाटता कामा नये, यासाठीही लागेल एक जबर युक्ती ! मग जमेल !

इस्तोमध्ये कोणकोणत्या जातीचे किती किती आहेत शास्त्रज्ञ हे बघत बसायचे का ?

" नमो म्हणजे नमोनमः

-- जनता, संविधान आणि लोकशाही !
-- यात काय प्रॅब्लेम आहे ?
-- एक उद्घोषक चॅनेल आहे, इतकेच ! "

" मी पै. लाल बरोबर कुस्ती खेळणार आहे पण त्याच्याबद्दल मला अतोनात आदर असल्याने कुस्तीतले डाव नाही वापरणार ! "

पूर्वी ७२ रोगांवर एकच इलाज होता -- आता एकाच रोगावर ७२ इलाज !

मळ्याकडे फक्त २९०० कोटी उरलेत म्हणे -- महिना कसा जाणार हीच त्याला काळजी पडलीय ! त्यालाही वर्षाचे ७२००० द्यावे लागणार बहुतेक !

जाहीरनामे असोत की मते, त्यांचे इतके विश्लेषण, विच्छेदन आणि चिरफाड होते की हिताचे काय हे सामान्य माणसाला कळूच नये ! मग तो विचारबाबू कारणांनी निर्णय घेतो ! असा निर्णय सामान्यतः घेता येणे हेच जनता शाहाणी असल्याचे निर्दर्शक असते !

(स्वगत --)

एखादे काम करून संपवायचे असेल तर ते करायला सुरुवात करणे हाच मार्ग !

अरे हा दरवाजा

तुझ्यासाठीच होता

म्हणतो द्वारपाल

जराजर्जर होऊन मरू घातलेल्या

जोसेफ के ला

-- ते ठीकच हो

पण बोधकथेतून बोध घेतलाच पाहिजे

असे कुठे आहे

आहे त्या स्टुलावर बसून
विचारपूर्वक कौतुक करत
वा छान म्हटले की बास

सुख पाहता जवापाडे
हे बरोबरच असणार हो
तुकारामाला कोण चॅलेंज करणार
पण तेच सुख थोडे थोडे वाढवत राहायचे
हा विचारही उपयुक्त असतोच ना

स्वतःला अटक झाल्याचा
जोसेफ के चा ग्रह होता
-- अटक हा विषयही नाहीय
आपल्या जाहीरनाम्यात
हसतखेळत
दुनिया समाप्त होण्याशी मतलब

आणि त्या के शी
तुलनेचा तरी काय संबंध
तो मानसिक
कमकुवतही असू शकतो

वेगळे असले तरी
आपलेही अंघारच आहेत
हेही मान्य चला
पण किती झटताहेत कम्युनिस्ट
धर्मवादी वंशवादी जातवादी
जगाचा स्वर्ग करायला
-- त्यांना अडथळे होतात

म्हणूनच प्रश्न येतात
 आणि हिंसा घडते
 -- चांगले तर घडलेच पाहिजे
 पण हिंसा तर घडताच कामा नये
 असे कधी कुठे झालेच शक्य जगात

कुत्सित बोलत बोटे मोडत राहणे
 आनंदाने सामील होणे
 विरोध करणे वा पाठिबा देणे
 डावपेचांत इंटरेस्ट घेणे
 वा स्वतः ते करणे वर्गैरे
 असे खूप पर्याय दिसतातच की उपलब्ध
 आपल्या पिंडाचा आपल्याला
 का नाही सापडणार
 -- म्हटले तर आपल्याला
 माहीत असलेल्या
 सवयीच्या खोलीतच तर
 करायचे असतात व्यतीत
 सगळे सत्यनारायण

श्रेयस काय हे मात्र
 ठरवायलाच हवे
 अन्यथा साठत जातील नुसतेच
 ईमेलसचे ढीग
 काहीच वोध न होणारे
 आणि गोंधळलेल्या माणसांचे
 अनिश्चित लोंडे

इथेच बहुतेक

के ने मार खाल्हा
-- त्याच्याकडे निश्चितपणाच नव्हता
आणि अनिश्चिततेतच
तो अडकत गेला
आणि तिलाच तो
निष्कारण झालेली अटक समजून बसला

स्थिरांचे आकर्षण
हाच एक दिलासा वाटणे
यात काय नवीन होते
लेनी त्याच्या
मांडीवर बसायला तयार आणि उत्सुक होती
हे किती ग्रेट होते

त्याचा झाला असेल
भोसकून प्रतिकात्मक मृत्यू
-- नवीन काही धाडस हवेयच कशाला
आहे त्या सवयीत सुखाने शांततेत
मरणे काय वाईट आहे
नकोच तो नसता ताप

--- ००० ---

खुल जा सिम सिम
हा आहे एक मंत्र
हे आहे मला माहीत
पण वाराच जेव्हा ठरवतो
की थांवायला हवा वारा
तेव्हा हिमत नाही होत
स्वतःच स्वतःला सोलत राहण्याची

फावल्या वेळात शोभेचे मासे

उद्रभरण करत राहतात

पण याचा अर्थ

वादळांवर ताबा येतो

असा मुळीच नाही

मेख इथेच असते

उद्घाटनाला बोलावलेले प्रमुख पाहुणे

फेटाळून व्हावे लागते गद्धार

अनैतिकतेचे धोके पत्करत

या बिंदूपर्यंतच येते माझी कविता

मी तो मंत्र कधी वापरला होता का

याच्याशी तुमचा काही संबंधच नाही

असले तर असणार ते अंतिम धाडस

माझा हवाला काहीच कामाचा नाही

या कवितेच्या शेवटच्या बिंदूवर

आहे त्या मंत्राची जागा

तो वापरायचा की नाही ते तुमचे तुम्ही बघा

--- ००० ---

दोन दीर्घांक

‘आविष्कार’ ने अरुण काकडे यांच्या नेतृत्वाखाली सादर केलेले दोन दीर्घांक काल दिनांक ३१-०३-१९ रोजी पाहिले. दोन्ही दीर्घांक मला आवडले एवढेच नाही तर मौल्यवान कलाकृती म्हणून महत्वाचे वाटले. सविस्तर परीक्षण वगैरे नाही करणार, पण माझा प्रतिसाद नोंदवतो.

भूमिकन्या सीता

मुळातले हे, मामा वरेकरांनी १९५० साली लिहिलेले चार अंकी नाटक आहे. विश्वास सोहोनी यांनी त्या नाटकाची ही अर्करूप नाट्यसंहिता तयार केलेली असून तिच्या या प्रयोगाचे दिग्दर्शनही केलेले आहे. हे नाटक मी पूर्वी वाचलेले वा पाहिलेले नव्हते. जगण्यातले गुंते असे जाणीवपूर्वक पाहणारे हे असे नाटक आपल्या मराठीत लिहिले गेलेले आहे याचा आनंदधक्का बसला !

राम, सीता, वगैरे पात्रे असली तरी कुणालाही देवत्व न देता लिहिले गेलेले हे नाटक आहे. मानवी मनाचे सामान्य गुणदोष आणि मर्यादा यांनी युक्त अशी ही पात्रे आहेत. हे नाटक स्त्रीवादी असल्याने आजही प्रस्तुत ठरते, असे कुठे तरी वाचनात आले होते. मामा वरेकर हे परिवर्तनवादी नाटककार म्हणून प्रसिद्धही आहेत. मला हे नाटक स्त्रीवादी वाटण्यापेक्षा अधिक मोठ्या आवाक्याचे – मानवी जगण्याचेच नाटक वाटले ! कोणतीच मानवी कृती ही परिपूर्ण वा सार्वकालीन नैतिक वा मौल्यवान असू शकत नाही याचे अत्यंत परिपक्व भान हे नाटक देते. एखाद्या चांगल्या कलाकृतीत, लेखकाच्या ठरलेल्या उद्दिष्टापेक्षा त्याचे भान खूपच अधिक आवाक्याने व्यक्त होते, तसे इथे झाले असावे.

सीतेचे अग्निदिव्य, रामाचा राज्याभिषेक हे सर्व होउन गेल्यावरच्या काळात हे नाटक सुरु होते. वनवास संपणे हे वस्तुतः कुणीही चांगलेच म्हणेल – पण, सीतेची खंत अशी आहे की राम राजा झाल्यानंतर तिच्या वाट्याला फारसा येतच नाहीय ! पूर्ण समाधानकारक परिस्थितीही असू शकत नाही वा वागणेही असू शकत नाही – हे व्यक्त करणारे अनेक संवाद या नाटकात आहेत. राम हा लोकानुरंजनी राजा आहे – तो आदर्श राजा होऊ इच्छितो – त्यामुळे, त्याला सीतेच्या अपेक्षांकडे दुर्लक्ष करणे भाग आहे. लक्षण परत आलेला असला तरी तो त्याचा थोरला भाऊ, लोकानुरंजनी राजा राम याचा सेवक या भूमिकेत आहे. तो तर जणू ऊर्मिलेला विसरूनच गेलेला आहे ! आताच्या भाषेत बोलायचे झाल्यास, एका स्थिर नैतिक प्रोग्रामिंगमध्ये मृतवत झालेल्या पात्राचे हे चित्रण आहे ! परिणामतः, कहर म्हणजे, एका ठिकाणी ऊर्मिला खंतावून म्हणते की तिच्यावर मात्र कुणी कधीच संशय घेतला नाही ! संशय घेतला न जाणे हे चांगले की वाईट ? – या सरधोपट प्रश्नापलिकडे या नाटककाराची दृष्टी पोचते ! असे अनेक प्रसंग आणि वाक्ये या नाटकात आहेत. सगळे इथे सविस्तर सांगत वसत नाही. सीता आणि ऊर्मिला यांचे अन्यायग्रस्ततेला विरोध करणे, हे महत्वाचे आहेच – पण, त्याहूनही महत्वाची आहे या लेखकाची मानवी जगण्याचा आवाका घेणारी मर्मदृष्टी !

काकडेकाका आणि विश्वास सोहोनी यांचे या नाटकसाठी विशेष अभिनंदन ! पूर्ण टीमच या नाटकाच्या उत्तम दर्जाशी समरूप झालेली आहे ! या सर्वानाच धन्यवाद !

चार-दोन-तुकडे

लेखक-दिग्दर्शक युगंधर देशपांडे हा. नव्या पिढीचा एक ताकदवर आणि महत्त्वाचा नाट्यकर्मी ! हे नाटकही, त्याचे माणसाच्या जगण्याचे आकलन सहज तीव्रतेने व्यक्त करणारे आहे !

‘दि इकल्स’ (सर्व समान) हे इथल्या मॉलचे नाव आहे. तिथे वा त्याच्या पार्शभूमीवर हे नाटक घडते. या नाटकातल्या पात्रांच्या जगण्यात एक मूलभूत समानता आहे – ती म्हणजे गोंधळलेले असणे आणि आत्मकेंद्रित असणे ! समाजातल्या अनेक आर्थिक, सामाजिक स्तरांतली माणसे इथे एकमेकांच्या संवंधांत येतात आणि त्या मूलभूत समानतेने फाटून जातात. “ कितीही अडवेतिडवे विचार केले तरी क्रांती काही घडत नाही ! ” असे एक भेदक वाक्य या नाटकात आहे. गोंधळ आणि आत्मकेंद्रितता असल्यावर कसली क्रांती आणि कसली समानता – असा हा विषय आहे. एकदा यातले एक पात्र म्हणते की आता मी जरा विचार करतो – आणि विचाराचे दृश्य स्वरूप ते पात्र आपल्याला दाखवत राहते – अंग पिरगाळणे-मुरगाळणे, वर चढणे, खाली उतरणे, पडणे, वगैरे ! मानवी विचाराची अशी सत्यस्फोटक टर उडवलेली मी कुठेच पाहिलेली नाही ! या नाटकाचे प्रमुख नेपथ्य आहे तीन वेगवेगळ्या प्रतिक्रिया देणारे तीन कार्टून चेहरे ! केवळ प्रतिक्रियारूप जगण्याचे हे नाटक आहे !

एका दृश्यात लग्न जमवण्यासाठी एकत्र येऊन एकमेकांना जाणून घेणारे तरुण-तरुणी आहेत. त्याला सात लाखांचे पैकेज आहे तर ती म्हणते की तिचे नुकेच नऊ लाख झालेले आहे ! असे त्यांचे बरेच मुद्दे जुळत येतात, पण, शेवटी, मुलाची ‘ संपत आलेली ’ आई या मुद्यावर गाडी अडते. ती तरुणी यावर ‘ नाही ’ म्हणून लागते तर तो म्हणतो, “ अगं ती मुकी आहे – बोलणार नाही – घे ना जमवून, छीज ! ” कुठे ना कुठे गाडी अडत जमवण्यात नापास होत आलेली ही पात्रे आहेत ! शेवटी तर तो म्हणतो, “ मला सदोतीस पूर्ण व्हायच्या आत निदान एक साखरपुडा तरी मला करायचाच आहे ! ” व्यवहारातली, बाजारी भाषा मानवी संवंधांत येणे, हे तर या नाटकाचे एक जहाल वैशिष्ट्यच आहे ! यात मॉल मालकिणीची एक अमर मांजरी आहे, तिचेही एक प्रेमप्रकरण आहे ! ती तिच्या पेशवे काळापासूनच्या आठवणी सांगते ! बाहेरचा माहोल बदलत जातो पण माणसाचा मूलभूत भंगारपणा बदलत नाही – हे या नाटकात सतत जाणवत राहते. “ प्रेम करायचे ठरलेय ना आपले ! ” – यावर, “ होय, पण, प्रेमात दुःख नाही आणायचे, हेही ठरलेय ! ” – असले भारी संवाद या नाटकात आहेत !

किती वर्णन करत बसू ? मला हे नाटक खूपच आवडले हाच सारांश सांगून संपवतो !

मस्त नाटक ! जय हो युगंधर !

या निमित्ताने रवी सावंत आणि सीताराम मामा यांचीही खूप दिवसांनी भेट झाली, हे अधिकचे समाधान !

--- ००० ---

March 30

आपल्या मूडचे परावर्तन दाखवून
निसर्गात दिग्दर्शक होणे वास झाले
खारुताई कृतिशील आणि लाकूड निष्क्रिय
हे चालु असताना परस्पर स्वतंत्रपणे
मनाहून खूपच अधिक
गुंतागुंतीचे

जाऊ या हो नका त्रास घेऊ
असे फक्त एक
निष्काळजी कावळाच म्हणू शकतो
उत्कांत होत आलेल्या माकडाला
जे खायला सोकावलेले फुटाणे
माणसाची निर्मिती असणारे

आधी आणि मग असा
क्रमच नसेल कळत
तर कारण-परिणाम
यांचे सुरक्षित जगणे
कुठे सापडणार

आस्तिकांचे असो धर्मांचे ढोंग
की नास्तिकांचे असो विवेकांचे
आपापल्या मश्गूल आत्मविश्वासात

थोडेफार यशस्वी होणारे
टिकायला उपयोगी

चांगलेपणाचा हा असा असला भ्रम जरी
तरी तोच सही जगायला आधार

--- ००० ---

वेंगलुरुला जाऊन आलो. २७ मार्चला जागतिक रंगभूमी दिन होता. त्या दिवशी माझ्या ' ढोलताशे ' या नाटकाचा कानडी अनुवाद (' रस्त्यावरचे घर घ्या ! ') तिथल्या रंगशंकरा या रंगमंदिरात सादर झाला. तो ३३ वा प्रयोग होता. सुमारे २०० प्रेक्षक होते. त्या दिवशी अनेक ठिकाणी नाटकाबाबतचे कार्यक्रम असल्याने लोक जरा कमी होते, असे कळले. अन्यथा, ३०० आसनक्षमतेचे हे थियेटर बव्याचदा हाऊसफुल असते, म्हणे. या ग्रुपने सदर नाटकाचे प्रयोग कर्नाटकातल्या अनेक शहरा-गावांत सादर केलेले आहेत. हे नाटक तिथल्या लोकांना खूपच आवडलेले आहे. वेगळ्या भाषेत नाटकाला मिळत असलेला प्रतिसाद अर्थातच आनंददायक होता !

तिथे वर्तमानपत्रांनी या नाटकाची कितपत दखल घेतली, काही परीक्षणे वा लेख असे काही आले होते का, असे विचारले असता असे कळले की तिथे तशी काही पद्धतच नाही. नाटकांवर फारसे काही लिहिले जात नाही. लोकच एकमेकांना सांगतात वा फोन, एफबी, कायप्पा यांवरून लोकांना कळवले जाते. जाहिरात करणे परवडत नाही. या बाबतीत त्या मानाने आपली परिस्थिती, अजून तरी बरी आहे, असे वाटते. पण, आपलीही अघोगती त्याच दिशेने चाललेली आहे, हेही जाणवते.

नाटक या अभिव्यक्तिप्रकारसाठी काही वेगळे मार्ग सुचायला हवेत, असे वाटले.

--- ००० ---

Champra Deshpande

१८ ऑगस्ट २०१८
कृष्ण राज भूमी दिन: २०१८ ऑगस्ट १८
kannada.oneindia.com
Champra Deshpande

Sushma Rao's photo.

Sushma Rao's photo.

What joy to meet the playwright before the show.....!

This World Theatre Day just gets better...!!

Playwright Cham Pra Deshapande is here to watch the show

Beediyolagondu Maneya Madi

directed by Mohit Takalkar.

शील-अशील असणे, जातीय वा धार्मिक भावना दुखावणे, इतिहासाचे विकृतिकरण असणे, समाजमान्य नैतिकतेला आव्हान असणे -- अशा काही 'कलाबाब्य' कारणांनी अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याला अडथळे येतच असतात. आता एक नवीन ! निवडणुकीच्या आचारसंहितेच्या काळात 'पी एम मोदी' हा चित्रपट प्रदर्शित होणे ! हे आचारसंहितेच्या विरोधात आहे, असे काहीचे म्हणणे आहे ! या काळात तो चित्रपट प्रदर्शित होता कामा नये, अशी ती भूमिका आहे !

आपल्याकडच्या काही विचारवंतांच्या मते प्रत्येक कलाकृती ही राजकीय भूमिकेने युक्तच असते -- उघड वा छुपेपणाने. आता हा एक उघडच मोदी-प्रचाराची भूमिका घेणारा चित्रपट असणार, असे दिसतेय. कलेचे क्षेत्र स्वायत्त ठेवायचे असेल तर आचारसंहितेची अडचण येऊ नये. पण, सामाजिक-राजकीय हित असा एक प्रकार विचारात घ्यायचा तर 'सध्या नको' हे बंधन पाळावे लागेल !

इथे काय मोऱ्या अगदी ग्रेट कलाकृती निर्माण होताहेत -- कशाला एवढा विचार -- हीही भूमिका अर्थपूर्ण आहेच ! काहीही असो -- कलावंतांच्या डोक्यांना खुराक होणार, असे मात्र दिसतेय !

अनेक प्रतिमांचे एक सत्य

की अनेक सत्यांची एक प्रतिमा

हे नाही कळत

अनियंत्रित उद्रेकांत

वेळोवेळी

ही ना प्रतारणा ना एकनिष्ठा
मनाचे भाग पाढल्यावर
केंद्राला विराम देण्याच्या
या अतिवांच्छित शक्यता

निसर्गानिर्मिती काही
मानवी मनाने केलेली नाही
माणसाने थोडेच सांगितलेय
की बाबा वाढू दे सापांची वंशावळ

प्रत्येक प्रतिमेचे असंख्य विभ्रम
नवनवीन प्रत्येक वेळी
कैद करणारे पूर्ण मनोविश्व

नको हे पारतंत्र्य
आणि नको मुक्तीही
अशी ही कडेलोट अवस्था

मनाला राहावेच लागते विसंगत
अनैतिक आणि दांभिक
नको ते बळी पडणे म्हणत
बळी पडत

--- ००० ---

तिकीट न मिळाल्याने, बंडखोर होतो म्हणणाऱ्याची, समजूत घालतात म्हणजे काय करतात ? तो पक्षहितासाठी शांत कसा होतो ?

आणि अचानक आकाशवाणी होते

तुला जे हवे होते ते आता घडेल

मी तर नाद सोडून दिला होता
ना निराशेने ना अहंकाराने

काही दिवसांपूर्वी तीव्र जिह्च होती
सतत हवेच हवेच हा ताण होता

गुंतून राहण्याने ते घडेलच असे नाही
याचा अर्थ तटस्थपणा हवा असेही नाही

एक क्षण असा आला की ठीक
छोड दो आणि जे आहे ते ओके

हे काही तत्त्वज्ञान नव्हे
ना आदर्श विचारसरणी

मी धर्म नाही मानत
मी चमत्कारही नाही मानत

आकाशवाणी म्हणजे
माझ्याच मनातून उमललेले फूल

तेही खात्रिशीर अंदाजावर आधारित
समोर पडलेला सिन्हल पाढून

आता घडतेय तर आनंद आहे
पण माझा नशिवावर विश्वास नाहीच

--- ००० ---

मेंदूत येसिड निर्माण व्हायला हवे
असे नाही भावना समोरच्या झाडाचीही असेल
मुख्यतः मुळांचे चरित्र घडायला हवे
रहदारीत न हरवता

उतावीळपणाचा प्रश्नच नाही
फुलांचे गुच्छ असोत की मॅनहोल्स
श्वासोच्छ्वास सहजच असणार

चित्रातले रंग जरी जागे करणारे
असले काही स्मृती तरीही ते
बोलु शकतात पुलावरून काही विचारहीन

चित्रात असलीच पाहिजे काही
विचार न जागवणारी भाषा

तशीच असणार माझी कविताही
भाषेमुळे होणारा विचाराचा संसर्ग
टाळून ओलांडणारी
भावनांचे व्याकरण

शब्द विचार भावना मुळे
असणार सगळे मानवीच
पण रहदारीच्या बाहेरच्या अवकाशात
असणार मी एक कवी

मेंदूतल्या हालचालीही जाणवणारा
एक विचारहीन माणूस

हिंदीतले लोक हास्य-कवी-संमेलन दिलखुलास मस्त सादर करतात आणि एंजॉय करतात ! आपल्याकडे गाण्यांसाठी जशी दिवाळी-पहाट असते तशी हास्य-कवितांसाठी होळी-रात्र सादर व्हावी ! राजकीय मतभेदांमुळे आपल्या सगळ्यांच्याच जगण्यात निर्माण होणाऱ्या विखारावर नकीच तो थोडाफार उतारा ठेरेल ! टीव्हीवर आणि जमेल त्या प्रमाणात फेसबुकवर याची सुरुवात करायला हरकत नाही. यासाठी फार ग्रेट कवीविवी असायची गरज नाही. पण निर्विष विनोदाने मजा निर्माण करण्याची कुवत मात्र हवी. कुणाच्या येत असेल असे काही डोक्यात तर इथे लगेच येऊ चा --

जे काम सहज होईल असे वाटले, ते झाले नाही, एक काम अर्धवट झाले, एक काम पंधरा दिवसांत होणार होते ते महिना उल्टूनही तसेच पडलेय, तेवढ्यात, नकळत आपल्याकडून कुणी दुखावले गेलेय, आपलाही कुणी हकनाक इन्सल्ट केलाय, असे आणखी काही ! सगळे मिळून, खरे तर, त्रस्तपणा हा एकच आहे प्रॉब्लेम ! एकेक प्रश्न सुटेल तेव्हा सुटेल -- त्रस्तपणा गेला पाहिजे पूर्ण !

तोंड वेंगाडून, अंग पिरगाडून गाणारा/री पाहिल्यावर कशासाठी हा त्रास, असे वाटते -- खोटी वेदना सुखदायक वाटत असावी !

एक काल्पनिक संवाद --

(हा एका बावळू साहित्यिक आकलनावर आधारित एक ढोबळ संवाद आहे – मनावर घेऊ नये --)

कार्यकर्ता – साहेब, तुम्हाला शेतकऱ्याचा खूप कळवळा आहे –

साहेब – ती तर आपली भूमिकाच आहे –

कार्यकर्ता – रामपूरचा सिंचनप्रकल्प पूर्ण न झाल्याने तिथले शेतकरी नाराज आहेत –

साहेब – नुसतीच भूमिका नसते रे – राजकारणाही लक्षात घ्यावे लागते –

का० – म्हणजे ?

सा० – अरे, तो प्रकल्प पुरा होऊ दिला तर तिथला नेता प्रभावी होणार – शिरजोर होणार – उपच काय

मुख्यमंत्रिपदाचाही दावेदार – स्पर्धक होणार – आणि आपल्याला तर दीर्घकालीन भूमिकाही घ्यावीच लागणार – सत्ता

कुणाकडे असायला पाहिजे – राज्याच्या हितासाठी – हे असतेच ना मनात –

का० – पण मग, तिथला तो नेता नाराज होऊन दुसऱ्या पक्षात जाईल –

सा० – त्याला आपण काहीच करू शकत नाही – एखादी आपली भूमिका अशी असते की तिच्यासाठी पक्षको भी दांवपे लगाना पडता है --

का० – पण मग ते गुलाब पक्षात गेले तर गुलाबची ताकद वाढणार नाही ? आणि तुम्ही तर म्हणता की गुलाबची ताकद वाढणे देशाच्या हिताचे नाही –

सा० – इतका मोठा विचार प्रत्येक वेळी शक्य नसतो रे –

का० – म्हणजे मनात चारपाच भूमिका ठेवायच्या आणि त्यातली एक पक्की ठेवायची – असेच ना ?

सा० – बरोब्बर ! एकच एक धरून चालायचे म्हटले तर कुणी दीर्घकाळ टिकेल का इथे ? आणि एकदा टिकायला महत्त्व द्यायचे ठरवले की पूर्ण नष्ट होण्याचा धोका द्यावाच लागणार ना !

--- ००० ---

अनेक धर्मनिरपेक्ष, संविधानवादी नेते बीजेपीत जात असल्याने आता राजकारण निकोप होईल !

अतुल पेठेचा नाट्यसंवाद

'रंगवाचा' च्या ऑगस्ट'१८ च्या अंकात, 'रंगचिंतन' या सदरात, माझा मित्र अतुल पेठे याची 'अभिनय' या विषयावरची प्रश्नोत्तरे आलेली आहेत. अभिनय म्हणजे तळपणे, चमकणे, शोकडोंना सह्या देणे, असंख्य चाहत्यांबरोबर सेल्फी काढणे -- अशा आकर्षक, लोभस कल्पना अनेकांनी बाळगलेल्या असतात. तसे घडूही शकते, पण, अभिनेता होण्याची सर्जक प्रक्रिया ही त्यासाठी नसते घडत -- ती जगणे समजून घेण्याची -- शहाणपणाकडे जाण्याची प्रक्रिया असते -- हे अतुलने खूपच सूक्ष्मपणे सांगितलेले आहे. 'वेटिंग फॉर गोदो' दोनदा बसवणारा आणि त्यात अभिनयही करणारा हा एक अनुभवी आणि चिंतनशील नाट्यकर्मी आहे. अनेकदा नवरव्या लोकांकडूनही त्याने विशेष नाट्यनिर्मिती उभी करून दाखवलेली आहे. या सर्व अनुभवी आणि सखोल 'असण्या' तून तो बोलतो आहे. प्रत्येक होऊ घातलेल्या अभिनेत्याने वा अभिनेत्रीने वाचलाच पाहिजे, असा हा मजकूर आहे. अभिनयाची तयारी म्हणजे काय, आवाजाच्या शक्यता कशा वाढवायच्या, वोलणे -- त्याची लय -- त्यातले आघात कसे समजतात, फोकस म्हणजे काय -- अशा अनेक महत्त्वाच्या विषयांवर अतुल बोललेला आहे. नाट्यविषयातल्या अशा अनेक भागांवाबतची अतुलची चिंतने ओळीने येत असलेली दिसतात. कायप्पावरही ही चिंतने पोचत असतात.

अतुलचे हे एक अत्यंत महत्त्वाचे काम चालु आहे. पुरेसा परखडपणा आहे -- जो नीट जागे ठेवायला आणि विषयाचे महत्त्व समूळ कळायला आवश्यकही आहे !

आपल्याला नावगावपत्ता नसल्याचा
भासही नाही सहन होत
नाकातोंडात पाणी जाऊ लागते
आणि घुसमटू लागते
ओळखीचे जग

आपली ना शेती ना माती
आपण कसे गाणार गोडवे
इथल्या मातीचे
शहरांची लुस माती
हीच आपली बनावट असिमता

आपण भित्रे आपण कुंपणावरचे
पण शूरांचे काय चाललेय मौलिक
अतिरेकी शूरही जाताहेत स्वर्गात
सत्कृत्याच्या आश्वासित आभासात

भीती आणि शौर्य
सारख्याच हिसेचे उगम

हे पाहून उगवतो आपल्यांत
एक आभासी महात्मा
आणि आपले असणेच
मुळात तपासायला सांगतो

आपापले शाहाणे मूल्य ठरवून घेतलेले
आपण जरा हवालदिलच होतो

'अलबत्या-गलबत्या' आणि चिन्मय केळकर

जुने काही वाचायचे राहिलेले मध्येच कधी वाचले जाते. त्याच विभागात, 'अलबत्या-गलबत्या' या बालनाट्याचे चिन्मय केळकर यांनी 'रंगवाचा' च्या ऑगस्ट २०१८ च्या अंकात केलेले परीक्षण वाचले. त्याचे सगळेच मुद्रे पटले पाहिजेत असे नाही, पण, असे खुलेपणाने लिहिले तर गेले पाहिजे !

"अहो, मुलांना करमणूक -- मजा हवी असते -- जरा ओरडा, हसा, बास ! आणि मूल्य म्हणजे, पैसे मिळवणे हाच आमचा हेतू आहे -- बाकीची कोणतीही उदात्त घ्येये नाहीतच आमची ! " -- हे तर अबाधित, अलंघ्य आणि अजेय असे तत्त्व असतेच ! -- त्यापलिकडे जाऊनही विचार करणारे, बोलणारे काही लोक असायलाच हवेत. ते काम या लेखाने अत्युत्कृष्टपणे पार पाडलेले आहे. अभ्यास आणि स्वतःचे चिंतन यांची या परीक्षणाला जोड आहे. त्यामुळे, 'बालनाट्याचे परीक्षण' म्हणून न वाचता ओलांडून पुढे जावे, असे हे नाहीय. सर्वच नाट्यकर्मींनी वाचावे असे मूल्य या परीक्षणाला प्राप्त झालेले आहे.

कथा, बालनाट्याबाबतच्या कल्पना, विनोदाबाबतच्या कल्पना, तंत्राचे, दूरगामी परिणाम होतील असे, दुरुपयोग -- अशा अनेक महत्त्वाच्या मुद्यांवर इथे विचारपूर्वक लिहिले गेलेले आहे. एखाद्या बालनाट्याचे इतके गांभीर्यपूर्वक लिहिले गेलेले हे परीक्षण अद्वितीयच म्हणावे असे झालेले आहे !

नुसतेच कसले प्रेम
ती समजायला हवी मुरायला हवी आपल्यात
पूर्ण तिच्या असण्यासह असे तुला वाटे
तू आतुर आणि अधीरही असायचास

एकदा तिने सोडली तिच्या मनाची गजबज रहदारीत
तर त्या वेळी तू रहदारीचे कपडे पाहण्यात गुंग होतास

तुला समजून घ्यायचा होता तिचा स्वभाव
तिच्या लहरी तिचे मूडस आणि रागलोभ

दगड खूप शांत असतो असे तू म्हणायचास
तेव्हा ती मुद्दाम वेणी घालत असायची
तुझ्यासमोर आणि इथे दगडाचा विषय
सोडूनही लैंगिक उन्मादात
समजून घेणे राहूनच जायचे

दोघांनीही एकाच वेळी शांत असायला हवे
आणि दोघांचीही मने केंद्रित
असायला हवीत एकमेकांवर
सर्वस्वी खुली राहात

असे शांत असणे काही घडत नव्हते
आणि दोघेही शांत असल्यावर मग
समजायचे ते काय असणार

प्रत्येक कविता अनाकलनीयच असणार
हे तुला तेव्हा समजले तिच्यामुळे

--- ००० ---

मतदानहक्काचे वय जरी १८ असले तरी मनमोहन देसाईना विसरायचे नाही -- ते वय ' १२ च्या आत ' आहे, असे घरूनच
प्रचार करायचा !

हिंदी चित्रपट बहुतेक ' खून-पसीना ' -- अमिताभचे नाव शिवा असते -- विनोद खन्ना शिवाचा सूड घेण्यासाठी त्याला
शोधत असतो -- तिथे जमलेले सगळेच म्हणू लागतात, " मै हूँ शिवा -- मै हूँ शिवा ! "

ते संवाद उपयोगी पडायची वेळ किती वर्षांनी आली !
(संदर्भ -- नवी घोषणा -- " मै हूँ चौकीदार ! ")

(चूकभूल असत्यास दुरुस्ती सांगावी --)

ही ना माझी मर्दुमकी
ना माझा गैरव
आता आपोआपच परस्पर
निर्माण होते कविता
माझ्या प्रयत्नाशिवाय
माझ्या इच्छांचे अर्थ
अव्हेरून

मी कुठूनही कसेही घेतले शब्द
तरी ते घेतात आकार
एका अनपेक्षित कवितेचा
माझ्या शब्दांमागे धावून येतात अर्थ
मनोनिर्मित नसलेले

साहजिकच ही कविता
असते सदोदित नवी
अनाकलनीय
पण पोचणारी
पूर्णत्वाने
मलाही

ती येते कुठून
हे मला माहीत असते
पण ते माहीत असणे
फारच जुजबी आणि खोटे

या कर्तृत्वहीन कवितेसाठी

मी इतस्ततः लिहितो शब्द

--- ००० ---

छान संध्याकाळचे ऊन
छान हलती झाडे
छान पक्ष्यांचे थवे
जगाकडे शेवटचा दृष्टिक्षेप टाकून
परतण्याच्या तयारीत
आत्मविश्वासात वेळेत पोचण्याच्या

काही पक्षी मात्र एकेकटे
त्यांनाही कळतेय परतायची वेळ
तरीही ते निवांत कसे
कसलीच घाई नसलेले

ते पक्षीसृष्टीतले कवी असावेत
एकेकटे – संपत आलेल्या दिवसाचे
मनात अनुभव पाहणारे
उपलब्ध स्मृतीच्या मर्यादेत

खिडकीच्या कांचेतून
लांबवर दिसते
ऊन आणि उजळ आकाश
आणि हा दूरवर दिसणारा
छोटासा पक्षी
इतका स्थिर कसा

चकित होता होताच कळते
तो पक्षी नसून

ती काचेवर थांबलेली एक मुऱ्या आहे
माझ्यामुळे पक्षी होऊ शकणारी

--- ००० ---

आम्ही आमच्या पक्षातर्फ त्यांना ओँफर दिली होती -- ती न स्वीकारता ते तिसरीकडे गेलेत -- आता त्यांना पाडणे हे आमचे कामच आहे !

त्यांच्या अनुयायांना बीजेपीवद्दल द्वेषच आहे, पण, त्यांचे तसे नाही -- न मागताही बीजेपीला पाठिबा यायला ते एका पायावर तयार असतात !

अमुक एक हिंसेचा प्रश्न
कसा सुटेल हे सांगणारे अनेक
बहुश्रुत विद्वान असतात पण मतभेदयुक्त

तिकडचा तमुक एक हिंसेचा प्रश्न
कसा सुटेल हे सांगणारे अनेक
बहुश्रुत विद्वान असतात पण मतभेदयुक्त

काही बहुश्रुत मतभेदयुक्त
विद्वानांच्या येते लक्षात
की हे प्रश्न एकमेकांत गुंतलेले आहेत

विचारांची आणि मतांची देवाणघेवाणच
एकमेकांत प्रेम आणि सामंजस्य
तयार करेल यावर अनेकांचा असतो विश्वास

काही अविचान्यांनी इतर काहींच्या डोक्यांत
द्वेषाचे विष कालवल्यानेच हे घडतेय
असे काही विद्वानांना वाटते

असे काहीजण पूर्वग्रहविरहित
आणि प्रेमाने जगणे
हाच एकमेव मार्ग असल्याचे सांगतात

चर्चा विचार चालु राहतात मतभेदयुक्त
प्रश्नांची संख्या आणि तीव्रता तर वाढताना दिसते
तरीही सर्व बहुश्रृत विद्वानांचा बुद्धी आणि तर्क यांवर गाढा विश्वास असतो

--- ००० ---

धार्मिक असण्यासाठी खिश्वन वा हिंदू असावे लागत नाही, देवावर विश्वास ठेवावा लागत नाही, स्वर्ग वा नरक मानावे लागत नाहीत.

-- ओशो.

श्वास घेता येण्यासाठी हवेत
विचार असायला हवेत
एवढेच नव्हे तर
रोषणाईचे प्रकाशकिरण
वेडेवाकडे वळू नयेत
म्हणून त्यांच्यावर ताबाही असायला हवा

सगळेच विलंबाने चाललेय
असे वाटू शकते
वयाच्या कोणत्याही टप्प्यावर
सर्कसच्या तंबूत
चालल्याप्रमाणे प्रदीर्घ
सत्यनारायणाची महापूजा

सारखे अवलंबून असणे

लाखो गोटींवर --
स्टेडियममधून वाहेर पडलेल्या
सगळ्याच मुऱ्या उपकार करणाऱ्या

स्वयंपूर्ण काहीच नाही --
आपण वेगळे असल्यानेच
वाटतेय की हे सर्व
आपल्यासाठीच घडून आलेय

एका माणसासाठी एवढे मोठे अमर्याद
विश्व घडवायची काय गरज होती
अशा विचारांमुळेच चालु राहतो श्वास
आणि बरे वाटते जिवंत असणे

--- ००० ---

पक्षाचे तत्त्वज्ञान, जनतेची इच्छा, देशाचे हित -- यांवरोबरच, जुने हिशोब चुकते करणेही चालु असते !

वापरणाऱ्याला स्वतःशीच
वा तिची देवघेव करणाऱ्याला
समाधानी नाही करू शकत भाषा
हे पाहून एखादे मन करते कल्पना
की भाषा एक तर आहे तिथे मरायला हवी
किंवा पूर्ण टाकूनच देता यायला हवी

भाषेतच असतो सगळा भूतकाळ
आणि भाषेतच असतात
भविष्याचे मनोरे
अरे बाप रे
म्हणजे तर जगाणे म्हणजे भाषाच की

भाषेचे व्याकरण वेगळे

आणि मनाचे वेगळे

मनाचे व्याकरण

मनाला ताणात ठेवते

आणि मनाशिवाय

भाषा कसली

म्हणून भाषा असते सदोदित

मुरडलेली आणि पिरगाळलेली

नव्यानेच आई म्हणणारे पोर जरी

खुश असते त्याच्या मिळकतीवर

शरीरात रोग रोवत

पूर्ण विश्वच जसजसे होत जाते भाषा

तसतसा चंद्रही होत जातो वेडावाकडा

--- ००० ---

शैक्षणिक क्षेत्रात आधी काही मानीव (deemed) विद्यापीठे असतात -- ती योग्य त्या निकपांची पूर्तता झाल्यावर स्वायत्त विद्यापीठे होतात. राजकीय विचारांच्या क्षेत्रांत तसे नसते. कुणीही स्वायत्त विद्यापीठ स्थापन करू शकतो ! अशा विद्यापीठांतून -- देशभक्त, देशद्रोही, खरे शूर, कुंपणावरचे, आपमतलबी, सहिष्णू असहिष्णू, संवेदनशील, असंवेदनशील, वगैरे पदव्यांचे मनमानी वाटप होत असते ! काहींची नादारी जाहीर करण्याचे कामही ही राजकीय विद्यापीठे करतात ! या विद्यापीठांचे चालक सहसा सकिय राजकारणात जात नाहीत, कारण, राजकीय भूमिकेबाबत फार कठोर भूमिका तिथे चालत नाही, हे त्यांना समजते ! त्यांनी दिलेल्या पदव्यांचा व्यवहारात काही उपयोगही नसतो आणि त्या कुणी फारशा मनावरही घेत नाही -- त्यामुळे, त्या पदव्यांचा निस्योगी बाजार अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याखाली निर्वेध चालु असतो !

सुदैवाने, राजकीय भूमिका बदलणारे लोक हे मराठी कलावंत वा साहित्यिक नाहीयत ! पुस्तकी भूमिका त्यांच्या कामाच्या नसाव्यात !

मुळात माझा इतिहास कच्चा आहे आणि शिवाय राजकारणातले मला फारसे काही कळत नाही. पण, तरीही, अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याखाली मी यावर लिहीत असतो. माझ्या आठवणीप्रमाणे पहिला स्वातंत्र्यलढा म्हणजे महात्मा गांधीच्या नेतृत्वाखाली झाला तो, दुसरा स्वातंत्र्यलढा म्हणजे लोकनायक जयप्रकाश नारायण यांच्या नेतृत्वाखाली झाला तो. आता राहुल गांधीच्या नेतृत्वाखाली आणखी एक स्वातंत्र्यलढा होत असेल तर तो क्रमांकाने तिसरा असेल ना ? दुसरा कसा ? या लळ्यांचे क्रमांक नीट यायला हवेत ! काळ, प्रियांका गांधी याला दुसरा म्हणाल्या आहेत !

राहुल, सोनिया, मनमोहन असे एकत्र असले तरी मनमोहन त्यांच्यापासून अंतर राखून एकटेच बसलेले दिसतात. ते कधी कुणाशी बोलताना दिसत नाहीत. ते आपल्याच विचारात गढलेले दिसतात. हे पाहून असे वाटते की राजकारणाच्या या भंगार खेळात त्यांना इंटरेस्ट नसावे -- बळेच त्यांना दामटून सामील करून घेतले जात असावे. खरे तर त्यांचा अभ्यास, वाचन, लेखन यासाठी त्यांना आता या जंजाळातून मोकळे करायला हवे. त्यांचा भिडस्तपणा चाललाय की काय कोण जाणे. त्यांना उमे करायचेही घाटतेय, असे दिसतेय ! त्यांनी देशाची प्रचंड सेवा केलेली आहे -- अजूनही विद्वत्तेच्या मार्गाने करू शकतीलच. त्यांना हवे तसे जगण्याचे स्वातंत्र्य त्यांना मिळतेय का, याची शंका वाटते ! देश नेहमीच त्यांच्याबद्दल आदर व प्रेमयुक्त ऋणीच राहणार आहे !

12 MAR 2019.

कितीही आदर्श सत्य असो, समोरच्याला ते पटेलच असे नाही कारण त्याचे मन वेगळे असते -- तुम्ही हतबल होऊ शकता !

चंद्रप्रकाशातली धारदार चमकती लाट
लेखते दुर्घ्यम रिवडकीतून दिसणाऱ्या
चांदणीला कारण असू शकेल काही समर्थन
इतरही काही अव्वल असण्याचे
हे तिच्या गावीच नसते

तिने पाहिलेला नसतो वियरचा फेस
झाडाच्या पानांवर वाट पाहणारा
एखादी मंद झुळुक येण्याची

सगळेच असते अद्वितीय नकळत

खरे तर तुलना विसरून
 माणसाच्या मनातली
 कोणत्याही क्षणी
 जशी फूटपाथवरची गर्दी
 ही माणसांचीच असूनही
 तिचे एकच सर्वसामान्य नसते मन

प्रत्येक गोष्ट कशी पाहायची
 हे आधीच ठरल्यामुळे
 लिहिली नाही जात कविता
 फक्त वस्तूंची वा फक्त माणसांची
 जणू विचारच फक्त आहेत जगात

विश्वाचे कोणतेही नियम न शिकता
 चंद्र पाहिला तर झुळुकही वाटते चमत्कार
 आणि मग नियम शिकूनही
 नियमही वाटतो अद्वितीय

--- ००० ---

एक समीक्षामूल्य

व्यक्तिगत मूड, विचार, भावना, प्रतिक्रिया, अनुभव – यांचे प्रक्षेपण करणाऱ्या कवितेला निष्कर्षाची कविता म्हणता येईल. तशा कवितेची सुरुवात निष्कर्षातून होते आणि शेवटही निष्कर्षात होतो. नाटकात ज्याप्रमाणे नाट्यात्म विधानाचे काहींना महत्त्व वाटते तसेच हे काव्यात्म विधान असते. याच्या अभिव्यक्तीत कौशल्य, काही चमकदारपणा, काही गंमत असू शकते, पण, माहीत नसणाऱ्या आशयाला सामोरे जाण्याची सर्जकता नसते. मराठीत अशी असर्जक कविताच उदंड लिहिली गेलेली आहे. तुकारामानंतर सर्जकतायुक्त कविता लिहिणारे कोण कवी, असा विचार करता ही नावे समोर येतात – आरती प्रभू दिलीप चित्रे, गुरुनाथ धुरी, रवींद्र लाल्ये आणि रामचंद्र कदम. यांच्या कविता अनपेक्षित आशयाला ओपन – खुल्या राहत असल्याने खूप महत्त्वाच्या वाटतात. या अंगाने कवितेकडे फारसे पाहिले गेलेले नाहीय असे वाटल्याने विचारार्थ ही

पोस्ट दिलेली आहे. या सर्व कवींचा पुन्हा एकदा अभ्यास करून काही सिद्ध करत बसायचा माझा विचार नाही. 'माहीत नसणारा आशय' हे एक समीक्षा मूल्य समजायला हवे, असे मला वाटते.

अंधश्रद्धा

एका अग्रलेखात आलेय की काळ संध्याकाळी ४ ते ६ या अवधीत राहुकाल म्हणजे राहू या कल्पित ग्रहाचा काळ होता ! काहीजण म्हणत होते म्हणे की या काळात नको निवडणुकांची घोषणा ! पण आयुक्तांनी ऐकले नाही -- त्यांनी वैज्ञानिक दृष्टिकोण अवलंबला ! गंमत म्हणजे राहू हा प्रामुख्याने राजकारणी, काळे धंदे, मादक द्रव्यांचे व्यापार अशा गोष्टींचा ग्रह समजला जातो ! तो चांगले-वाईट असा कोणताही फरक मानत नाही -- धर्म वा अर्धर्म यांची फिकीर करत नाही ! तो अचानक धनलाभही देऊ शकतो म्हणे ! आपले संविधान वैज्ञानिक दृष्टिकोणाला प्राधान्य देणारे असल्याने चांगले आणि धर्मांचे म्हणता येतील अशाच गुणांना चालना मिळेल यात काही शंका नाही ! आपण संविधानाभिमानी, अंधश्रद्ध थोडेच आहोत ?!

तपस्वी ऋषिमुनींनी राजाला परखड, खडे बोल सुनवायचे असतात, ही आपली सनातन संस्कृती आहे ! ती आणि तिचा अभिमान असतोच इथे सर्वांच्या रक्तात ! पण, आता इथे राजा होणे सोपे राहिलेले नाही. खूप खर्च, कार्यकर्त्यांचे आणि वाहनांचे ताफे, रात्रंदिवस अथक मेहनत, आपली माणसे तोडणे, परकी जवळ करणे आणि एकूणात रक्ताचे पाणी करणे -- हे सगळे करावे लागते ! आणि हे सगळे करून यावे सत्तेत तर मधेच लेखक-लेखिकांचे ऋषिमुनी ! खडे बोल सुनवायला हजर ! मनात जरी शिवी आली तरी तिची वाच्यता होत नाही ! नेते, लेखक-लेखिका आणि जनता या सर्वांनाच छान वाटते ! संस्कृती टिकायलाच हवी ! नेते, 'हो -- हो' म्हणतात आणि शेवटी दाखवून हे देतात की सर्व खडे बोल-बील आहेत 'सुरळीत' -- डोंट वरी ! सनातन संस्कृती रक्तातून वेगळी कशी बाहेर निघेल ? ! सगळ्यांना छान वाटण्याचे असे कर्मकांड हवेच अदूनमधून !

बरेच कलावंत तत्त्वनिष्ठ, कृतिशील, शूर म्हणजेच स्वातंत्र्याचे पुरस्कर्ते आणि निर्भय असतात. शिवाय, निस्पृह असतात. पण, 'व्यवस्था' अशी आहे की त्यांना त्यांचा एकही उमेदवार निवडून नाही आणता येत. सध्या आता निवडणुकांचा मोसम सुरु झालाय ! अनेक पक्षांचे नेते इकडून तिकडे उड्या मारतील, शाळकरी पोरांसारखी भांडणे करतील, जातीपातींचे आडावे वापरतील. कलावंतांना निव्वळ बावळटांसारखे बघत बसावे लागणार आहे ! आता नवीन सरकार आल्यावरच पुन्हा त्यांच्या तत्त्वनिष्ठेचा आणि शौर्यांचा काळ सुरु होऊ शकेल !

बीजेपीतले एक मोठे नेते पटकन कांग्रेसमध्ये गेलेत तसेच राष्ट्रवादीतले एक मोठे नेते पटकन बीजेपीत गेलेत ! " अहो, हे राजकारण असते ! " -- हे यामागचे सर्वमान्य तत्त्व असते म्हणे ! पण, त्यांच्या ईमानदार पाठिराख्यांचे काय होत असेल ? बीजेपी आणि आरेसेस यांना शिव्या देणे वा त्यांची स्तुती करणे -- या पद्धतीने जनहितासाठी 'भूमिका' सहज बदलता येत असतील ? आणि " जनहितासाठी बदललीही पाहिजे भूमिका " -- हे तत्त्व एकनिष्ठ भूमिकावाच्यांना समजत असेल ? की राजकारणात भूमिकेपेक्षा जनहितालाच महत्त्व असते ?

जगातला पूर्ण अन्याय

नष्ट करण्याचे ज्ञान नाहीय तुझ्याकडे
तू एकेक एकेक तुझ्या बौद्धिक क्रमाने
अन्याय करणाऱ्यांना नष्ट करू पाहतोस
स्वचे उदात्तीकरण आणि तुझ्या आक्रमकतेत
सामील न होणाऱ्यांची छीःथू करणे
हा तुझा न्यूनगांड असतो

तुझा लढा अन्यायाविरुद्ध आहे की
तुला न आवडणाऱ्या माणसांविरुद्ध
हे तपासून घे अन्यथा तूही माणसे मारत बसशील

कुणी लोकांचे मनःस्वास्थ्य

संभाळत असतो कुणी मग असतो
त्याच्या कर्तव्यात
खूप परिपक्क कामे चालु असतात जगात
सगळे सोडून सगळ्यांनी
तुझ्याच नेतृत्वामागे आले पाहिजे
असा नैतिक अतिरेकीपणा नको करूस

कोणतीही हिसा वाईटच असली तरी

सगळी हिसा कशी येणार तुझ्या
किरकोळ आवाक्यात

इतरही खूपजण वेगळ्या अयकमानी
काही मौलिक करत असतात यावाबत नम्र हो

सगळ्या जगाचे मूल्यमापन करणारा
तू निर्विवाद देव आहेस या भ्रमात नको राहूस

--- ००० ---

AI -- म्हणजे कृत्रिम बुद्धिमत्तेच्या या काळात लौकरच अशा संगणक प्रणाली तयार होतील की ज्या रुटीन प्रेमकविता, रुटीन विद्रोही कविता, रुटीन आध्यात्मिक कविता, वगैरे सहज लिहून देतील ! तुम्ही नुसते काही वेगळे तपशील दिले की झाले ! अशा परिस्थितीत, सर्जक कविता म्हणजे काय, असा प्रश्न येईल ! काय असेल याचे उत्तर ?

उंदीर खाऊन सुस्त पडलेल्या सापाला
कुणीही खडे मारावेत
तसे आपण ओळखत राहतो निसर्गाला
त्याच्या त्याच्या नादात असलेल्या
सवयीने
आपणही त्याचेच भाग असून

दरीत पडलेला दगड
म्हणतो सुप्रभात आकाशाला
तेव्हा रेल्वे स्टेशनवरचा जिना
ओढूरफुल होऊन
विचारात असतो
आत्महृत्येच्या

आता लावायचाच सोक्षमोक्ष
म्हणून उघडली जातात
बियरच्या बाटल्यांची बुचे
आणि खळाळत येते ज्ञान

जगाच्या उत्पत्तीचे

आता हा मात्र असतो
समाधानाचा क्षण
कारण सुरुवात कळल्याने
मध्य आणि शेवट
आलेले असतात आवाक्यात

तरीही क्षणात येते हताशा
पाहून विश्वातले आपले एकाकीपण

--- ००० ---

" या मध्यस्थांना ना हिंदू धर्माचे ज्ञान आहे ना मुस्लिम ! "

टीक्ही चर्चेतले वैतागून उच्चारले गेलेले एक वाक्य इथे देणार नाही. बोलणारा तिसराच आणि मार आपण खायचा, असे नको व्हायला !

" आपण सत्तेत आल्याशिवाय आपले प्रश्न सुटणार नाहीत हे ओळखून आम्ही सत्तेत यायचे ठरवले आहे ! "

'चौकट दिग्दर्शनाची' -- लें० कुमार सोहोनी -- प्रकाशक -- मॅजेस्टिक.

आपला अभ्यास, अनुभव आणि सर्जकता यांचे धन पुढील पिढ्यांकडे सुपूर्त करणारी माणसे मराठीत कमीच आहेत -- विशेषत: नाट्यक्षेत्रात. एखाद्या निष्णात दिग्दर्शकाने नाट्यदिग्दर्शनावर लिहिलेले असे दुसरे कोणते पुस्तक आहे का, ते मला माहीत नाही. कुमार सोहोनींनी एखाद्या उत्तम प्रशिक्षकाच्या शैलीत हे पुस्तक लिहिलेले आहे. दिग्दर्शनाची सर्व पायाभूत तत्त्वे आणि कामे समजावून देऊन पुढे ते त्यांच्या उपयोजनाचेही सोदाहरण धडे देतात. नव्याने नाट्य-दिग्दर्शनात शिरणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीने वाचलेच पाहिजे असे हे पुस्तक आहे. सर्व तंत्रांसह एक जिवंत नाट्यानुभव निर्माण करण्याची कला आणि सर्जकता यांचे पुरेसे ज्ञान हे पुस्तक नक्कीच देते. भाषा बन्यापैकी येऊ लागल्यावर मग जो तो कवी आपापली स्वतंत्र कविता लिहू शकतो. दिग्दर्शनाची भाषा उत्तम प्रकारे शिकवणारे हे पुस्तक आहे.

या निमित्ताने सोहोनीवावतची एक आठवण सांगतो. माझे 'बुद्धिवळ आणि झबू' हे नाटक प्रायोगिक रंगभूमीवर वरेच गाजले होते. 'वलय' चा सर्व संच उत्तम होता आणि गिरीश पतकेचे अत्युत्तम दिग्दर्शन होते. या पार्श्वभूमीवर त्या नाटकाचे चित्रीकरण करावे असा विचार पुढे आला. दादरच्या झाझा थियेटरने त्या वेळचे मालक श्री. मयेकर या निर्मितीला तयार झाले. या चित्रीकरणाचे दिग्दर्शन कुमार सोहोनी यांच्याकडे सोपवले गेले. या नाटकाच्या मूळ कलाकार संचात ते चित्रीकरण झाले. गोरेगाव, मुंबई इथे एका आलिशान बंगल्यात हे काम पूर्ण झाले. 'चोर-पोलीस' या नावाने. आम्ही सर्वजण खुशीत होतो. नंतर कशात तरी काही तरी विनसले आणि त्यामुळे ते चित्रीकरण तसेच पडून राहिले. मूळ संचातले ते काम उत्तम झालेले असणार यात शंकाच नाही. अजूनही, श्री. मयेकरांकडे ते असेल तर कुमार सोहोनी यांनी ते मिळवायचा प्रयत्न करावा असे मी सुचवू इच्छितो. अन्यथा, कुमार सोहोनी यांच्यासारख्या एका निष्णात दिग्दर्शकाचा माझ्या लेखनाशी आलेला संवंध काळाच्या उदरात गडप होणार आहे.

सदर पुस्तकाबद्दल सोहोनी आणि मॅजेस्टिक यांचे अभिनंदन !

--- ००० ---

स्त्रीदिनाची कविता

माझे तुझ्यावर प्रेम आहे
असे मी म्हणालो तेव्हाच समता संपली
तिचे मला आकर्षण वाटणे
हे नेहमीच समतेला अडथळा ठरले

खरे तर न्यायाचेच हवे होते
मला हे नाते
पण मग आले लक्षात
घडपडीचा उपयोगच नाही

स्त्रियाच काय फुले
खाद्यपदार्थ
कपडे वा पुस्तके कुठेच
नाही आणता आली मला समता

माझ्या आयुष्यातली
ही जगळाळ विषमता पाहून
खिन्न झालो व्यक्तिगत
की सामाजिक ते न कळता

कोणत्याही ठिकाणी कितीही काळ
डोके आपटून उपयोग नाही
म्हणजे मुळात
माझ्यातच असणार ही विषमतेची विषवळी

समता असली तर सगळीकडे असेल
आणि तिचे मूळ वैचारिक मुळीच नसेल
हे कळल्याने माझी जात
आणि माझी हुशारीही धोक्यात आली

--- ००० ---

आज खानोलकरांचा स्मृतिदिन. अभिरुची झाते ने त्यांच्या 'रात्र काळी' -- 'वर छान लिहिले आहे. ते खाली शेयर करतोय. त्यावरची माझी कॉर्मेंट ---

अलिकडच्या काळातला ग्रेट चिंतनशील लेखक ! मी दहा वर्षे मुंबईत होतो. खानोलकर मालाड पूर्व ला राहायचे आणि मी मालाड पश्चिम ला ! आमची छान मैत्री होती ! त्यांच्या बन्याच लेखनाचा मी पहिला श्रोता असायचो !

दगडावरून खडरवडत गेलेली गाडी
ही पाण्याची आठवण म्हणून
जिवंत राहील
झाडाच्या किडलेल्या
पानाच्या तुकड्यात

अस्वरथतेचे शब्द
ही चैनच ठरली
जरी गरीब पालीची
तरी आपोआपच उमलतील
स्वप्रांचे बाजार
खेड्याबाहेरच्या
कच्या रस्त्यावर

आकाशातून पडलेले
विरोधी काळे ऊन
नाश करू पाहील
वाचनालयांचा
आणि संशोधनाचा
दुःख का होते या प्रश्नाच्या

उदार अंतःकरणाचे पक्षी
नुसते पाहतील
भाषेचे यिंडवडे
आणि उडणारे मातीचे थर
तडफडत्या पिसांसारखे

इथून सुरू होईल कारकीर्द
आशाळभूत हवेच्या
चाकूने सोललेल्या
भूतकाळाची
न वितळता
बदलत्या मोसमातही

निसर्गांच फक्त

असावा आणि मन असावे

फक्त

आगीचे परावर्तन

स्वल्लाच्या तसे

डहुळते चित्र

वर्तमानाचे

अर्थ लावणारच कसे

जेव्हा शब्द स्थगित

एका अंधाच्या प्रेतात

कोणत्याही परिस्थितीत

शेवट म्हणून घडू नये

फुलपाखरांचे हत्याकांड

म्हणून दयाळूपणे

एक मुंगी बसते चढून

हलूच एका पानावर

आता भाषेचे थर

उच्चकटून पाहावेच लागतील

तिला शोधून काढून

पाताळातूनही

--- ००० ---

बीबीसी वर अगदी थोडा वेळ Affordable Art -- 'परवडणारी चित्रकला' -- हा कार्यक्रम पाहिला. चित्रकलेचे जगातले एक नंबरचे मार्केट हे अमेरिका असून, आश्र्य म्हणजे, दोन नंबरचे मार्केट चीन आहे. यात हजारो कोटींचे व्यवहार होतात. यातून मनात एक विचार आला -- एखादे चित्र काढायला आणि काढंबरी लिहायला लागणारा वेळ समजा सारखाच आहे पण चित्र हे तुलनेने खूपच कमी वेळात पाहून होत असणार. विस्तृत आणि सखोल आशय अभिव्यक्त होण्याची प्रक्रिया आणि तो 'पोचण्याची' प्रक्रिया यांत घड्याळाच्या वेळाचे कितपत महत्त्व असेल? थोड्या वेगळ्या प्रकारे -- ५०० पानांच्या

कादंबरी इतका आशय एका पानाच्या कवितेतून पोचू शकतो का ? आणखी एक प्रश्न असा पडला की महाग चित्रकला आणि परवडणारी चित्रकला यांत आशयाबाबतही काही तरतम असते का ?

इतर लोक कसे दांभिक आहेत आणि मी कसा दंभीन आहे -- हे दाखवत राहणे, हा दांभिकपणा नाही ? किंवा इतर कसे हिसक आणि मी कसा अहिसक ?

एखाद्या आदर्श विचारसरणीच्या वा धर्माच्या वर्चस्वासाठी झटणारा, विरोधकांच्या बाबतीत कुचेषा, शिव्या यांचा वापर करणारा, द्वेष करणारा -- असा माणूस युद्धविरोधी असू शकतो ?

तंत्रज्ञानाच्या कचाळ्यात

राहुल बनसोडेच्या AI या नाटकातल्या एका संवादातून, आपले रुटीन जगाणे आणि खाजगीपणाही कसा तंत्रज्ञानाच्या कचाळ्यात चालला आहे याचे विदारक दर्शन एका संवादातून घडते. तो संवाद, एक तंत्रयुक्त विक्रेता आणि त्याचा वॉस यांच्यांतला आहे --

वॉस -- तू कसे ठरवलेस की त्या स्थीकडे लहान बाळाचे कपडे, खेळणी, पावडी, साबण, अशा गोष्टी विकाव्यात हे ?
विक्रेता -- सरळ आहे -- ती प्रेम्भंट आहे --
वॉस -- तुला कसे कळले, ती प्रेम्भंट आहे ते ?
विक्रेता -- सरळ आहे -- गेल्या काही महिन्यांत तिने सैनिटरी नॅपकिन्स घेतलेलेच नाहीयत, हे मला तिच्या मॉल-मालाच्या याद्या पाहून समजले !

आपल्या मनांचा आणि जगण्याचा हुक्मी कजा घेणे चालु आहे याची आपल्याला पुरेशी जाण नाही आहे याचे चकित करणारे ज्ञान आपल्याला एका मिनिटात होते !

मतदानासाठी एखाद्याचे मत बनते ते त्याला आवडणाऱ्या वा महत्त्वाच्या वाटणाऱ्या दोनचार कारणांनी. कधी कधी तर एखादे क्षुद्रक कारणही पुरेसे ठरते. शिवाय, प्रलोभने, अस्मिता, गैरव्यवहार, कृतज्ञता, भीती, तंत्रज्ञानाचा वापर, आकर्षक वकृत्व, अशीही कारणे असणारच. माणूस सामान्य असो की हुशार, पूर्ण दुनिया कुणीच आवाक्यात घेऊ शकत नाही. ही मानवी बुद्धीचीच मर्यादा असते. मग, काही आदर्श विचारांचे लोक कितीही त्रागा करोत, घाण बोलोत वा डोकी आपटून घेवोत ! सर्वमान्य सत्य वा आदर्श निवड असे काही असू शकत नाही !

या सत्यासहच असणार लोकशाही !

लोकशाहीचे दोष काढत बसण्यापेक्षा तिच्यावर श्रद्धाच असायला हवी !

आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स

AI ची तांत्रिक बाजू आणि तिचा मानवी जगण्याशी येणारा संबंध आणि त्याचे परिणाम यांबाबतीतले ' अधिकारी ' नाटक लिहू शकेल असा खात्रिशीर लेखक म्हणजे राहुल बनसोडे. तांत्रिकता, मानववंशशास्त्र, उत्कांती, मानसशास्त्र आणि तत्त्वज्ञान अशा सर्व अंगांनी या विषयाला भिडण्याचा यशस्वी प्रयत्न या नाटकात झालेला आहे. यंत्राचा कृत्रिमपणा आणि माणसाच्या जगण्यातला कृत्रिमपणा, माणसाच्या मनाप्रमाणेच, पण स्मृतीच्या बाबतीत त्याहून प्रचंड कार्यक्षम असणारे यंत्राचे प्रोग्रामिंग, नुसती माहिती आणि भावभावना आणि या सर्वातून येणारा ' मृत्यू म्हणजे काय ' हा प्रश्न -- या सगळ्याचा आवाका घेणारे हे एक वेगळे नाटक आहे.

विषय किंचकट आहे आणि नाटक हे शेवटी संबंधप्रक्रियांचेच असावे लागते -- या दोन महत्त्वाच्या गोष्टींचा तोल सावरत जाण्याचा प्रयत्न नाटकात दिसतो. पण, त्याची जातकुळी एकदा कळल्यावर लौकरच त्यातले नावीन्य कमी होत असल्याने याचा दोन अंकी पसारा जास्त वाटतो. योग्य ती काटछाट करून आणि मुख्य आशय न गमावता याचा दीर्घांक करायला हवा, असे वाटले.

हे एक महत्त्वाचे नाटक सादरकर्त्या समूहाला नीट पेलता आलेले नाही. मागेही यांचे मी राहुलचेच एक नाटक पाहिले होते, तेव्हाही हा प्रश्न होताच. माझ्या शेजारी एक अत्यंत अनुभवी नाट्यकर्मी बसलेले होते -- आमचे दोघांचेही हेच मत झाले. संवादफेक स्पष्ट -- एकही शब्द हरवू नये अशी असायलाच हवी, या, नाटकाच्या प्राथमिक अटीतच हा समूह नापास होतो. तोंडातल्या तोंडात बोलणे, अति भरभर बोलणे, हळू आवाजातले ऐकूच न येणे, वाक्याचे शेवटचे भाग शिळले जाणे - - हे सर्व दोष होते. अशा जरा अवघड नाटकात हे दोष आले की प्रेक्षकाच्या मनात चीड तयार होते. शिवाय, काही दृश्ये छोटी छोटी असल्याने सारखे अंधार-उजेड हेही त्रासदायक होत होते. हे दोष दिग्दर्शकीय सर्जकतेने घालवायला हवेत. आता घेतलेयत ना हातात हे नाटक, मग लागतील तेवढे कष्ट घ्या आणि नीट सादर करा -- असा माझा मैत्रीतला सल्ला आहे.

मराठी नाट्यसृष्टीत राहुल बनसोडे हे एक वेगळे आणि कंचितच आणखी कुणाला जमणारे असे नाट्यलेखन करतो आहे. ही नाटके नीट सादर व्हायला हवीत.

राहुलचे अभिनंदन करून पूर्ण समूहाचा कान मैत्रीत पिरगाळत आहे !

--- ००० ---

शहाणीसुरती माणसे

एका चर्चेत सतीश तांबे, हेमंत कर्णिक आणि मी बोलत होतो. तिथे, ' काही शहाणीसुरती माणसे अमुक असे का करतात ' असा काही भाग आला. मी विचार केला की ती शहाणीसुरती माणसे कोण असतील ती असोत, आपण आपले काय असेल ते बोलुन टाकावे. म्हणून ही पोस्ट.

कशाचाही माझा सखोल अभ्यास आहे असे मी म्हणू शकत नाही. तरीही, काही मते त्या त्या वेळी स्वीकारावी लागतातच. एक माझे ठरलेले असते – ज्या प्रकारच्या लोकांनी साहित्य आणि कला यांत कलावंताने वा साहित्यिकाने राजकीय भूमिकेतूनच त्याची अभिव्यक्ती केली पाहिजे असे म्हटले, त्या प्रकारच्या लोकांना नो पाठिवा. कारण ते प्रचंड सांस्कृतिक नुकसान करत असतात. बाकीच्या पक्षांच्या लोकांना कलेतले फारसे काही कळतही नाही आणि तिथे वर्चस्व आणण्याचे त्यांचे फारसे प्रयत्नही दिसत नाहीत. तसे सगळे भारतातले कायदामान्य पक्ष वेळोवेळी माझा पाठिवा म्हणजे मत मिळवू शकतात. उदाहरणार्थ, आणीबाणीचा प्रकार होऊनही मला त्या वेळी व त्या काळात इंदिरा गांधीचे पटत होते. त्या वेळी सर्व तत्त्वशील आणि शहाणीसुरती माणसे संघासह त्यांच्या विरोधात एकत्र होती, याकडे दुर्लक्षण्य करावे लागेल ! त्यामुळे, अनेकांच्या तज्ज्ञ आकलनात मुळात मी शहाण्यासुरत्यांत जमा असण्याची शक्यताच नाही. एकमेकांना निष्कर्ष, निकाल, शिक्के यांत बसवणेच मला पटत नाही. माणसांना मते आणि आकलन बदलण्याचे स्वातंत्र्य असायला हवे. पण, काही शहाण्यासुरत्यांच्या ' निर्दोष ' आकलनाप्रमाणे समजा माझ्यावर काही शिक्के बसले तर त्याला मी काही करू शकत नाही. सर्वच राजकारणी मानवी जगण्याचे नुकसानच करत असतात कारण ते सतत वर्चस्व आणि डावपेच यांचेच वातावरण धगधगते ठेवत असतात. त्याच भुक्त वातावरणात ते असंख्य मने गुंतवून ठेवतात. काही शहाणेसुरते म्हटले जाणारे लोकही ते वातावरण भडकवत असतात ! त्यामुळे, शहाणेसुरते म्हणजे कोण, हे ठरवणेच अवघड दिसते ! एक बाजू घेऊन सतत त्या बाजूच्या वर्चस्वाच्या व्यग्रतेत राहणे म्हणजे शहाणेसुरतेपणा असे मी मानत नाही. जे तसे मानतात त्यांना मी काही सांगायलाही जात नाही. मी जेव्हा साहित्यातली ' भूमिका ' या विषयावर लेख लिहिला तेव्हा काहीजण म्हणाले की याचा बीजेपीला लाभ होऊ शकतो ! त्याला मी काय करणार ? राजकारणाच्या फडतूस (आणि तत्त्वशून्यही) भूमिकांसाठी

मी माझे मूळ आकलन बदलु की काय ? या आधी मी 'मत' या शीर्षकाची एक पोस्ट दिली होती – तीही इथे प्रस्तुत आहे. त्वरित संदर्भासाठी ती इथे देत आहे –

"मत"

१. एकाच विचारसरणीशी एकनिष्ठ असणारे लोकही वेळोवेळी हव्या तशा तडजोडी करताना व मुरडी स्वीकारताना दिसतात.

२. 'अधिक वाईट' शत्रू ठरवून, एकमेकांचे 'कमी वाईट' शत्रू एकत्र येताना दिसतात.

३. एकाच विचारसरणीत कटूरपणे रुतून बसलेले लोक माणसाचे सांस्कृतिक नुकसान करतात यात शंकाच नाही.

४. माणूस बदलण्याची शक्यता कोणत्याही राजकीय विचारात असू शकत नाही.

५. माणूस बदलण्याची शक्यता फक्त कला वा सांस्कृतिक कृतीतच असू शकते.

६. चांगल्या वातावरणासाठी समाजात स्वतःची मते बदल शकणारी खुली माणसे असावीत.

७. मत ही एक उपरी गोष्ट आहे आणि असावी, असे माझे आकलन असल्याने मी एखाद्या विचारसरणीला वाहून घेत नाही.

मी एखादी बाजू घेऊन हिरीरीने इथे काही लिहीत नसल्यामुळे, माझ्या मतांचे काय, असा काहींना प्रश्न पडतो, असे कळल्याने हे लिहिले आहे. या बाबतीतले माझे आकलन अनेक लेखांतूनही मी यापूर्वी सविस्तर मांडलेले आहे. ते न आवडणारे काही लोक असणारच. पण, आपण सर्वजण, विचार व मत व आकलन यांच्या स्वातंत्र्याचे भोक्ते आहोत, हा भरोसा मी वाळगतो ! "

शहाणेसुरतेपणाची माझी कल्पना या पोस्टमध्ये आहे. पण, सर्वांनी माझ्या त्या कल्पनेत बसावे याचा आटापिटा मी करत नाही. माझे मित्र माझ्या मताचे वा आकलनाचे असले पाहिजेत असा माझा आग्रह नसतो. याचाच अर्थ, माझ्या सर्व मित्रांच्या 'शहाणीसुरती माणसे' या विषयावरील विचारांत फिट बसणे मलाही जमत नाही. स्वातंत्र्याला महत्त्व देणाऱ्या मित्रांमध्ये अशा आग्रहाला मुळीच महत्त्व असू नये, असे माझे 'शहाणपण' मला सांगते. याकडे डोळेझाक करता आली नाही तरी दुर्लक्ष करावे, अशी विनंती मी करू शकतो ! 'डोळेझाक' म्हणजे मूकसंमती आणि 'दुर्लक्ष' म्हणजे संमतीशिवाय लक्ष न देणे, असा हेमंत कर्णिकांचा अर्थ इथे गृहीत धरलेला आहे. माझे मत म्हणजे सोने आणि इतर सर्व मते म्हणजे माती किंवा लोकांनी माझ्या मताप्रमाणे कौल दिला तरच जनता शहाणीसुरती अन्यथा ती मूर्ख – अशी लोकशाहीविरोधी मते मी बाळगत नाही. संविधानाचे महत्त्व मानणाऱ्या कुणीच ती तशी बाळगू नयेत.

आता या मजकूरातल्या कुठल्यातरी विसंगती काढून ही चर्चा कृपया लांबवत बसू नये, कारण, विसंगतीशिवाय माणूस असूच शकत नाही. तसा माणूस म्हणजे एक तर अतिरेकी असू शकेल वा प्रेत !

त्यामुळे, ' बापमाणूस ' मालिकेतला संवाद – " इषय संपला ! "

--- ००० ---

मधुराणी प्रभुलकर हिच्या आजच्या एका पोस्टवर मी दिलेली कॉमेंट --

वाचला लेख -- छान लिहिला आहेस. या निमित्ताने माझी एक आठवण सांगतो. १९८० ची आहे. जळगाव जिल्ह्यात आमच्या बँकेच्या एका दिवशी ११ शाखा सुरु होणार होत्या. त्यांतल्या एका शाखेचा मी होतो शाखाप्रबंधक. प्रत्येक शाखेचा उद्घाटन समारंभ आयोजित करण्याची जबाबदारी ज्या त्या शाखाप्रबंधकावर होती. मी माझ्या शाखेचे उद्घाटन नाधोंच्या हस्ते करावे असे योजले होते. आमच्या वरिष्ठांना मी तसे सांगितले. ते वरिष्ठ आणि मी पळासखेड्याला गेले. नाधोंना मी माझे नाव सांगून मीही कविता लिहितो आणि काही सत्यकथेत आल्या आहेत वगैरे सांगितले. त्यांनी माझ्या कविता वाचलेल्या होत्या ! औपचारिकतेचे रूपांतर अचानक सलगीत झाले ! " तू बोलावतो आहेस तर येणारच ! " ते म्हणाले. आमचे वरिष्ठ जरा चाटच पडले ! भेटी घडोत वा न घडोत, कविता अनेक ठिकाणी आपुलकी निर्माण करत असते ! तर, आमच्या लोहारा या शाखेचे उद्घाटन नाधोंच्या हस्ते झाले !

(आजच्या सकाळ मध्ये ' मैत्रीण ' या सदरातल्या, मधुराणीच्या लेखावरची ही कॉमेंट आहे.)

काल रविवार दिनांक ०३-०३-१९ च्या लोकसत्ताच्या लोकरंग पुरवणीत आलेला, आपले मित्र वसंत आबाजी डहाके यांचा, ' वरवेंचा चित्रविचार ' हा अप्रतिम लेख सर्वांनी जरूर वाचावा. चित्रकलेबद्दल समज वाढवणारा असा हा लेख आहे. एकदा वाचून काम भागणार नाही -- किमान दोनदा आणि खरे तर अनेकदा हा लेख वाचणे समृद्धीचे ठरू शकेल. डहाके सरांची ती पूर्ण प्रस्तावना आणि वरवे यांचे, ' चित्र-वस्तू विचार ' हे पुस्तक वाचण्याबाबत अतीव उत्सुकता निर्माण करणारा असा हा लेख आहे.

सतत त्रासिकपणे, वैतागत, चिडत, ओरडत, केस पिंजारत बोलणाऱ्याचा लोकांना लौकरच कंटाळा येतो -- हे निदान प्रमुख विरोधकांना तरी कळायला हवे. माझ्या आठवणीप्रमाणे अत्युत्कृष्ट विरोधी बोलणारे म्हणजे एन. डी. पाटील ! विरोधकांना नुसतेच प्रतिक्रिया मोढमध्ये ठेवणे हे सत्ताधाऱ्यांच्या यशाचे एक महत्त्वाचे गमक असते !

विरोधकाच्या बोलण्यात काही ना काही आद्यता (ओरिजिनलिटी) असायला हवी. नुसत्याच तक्रारी, दुस्वास वा हेटाळणी, असे झाल्यास ते ऐकणाऱ्याच्या मनात प्रतिकार तयार करते !

काय घडले नेमके
याचे सत्य हवे आहे
कोण काय म्हणाले
आणि त्याचा नेमका अर्थ काय
याचे सत्य हवे आहे
अ चे व शी शत्रुत्व आहे का
आणि असल्यास का
याचे सत्य हवे आहे
कुणाकडून कशावर
का विश्वास ठेवला जातोय
याचे सत्य हवे आहे
आपल्या फायद्याचे ठरावे
असेही सत्य हवे आहे

तुरंत हवे आहे हे --
वेळ का घालवला जातोय
याचे सत्य हवे आहे
कोणते सत्य
कधी कसे सांगावे
याचेच सत्य शोधत
शिणताहेत का लोक
का शिणताहेत – याचेही सत्य हवे आहे

प्रत्येक बाबतीत
अनेक सत्यांपैकी एक
मला भावणारे
असेही चालेल
पण एखादे खरोखरचे सत्य हवे आहे

आज दिनांक ०३ मार्च २०१९ च्या दैनिक 'लोकमत' च्या मंथन या पुरवणीत आलेला, आपले मित्र राहुल बनसोडे यांचा 'फेसबुकवरचे युद्ध' हा लेख अत्यंत वाचनीय आहे. मुख्य म्हणजे एकूणच माणसांच्या या माध्यमातून होणाऱ्या कृतींवरचा हा लेख आहे. या समतोलपणामुळे हा लेख सर्वानाच नीट जागरूक करणारा झालेला आहे. "जमिनीवरच्या प्रत्यक्ष संघर्षाचे जे होईल ते होईल; पण आपल्या स्कीनवरचे युद्ध थांबवण्यासाठी फक्त बटण दाबणे पुरेसे आहे. " -- हे या लेखाचे शेवटचे वाक्य सर्वानीच विचारात घ्यावे असे आहे.

कितने आदमी थे?

-- गव्बर.

दहावीच्या विद्यार्थ्यांनो आणि त्यांच्या पालकांनो --

भावनिक विचालित होऊ नका, शांत राहा --

सब ठीक होगा ! शुभेच्छा !

मत

१. एकाच विचारसरणीशी एकनिष्ठ असणारे लोकही वेळोवेळी हव्या तशा तडजोडी करताना व मुरडी स्वीकारताना दिसतात.

२. 'अधिक वाईट' शत्रू ठरवून, एकमेकांचे 'कमी वाईट' शत्रू एकत्र येताना दिसतात.

३. एकाच विचारसरणीत कटूरपणे रुतून बसलेले लोक माणसाचे सांस्कृतिक नुकसान करतात यात शंकाच नाही.

४. माणूस बदलण्याची शक्यता कोणत्याही राजकीय विचारात असू शकत नाही.

५. माणूस बदलण्याची शक्यता फक्त कला वा सांस्कृतिक कृतीतच असू शकते.

६. चांगल्या वातावरणासाठी समाजात स्वतःची मते बदलु शकणारी खुली माणसे असावीत.

७. मत ही एक उपरी गोष्ट आहे आणि असावी, असे माझे आकलन असल्याने मी एखाद्या विचारसरणीला वाहून घेत नाही.

मी एखादी बाजू घेऊन हिरीरीने इथे काही लिहीत नसल्यामुळे, माझ्या मतांचे काय, असा काहींना प्रश्न पडतो, असे कळल्याने हे लिहिले आहे. या बाबतीतले माझे आकलन अनेक लेखांतूनही मी यापूर्वी सविस्तर मांडलेले आहे. ते न

आवडणारे काही लोक असणारच. पण, आपण सर्वजण, विचार व मत व आकलन यांच्या स्वातंत्र्याचे भोक्ते आहोत, हा भरोसा मी बाळगतो !

--- ००० ---

आत्मज्ञान

भारतीय मुत्सदेगिरीची ही कमाल आहे. पाकिस्तानचा पायाच भारतद्वेष हा असणे, भारतावर हजारो जखमा करत राहण्याचे धोरण असणे, त्यासाठी आतंकवादी जोपासून त्यांचा वापर करणे – ही पाकिस्तानची 'नीती' पूर्ण माहीत असूनही --

आमचे त्या देशाविरुद्ध युद्ध नाही
त्या देशाच्या सैन्यावर हळू करण्याचा आमचा हेतू नाही
त्या देशातल्या सामान्य माणसाला आम्ही धक्काही लावणार नाही
स्वसंरक्षणासाठी फक्त आतंकी तळांवर हळू करू
हे तळ तुम्हाला कसे माहीत नाहीत याचीही चर्चा करत बसणार नाही
-- उपलब्ध परिस्थितीतून हा नेमका निर्दोष धागा पकडून, तसे घोरण आखून ते कृतीत आणणे ! आणि स्वसंरक्षणासाठी असे दुसऱ्या देशात घुसावे लागले तर त्याला जगाची मान्यता असणे ! आणि यानंतरही, एक तर तुम्ही हे असले आतंकी तळ नष्ट करा, नाही तर ते नष्ट करणे आम्ही चालु ठेवू -- असे, आक्रमक न ठरता, उजळ माथ्याने, सर्वांसमोर जाहीर करणे ! आणि या पूर्ण समर्थनीय घोरणाला चीनसह सर्व जगाची मान्यता मिळवणे !

आता, मानवतावादी दृष्टिकोणातून त्या फुकट मरणाच्या आतंक्यांबद्दल काहींना वाईटही वाटू शकते – पण, मग ते इकडची माणसे मारतात त्याबद्दलही खूप वाईट वाटणारे लोक आहेत, त्यांचे काय, असा प्रश्न येतो. ते आतंकवादी तरी विचारे आतंकवादी का झाले, याचाही विचार व्हायला हवा, असेही काहींना वाटू शकते. त्याच धर्तीवर मग – विचारा पाकिस्तान भारतद्वेषी का झाला, विचारे नक्शालवादी तसे का झाले, असेही सहानुभूतीने विचारात घ्यावे लागेल ! अशा सहानुभूतीची व्यासी सर्वानाच उपयोगी पडेल अशी आणखीही वाढवता येईल – की बाबा काँग्रेसवाले, कम्युनिस्ट, हिंदुत्ववादी, समाजवादी -- हे तरी तसे का झाले असतील याचे सर्वच एकमेकांच्या विरोधकांनी 'विवेकी' विचार करणे ! पण मग हे जाईल 'समग्र आवाका' घेण्याच्या दिशेने ! ते आध्यात्मिक किंवा अव्यावहारिक ठरेल ! एकीकडे राजकीय भूमिकेचा आग्रह धरायचा आणि लगेच आध्यात्मिक व्हायचे, हे कुणालाही शोभणार नाही !

मग उपाय काय ? सर्वांच्याच भूमिका आपापल्या पद्धतीने सकारण आणि म्हणून समर्थनीयच असतात असे लक्षात घेऊन आपापली भूमिका पुढे रेटण्यासाठी जमेल ते सर्व करत राहणे ! मग, सगळे हेच तर करत असतात ! वेळप्रसंगी आंतरविरोध पत्करतात, ' बोले तैसा न चाले ', याचे समर्थन करतात !

सरांश, मानवी व्यवहार चालतो तो ताकद आणि मुत्सदेगिरी यांवर – यात कुठेही कमी पडल्यास अपयश पद्री येण्याची शक्यता वाढणारच ! ' समग्र आवाका ' या मार्गाने जावे तर शेवटी मायावादात विलीन व्हावे लागणार ! त्यापेक्षा, काही मूळ्य मानत, आपापल्या ' न्याय्य भूमिकेने ', वाटल्यास भूमिका बदलतही, पुढे जात राहणे काय वाईट आहे ? – याला म्हणायचे – जगता जगता आत्मज्ञान !

--- ००० ---

' क्ळेमेन्स्यू काय म्हणाले ? ' हा आजच्या लोकसत्तेतला अग्रलेख आवर्जून वाचावा असा उत्तम आहे !

निवडणूकपूर्वकाळातच ही अशी युद्धसदृश परिस्थिती तयार व्हावी याला नियती म्हणा की योगायोग म्हणा की वैज्ञानिक भाषेत अपघात म्हणा, जे आहे ते आहे आणि असणारच आहे ! सैन्याची कामगिरी, परदेश संबंधांची हाताळणी आणि वेळोवेळीचे निर्णय यांचे मायलेज वा पुढावा सत्ताधान्यांना मिळण्याची शक्यता आहेच. ते सर्व हावरटपणे खाण्याचा अधीर प्रयत्न त्यांनी करू नये. त्याचबरोबर, त्यांना मिळू शकणाऱ्या या पुढाव्याची भीती वा पोटदुखी विरोधकांनीही अतिनीच पातळी गाठून प्रदर्शित करू नये. कारण, त्याचा फायदा होण्या ऐवजी त्यांची प्रतिमा खाली घसरेल. या काळात एकजूट राखणेच सर्वांसाठी योग्य आहे. स्वतःचे आणि पक्षाचे हित पाहणे हा राजकारणाचा महत्त्वाचा भाग असला तरीही, नुसताच असा आत्मकेंद्रिपणा हिताचा नसतो, हे आध्यात्मिक सत्य म्हणा की वैज्ञानिक भाषेत, व्यावहारिक सत्य म्हणा, समजून घेणे सर्वांच्याच हिताचे आहे. मनाच्या अधीर, हावरट वा भयग्रस्त अवस्था टाकून देणे, हिताचे असूनही, आपल्याला ते का जमत नाही याचे चिंतन चालु ठेवणे, हे सर्वांनाच सर्व त्रासातून मुक्ती देणारे वा वैज्ञानिक भाषेत ताणहीन करणारे ठरू शकेल. ध्यान वा धर्म म्हणजे हेच -- जगता जगता जगणे समजून घेत राहणे !

--- ००० ---

आपल्याला अजून हे कळलेले नाही -- हे समजलेले नाही -- असे म्हणणाऱ्यांचे सगळे एकत्र केले तर त्यांच्यासह आपण सर्व निव्वळ दगड शंख आहोत !

माणसाने सतत राजकीय भूमिका घेतच जगले पाहिजे असे म्हणणाऱ्याने युद्धविरोध, शांतता वा मानवतावाद यांवर बोलणे म्हणजे काळा विनोदच !

स्वभाव कधीच ' नवा ' नाही असू शकत --
स्वभावाने कधीच काहीच ' नवे ' नाही सापडू शकत !

खूप विरोधी कल्पना संघर्षात आहेत. कुणाच्याच कल्पनेतले जग कधीच अस्तित्वात येऊ शकणार नाहीय. त्याबाबत सतत त्रस्त असणे म्हणजेच जगणे !

कायदामान्य अनेक विचार व मते असणार. वेगळ्या माणसांची मते कंडेम करा हवी तर पण वेगळ्या मतांची माणसे कंडेम नका करू, म्हणजे झाले !

" आपल्याकडे व्यक्तिवाद मारला जातोय " -- असे काहीतरी सामाजिक बोलत राहा !

लिहिता लिहिता
मी अर्थयुक्त करत नेलेली कविता
हवीय कशाला
तसे तर चालुच आहे ना माझे जगणे
अरे ला कारे म्हणत

मी निवडलेली
माझी सुसंस्कृत आव्हाने
माझ्या मनाचा कस आणि स्तर
आरोपित करू पाहतात
झात विश्वावर
माझ्या नेहमीच्या रस्त्याच्या
जणू आता
माझ्याच कृतीवर अवलंबून आहे

विश्वाचा विस्तार

मी ठरवणार यापुढची दिशा
मी चालवणार न्यायासन
मी करणार नष्ट कूरपणा
आड येणाऱ्यांची तमा न बाळगता

सरळ साधे योग्य काय आहे
हे मला दिसत असून
विश्व अनुकूल का नाहीय
का म्हणून दुष्ट शक्ती अस्तित्वात आहेत

आता मी थांबणार नाही बेळूट
विश्वाचा विरोधही मोडून काढेन

--- ००० ---

निसर्गाला मुक्त म्हणायचे असले तरीही
अमुक घडावे असा नाही विचार करता येणार
माणसांचे भले व्हावे हे ठरवतानाच
युद्धांच्या ठिणग्या पडणारच हे नक्की

कुणाला काही इंटरेस्टच नाहीय
हे ओळखून आपली चित्रे कळोत की न कळोत
जे घडायचे ते घडेल या गॅलरीच्या बाहेर
असे म्हणत शांतपणे उघळत राहावेत
श्वासोच्छ्वास न मोजता त्रैतूंची गमनागमने

पाण्याला आहे हेतू
झाडांना जगवायचीय मानवता

मूल्यविचाराने परिष्ठुत व्हायचेय
घराच्या प्रत्येक डिझाईनला

माझ्या मनाचा प्रश्नच कुठे येतो
आणि आवाका तरी कुठवर
माझ्या रोमँटिक स्वप्नांचा

ना वाईट वाटून उपयोग
ना आदर्श प्रयत्न अर्थपूर्ण

माझ्या अनुभवाचा आणि या जगाचा
संबंधच नाही खरे तर
मला समजणारे सगळे
अप्रस्तुतच असणार
प्रयेक क्षणी

--- ००० ---

माणूस सहिष्णू असू शकतो,
अशी श्रद्धा जोपासता येणे,
हे किती दिलासादायक !

February 20

आच म्हणजे सक्ती नसणे
मर्यादा मान्य होणे
स्वतः बाजूला होण्याचा
एक नैसर्गिक क्षण
स्वतंत्र

काहीही कशाचीही गरजच नसणे

होईल ते होईल असे न वाटता

आपल्या ताब्यात वाटणे

बदल घडवणे

म्हणजे आच नसणे

भीती असेल तर

आच नाही असणार

टिकून राहणे

हे उद्दिष्ट कसे असू शकेल

कोऱ्यवधीचे काय चाललेय

त्याच्याशी जुळवून घेणे

म्हणजे आहे असे

आचेशिवाय असणे

उष्णतेचे फोड उमटत राहणे डोक्यात

आणि काळ्या चष्याआडून ते

सहन करणे म्हणजे आचेचे नसणे

स्वकृष्टाची निरुपयोगिता दिसणे

म्हणजेच आच निसर्गतः

--- ००० ---

आनंदी गोपाळ

सुरुवातीला ती दोघे एकत्र असताना आणि इथला सामाजिक विरोध असताना जो ड्रामा आहे तसा ती अमेरिकेत गेल्यावर कसा असणार ? आणि वैद्यकीय शिक्षणातले कष्ट आणि खडतरता किती दाखवत बसता येणार ? त्यामुळे,

आनंदीबाईचे प्राथमिक आणि पायाभूत शिक्षण व्हायला जेवढा वेळ लागतो त्या मानाने तिचे डॉक्टरी शिक्षण चुटकीसरशी होते. आणि तसे ते व्हावे अशी प्रेक्षकांची तयारीही झालेली असते ! तर ते मुख्य शिक्षण फारसे त्रासदायक न झाल्याने आणि त्याच काळात तिला क्षयही झाल्याने तिला या शिक्षणाने फारसा तडफदारपणा आलेला दिसला नाही -- ती तशीच अर्धशिक्षित वाटत राहिली !

परंपरा, रुढी, धर्म यांच्या विरोधात त्या काळात एखाद्या स्त्रीने डॉक्टर होणे महा कर्मकठीण होते, यात वादच नाही. ते घडण्याची ही बायोपिक यशोगाथा चांगलीच आहे. स्फूर्तिदायकही आहे. 'पटणारी' ही झालेली आहे. थोडाफार तो माहोल, एकूण वातावरण, पटत जाणारे जमलेय. आणि, कपडे, दिवे, भावगीते, तडाऱ्येवंद पार्वतीसंगीत किंवा मधेच अचानक वाजवीपेक्षा जास्त ओरडून बोलले जाणारे संवाद -- असल्या काही चुकांची चर्चा करत बसावे, याची गरज वाटत नाही. अपेक्षित हेतू साध्य होतोय, लोक आवडीने बघताहेत, हेच यश आहे. दिग्दर्शन, तंत्र, संवाद हे यासाठी पुरेसे काम करणारे आहेत.

'पूर्वी' अवर मॅन फिल्म' नामक एक सिनेमा आला होता. तसा 'आमचा माणूस' ललित ! ललितने ही चॉकलेटी नसलेली भूमिका स्वीकारणे आणि निभावणे खरेच चांगले झालेले आहे ! खरे तर, आनंदीबाईपेक्षा गोपाळरावांचीच कामगिरी वारखाणण्यासारखी आहे ! त्यांच्या जिदीमुळेच तर हे सर्व घडले ! पण, त्यांना तरी का बाबा इतकी जिह, याचे प्रेक्षकांच्या डोक्यांत निराकरण व्हावे म्हणून, स्त्रियांची बुद्धी वाया जाणे पाहून ते खंतावलेले असतात, हे दाखवलेले आहे. सारांश, चित्रपट ललितकेंद्री आहे आणि त्याने ते नीट पेललेले आहे.

आणखी एक पण अधिक बरा बायोपिक, असे म्हणता येईल !

--- ००० ---

कुंभ असो की जयंतीपुण्यतिथी
ते तिकडे मी इकडे
मने गुंतवतो
हाच वा तोच
आयुष्याचा पाया म्हणून

क्षणाक्षणाला मला कळावे लागते
माझे जगणे माझ्या स्वभावाचे

पाणी पितानाची माझी प्रतिमा
मी पाहतो
तेव्हा पाणी पाहायचे राहते
आणि पाणी पाहतो तेव्हा आकाश

कळणारे तात्पुरते
असते माझी रक्षक तलवार
ते मला मी त्यांना हसतो

मन गुंतवणे अटळ असले
तरी माझा एकच प्रकार खरे तर
पुरेसा ठरायला हवा

तेही भारलेले असतात आणि मीही
तेही आणतात नवजात अर्भके मीही
त्यांनाही आवडतो बंधुभाव मलाही

एक कळण्यासाठी अमर्याद न कळणारे
वगळावे लागणारच हिंसकपणे परकेपणा जोपासत

--- ००० ---

कडक खात्रिशीर सुख पकडताना
नाजुकपणा हरवतो
आणि क्रौर्य बळावते
विश्वाची सवय होत
स्थिर जखमी होत राहणे
भाळी येते

चंद्रसूर्यनिसर्ग यांचे
एक हलतेबोलते चित्र होते
सदोदित माहीत राहणारे

कंटाळा आणि हिंसा एकच
हे कळूनही
आळस होत राहतो वाकवगार
पांघरुणात वेशुद्ध होत
जणू धुंदीत संपेल जगणे

धुंदीतच संपायचेय तर माझी गरजच काय
कुणीही मरू दे ना कुणाच्याही मृत्यूने

आजारपणाच्या परिणामात
असल्याप्रमाणे सतत
एकमेकांना धरून राहणे
सात्त्विक टोळयांचे आपल्या
गौरव करत

इतरांचे इच्छित मृत्यू वा उपभोग
धुंद करणारे

--- ००० ---

जे शब्द वापरावेच लागतील
तेही गुप्त ठेवून
तुझ्या मनाची वाट लावावीशी वाटतेय
हवा नसूनही उपलब्ध
दोन्ही शरीरांचे व्हावेत
सर्व अनुभव ओसंडून

त्यागणारे प्राणमय
प्रचंड आसक्त कारंजे

कोणत्याही लहरीशिवायही
ते तुला कळेल
कारण तुझी तर प्रतीक्षाच चालु असते
माझ्या अदृश्य तीव्र संदेशांची
हे मला माहीत आहे

तू असू शकशील एकपट
वा दुष्पट वा तिष्पट वा चौपटही
मला हव्या त्या क्षणी
समोर नसतानाही
आणि तरीही
इंद्रियगम्य

ही तर तुझी आज्ञाच होती
एकत्र भिडण्याची
सहअस्तित्वाला

झालेय ना समाधान
हो म्हण

--- ००० ---

सिक्सरहून उत्तुंग

एका आंतरराष्ट्रीय बिनशर्त पीएचडी संशोधन शिष्यवृत्तीसाठी भारतातून फक्त तीन विद्यार्थी निवडले गेलेले असून त्यांत माझी थोरली नात चि. दुर्गा पारखी -- मुलीची मुलगी -- आहे ! या बाबतीत कालच तिला वॉरिक विद्यापीठाचे पत्र मिळालेले आहे ! अत्यंत तीव्र स्पर्धेतून तिला हा प्रवेश मिळत असल्यावद्दल त्या विद्यापीठाने तिचे अभिनंदन केलेले आहे !

माझ्या या एका लाडक्या नातीच्या ज्ञानोपासनेला आणि तिच्या मेहनतीला सलाम आणि शुभेच्छा !

मधले अंतर तर
मिटावेच लागेल
काहीही संवाद होण्यासाठी
अन्यथा एक असणार
क्रोधात सूडमम्र
आणि इकडे असणार भाषा
विचारातून गळून जाणाऱ्या आयुष्याची

विस्फारलेले झाड
अंधारात काय करू शकेल अभिव्यक्त
त्याचे पायघोळ अनुभव संभाळत

आणि हे अशक्यच असेल
तर कल्पना आणि विचार
आणि प्रणाल्या यांना पर्याय तरी काय

आशेवर जगण्यासाठी
जपून ठेवावी ईंजिनाची वाफ
तर उजेडच पडायचा थांबण्याची भीती
असे हे जग मान्य करून
केस कापून चकोट करून
कसला करणार निषेध

आपणच तर आहोत कुणीच नाही
 अत्याचारी -- उचललेल्या दगडाचे
 पीठ करून त्याची भाकरी करून
 खावी आणि निदान निराशेचा तरी
 पूर्ण अनुभव घ्यावा हेच शेवटी उरते

--- ००० ---

बरोबर म्हणजे माझा फायदा आणि चूक म्हणजे माझा तोटा
 आणि फक्त फायदा वा फक्त तोटा असे काही नसते
 आणि विवेक असतो फक्त जीच्या जीत हाच मानवी व्यवहार
 बुद्धिमाण्य म्हणजे असतात फक्त एखाद्या विद्वानाच्या सात्त्विक ओकाच्या

आतंकी जाऊन लपलेत समजा सैनिकी तळांत मग तिथे करावे का हल्ले
 म्हणजे घ्या ओढवून युद्ध सुरु केल्याचा आरोप कारण पाकिस्तानी म्हणणार
 आमचा काय संबंध आणि चीनही म्हणणार चुकताय तुम्ही
 चीनची तिथली गुंतवणूक आणि पुढील अपेक्षित फायदे
 हे चीनचा विवेक कसे दुर्लक्षिणार ते तर मदतच करणार पाकिस्तानला
 युद्धाची आपली तयारी किती आहे युद्ध किती काळ चालेल
 शस्त्रास्थ विक्रेते काय भूमिका घेतील इतर देशांच्या संबंधांत काय बदल होतील
 हा देश आता अस्थिर झाला आहे असे समजून इथली गुंतवणूक कमी तर नाही होणार
 आर्थिक परिस्थितीवर काय परिणाम होतील आणि महागाई आणि गरिबी आणि भूक

यशापयश आधीच कसे जोखणार देशाचे हिताहित म्हणजे काय
 प्रगतीचा वेग मंदावेल आणि विकास ठप्प होईल वेकारीमुळे दंगेघोपे तर नाही वाढणार
 जातीपातींचे आणि धर्मभेदांचे फायदे लाटणारे घरंदाज नीच पुढारी
 उपलब्ध परिस्थितीत काय करतील आणि मध्यंतरात प्रचार कसे होतील

लोक घालतातच हो भरीला पण तुम्हाला काही अक्कल वा जबाबदारी नको का
 त्या भोसडीच्यांशी कसला संवाद त्यांना समजणारीच भाषा हवी

पण संवादाचे मार्गच बंद केलेत हो तुम्ही ते चुकले
तुम्ही आपल्या विवेकी लोकांचे सळ्ये तरी घ्यायला हवे होतेत

अन्यथा मग वेश्ट मार्ग म्हणजे जीच्या जीला सलाम करून उत्सूर्त उद्रेकी हो जाने दो
बादमे जो आयेंगे प्रश्न वह उस समय देखेंगे भविष्य तो भविष्यमेंही आयेगा
वह उनका एक बच्चा तो बेचारा स्वर्गमें मजे मार रहा है

--- ००० ---

कॉपर कॉइनने अलिकडेच प्रकाशित केलेल्या, रवींद्र लाखे यांच्या दोन कवितासांग्रहांचे विश्राम गुप्ते यांनी केलेले उत्तम परीक्षण आजच्या मटामध्ये आलेले आहे. जस्तर वाचा.

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठात, 'मराठी नाटकांमधील मिथकसृष्टी' या परिसंवादाचा अध्यक्ष म्हणून काम पाहून आलो. परिसंवाद चांगला झाला. वेळ जरा कमी पडला, पण, संबंधित वक्त्यांचे लेख यथावकाश 'खेळ' मध्ये येणार आहेत. या निमित्ताने मराठीत एक वेगळा मजकूर-ऐवज तयार होतो आहे, हे चांगले आहे. कथा, कविता, कादंबरी या वाडमयप्रकारांमधील आणि चित्रपटांमधीलही मिथकसृष्टी यांवरही वेगळे परिसंवाद होत आहेत. तसेच चित्रकला आणि आदिवासी कला यांवरही स्वतंत्र परुसंवाद होत आहेत.

विद्यापीठाचे आभार !

Shidhar Tilve यांच्या या पोस्टवरील माझी कॉमेंट इथे देतोय --

post --

एखाद्या गोष्टीबाबत सजग असणं माहितीगार असणं जाणकार असणं आणि त्या विषयात तज्ज्ञ असणं ह्यात फरक असतो केवळ माहितीच्या जीवावर जाणकार आणि तज्ज्ञ समजणाऱ्या लोकांची फेसबुकवरील संख्या अभूतपूर्व आहे जो उठतो तो नाक्यावर उभा असल्यासारखा कंमेंट करतो परिणामी जे तज्ज्ञ आहेत त्यांच्या पोस्ट मिळवणे दुरापास्त होत चालले आहे मला जर राफेल डील बाबत सजग व्हायचं असेल तर मी संरक्षण क्षेत्रात आणि विमान उत्पादनात काम केलेल्या लोकांच्याकडून ज्ञान मिळवीन राजकारणी आणि पत्रकार लोकांना आपण प्रत्येक विषयात तज्ज्ञ आहोत असं नाटक करावं लागत अशी लोकशाहीमुळे ह्या लोकांची समजूत झालेली दिसते मला अद्याप असा राजकारणी वा पत्रकार भेटायचा आहे जो प्रामाणिकपणे म्हणेल मला ह्या विषयातलं काहीही कळत नाही एव्हढं नॉलेज नसतं रे बाबांनो एका व्यक्तीला ! निदान

मला तरी ९९. ९९९९९९% विषयातलं शाष्य पण कळत नाही त्यामुळं प्रतीक्रिया देणार कशा ? मै मेरी औकातमे रहना चाहता हूँ रहने दो ना भाई !

श्रीधर तिळवे नाईक

Comment --

खरे तर समजून घेण्याचाही प्रश्न दिसत नाही ! कोणत्या बाजूवर विश्वास ठेवायचा हे आधीच ठरलेले असते ! आणि त्या बाजूहूतके खरे काही असूच शकत नाही, ही खात्री असते ! आणि स्वतःच्या त्या भ्रमात सर्वांनी सहभागी होणे हेच फक्त विवेकाचे आहे, अशी श्रद्धा असते ! आणि तुम्ही अज्ञान मान्य करता म्हणजे विवेकाला वा सत्याला नकार देण्याचा पळपुटेपणा करता -- अशी ही गधडी धारणा असते !

मित्रवर्य प्रेमानंद गज्जी यांची 'स्पष्ट' मुलाखत ऐकली आत्ताच एवीपी माझा वर -- जरूर मिळवून ऐका !

एका वेळी समजा ८-१० घोटाळे चर्चेत असतात -- ते काहीही पूर्ण समजून घेऊन मत बनवणे शक्य नाही -- निकाल लागतील तेव्हा पाहू ! -- मतदार.

एका जालिम डावाची शंका

राफेल विषयाकर पुरेशी हवा तापणे झालेले आहे. आता समजा जेपीसी गठन केली तर काय होईल ? हा विषय आता जेपीसीच्या विचाराधीन आहे म्हणून त्यावर प्रचार व बोलणे बंदच करावे लागेल ? मग निवडणुकीच्या प्रचारात विरोधक बोलणार काय ? सर्व काही लुटले गेल्याप्रमाणे ते हवालदिल होतील ?

की आता जेपीसी गठन करताच नाही येणार ?

खरे वा खोटे नको कासाविशी
दोन वर्षे लागतील
बसवली जरी चौकशी !

आयुष्यात दृष्टी मला कधीच आली

-- डोळे आत्ता आलेयत !

त्यामुळे, आराम !

जे जे आहे ते ते

डिस्टर्ब करणारच

कधी ना कधी

नाक असो की टेबल

चंद्र असो की भजी

लक्ष जात राहणे

याचा अर्थंच भीती असणे

हृदय असल्यामुळे

हृदयाची

थंडीमुळे असो की

गाडी लेट आल्यामुळे

काहीही होऊ शकते

आधी असणे

आणि मग

असण्यामुळे घटना

हाताबाहर

मनाच्या संपर्कात

जे जे येईल

ते ते सर्व असणे होते

घटनांच्या आधीचे

तरीही मधेच म्हटले जाते
किंती सुंदर हे जगणे

--- ००० ---

आपण ज्याला पाठिबा देत आलो ते सत्य ठरण्याची शक्यता दिसताच पाठिवाकार खुश होतात !

पन्नास बाईकस्तची बेधुंद सफर
की हजारोंचा रेल रोको
की कुंभ मेळयात
अनेक परदेशवासीयांना
करणे महामंडळेश्वर
की हे सर्वच नॉमल

कुणी कामावरून काढले जाणे
की बेभान होत गटारात पडणे
की उंची हॉटेलात पिऊन
मस्त मासे हाणणे
की इकडे आपले नाइलाजाची
लापशी खाणे आणि शिळेपाके

श्रीमंतांचे आणि गरिबांचे
सगळेच नॉमल

ज्याचेत्याचे वेगवेगळे रागलोभ
आणि दुःखांचे प्रकार

विश्व सुरळीत
माणसे शांत
स्नायू विनाताण

असे सर्वांचे एकच नोमल
शोधू गेलो तडफडत
तर मनच स्थगित करायची
वेळ आली तेहा भीती वाटली

--- ००० ---

कृष्णधवलचा जमाना गेला तसाच
पुरोगामी-प्रतिगामीचाही संपत चाललाय !

बाहेरच्या अराजकाचा
खूप त्रास होतो म्हणते खिडकी
वेसावधपणे सहन करणे
घडत राहते तरीही
कोळसा उगाळल्याप्रमाणे

मी तर हलु नाही शकत
आणि रस्तेही नाहीत माहीत मला
माझ्या आतले फर्निचर
आणि त्याचे पॉलिश
जीर्ण होत चाललेय

नेमके कारण कळले तरी
मला ऐकू येऊ शकेल
मेणबत्तीची अपेक्षित धून
आणि अनाहत शिदोरी
मिळेल माझ्या
पुढच्या श्वासाला

अदृल बद्माशा असलेले उन

माझ्याकडे दुर्लक्ष करत

आपली दृश्ये बदलत राहते

वाळलेल्या पानावर

रेखाटत बेफिकीर नियती

माझी चौकट हा आहे प्रश्न की

बाहेरची अनियंत्रित माणसे

हे कळणेच अशक्य दिसते

--- ००० ---

कुंभ मेला

मेला म्हणजे जत्रा हो ! आज ०४ पेब्रुवारी २०१९ -- मौनी अमावास्या चे शाही स्नान आहे. तीन कोटी लोक तिथे पुण्याची डुबकी घेतील ! तिथल्या व्यवस्थेवर लोक खूप खुश असल्याचे दिसतेय. दहा दहा किलोमीटर चालताहेत लोक ! सर्वांच्या चेहऱ्यांवर पुण्याचा आनंद ओसंडून वाहतोय. मुख्य म्हणजे, इतकी गर्दी असूनही कुणी हरवण्याची शक्यता नाहीय. कुणी तात्पुरते हरवले तर कोण कुठे आहे ते जाहीर करून त्यांच्या पुनर्भैटीची चोख व्यवस्था आहे. त्यामुळे, भावंडांनी जत्रेत हरवायचे आणि मोठेपणी, आईने वालपणात शिकवलेले सेम गणे म्हणत एकत्र यायचे, ही आयडिया आता नाही वापरता येणार. असंख्य समस्यांच्या या देशात इतके लोक आनंदात दिसणे ही खरोखरच एक आनंदाची वाब आहे.

आता हे पाहून नास्तिक लोकांचा जळफळाट होऊ शकतो. पण, कशाला व्हावे तसे ? आस्तिक जसे आपापल्या मनःस्थितीत मशगुल आणि मस्त आहेत तसेच नास्तिकांनीही आपापल्या नास्तिकपणात खुश का राहू नये ? शेवटी, आस्तिक वा नास्तिक या दोन वैचारिक मनःस्थितीच तर आहेत -- स्वेच्छेने स्वीकारलेल्या ! इथले हे भक्तीचे महाप्रचंड वातावरण पाहून कम्युनिस्टांनीही आपल्या लोकांना अशा धार्मिक कार्यक्रमांत सहभागी व्हायला सांगितलेले आहे ! लोकशाहीत थोडेफार जरी यश हवे असले तरी नुसतेच नास्तिकतेचे पोवाडे गात बसून इथे कसे चालेल ? सर्वधर्मसमभाव आणि सहभागभाव लागणारच ! किंबहुना, खरे तर, नास्तिकांनीही तिकडे जाऊन मनसोक्त पुण्याची डुबकी घ्यायला हवी !

आयनेस्कोचे 'चिनोसेरस' हे नाटक आहे ना माहीत ? ते पुण्यातल्या पीडीए ने 'गेंडा' या नावाने रंगभूमीवर आणले होते. त्यात सर्वच माणसांचे हळूहळू गेंड्यांत रूपांतर होत जाते, अशी घोरी आहे ! या ना त्या मनःस्थितीनेच तर जगायचे आहे ! क्या फर्क पडता है ?

--- ००० ---

बोधप्रदतेच्या हेतुमुळे कलेतली सर्जकता गमावली जाते.

गोठवलेल्या शाहाणपणाच्या गोष्टी
वितळवून घ्यायला मन राजी नसते
त्याला ते बर्फांचे दगडच
हवे असतात

संचय केलेले पाणी सडताना
हिंसक होत जाते
सिनेमा पाहून आलेल्या
खुशीत वा दुःखात
कारण मनाला आवडते
मटणशाँपमधले लटकणे

हवेचा दाव नैसर्गिकच असतो
असे म्हणत मन पुढे
गुरुत्वाकर्षणामुळे
चांगल्यावरोबरच
अपघातही घडू शकतात
असे पटवत राहते

यातच सापडेल सर्जक सत्य
या खात्रीने ते ओढू पाहते

सणाळे यच्चयावत जगणेच

हट्टाने स्वतःच्या पारड्यात

बाह्य जग त्याला वाटू लागते

मद्द बेफिकीर अन्याच्य

अप्पलपोटे असंस्कृत

आणि हिसक

--- ००० ---

कोणत्याही समुदायाचा उल्लेख न करता --

१ -- बाहेर गेलो होतो तर रस्त्यात माझे एक जुने सहकारी भेटले. अहमदनगरला आम्ही एका ऑफिसात काम केले होते. " का हो, बस-स्टॉपला का थांबलाय, गाडी कुठाय ? " मी विचारले. तर ते म्हणाले, " अहो, घरातून खाली आलो आणि मग लक्षात आले की आपण गाडीची चावी घरीच विसरलोय ! पुन्हा कुठे जा परत म्हणून वसने जायचे ठरवले ! " यावर अहमदनगरच्याच आमच्या त्या ऑफिसातल्या आमच्या तिथल्या सिक्युरिटी ऑफिसरच्या काही आठवणी (खरे तर किसेच) मी त्यांना सांगितल्या --

२ -- आमच्या ऑफिसात एक जोशी नामक ऑफिसर होते. ऑफिसच्या बाहेरच लावलेली त्यांची स्कूटर चोरीला गेल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. त्यावर चर्चा चालली होती. आमचे रिजनल मॅनेजर जोशींना म्हणाले, " तुम्ही आपल्या सिक्युरिटी ऑफिसरला बरोबर घेऊन जा -- त्याच्या पोलिसात ओळखी आहेत -- जाऊन तकार नोंदवून या -- " ते सिक्युरिटी ऑफिसर होतेच तिथे. ते खुर्चीवरू उठत जोश्यांना म्हणाले, " निकालो तुम्हारी गाडी -- तुरंत हो के आयेंगे ! " जोशी अचंवित आणि दिडमूढ होऊन पाहात राहिले !

३ -- तेच सिक्युरिटी ऑफिसर एकदा रस्त्यातून त्यांची स्कूटर ढकलत चालले होते. वाटेत भेटलेल्या एकाने विचारले, " क्या बिगड गयी क्या गाडी ? " तर हे सज्जन भानावर येत म्हणाले, " अरे, मै किक मारना ही भूल गया ! "

४ -- ते सिक्युरिटी ऑफिसर माझ्या समोरच वसत. ते मला एकदा खूप खोल चिंतनात दिसले. माझ्या शेजारच्या सहकाऱ्याला मी विचारले, " विचारू का त्यांना की बाबा कसला एवढा विचार करताय -- " तर माझा तो सहकारी म्हणाला, " अहो, तो मृतात्म्यांशी बोलत असतो -- बघा विचारून -- " तरीही मी विचारलेच ! तर तो सिक्युरिटी ऑफिसर तंद्रीतच माझ्याकडे पाहात म्हणाला, " मै कुछ आत्माओंसे बात कर रहा हूं -- वो तुम्हे बुला रहे हैं ! " म्हटले, वाट लागेल आपली ! मी म्हणालो, " उनके नाम पूछके रखो -- उनको मै मिळुंगा जस्तर -- मगर और कुछ साल मेरे याहां कुछ काम हैं -- वो होने के बाद ! "

कितीही असोत दिवे
त्यांच्यांतून तावाहीन
ओघळणारी
त्यांच्या अनुभवांची लाळ
घडणारी रात्र
तीव्र करतेच

रात्र म्हणजे काही
पिकनिकला जाऊन
खाल्लेल्या आईस्कीमचे
बायोपिक नव्हे
किंवा धरणाच्या भिंतीवरून
खाली पाण्यात पाहण्याचे
श्रिल तर मुळीच नव्हे

खोरुण्या धबधब्यांचे
खरे फोटो
आणि गोठलेल्या
पाण्याचे दागिने
यांच्या आकर्षणांतून
कितीशा पदव्या मिळतील
निराशा घालवणाऱ्या

मंदबुद्धी काय की विद्वान काय
एकटेपणाचे बंधन चुकत नाही

दिव्यांमुळे उजेड पडतोय

असे वाटतेय तोवर चलते रहो

--- ००० ---

शांत व्हा ! शांत व्हा ! शांत व्हा !

हे घ्या एक सोपे, साधे विश्लेषण --

१ -- आम्ही हे केले, ते केले -- यामुळे हे चांगले होईल, ते चांगले होईल !

२ -- पण, यात अमुक विचार झालेला नाही, तमुक नुकसानकारक आहे आणि ही सगळी धूळफेक आहे !

निःपक्षपाती सूत्रसंचालक -- ठीकाय ! ठीकाय ! जनता ना विद्वान असते ना समर्थक ना विरोधक -- आपले हित झाले की अहित हे जनतेला अनुभवातून समजेल ! सर्व पाहुण्यांचे आभार !

predictable साठी ' भाकितीय ' हा मराठी शब्द ठीक वाटतो का ?

जातीय अस्मितावाले धार्मिक अस्मितेकडे, भाषिक अस्मितावाले जातीय अस्मितेकडे, पक्षीय अस्मितावाले व्यक्तिगत संबंधांकडे, पुरोगामी थोड्या कमी पुरोगाम्यांकडे -- असे वळवत बसणे म्हणजे निवडणुकीचे डावपेच आणि मग पैसा, दहशत आणि जमल्यास विचारसरणी आणि विकासाचे कार्यक्रम यांचा कुठे कसा उपयोग होईल त्याचे आडारखे वांघत सक्रिय राहणे म्हणजे राजकीय कृतिशीलता ! या सर्व प्रभावांतूनच शेवटी व्यवहार्य लोकशाही चालणार ! तरीही, घेतलेल्या बाजूवर अढळ निष्ठा ठेवून ताण वाढवत नेणे आणि प्रचाराची धूम मचवणे अत्यावश्यक ! अद्यावत तंत्रज्ञान वापरण्यातले कौशल्यही अति-महत्त्वाचे ! जनतेचा सहभाग आणि नेत्यांची समझदार दूरदृष्टी (व्हिजन) यांच्या घुसळणीतून निघणारे लोणी म्हणजे सत्ता ! माणसांच्या मनांबाहेर कुठे असणार जग ? मनांच्या क्षेत्रातच असणार कोणतेही आदर्श !

मानवी बुद्धीचा चमत्कार

जनता पक्षात मधू लिमये यांनी जनसंघ कार्यकर्त्यांच्या दुहेरी सदस्यत्वाचा मुद्दा काढला व काँग्रेसने संसदेत अविश्वास ठराव आणला. जॉर्ज यांनी त्याच्या विरोधात जोरदार भाषण केले. त्यानंतर लगेच लिमये यांच्याशी त्यांची भेट झाली व दुसऱ्याच दिवशी त्यांनी ठरावाच्या बाजूने तितकेच जोरदार भाषण करून राजीनामा देऊन टाकला. एका नेत्याने एका दिवसाच्या अंतराने अभ्यासपूर्ण मुद्दे मांडत परस्पर विरोधी युक्तिवाद करण्याच्या या कृतीवर आजही चर्चा होत असते.

-- ' चिरतरुण महानायक ' -- आज ३०-०१-१९ च्या मटाचा अग्रलेख.

थोडीफार स्वच्छता -- नको ते टाकून देणे -- असे काम सध्या मनावर घेतलेय. त्यात एका वहीत मी लिहिलेले खालील समरगीत सापडले ! भारत-चीन युद्धाच्या काळात ते लिहिले होते. ते त्या वेळी मुंबईतून प्रकाशित होणाऱ्या 'नवशक्ति' या दैनिकात २४ डिसेंबर १९६२ ला प्रसिद्ध झाले होते ! माझी शाळेतली मित्रमंडळी आणि शिक्षक खुश झाले होते ! एक गंमत म्हणून ते समरगीत इथे देतोय --

शंकरास --

शंकरा उग्र नेत्र उघडा
 शूळ चक्र घ्या डमरु वाजवा थड थड थडा थडा ॥४॥
 चीन भयंकर शत्रु पातला
 आतुर राक्षस असे भुकेला
 दृष्टि रोखुनि कैलासावर चढतो कडा कडा ॥१॥
 अन्यायाचा असे अग्रणी
 भूक तयाची फार पुराणी
 उठा नाहि तर बसेल आता दुष्टाचा पगडा ॥२॥
 शांती प्रगती सलते डोळा
 त्यास वाटते शंकर भोळा
 तांडव करूनि दंड दाखवा पाडा रुधिर-सडा ॥३॥
 कृष्णा गोदा यमुना गंगा
 यांना लुटण्या आला नंगा
 विश्वरूप घ्या पद ठेवुनिया त्याखाली चिरडा ॥४॥
 शंकरा उग्र नेत्र उघडा
 शूळ चक्र घ्या डमरु वाजवा थड थड थडा थडा ॥

-- त्या काळात 'नवशक्ति' रोज एक समरगीत प्रकाशित करत असे. रोज सकाळी, आलेय का आपले समरगीत, हे अति-उत्सुकतेने पाहणे हे एक माझे कामच झाले होते काही दिवस ! प्रत्यक्ष ते आले तेव्हा जणू भारताने युद्ध जिंकल्यासारखाच आनंद झाला होता !

कोणता अर्ध वा अनुभव व्यक्त करायचा आहे ते आधीच पूर्ण माहीत असलेली कविता शिळी असते -- कवितेत
अझाताला वाव ठेवला पाहिजे.

रंग

फुटलेला सूर्य होत

चढत जातो

डोक्यावर येत

बुडवतो सावली

पाताळात

हलकेच आलेला विचार

पंकर झालेल्या स्वप्नाची

अटळ आठवण देतो

तरीही उत्तेजकता

थांबत नाही अधीर होत

कापसासारखी मर्मभेद्य

अवाच्या सवा नसले

तरी पूर्णच असते मागणे

हवी असते एक साधीशी

खरी कविता आतून आलेली

आपल्या हातात

नसलेल्या गोष्टीचीही

खात्री वाटणे म्हणजेच प्रेम

म्हणजेच आसक्ती

म्हणजेच वासना

काहीच घडत नसलेल्या जगात

हवे तेवढे उधळावेत

रंग

--- ००० ---

पूर्वजन्म वर्गै सर्व झूट आहे
जे आहे ते इथे आणि आत्ताच
विषमता दुःख अन्याय
हे सर्व मानवनिर्मितच आहे
इथले आणि याच जन्मातले

तरीही काहीना असे वाटतेच
की काही माणसे दुष्ट म्हणूनच
जन्माला येतात
आणि जन्माला घालतात
अन्याय आणि क्रौर्य

ती अशी कशी येतात जन्माला
आणि बाकीची चांगली का
हे प्रश्न नाही पडत
त्या स्वाभिमानी शूर बुद्धिमंतांना

स्वतःची मने कचखाऊ कमकुवत
असण्याला ते मानतात चांगुलपणा
सर्व मनांत असतो भेदभाव
आणि मन म्हणजे 'मिळवणे' 'च
हे त्यांना दिसत नाही

खरे तर मनांचे हे इहवादी जग
अधिकाधिक कूर होऊन

नष्ट होणे हेच फक्त शक्य आहे
हाच मानवतावाद् हाच विवेक
आणि मूल्यांची आत्मतुष्ट भरवण

--- ००० ---

हाच तो तुकारामाचा 'सिता ठाव' --

आम्ही दोघे लिफट खाली येण्याची वाट पाहात उभे होतो. तो एक अनोळखी तरुण असून त्याच्या पाठीवर एक मोठी बँग होती. " वफा हमने की तुमने की बेवफाई -- " त्याने सरळ मोकळ्या आवाजात गायला सुरुवात केली ! म्हटले, वा, मस्त एंजॉय करतोय हा लाईफ ! कारण ते गाणे तो सहज मजेतच म्हणत होता ! पण, मी सावध झालो, कारण अलिकडेच एका वेढ्याचा मी एक विदारक अनुभव घेतलेला होता ! " काय, कुरियर का ? " मी विचारले. " होय -- " तो म्हणाला. " कुणाचे आहे ? " असे विचारल्यावर तो म्हणाला, " देशपांडे -- ". पण, ते दुसरे होते, आम्ही नव्हे, कारण मजला वेगळा होता. तो म्हणाला, " जरी योग्य माणूस भेटला तरी मी म्हणतो की चल बाबा, मी तुझ्या रूमपर्यंत येतो -- तिथे घे. आपल्याला आपले काम वफादारीनेच निभवायचेय ! " त्याच्याशी कुठे बेवफाई होऊ नये, हीच सदिच्छा !

माती आहे ना रोजच्या व्यवहारात
मग ती नाही वापरायची विचारात
माहीत असलेले विचार आणि वस्तू
वगळून आली पाहिजे कविता

कळणे म्हणजे तेच
माहीत असणारे
बुटांनी कालवलेले रंग
आभाळ लिंपायला पुरावेत

कोणतीही उदाहरणे नकोत
आणि काय घडले तेही नको
उष्टाखरकट्यात उगवणाऱ्या
चांदण्याही नकोत

रस्त्यांवरून वाहात गेलेले
सिनेमांचे ट्रॅलर पाहून
खवळोत मोसडीचे जातवादी
रंगीबरंगी झेंडे उंचावत

राष्ट्रीय उत्पन्न म्हणजे काय
हे माहीत करून घ्यावे की
आधी सर्व महायुद्धे
कुणाकुणात का झाली ते

मन म्हणजे द्वेष असणारच
मनातला भूतकाळ
आणि दारूतली नशा
खदखदतीच असायला हवी

--- ००० ---

पूर्ण स्टेडियममध्ये आपण दोघेच !
हे कसे ? कुणी हटकले नसेल ?
पूर्वी इथे मी खेळलो होतो
आता मलाच न आठवणाऱ्या मँचेस.
भर मैदानात तू घेतलेल्या
त्या माझ्या चुंबनाची नोंद कुठेच नाही.

तुला तरी आठवतेय का
एकदा आपण रात्रभर
फिरलो होतो दिल्लीचे रस्ते
तिकडे कथीही न जाता.
आणि मिळवल्या होत्या पदव्या

नसलेत्या विद्यापीठांच्या.

तेहाच मी तुला सांगितले होते
की बाबा मी क्वचितच खरे बोलतो.
तर तू हसून म्हणाली होतीस की तू
फक्त खोटे खोटे हसतेस
जेव्हा तुला कसलीच गरज नसते.

त्या मोकळ्या स्टेडियममध्ये
आपण घेतल्या आणाभाका
सत्यावर विश्वास ठेवायच्या.
काहीही होवो, म्हणत !

चांगले सकारात्मक एकच घडले.
सत्याचा शोध जारी ठेवायचे ठरले.
एकमेकांवर विश्वासून.

--- ००० ---

गंधमादन पर्वत असे काही
त्याने पूर्वी वाचले वा ऐकले होते !
किती भारी नाव ! कसे सुचत असेल कोण जाणे !
असे मधून मधून त्याला वाटे.
आपल्यालाही असे काही सुचलेच पाहिजे,
या तीव्र इच्छेने तो कधी काही बोले.
तर चारचौघांत त्याचे हसे होई.
हेच चंप्रंना सुचले असते तर
वा, मास्टरस्ट्रोक वगैरे म्हणाले असते साले !
दिसते ना एफबीवर ! तो स्वतःशीच म्हणे.

त्यामुळे, चंप्रंचे आपल्याला काही
 आवडताच कामा नये, असे त्याने ठरवले !
 त्यांना तो सारखाच नडू लगला.
 चंप्र म्हणाले की बाबा बंदच करू का लिहिणे
 किवा तुम्हीच कलटी मारा ना –
 यावर तो म्हणाला, इतके काहीच नाहीय
 विचार करण्यासारखे यात – तुम्ही
 न लिहिण्याने काहीच नाही फरक पडणार !

या एकाला त्रास होतोय म्हणून
 चंप्र लिहिणे थांबवणार थोडेच होते ?
 काहीजणांना तरी ते मास्टरस्ट्रोक वाटत होते !
 परंतु हा प्रॉब्लेम सुटावा, अशी मात्र
 त्यांची मनोमन इच्छा होती –

एकदा चंप्रंच्याच कवितेत गंधमादनचा उल्लेख आला
 तेव्हा मात्र त्याने कपाळावर हात मारून घेतला !

प्रत्येक भूमिकेत नवं व्यक्तिमत्व निर्माण करण्याचा माझा नेहमीच प्रयत्न असतो. मला तटस्थ राहायचं असतं. प्रत्येक भूमिकेला हात घालताना माझी पाटी कोरी असण्याची आवश्यकता असते. कोणत्याही भूमिकेबद्दल माझ्या मनात राग, लोभ, द्रेष, प्रेम नसतं. प्रत्येक व्यक्तिरेखेपासून मी स्वतःला अलिस ठेवतो. एक भूमिका संपली की मी माझी पाटी पुसून टाकतो.

-- वेन किंगजले (' गांधी ' या चित्रपटातले गांधी.)

सिगरेटमुळे आपल्या आवाजात
 एक किंचित खर आलेली असून
 ती इतरांना खूपच आकर्षक वाटते

याची त्याला जाणीव होती.
त्यामुळे, साधे खुर्चीवर बसतानाही
तो रुबाबशीर बसे.
वाचत बसताना तो
एका हातात सतत शिलगती सिगरेट ठेवी.
त्यामुळे, खूपच काही गंभीर आशय
तो सहज समजून घेतोय, असे वाटे.

तो नट नसला तरी
एखाद्या स्टारसारखा त्याला मान मिळे.
आपण त्याच्याकडे पाहतोय हे कळू नये
याची स्थियांना काळजी घ्यावी लागे.

त्याची कमाई मर्यादित आहे
कारण ती वाढवण्यात
त्याने फारसे इंटरेस्टच घेतलेले नाही
हे सगळे गृहीत धरत.

त्याचे कपडे मात्र दर्जेदार
अनेक प्रकारचे असत.
प्रत्येक वेळी तो ताजा फ्रेश दिसे.

सिगरेटचे कसले आभार, ती तर निर्जीव आहे,
या विचाराने तो आणखी एक झुरका मारे.
पण मनात थोडी भीती येतेय, असे त्याला वाटे.

--- ००० ---

फ्रेंडसना थोडा अंदाज येण्यासाठी --

फर्नांडो पेरसोआ या माझ्या परमप्रिय कवीने
आल्वर्टो सिएरो या नावाने लिहिलेल्या दोन कविता –

१.

विचार न करणे

हे मला इतके नैसर्गिक वाटते
की मी हसायलाच लागतो स्वतःशीच,
नेमके कशाबद्दल हे न कळता, पण मला वाटते
विचार करणारे लोक असणे याबद्दलच असावे ते ...

माझी भिंत माझ्या सावलीबद्दल काय विचार करते ?
कधीकधी मी याच्या विचारात पडतो
माझ्या हे लक्षात येईस्तोवर की मी वस्तूबद्दल विचार करतोय ...
आणि मग मी विस्कट्ट स्वतःवरच चिडल्याचे मला जाणवते,
जणू काही माझे पाऊल झोपी गेल्याचे मला जाणवते आहे ...

एखादी वस्तू दुसऱ्या वस्तूबद्दल काय विचार करते ?
काहीच कोणताही विचार नाही करत.
पृथ्वीला असते का जाणीव तिच्यात किती दगड आणि झाडे आहेत याची ?
तसे असते तर ती एक व्यक्ती असती,
आणि जर असती ती तशी व्यक्ती तर तिला असता एक व्यक्तीचा स्वभाव,
मग ती पृथ्वी नसती.
पण हे सगळे घेऊन मला काय करायचेय ?
मी जर असा विचार करत राहिलो तर माझे झाडे आणि झुऱ्हुपे पाहणे थांबेल
आणि मला पृथ्वी दिसणेही वंद होईल,
माझ्या विचाराशिवाय सर्वच दिसायचे थांबल्याने ...
मी उदास होत राहीन आणि गडद अंधारात सामावत राहीन.
मी जसा आहे विचाराशिवाय

तसे असण्यातच आहेत मला पृथ्वी आणि आकाश.

--- ००० ---

२.

उंच फांद्यांतून दिसणारा चंद्रप्रकाश हा
उंच फांद्यांतून दिसणाऱ्या चंद्रप्रकाशाहून
खूप काही असतो असे सर्वच कवी म्हणतात.

पण माझे म्हणाल तर
मी विचार काय करतो याबद्दल मी बेशुद्धच असल्यामुळे
माझ्यासाठी उंच फांद्यांतून दिसणारा चंद्रप्रकाश
हा
उंच फांद्यांतून दिसणाऱ्या चंद्रप्रकाशाव्यतिरिक्त
उंच फांद्यांतून दिसणाऱ्या चंद्रप्रकाशाहून खूप अधिक
काही नसणे असतो.

--- ००० ---

मन कसे चालावे,
मनात कोणते विचार येऊ नयेत
हे ठरवणे म्हणजे
मनाच्या एका छोट्या भागाने
वाकीच्या मोठ्या भागावर
काढू आणायचा प्रयत्न करणे
हमखास असफल ठरणारा

अशा वेळी मी मन
नुसतेच असू देतो परस्पर

--- ००० ---

एक तर रोबोसारखे
जगता यावे --
कोण जगतेय
कुणाचे आयुष्य, असे.
किंवा वंदच पडावे हे मशीन
फक्त सेक्सचा भाग
चालु ठेवून
ज्यात विसरले जाते
कोण जगतेय
कुणाचे आयुष्य.

--- ००० ---

मशागत करून
थोडफार तयार केलेले वाकवगार मन.

ध्येय पकडते.

--- ००० ---

या वाञ्यातला गारवा
घरोघरी सगळ्यांना जाणवतो.
ठरवल्याप्रमाणे सगळे स्वेटर घालतात.
अनेक रंगांचे आणि नक्ष्यांचे.
अनेक ठिकाणांहून घेतलेले.
कुणाचा दिल्लीहून आणलेला.
कुणाचे हाफ कुणाचे फुल.
स्वेटर विकत घेताना
एवाद्यांचे भांडणही
झालेले असते विक्रेत्याशी.

पण त्याचे आता काय ?

पाहून काहीच कळत नाही.

मग तो सीए असो की शिक्षक.

शरीराची ठेवण आणि मेंदूची अवस्था

यामुळे सगळे वेगवेगळे असतात.

हे सर्वांना समजत असते.

--- ००० ---

अमुक गोळीची आपल्याला झॅलर्जी आहे

हे आपल्या डॉक्टरांना माहीत असते.

इकडेतिकडे जाऊन, अनेक कामे करून

खूप महिन्यांनी आपण गेलो तरी

ते ती गोळी आपल्याला देत नाहीत.

आधी स्मरणशक्ती मग औषधे

हाच क्रम बरोबर घडलाय निसर्गात.

--- ००० ---

प्रियांकांचा थेट राजकारणप्रवेश !

आता अटीतटीचा मुकाबला !

जरा निंतेतच गेलो होतो.

रोज समोर घिरठ्या घालणाऱ्या

कबूतरांचा थवा आज गेला कुठे ?

जरा वेळाने आलेच ते सर्व महाशय !

फिरायचे वर्तुळ वाढवले असावे साल्यांनी.

माझे त्यांच्यावर लक्ष असते
हे माझ्या जगण्यात तरी आहे
सवयीचे आणि अर्थपूर्ण. त्यांच्या नसेल.

--- ००० ---

थंडी. सकाळचे ऊन.
निश्चल झाडे. धुके.
दूर अस्पष्ट पर्वती.

असे आयुष्यभर
नाही राहू शकत जगणे.

--- ००० ---

प्रसारा आवरायचाय.
नको ते सर्व टाकायचेय.
बँकेचे एक काम.
आणि शर्टाचे तुटलेले बटण लावणे.

एवढ्या तपशीलांत
सध्या मी सामावतोय.
मी कारखानदारही नाहीय.
ना राजकीय नेता.

--- ००० ---

तो सिनेमातला हीरो वाटण्यासाठी
गरज असतेच त्याच्या अनुयायांना
त्याच्या वाढदिवसाला त्याचे
चौकाचौकांत फ्लेक्स लावायची.

म्हणजे त्याचे विरोधक
त्यांना सहजच व्हिलन वाटू शकतात.
आणि बाळगता येतो त्यांना
अंतिम विजयाचा विश्वास.

तोही त्यांची मने पोसतो.
हीरोगिरीत खुश राहतो.
त्यालाही त्यांची गरज असते
अंतिम विजयासाठी.

--- ००० ---

कुणी म्हणतात
जुना माल काढण्यासाठी असतो सेल.
फॅशनही आता नव्या आलेल्या असतात.
तसे असेल तर ठीक आहे
चालतील आपल्याला
थोडे कालबाह्य कपडे.

पण हीच आपली मनोवृत्ती ओळखून
आपल्याला फसवण्याची तर ही युक्ती नसेल ?
असा त्याला प्रश्न पडतो.

छे छे, नसेल तसे, त्याची मनोवृत्ती म्हणते.

--- ००० ---

कलेत, साहित्यात साधेसोपेपणाची गरज निर्माण होतेय का ? जगण्यातली गुंतागुंत आणि मनाची भग्रता लक्षात घेता ते
शक्य वाटते का ?

" आम्ही त्या दोन गावांत बचतगटांच्या महिलांचे मेळावे घेणार आहोत -- नुसते मेळावेच घेणार नाही तर त्यापलिकडे जाऊन त्यांना उद्योगांचे प्रशिक्षण देणार आहोत -- नुसते प्रशिक्षण नाही तर त्यापलिकडे जाऊन त्या महिलांनी उद्योजक व्हावे हा आमचा प्रयत्न असणार आहे -- आणि त्या महिलांनी नुसते उद्योजक होऊन थांबू नये तर त्यापलिकडे जाऊन -- "

बेरोजगारी

बेरोजगारी प्रचंड आहे. लोटे च्या लोटे आहेत. किंवा जथ्थे म्हणा किंवा घोळके. एका एका जागेसाठी दहा दहा हजार अर्ज येताहेत ! श्रीमंत तर हरामी असतातच पण मध्यमवर्गीयही भोसडीचे असंवेदनशील असतात. नोकरी, रोजगार नसण्याचे चटके म्हणजे काय, त्यातले अपमान म्हणजे काय आणि त्यातले जिणे कसले असते, याची त्यांना कवडीची जाणीव वा पर्वा राहात नाही वा नसते. त्यांना नोकऱ्या असतात आणि त्यामुळे त्यांची लग्नेही झालेली असतात ! त्यानंतर साले आपला संसार आणि नोकरी यांत मशगूल असतात. आपल्या बेरोजगार बांधवांकडे पाठ फिरवतात ! नोकरी असलेले म्हणतात, आमचीही पिळवणूकच चालु असते. कामाचे तास अमर्याद असतात. नको तर जा सोडून म्हणतात. आणि लग्न झालेय हा आनंद आहेच पण त्यामुळे वायको असते, मुले असतात. त्यांचे दुखलेखुपले, हवेनको, ऐडमिशन्स, शिक्षण हे सगळे असते ! आरक्षण असोनसो स्पर्धा गळेकापू असते. आम्ही करू काय संवेदनशीलता म्हणजे ? आम्हालाच जगणे जिवावर येतेय ! आहे कुठे आम्हाला वेळ आणि शक्ती एवढे संवेदनशील राहायला ? आम्हाला तर या व्यवस्थेने गिळंकूत केलेय ! आणि तुम्ही तरी काय करताय – आरक्षण, ओळख, वशिले, जमल्यास लाच हे सगळे मार्ग वापरून नोकऱ्या मिळवायचा करतायच ना प्रयत्न ? तेव्हा तुम्ही कुठे असता संवेदनशील बाकीच्या बेरोजगारांबद्दल ? आणि मध्यम वर्ग हरामी आहे तर तुम्ही का प्रयत्न करताय त्याच वर्गात सामील व्हायचा ? अशामुळे मध्यमवर्ग दिवसेंदिवस मोठा होत चाललाय, हे आहे ना माहीत ? आणि आणखी एक -- आपली प्रगती साधून परदेशात जाऊन राहिलेल्यांना असंवेदनशील वगैरे शिव्या कशाला द्यायच्या ? तेवढ्या इथल्या लोकांना उपलब्ध नाही राहिल्या का त्या जागा ? की सगळ्यांना एकाच दिवशी नोकऱ्या मिळेपर्यंत सगळ्यांनी उपाशी आणि बिनलभाचे राहावे, संवेदनशीलता म्हणून ? जमत असताना, निसर्गाच्या विरुद्ध, लग्न नको असे कोण म्हणेल ? ज्यांचे भले झालेय त्यांना असंवेदनशील म्हणणारे जे संवेदनशील आहेत, ते इतर संवेदनशीलांच्या डोक्यांवर पाय ठेवूनही आपले भले करायच्या प्रयत्नात आहेतच ना ? बेरोजगारांचा लोंदा दिसतो पण त्यातला प्रत्येकजण एकेकटाच असतो – आपापली असंवेदनशीलता जपत आपापले प्रयत्न करत असतो ! बेरोजगार असलेले म्हणतात, खरे तर ही व्यवस्थाच बदलली पाहिजे, पण, लोक संवेदनशील नाहीयत, त्यामुळे ते घडत नाही. एकदम कांतीच व्हावी अशी सार्वत्रिक बोंबाबोंब कशी होईल, असा आता विचार करावा का काय ! निदान याचे खापर कोणत्या गोष्टीवर फोडावे, हे तरी ठरवता आले पाहिजे – अर्जट ! तेवढे जमले तरी बास ! मरू दे ती संवेदनशीलता !

--- ००० ---

छान स्वच्छ उन पडावे
 आणि थंडी ओसरत असताना
 आपण बाहेर पडावे
 आणि वॉचमनने आपल्याशी
 प्रेमाने दोन शब्द बोलावे
 आणि पुढे भेटावा
 आपला संगणकतज्ज्ञ
 आणि आठवण व्हावी
 दोन सविस्तर ईमेल
 वाचायचे राहिल्याची --

हे असे रोजचे सततचे तपशील.
 वर्षानुवर्ष.

--- ००० ---

आता कोणताही फॉर्म भरायला नको वाटते.
 पूर्ण नोकरी अशा असंख्य कागदपत्रांत
 घालवलेली असून.
 एकूण किती हाताळले असतील कागद ?
 एकूण किती सह्या केल्या असतील ?

एकूण किती वेळा
 केली असेल खुर्चीवर ऊठवस ?
 एकूण किती वेळा झाले असेल
 घरातून बाहेर पडणे आणि परतणे ?

उद्या श्वास-उच्छ्वास मोजायचीही सोय निघेल !
 मरताना या समृद्धीत मरता येईल !

--- ००० ---

फ्रेंड्स, कवितेचा हा एक वेगळा मार्ग दिसलाय म्हणून लिहितोय या साध्याशा कविता -- आता निदान काही दिवस हे
असेच चालेल --

नवीनच आहे द्वारखाना.
पेशंट फारसे नसतात अजून.
मला फक्त रिपोर्ट दाखवायचेत.
येतील ना डॉक्टर ?
हो, निघालेच आहेत.
ट्रॅफिक किती आहे इथे.
त्यात दुरुस्त्या चालल्यायत.
त्यात बेकायदा मोकाट वाहनचालक.
होय ना, थांबतोय मी.
शिवाय मत वरे आहे माझे
डॉक्टरबदल.
चांगले केलेय फर्निचर.

--- ००० ---

भटके असो की पाळलेले
लंबून आवाज येतो कुत्रे भुंकल्याचा
तेव्हा कुणाचे लक्षही जात नाही.
तेच आवाज जर वाढले
आणि अनेक कुत्री ओरडू लागली
तर मात्र माणूस म्हणतो की
च्यायला काय झालेय तरी काय ?

मी काही कुत्रे पाळणारा नाहीय.
मला जमते अशी तटस्थता.
तीही हळूहळू शांत होतात.

पुन्हा माझे दुर्लक्ष

नीट चालू होते.

--- ००० ---

आता काही अगदी साध्या कविता ---

रोज आलटून पालटून मी

तीच दृश्ये बघतो.

त्यांत एक मिठाईचे दुकान आहे.

मिठाईची चित्रे आणि खरे पदार्थ

यांनी खचून भरलेले.

त्या दुकानाचा मालक

माझ्या ओळखीचा झालाय.

मी याच भागात राहतो.

तो लांबून येतो.

कधी कधी मी काही

घेतोही त्या दुकानातून.

त्या वेळी बहुधा तिथे

आणखीही गिन्हाईके असतात.

बहुधा माझ्या ओळखीची नसलेली.

पण बहुधा त्याच्या ओळखीची.

निदान काही तरी.

माझ्याकडून तो आपुलकीने पैसे घेतो.

--- ००० ---

पूर्वी बन्याचदा

पोस्टात जाणे व्हायचे.

आता नाही होत.

गरजच नाही पडत.

तेव्हाही मला लळाबिळा होता

फार पोस्टाचा असे काही नाही.

--- ००० ---

दार कुर कुर करत असेल

तर विजागन्यांत

गोडे तेल टाकावे

हे डोक्यात असते.

गोडे तेल असतेच घरात.

--- ००० ---

आता मी झोपेन.

पहाटे उठेन.

चहावरोबर दोन बिस्किटे खाईन.

तोवर पेपर येतील.

मग मी जगाच्या बातम्या वाचेन.

त्या माझ्या मतांशी ताढून पाहीन.

--- ००० ---

रात्रीच्या वा पहाटेच्या शांततेत

कुणी जाड आवाजात बोलत असले

की मला छान वाटते.

लहानपणच्या आठवणी येतात.

विशेषतः माझ्या आईचे वडील.

तेव्हा तर कंदील होते.

आणि सारवलेली जमीन.

ऐकत पडून असलेल्या मला ते म्हणायचे
जायचेय ना शाळेत, उठा आता.

--- ००० ---

तो पक्ष बदमाश आहे पण त्यांनी आम्हाला १२ जागा दिल्या तर आम्ही त्यांच्याबरोबर जाऊ --

२५ तुकाराम कविता

काहीतरी निमित्त घडले आणि असे मनात आले की मला जाणवणाऱ्या आजच्या जगण्यासह मला उमजलेला तुकाराम व्यक्त करावा. त्यामुळे, या कवितांचे लेखन होत गेले. २५ कवितांमध्ये ते पुरेसे येईल असे वाटल्याने तेवढ्या कविता लिहायचे ठरवले. तुकारामच का – तर मला तो माझा एक जुना आशय-दोस्त वाटतो म्हणून. अशा पद्धतीने त्याच्या नादी लागणे कितपत अर्थपूर्ण होईल याची आधीच कशी खात्री मिळणार ? हा धोका पत्करणे हेच तर एक त्याच्या आशयात डुंबणे होणार होते ! अर्थातच ती मजा येत गेली. ही अर्थातच माझी माझ्याशी आणि वाचकांशीही होणारी प्रक्रिया आहे. माझे काम झाले आहे – वाचक त्यांचा निर्णय घेतील.

ज्यांना या कविता आवडत गेल्या ते काही मित्र म्हणाले की २५ ची मर्यादा नका ठरवू – आणखीही सुचल्या तर येत राहू यात. इथे एक थोडे स्पष्ट करतो. मला कविता ‘सुचणे’ असे काही घडत नाही. मी लिहायचे ठरवले की त्या वेळचा मनात असलेला एखादा प्रश्न, समस्या, एखादी घटना, नात्यातला एखादा ताण, एखादी वातमी – असे काहीही निमित्त घडू शकते आणि तिथून सुरुवात होत कविता पूर्ण होऊ शकते. आता, जोवर ही तुकाराम-प्रक्रिया चालु होती तोवर ते त्या परिप्रेक्षातून दिसत गेले. एवढे पुरेसे वाटते. ओढून ताणून याहून अधिक हेच करत राहण्यात अर्थ वाटत नाही. साराशा, लिहिताना यापुढे तुकाराम कोन असणार नाही. मला त्या त्या वेळी समजणाऱ्या वैविध्यातून आणि नावीन्यातून माझे कविता लेखन सुरु राहील. पण, एकूणात, तुकारामाचा बराचसा आशय या २५ कवितांतून सापडत गेला असावा, असे वाटते.

आताच २५ वी कविता देऊन या मालिकेचा समारोप केलेला आहे. बन्याच फ्रेंडसनी या कविता आवडीने वाचल्या, त्याबद्दल अर्थातच धन्यवाद !

जगताना त्या त्या वेळी
जिवंत खरे वाटत गेलेले सगळेच
आता मेंदूपेशी आणि रसायनांत गठित
स्वभावाच्या आणि स्मृतीच्या
अवस्थेवर अवलंबून
आणि तरीही आताच्या जिवंतपणात
वयाचे प्रभाव
ज्यांच्यासहच मी घडवत असतो माझे
आजचे जग जे टाकते प्रभाव जगावर

तुकाराम म्हणाला की मृत्यू
ही काही एक शेवटची घटना नाहीय
एकविध होणे याचा अर्थच
क्षणोक्षणी सर्व व्यक्तिगत
प्रभाव नष्ट होत राहणे

मृत्यू म्हणजे निर्भय जगणे
हा स्वातंत्र्याचा अमर अर्थ
पूर्ण मानवजातीला सांगून गेलेला
हा महामानव सृथीची सर्व रहस्ये उकलुन
दाखवून अदृश्य झालेला

नाही देखिला तो डोळां देव दाखवू सकळां
असे म्हणत मन रिकामे होण्याचे सत्य
तो संगत गेला म्हणत
सूर्याचिया परी तुका लोकीं क्रीडा करी

देव म्हणजे जिवंत रिता ठाव

--- ००० ---

मन एका वेळी दोनच कामे करू शकते
हे तो समजून होता गरिबांना
त्याने टाळ आणि नाम दिले
गोंगाटमुक्तीच दिली
आणि सर्व गोंगाट जाऊ शकतो
याचा अर्थच इशारा काफी है

पवित्र ते अन्न हरिचिंतनी भोजन
हे सांगून त्याने जेवणाचे मानसशास्त्रच
शिकवले आणि आरोग्य दिले

सर्वात भारी म्हणजे
हो कां दुराचारी वाचे नाम जो उच्चारी
त्याचा दास मी अंकित कायावाचामनेसहित
नसो भाव चित्ती हरिचे गुण गातां गीतीं
करो अनाचार वाचे हरिनामउच्चार
असे म्हणून तुकारामाने
सर्व नीतिकल्पना आणि भलेबुरे
यांच्या पलिकडचे शहाणपण सांगितले

आजचे विदीर्ण मन हडबडून जाते
नाम हे म्हणजे वालिश खेळणे झाले
मग मानसोपचारतज्ज सांगतो
सर्व काही ठीक आहे – असे म्हणत राहा सतत

कोणतेच सोपे वर्म नको असलेला आजचा माणूस
म्हणेल त्यापेक्षा दारू पीत बसू ना मरेपर्यंत

मरना तो है ही एक दिन

--- ००० ---

दुःखाने उचंबळून आलेले हृदय
गोंधळून विचका झालेला मेंदू
अपघाताने मोडतोड झालेली हाडे
भांडणांनी पेटलेल्या दंगली
न्यायासाठी चेतवलेले द्वेष
नष्ट करा नष्ट व्हा
या तत्त्वासाठी तयार निराशायुक्त पलटणी
दगडफेकीवर गोळीबार करणारे
एकनिष्ठ शिपाई
शहरेच्या शहरे गिळळूत
करायची हाव असलेले
नेते आणि व्यावसायिक

रंगामुळे बहिष्कृत
जातीमुळे हेटाळले जाणारे
स्थलांतरित म्हणून
अपमानित जगणारे

अपेक्षाभंग झालेले
पराभूत झालेले
असाध्य रोगाने जर्जर असणारे
प्रेमभंगाने वेडे झालेले
आणि अनाथ आणि पोरके

शिवाय आनंदी असलेले वा दिसणारे

सर्वाना सामावून घेतो तुकाराम

सर्वासाठी सर्वाशी बोलतो

--- ००० ---

पाण्यावर शेवटचा सोनेरी चुरा टाकून
अस्ताला जाणारा सूर्य पाहून
एकाला प्रचंड आनंद होताना पाहून
दुसरे मन खट्ट होते माझा काय आहे दोष
मला का नाही वाटत असेच धुंद
या विचाराने ते सगळेच
जे जे आहे ते ते
नष्ट करायचे ठरवते

मुळात जगण्यात सौंदर्य येण्यासाठी
सूर्यासारख्या बाहेरच्या वस्तूची गरजच काय
दुःखाचे मूळ या सगळ्या
मानसिक हालचालींत आहे तुकाराम म्हणतो

दोघेही एकमेकांवर चिडून असतात
एकमेकांना नष्ट केल्याशिवाय
साधे न्यायाचे मानवी जगणे
अशक्य आहे म्हणतात

आपल्याला रोज असा सूर्यास्त दिसावा
म्हणून एकाची खिडकीच समुद्राभिमुख असते
ते पाहून दुसरा जळफळतो एक दिवशी
उगवेलच असा सूर्य की ती खिडकी
जळून खाक होईल म्हणतो

तुकारामाला क्षणभर वाईट वाटते
आपण उपकारापुरतेच उरलेले आहोत

हे जाणवून तो म्हणतो आपण सगळे एकत्र चालु या

--- ००० ---

माझ्या संरक्षणासाठी मी केलेल्या

माझ्या विचारांमुळे च माझ्यावर हल्ले होतात

हे कळले तरी मी समाजाविरुद्ध कसा जाणार

ज्या व्यवस्थेने माझे भरण-पोषण केले

तिचे फुगे शांतता म्हणून हवेत कसे सोडणार

उर्वरित शक्ती म्हणजे तरी काय

उद्या कुणी कारंज्याचा पत्ता दिला खूण म्हणून

तर फक्त जिवंत राहण्याच्या मिषाने

मी टाळणार कसे समोरासमोर येणे

सर्वच विचार हल्ले होण्यायोग्यच असल्याचे दिसतेय

तरीही पिढीजात सवयी म्हणतात अमृततुल्यच चांगला

बाहत्तर प्रश्नांवर किंवा प्रश्नांना बेनकाब करणारा

शेर मला पाठ नाहीय म्हणून मी निमूट मागे उभा आहे

सर्वच माणसांची घरे रक्काने माखलेली नाही दिसत का

हळूहळू सुधारणा करत हजारो वर्षे गेली

झालेही काही भलेबुरे बदल शिक्षणपद्धतीत

पण माणसे विचारांनी जखमी होणे काही थांबले नाही

यावर दुकानदार पुजारी अभिनेता आणि नेता

अशा सर्वांनीच हात वर केल्यामुळे शेवटी

तुकारामाला विचारले की वाबा आहे का काही भवितव्य

तर तो म्हणाला की नुसते भविष्य असे काही नसते

सर्व काळ एकच असतो एकमय एकविध रिकामीक

--- ००० ---

एक बोर्ड पाहिला --

A to Z आल्टर टेलर्स

लेडीज अँड जेन्टस स्पेशालिस्ट.

चांगल्या चारित्र्याची नेमकी व्याख्या करता येत नाही, असे न्यायालयात्रे म्हटले आहे.

-- आजचा लोकसत्ता, मुखपृष्ठ.

हं बोल मी म्हणालो

तर ती म्हणाली की आता

ती परत नाही फिरू शकणार

तिने पाळलेल्या सर्व प्राण्यांचा लळा सोडून

ती आलेली असल्याने

आता गजर झाला तरी

ती निर्धाराचे पांघरुण काढणार नाही

आता माझी पाचावर धारण

बसतेय की काय असे मला वाटले

मला हे असे अपेक्षितच नव्हते की

अचानक आकाशवाणी झाल्याप्रमाणे

ती सुखाची माळ होउन

गळ्यात येउन पडेल

मी आजूबाजूला पाहून कानोसा घेतला

हे निदान आपसांतच राहायला हवे होते

निसर्गातला असा कोणताही पदार्थ

वा साधा वारा का असे ना

अचानक अनपेक्षितपणे

असे काही अनुकूल होणे हे एक संकटच होते

मी गांगरलेलो भांबावलेलो असतानाच
तिथे तुकाराम उसाचा रस पीत बसलेला दिसला
अरे म्हटले तू इकडे कुठे तर म्हणाला
अब्सर्डिटीची आणि दिझूटतेची जाणीव जिथे कुठे जन्माला येईल
तिथे असतोच मी जवळपास कारण क्षणात तिथे
माझे असणे स्पष्ट दिसू शकते

--- ००० ---

डान्स वार

२००५ पासून असलेली डान्स वार्सवरची बंदी उठलेली आहे. त्याबाबतच्या काही अटी शिथिल करण्यात आलेल्या असून काही अटी नवीन घालण्यात आलेल्या आहेत. त्यांबदल अर्थात चर्चा, विरोध, पाठिबा हे होत राहील. या एकूण प्रकारात वर्षा काळे या सामाजिक कार्यकर्त्या एक सर्वांचे ढोळे उघडणारे वाक्य बोलल्या -- " या बारबाला या, या व्यवस्थेच्या बळी आहेत की व्यवस्थेतल्या गुन्हेगार आहेत याबदल कुणातही स्पष्टता नाहीय ! " -- हे त्यांचे वाक्य एक समाज म्हणून आपली दांभिकता, गधडेपणा म्हणजे absurdity आणि शोकात्मता व्यक्त करणारे आहे. बरे, आता त्या बारबाला कायदामान्य असल्याने त्या व्यवस्थेचा भाग झालेल्या आहेत, असे म्हणावे तर ही व्यवस्था तरी न्यायाची, मानवी हिताची आहे का, असा प्रश्न येतो ! आणि व्यवस्था म्हणजे आपली मने -- इथे गाडी येऊन ठेपते ! बौद्धिक उत्तरे काय, कशी काढणार ?

उगी उगी मर्दानगी -- Satish Tambe

'अक्षर' दिवाळी अंकात आलेली, आपले मित्रवर्य सतीश तांबे यांची ही कथा वाचली ! इथे उद्धार चिन्ह टाकले कारण मला ती कथा खूपच आवडली. आणि मला वाटते की ही नुसती व्यक्तिगत आवड नसावी. ही कथा अमुक एका बिंदूपर्यंत येऊन संपणे म्हणजे जगण्यातल्या सर्व गुंतागुंतीची एक छोटी गोळी करून फेकून देणे वाटते. एक छान मोकळेपणाचा उत्तुंग

फील ही कथा निर्माण करते. त्यांच्या पात्रांच्या सुखदुःखांत वाचकांनीही सापील व्हावे असा काहीही प्रयत्न तांबे करत नाहीत. म्हटले तर हे एक साधे, रूटीन निवेदन वाटते, पण यात खचून भरलेला जो ड्रामा आहे तो कथाद्रव्य पूर्णपणे अपरिचित आणि अनपेक्षित असण्यातला आहे. अत्यंत अपवादात्मक वाटणारे हे जगणे तांबे इतक्या बारकाईने आणि सूक्ष्मपणे पाहात जातात की जणू गाता गाता लता मंगेशकर वाटेतल्या सर्व जागा, वळणे-वाकणे भरत चालल्या आहेत ! लेखनावर हुकमत ही निवळ भाषिक वा तांत्रिक गोष्ट नाही – मुख्यतः ती आशयाबद्दलची कॅरिटी – स्वच्छ समज – भान असते. हे जमणारा लेखक जगण्याच्या प्रवाहात सहज पोहणारा असतो. तांब्यांची ही कथा त्या सहजतेचा प्रत्यय देणारी आहे. आपल्या व्यक्तिगत आवडी-निवडी, नीती-अनीतीच्या कल्पना, चांगले जगणे म्हणजे काय याचे ठोकताळे – हे सर्व किती फिजूल आहे याचे भान ही कथा देते. ही कथा परिचिताशी फटकून वागणारी या अर्थाने फॅटसी असली तरी तांबे ती एक वास्तववादी निवेदन या स्वरूपात सांगतात. आधुनिक कथेतली अतिवास्तव अनाकलनीयता वा कल्पनेला खूप काम देणारा गुंतागुंतीचा घाट यांची या कथेला गरज पडत नाही. त्याशिवायही ‘सांगण्यासारखे’ जे आहे ते सर्व ही कथा वाचकाला सहज पोचवते.

ही काही निवडक अपवादात्मक व्यक्तींची कथा आहे. (प्रत्येक संबंधातल्या समस्यांचे स्वरूप असे बारकाईने पाहात गेल्यास आपले सगळ्यांचेच जगणे अपवादात्मक ठरू शकते !) या व्यक्ती कोणत्याही समाजगटाच्या वा समूहाच्या प्रातिनिधिक व्यक्ती नाहीत. तांब्यांना इथे नुसतीच यांची एक कथा – कुणाच्यातरी आयुष्यात घडलेल्या घटना – सांगायची नाहीय. या निमित्ताने ते कुणाच्याही स्थितिशील मनाला एक आळ्हान निर्माण करतात. हे आळ्हान जर वाचकांनी स्वीकारले तर आपोआपच मानवी जगण्यात एक सौहार्द, समज, परिपक्ता येऊ शकते ! आशयाच्या या सखोलतेमुळेच ही कथा ग्रेट ठरते ! या कथेत पूर्ण मानवी जगण्याचे भान आहे – सामाजिक भान असे स्वतंत्र काही नाहीय. स्वतंत्र सामाजिक भानाचा आग्रह धरणाऱ्यांनी या कथेवद्दलचे त्यांचे आकलन मांडणे हे त्यांना आणि इतरांनाही उद्घोषक ठरू शकेल.

या कथेचे परिपूर्ण विश्लेषण, तिच्यातल्या एकूण सर्जक प्रक्रियेचे कणाकणाचे समालोचन करायचे तर या ‘दीर्घ’ कथेहून जास्त मजकूर लिहावा लागेल. ते सर्व करणारा समीक्षक मी नाही. तरीही, या कथेच्या वैशिष्ट्यांचे वर्णन आणि ती वाचण्याच्या प्रक्रियेचे मला समजलेले दिग्दर्शन इथे केलेले आहे.

तांब्यांचे अभिनंदन वगैरे काही नाही कारण ही समज हे त्यांचे सहज जगणे आहे ! अशा उत्तुंग कलाकारांचे कौतुक आपण एक उपचार म्हणून करू शकतो पण ते करतानाच आपल्या लक्षात येते की असे कौतुक ही त्या सर्जकतेपुढे एक खूपच छोटी गोष्ट आहे !

--- ००० ---

“आम्ही सर्व काही लेखी स्वरूपात लिहून घेतलेले आहे ! ”

माझ्या मित्रांनी माझ्या विचारांनी, माझ्या मनाने आणि माझ्या आकलन-प्रक्रियेने जगायला हवे, असा मूर्ख हट्ट मी बाळगत नाही !

Champra Deshpande shared a post.

डॉ. दिवाण यांच्याशी कला, साहित्य यांचाबतीत माझे अनेकदा मतभेद होत असतात -- एका बिंदूला कुठेतरी भेट झाली याचा आनंद आहे !

१९ झाल्या तुकाराम-कविता --

२५ झाल्या की हे पूर्ण झाले असे समजार आहे ! काळजी नसावी !

कथा करोनिया द्रव्य घेती देती
तयां अधोगती नरकवास
असे म्हणणाऱ्या तुक्या साल्या
तुला आमच्याकडून
इयाट काही नको आहे
हे समजलेय पण तू
तू आमचा उपमर्द करतोयस
हे तुला समजलेले नाहीय

अरे वेअकली माणसा
तुझे पूर्ण आयुष्यच होते
तुझी तू केलेली कथा
तुला पूर्ण विश्वाचेही
काही देणेघेणे नव्हते
आम्ही आमचे प्रेम द्यायला तुला
तुझ्या मागे पळत येतोय

बोफिकीर निर्लज्जा

तुझ्याइतका कूर मित्र
जगात कुठे नसेल
चार लोक वाचताहेत आमच्या कविता
तर तेही तुला बघवत नाहीय

बुडू देत आमच्याही कविता चल
पण त्या पुन्हा तरून येण्याची
देतोस का गँरंटी

जाऊ दे मरू दे चल तुझी गाथा आहे जवळ

--- ००० ---

आम्ही आमच्या अफवांवर विश्वास ठेवू -- तुम्ही तुमच्या अफवांवर विश्वास ठेवा -- शेवटी आमच्या अफवाच विजयी होतील !

टाईम मशीनमधून
इतके मागे जाऊन तुकारामाला भेटणे
शक्यन्च नव्हते ही माझी तळमळ पाहून
तो स्वप्नात आला म्हणाला
काळाचा प्रश्नच नाही
कोणत्याही काळात कोणतीही माणसे
भेटूच नाही शक्त ती फक्त तोंडदेखले
परीक्षेपुरते हसू शकतात

माझ्या भेटीचे गाईड मिळते बाजारात
त्याचे सगळे नकाशे चुकीचे आहेत
मुळात मुख्य म्हणजे

तुकाराम असे काही नाहीच आहे

गाथा आहे पण माझी एकतरी
आता तुला सापडणार नाही
डोंगरही नाही माझी भेटायची जागा
तुला माहीत असलेला तुकाराम
तो मी नाही

होय आहेत शब्दांची रळे
पण ती ना माझी ना तुझी
शब्दांचेही नाही होणार टाईम मशीन

आणि तू जेव्हा येशील काळावाहेर
आणि माझ्या भेटीचीही तुझी गरज संपेल
तेव्हा भेटून करायचेय काय
एंजॉय द नोबडीज लाईफ (कुणाचेच नसलेले जगणे मजेत जग)

--- ००० ---

" या सत्याचे सर्व पैलु मला माहीत नाहीत -- सत्याला किती पैलु असतात तेही मला माहीत नाही -- "
सारांश, 'द अक्सिडेंटल प्राईम मिनिस्टर' पाहिला. लोकमान्य, बालगंधर्व, काशिनाथ आणि भाई यांच्यापेक्षा खूपच
चांगला आहे !
या शोला आम्ही फक्त २० प्रेक्षक होतो ! कोण वघत वसणार हा गुंताडा -- शिवाय ना गाणी ना फायटिंग ! पीएम किंवा
संजय गाणी कसे म्हणतील ?
आभास बन्यापैकी उभा केला आहे पण त्या त्या वेळचे ताण प्रेक्षकांना नीट पोचत नाहीत.
कामेविमे सर्वांची उत्तम !

बहुसंख्याक

माझ्या मते आपले साहित्य संमेलन ही एक लोकशाही देशातली संस्था आहे. एकूण वातावरण पाहता, बहुसंख्याकांचे असे मत दिसते की साहित्याचे आणि या संमेलनाचे प्रभुवा आणि एकमेव कार्य राजकीयच असायला हवे. सामाजिक व राजकीय बदल हेच साहित्याचे काम असते. यावर वाद घालत बसण्यात अर्थ नाही आणि लोकशाहीत तसा वाद घालणे चुकीचेही आहे. कारण, बहुमत ते बहुमत. साहित्य संमेलन ही संस्था बहुसंख्याकांकडे म्हणजे राजकीय उद्दिष्टवात्यांकडेच सोपवली जावी. म्हणजे, तिथे मतभेद झाले तरी ते त्या उद्दिष्टला पूरक असतील.

आता, साहित्याचे ते उद्दिष्ट नसून अधिक व्यापक (माझ्या भ्रमाप्रमाणे) आहे, असे वाटणारे काही माझ्यासारखे एकांडे कलावंत असतील, ते आपापले लिहीत राहतील. त्यांच्या आकलनात इंटरेस्ट असलेले काही वाचक असले तर, आजच्या प्रभावी माध्यमांच्या काळात, ते लेखक आपले साहित्य कसेही त्या वाचकांपर्यंत पोचवू शकतील.

हे सर्व जमवण्यासाठी वाटल्यास, राजकीय पक्षांनी आपापले साहित्यिक पुरस्कृत करून सरळ रीतसर निवडणुकांतून पदाधिकारी, अध्यक्ष, वगैरे निवडावेत. किंवा त्यांना बहुमताने पटेल त्या पद्धतीने.

दर वर्षी या ना त्या प्रकारचे राडे करत बसण्यात काय अर्थ आहे ?

सत्ता वाईट -- कोणतीही सत्ता वाईटच -- होय.

त्यामुळे, कलावंत हा सत्तेविरुद्ध असायला हवा -- ओके.

तो सतत सत्तेविरुद्ध संघर्षात असायला हवा -- ठीक.

पण, कलावंतालाही एक मन असते.

ते अलगतावादीच असते.

ते एक तर सत्ताकांक्षी वा पराभूतपणे मार खाणारे असते

-- हे असे का असते असा प्रश्न कलावंताला पडू नये.

आपण स्वतः तीच तशीच व्यवस्था असून आपण काय बदलु पाहतोय

-- असा प्रश्न कलावंताला पडू नये.

-- हेही मान्य करायचे ?

माझे दुःख खूप मोठे

तुला नाही कळणार
 माझा अभ्यास खूप मोठा
 मीच उपयोगी
 मी परदेशात जाऊन आलोय
 माझा अनुभव विशाल
 तू संकुचित तू जातवादी
 तू पक्षवादात गाडला गेलेला
 दुःखामुळे काय कळते
 अभ्यासामुळे काय कळते
 अनुभवामुळे काय कळते

आपण सर्वच जर अशी
 मौल्यवान माणसे आहोत
 तर आपण टिमक्या का वाजवतो
 हीन का होतो एकमेकांकडून

अन्याय कुणावर होतोय
 हाच विषय चालला पाहिजे
 जगभर सतत चोवीस तास

आणि तुकाराम म्हणतो
 नाही ऐसा काळ केला आम्ही
 म्हणजे त्याच्या मनाला
 आकार उकार नसेल
 आपलीच लाल करणारा
 उलट म्हणतोय
 नाही आता पर आप दोन्ही

--- ००० ---

दुधाच्या सायीसारखे असावे
वरून भ्रमाचे लोभस आवरण
आणि खाली असावे आपण
स्वतःला सत्य वाटणाऱ्या रूपात
अशा किरकोळ फसवणुकीतून
आघातांपासून स्वसंरक्षण करत

आपण तर करूच नाही इच्छित
कुणाच्याच सत्यावर आघात या गोडव्यात
घडत राहावेत सगळे संबंध आणि प्रसंग

हा नाजुकपणा जितका फायदेशीर
तितकाच आघाताने प्रचंड दुखावणारा
आणि आपल्या सत्यात काही
जानन्च नाही असा फील देणारा

आणि अशा माणसाला सांगतोय तुका
आघातावेगळा असे ठाव हा निराळा
जणू त्याचे नाहीच काही सत्य किंवा
सायीऐवजी लोखंडाचा थर असावा
इतका सशक्त असावा त्याचा भ्रम

माझी साय कडक विरोध नाही करत
पण सौम्यपणेच म्हणते
ते आपल्या आवाक्यातले नाही

मंद आचेवर उकळत राहणौच त्यापेक्षा
भ्रमासह झेपू शकेल

--- ००० ---

ईसीजी

रुटीन तपासणी म्हणून ईसीजी काढला की तुलनेसाठी डॉक्टरांना आधीचा ईसीजी हवा असतो. तो शोधून काढावा तर त्याच्या ग्राफची शाई पूर्ण उडालेली असते आणि तो नुसता एक कोरा गुलाबी कागद राहिलेला असतो. आपल्या या इतक्या प्रगत देशात ती शाई टिकावी असे तंत्रज्ञान अजून उपलब्ध नाही ? की यात काही चालबाजी असते ?

साहित्यातले जुने-नवे प्रवाह, जुने-नवे लेखक-कवी, कला व आशय -- अशा विषयांना साहित्य संमेलनात प्राधान्य असावे, असे काहींना वाटते. असे घडण्यासाठी पुढील वर्षापासून कोणती काळजी घ्यावी, मने दुर्भंगली जाऊन वेळेची नासाडी होऊ नये यासाठी सर्व बाबीचे स्वरूप कसे असावे यावाबत सुचेल ते इथे मांडू या. एरवी आपल्या सूचनांना कोण विचारतो -- इथे तरी म्हणायचे ते म्हणून ठेवू उदाहरणार्थ, त्या त्या वेळच्या राजकीय परिस्थितीबद्दल नाराजी व क्रोध व्यक्त करण्यासाठी एक स्वतंत्र सत्र ठेवावे. असे आणखी काय सुचेल ते सांगा --

जगण्यात काहीही गृह नसावे
हेच मला वाटते माझा हा विचार
ऐकून एक मस्त चपळ खार
झाडावर चढून फांद्याफांद्यांतून
वेपत्ता झाली तर तुकाराम म्हणाला
देवाचे कारण देव जाणे

मी तापाने का फणफणलो
बरा तर होईन पण कशाला
हे मधेच तर तुकाराम म्हणाला
देवाचे कारण देव जाणे

काही कायमचे कुचंबणेत
हाल सोसत अभावाचे
मानवी मनांच्या निर्लंज
वेफिकिरीत ते का तर तो म्हणाला

देवाचे कारण देव जाणे

एकाला वा जगाला
शाश्वती न वाटणे कसलीच
आपण भलत्याच दूरच्या
परक्या डोक्यांवर अवलंबून असणे
आणि भोवती सतत अतिरेकी
असे का तर तो तेच म्हणाला

मला देवासारखी गृह गोष्ट नको आहे
म्हणून मला तुकारामाचा संताप येतो
यावरही पुन्हा तो तेच देवाचे म्हणाला

--- ००० ---

पुस्तक व्यवहाराची सत्यकथा

आज रविवार १३-०१-१९ च्या पुणे लोकसत्ताची शीर्षवातमी अशी आहे की ' सांस्कृतिक नगरांमधील ग्रंथदुकानांना ओहोटी ' . पुस्तकांची बंद झालेली दुकाने, बंद होणारी दुकाने, ग्रंथालये/वाचनालये यांची निराशाजनक अवस्था आणि दिल्लीतला विश्व ग्रंथ मेळा वगैरे अशा पुस्तक व्यवहाराचे आकसत जाणे -- त्याला ओहोटी लागणे -- याबद्दल ही बातमी आहे. आपले मित्र संजय भास्कर जोशी यांनी यावरचे काही, अर्थात अनुभवसिद्ध, उपाय सांगितले आहेत. आपले आणखी एक मित्र येशू पाटील म्हणाले आहेत की आंबेडकरी समाज वाचनव्यवहारात अग्रभागी असून त्याच्यापर्यंत नीट पोचायला हवे.

इतर पुस्तकांचा विचार थोडा बाजूला ठेवून आपण ज्याला ललित साहित्य म्हणतो तो विभाग पाहू. तरुण मुळेमुळी ती पुस्तके विकत आणून वाचताहेत असे फारसे दिसत नाही. आम्ही शाळा-कॉलेजात असताना वाचनालयातून पुस्तके आणणे, वाचून झाल्यावर ती बदलुन आणणे, हे करायचो. तेही आता फारसे दिसत नाही. याला अनेक कारणे सांगितली जातात. स्पर्धेचे वातावरण, संगणक, मोबाईल, वगैरे. त्यांतच या मुलांची जिंदगी हराम होते.

मला काही वेगळे मुद्दे जाणवतात. एक म्हणजे आपल्याकडचे वास्तववादाचे प्रचंड स्तोम. त्याशिवाय काही चालणारच नाही, अशी अवस्था. आणि भल्याभल्यांनी बिंबवलेले की तेच फक्त साहित्य. आणि वाचकही कल्पनाशक्तीच्या वापराच्या बाबतीत आळशी असणे वा केला जाणे. यातून आणि यामुळे एक महत्त्वाचा प्रश्न निर्माण होतो. अनेक क्षेत्रांतले व विविध वर्गातले आऱ्खो देखा अनुभव सतत माध्यमांतून लोकांपर्यंत पोचत असतात. वास्तववादी कथा वा काढंबरी म्हणून तेच पुन्हा वाचकांनी कशासाठी वाचावे आणि त्यात अमूल्य वेळ घालवावा ?

दुसरा महत्त्वाचा विभाग राहतो परिवर्तनवादी लेखनाचा. त्या बाबतीतल्या समस्या, आंदोलने, गाञ्छाणी, भाषणे, चर्चा, वगैरे सतत वाचकांपर्यंत पोचतच असते. तेच परत त्यांनी कथा-कवितांतून का वाचावे ?

तिसरा विभाग फिक्शन वा फॅटसी या विभागातल्या लेखनाचा घेऊ. याला मुळातच वाचक कमी आहे. ' डोक्याला ताप नको ' हे तत्त्व हा आपला सांस्कृतिक मूलाधार आहे. त्यामुळे या विभागावर फार मोठा व्यवहार होण्याची शक्यताच नाही. या विभागातल्या लेखकांनी, आपापल्या लेखनात इंटरेस्ट घेणाऱ्यांना पीडीएफ पाठवल्या तरी काम भागू शकते.

हे सर्व पाहता, पुस्तक व्यवहाराला ओहोटी लागली तर अशू ढाळायचे कारणच काय ? कोणत्या कारणासाठी आपल्या जगण्यात आता पुस्तकांचे महत्त्व राहिलेले आहे ?

--- ००० ---

मूळभूत परिवर्तनाची सूचना

आजच्या मटामध्ये, साहित्य संमेलनातील एका परिसंवादाची बातमी आहे. मला ती खूपच उद्घोषक आणि साहित्य संमेलनाच्या सर्वच प्रश्नांवर तोडगा ठरू शकेल इतकी महत्त्वाची वाटते. त्या बातमीचा मला कळलेला सारांश असा आहे की, देव आणि भक्त यांच्यामध्ये जशी पुजाऱ्याच्या मध्यस्थीची गरज नाही, त्याचप्रमाणे, शेतकऱ्यांच्या समस्या मांडणे आणि त्यांची निराकरणे शोधणे यासाठी लेखक आणि कवींच्या मध्यस्थीची गरज नाही. शेतकरी असोत की इतर कोणतेही सामाजिक समूह, तडक त्यांच्या प्रतिनिधीनाच बोलवा ना परिसंवादाला -- हवेत कशाला लेखक आणि कवी ? ! नाही तरी, सामाजिक समस्या सोडवणे हेच साहित्याचे प्रमुख काम आहे असे अनेकांना वाटतेच. त्याचा तार्किक आणि अचूक शेवट हाच आहे -- तडक त्या समस्याग्रस्तांनाच बोलवा. यातून जे ठराव होतील ते एक उपयुक्त अजेंडा तरी तयार करतील. यात फार तर एक चांगला पायंडाही पाडता येईल -- अनुदान सत्ताधारी सरकारने द्यावे पण हे संमेलन फक्त विरोधकांचे असावे. सामाजिक समस्यांच्या निमित्ताने राजकीय भावभावनांनाही यात वाव मिळू शकेल. मुख्य म्हणजे लेखक आणि कवी यांची लेखनात खर्च होणारी शक्ती आणि वेळ वाचल्यामुळे ते तडक चळवळींना अधिक वेळ देऊ शकतील किंवा अधिक

समाजोपयोगी, देशोपयोगी कामे करू शकतील. साहित्याची प्रमुख गरजच संपुष्टात येईल ! सारांश म्हणजे साहित्य संमेलन हा प्रकार पूर्ण बंद करून -- ' सामाजिक समस्या संमेलन ' सुरू करावे. यात अनुप्रासही चांगला येतोय ! जे लेखक, साहित्याच्या या प्रमुख उद्दिष्टशिवाय इतर कोणत्या निरुपयोगी उद्दिष्टासाठी लिहीत असतील तर ते लिहीत राहोत -- त्यांच्यासाठी कोणत्याही संमेलनाची गरजच नाही. करमणुकीच्या क्षेत्रातले लोक उपयोगी कामे करत असल्याने त्यांचे उत्सव चालु राहतील -- त्यांना सरकारी मदतीची गरजच नसते ! सारांश, लेखक-कवी यांची मध्यस्थी नष्ट करावी ही नव्यानेच समोर आलेली आणि सध्याच्या व्यवस्थेत मूळभूत परिवर्तन आणू शकणारी सूचना अत्यंत विचाराह आहे !

--- ००० ---

" शिव्या द्यायच्या की स्तुती करायची याचा उच्चस्तरीय निर्णय लौकरच घेण्यात येईल ! "

डॉ. अरुणा ढेरे यांच्या भाषणातला वराच भाग आजच्या लोकसत्तेत आलेला आहे. तो वाचून आणि त्यांचा अफाट व्यासंग पाहून थक्क होणे झाले ! ते आवडणे वा न आवडणे वा त्यावरचे मतप्रदर्शन लगेच करता येईल, असे नाही. पण, साहित्य संमेलनाकडून असे काही मिळणे नक्कीच महत्वाचे ठरावे !

आजच्या लेखकापुढची आव्हाने सूक्ष्मपणे मांडणारा, आपला मित्र प्रणव सखदेव याचा आजच्या पुणे सकाळमध्यला लेख वाचा -- पान ६.

आज, आदरणीय विद्याताई बाळ यांचा वाढदिवस आहे. त्यांचे पुत्र यशोधन बाळ यांच्या पोस्टवर मी दिलेली माझी कॉमेंट --

माझी पहिली नोकरी किलर्स्कर प्रेस. मी तिथे जाऊ लागलो तेव्हा विद्याताई रजेवर होत्या. त्यामुळे मला पहिले काम ' स्त्री ' मासिकाचे दिले गेले. ' प्रथमच आई होताना ' या विषयावर स्थियांची पत्रे मागवण्यात आलेली होती. त्या दोनअडीचशे पत्रांचे संपादन करून लेख तयार करणे, हे ते काम होते. सारांश, माझी नोकरीची सुरुवात विद्याताईचा असिस्टंट म्हणून झालेली आहे ! माझ्या अभिमानाच्या चांगल्या स्मृतीपैकी ही एक ! विद्याताईना खूप खूप शुभेच्छा !

सामाजिक आणि राजकीय परिवर्तन हेच आणि फक्त हेच साहित्याचे उद्दिष्ट असले पाहिजे असे कुणाचे मत असू शकते पण तेच मत सर्वांचे असले पाहिजे अशी सक्ती करायचा प्रयत्न करणे हा कॅसिजमच आहे !

'हे सार्त्रचे वाक्य आहे. " इतर माणसे म्हणजेच नरक ! " सगळीकडे सगळे माझ्या मताप्रमाणेच चालले पाहिजे अशा हृष्टाग्रहाने निर्माण होणारा त्रास हा एक प्रकारचा नरकच असतो -- मुख्यतः स्वतःसाठी ! कारण ' इतर माणसे ' तुमच्याकडे दुर्लक्ष करू शकतात ! '

हे सार्त्रचे वाक्य आहे. " इतर माणसे म्हणजेच नरक ! " सगळीकडे सगळे माझ्या मताप्रमाणेच चालले पाहिजे अशा हृष्टाग्रहाने निर्माण होणारा त्रास हा एक प्रकारचा नरकच असतो -- मुख्यतः स्वतःसाठी ! कारण ' इतर माणसे ' तुमच्याकडे दुर्लक्ष करू शकतात ! '

माझ्या अभिव्यक्तिस्वातंत्र्याशी जर तुमचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य सुसंगत नसेल तर मी तुमच्या अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यावर हळू करणार -- त्याला फडतुस, पळपुटे, सुखवस्तू, असंवेदनशील, उर्मट, असभ्य, वगैरे काहीही म्हणणार -- तुम्ही तुमचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य कसे वापरले पाहिजे ते मीच सांगणार कारण माझेच फक्त बरोबर आहे ही माझी खात्री आहे ! तुम्ही माझ्या अभिव्यक्तिस्वातंत्र्यावर विरोधी काही बोलताच कामा नये ! कारण अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य म्हणजे माझ्या मतांशी सुसंगत असण्याचे स्वातंत्र्य ! हे तत्त्व फक्त मलाच उपलब्ध असले पाहिजे कारण फक्त आणि फक्त माझेच बरोबर आहे !

-- हे असे आकलन सर्वांमध्ये बळावत जाऊ शकते ! मग राहील काय तर सत्ताधान्याचे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य तेच खरे अभिव्यक्तिस्वातंत्र्य ! आपली गाडी त्याच दिशेने, जरा वेगानेच, चाललेली आहे ! अजून त्या अंतिम टप्प्याला गाडी पोचलेली नाही तोवरच आपण जागे व्हायला हवे !

पिरांदेल्लोच्या 'हेची द फोर्थ' या नाटकावर आधारित एक मजेदार नाटक प्रकाश वुद्धिसागरने दिग्दर्शित केले होते –
'मीच एक शहाणा ! '

जवळचे कुणी गेले
तर दुःखाचे श्रम पडतात
नोकरीधंदा तर श्रमाचाच
सर्व संबंधही श्रमांचेच
मत बाळगणे
आठवण बाळगणे
रांगेत उभे राहणे

प्रवास करणे
 पटवून देणे
 हरवलेल्या वस्तू शोधणे
 गैरसमज दूर करणे
 अपमानाची परतफेड करणे
 आपल्या चुकीच्या वागण्याचे
 काय होतील पारिणाम
 याची भीती बाळगणे
 डावपेच करणे
 आपण मजेत असल्याचे दाखवणे
 वाट पाहणे चिंता करणे
 विरहात पोळणे
 मीलनात मस्तणे
 कंटाळणे निराश होणे
 आणि उज्ज्वल भविष्याची
 स्वप्ने रंगवणे हे आणि असे खूप
 हे सर्व खूप परिश्रमाचे

हे समजून मग समजायला हवेत
 तुकारामाचे बोल
 नलगे श्रम चिंतना

--- ००० ---

सागरने चांगला पेललाय 'भाई'. त्यान्व्यासाठीच पाहिला. बाकी ठीक.

मी म्हणतो तेच तसेच इतरांनाही बरोबर आणि योग्य वाटलेच पाहिजे अशी हेकट खात्री बाळगणे म्हणजेच फॅसिजम --
 परमताची गळचेपी !

मातीचे क्षेपणास्थाशी मतभेद
झाडाचे रेल्वेशी मतभेद
आणि माणसांने माणसांशी तर खूपच

होतेय काही सुधारणा असे वाटत असले तरी
आखवे आयुष्य हेच करत घालवायचे
हे जरा कंटाळवाणे आणि दबावाचे वाटत राहिले

पहाटे छान फुले उमललेली दिसावीत
असे काही राहिलेच नाही
आणि कुणाचेही ते राहताच कामा नये असे झाले

बुडता हे जन न देखवे डोळा
हे अशा वेळीच वाचले जाणे
हा एक भयानक अर्थपूर्ण योगायोग

किराणा आणताना ठेच लागू शकते
एवादा वेडा दगड मारू शकतो
अवकाशायान विघडून कुठेही कोसळू शकते

तसे झाले आयुष्य
ओळखीही नसलेले लोक मित्र वा शत्रू झाले
त्यांना खलास करायचा अवकाश की बास असे झाले

हे समूहांनी घडू लागल्याने
लढाईचे स्फुरण लाभले
तुकारामाला काय वाटते ते कुठे बघत बसणार

--- ००० ---

आधी माझा मुलगा आणि नंतर मुलगी एसेसीला असताना मी मराठी निबंधासाठी त्यांना थोडी मदत देत असे. मदत म्हणजे, दोनचार संभाव्य विषय घेऊन त्यांवरचे मुद्दे सांगून ठेवत असे. आणि साधारण यांतल्या कुठल्याही विषयाशी संबंधित विषय आला की जरा त्यात ढाळून तेच मुद्दे कसे गुंफायचे ते सांगून ठेवे. त्याचा अर्थातच दोघांनाही उपयोग झाला होता. ते आठवायचे कारण म्हणजे, सध्या असे आहे की एखादे संमेलन वा प्रसंग कोणताही, कसलाही असो, एक दहावारा असे राजकीय परिस्थितीबाबतचे मुद्दे तयार ठेवायचे. मग तुम्ही कुठे अध्यक्ष असा की चर्चेचे सूत्रधार असा की चर्चिक असा की आणखी काही -- तीच टेप हाणायची ! हीच आयडिया माहीत असलेले आणखी कुणी आपल्या आधी तेच बोलुन गेलेले असले तरी लाजायचे नाही. आपली स्टाईल आणि कलकळ भिडतेच लोकांना ! साधारणतः कला वर्गारे विषयाशी संबंधित प्रसंगी तर हे हमखास उपयोगी पडते ! इतरत्र, म्हणजे उदाहरणार्थ विज्ञान परिषदेत हे कितपत चालेल, हे मला नाही सांगता येणार, त्याबदल सौरी !

साहित्य संमेलनात खालील विषयांवर भाषणे, परिसंवाद व चर्चा हव्यातच --

साहित्य व राजकारण

साहित्य आणि सत्ता

राजकीय पर्यावरणाचे साहित्यावर होणारे परिणाम

साहित्याला स्थिरांचे योगदान

ग्रामीण साहित्यातले आजचे विषय

साहित्य आणि शिक्षण

साहित्य आणि जागतिकिकरण

साहित्यव्यवहारातले आर्थिक प्रश्न

साहित्य आणि बेरोजगारी

असे आणखीही वरेच विषय घेता येतील. या सर्व विषयांचा सध्याच्या राजकीय परिस्थितीशी संबंध असणारच. त्याला इलाज नसल्याने सगळीकडे तेच तेच मुद्दे येत राहतील, त्यांतलेच काही अघोरेखित होत राहतील. साहित्याच्या विकासासाठी हे घडत राहणे आवश्यक आहे. सर्वांचे मतस्वातंत्र्य जपत आणि सतत सहिष्णू राहात हे सर्व घडत राहणे हे आपल्या सांस्कृतिक पर्यावरणासाठी पोषक ठरेल यात शंका नाही. हे सर्व नेटाने चालु राहो हीच प्रार्थना ! इथे ' प्रार्थना ' हा शब्द सदिच्छा या अर्थाने घ्यावा म्हणजे वैज्ञानिक-अवैज्ञानिक हा वाद टाळता येईल. धन्यवाद !

(सदर पोस्ट वाचिक अर्थाने घ्यावी की उपरोधिक म्हणून घ्यावी की absurdity म्हणजे निर्बुद्धता व्यक्त करणारी समजावी की निरर्थकता व्यक्त करणारी समजावी याचे पूर्ण आकलन स्वातंत्र्य खुले ठेवण्यात आलेले आहे. पुन्हा धन्यवाद !)

पुढारी म्हणाले

तुकाराम आपली माती आहे
या मातीत आपण जन्मलो
या मातीशी इमान राखणे
हे आपले पहिले काम आहे

तुकाराम हीच तर आपली संस्कृती
तीच आपली मूळ्ये
तीच आपली नैतिकता

तोच आपला झोंडा
तोच आपला फ्लेक्स
तोच आपले वर्गणीपुस्तक

तोच आपले कार्य
तोच तिकीट
तोच निकाल
पहिला पेढा त्यालाच

पण तो अवघड आहे साला
कळत नाही
पण भक्तिमार्ग आहेच ना
आपण रोज फूल वाहतो त्याला

वाईट वाटते आपण गद्दारी करतोय
त्याच्याशी आणि मातीशी
पण आपण संस्कृती नाही सोडणार
मस्त खेळू शकतो आपण लेझिम

--- ००० ---

जाहूच्या सतरंजीवर बसून
घटना लिहिली
आणि स्पष्टच सांगितले
अयोग्य काही असताच कामा नये

शिस्तीमुळे बेशिस्त मोडण्या ऐवजी
शिस्तीचे विचारच मोडले तेव्हा
पूर्ण मानवजातीलाच
फाशी द्यावे लागेल हे पाहून
तज्ज्ञ सल्ला म्हणून
तुकारामाला विचारले

तो म्हणाला विचारात नसतेच शिस्त
ती काहीच नसण्यात असते
कोठ्यवधींची डोकी
तुमच्या विचारात नाही बसणार

काहीच नसणे तर शक्य नव्हते
म्हणून एक न्याय मंच काढला
व्यसनी लोकांनाही हे आवडले

आता वाईट लोकांविरुद्ध
लढा उभारणे गरजेचे होते

वाईट कोण ते ठरवतानाच
हवा तो समूह एक झाला

निर्धार आणि शौर्य
यांची मजा येत राहिली

--- ००० ---

लेखक हस्तिंदंती मनोन्यात राहात नसतात. त्यांच्या लिखाणातून सुष्ट नि दुष्ट, योग्य नि अयोग्य या संघर्षात ठामपणे एक बाजू घेतात.

-- नयनतारा सहगल (पुणे सकाळ ०८-०१-१९ पान ७.)

तेंडुलकरांचे 'सखाराम बाइंडर', काफकाचे 'ट्रायल', पिरादेल्लोचे 'सिक्स कॅरेक्टर्स -- ', सार्ट्र्चे 'क्राईम पॅशनेल' वा खानोलकरांचे 'एक शून्य बाजीराव' अशा अनेक ग्रेट कलाकृती मी आठवून पाहिल्या. वाईचे म्हणणे नाही पटले. कोणताही मोठा लेखक अशा ढोबळ कल्पना बाळगत न्यायाधीशाच्या भूमिकेत बसलेला नाही दिसत.

साहित्य संमेलन

नयनतारा सहगल यांना उद्घाटक म्हणून बोलावले आणि नंतर ते निमंत्रण रद्द झाल्याचे त्यांना कळवले. अर्थातच हे वाईटच झाले. त्याची अस्फुट कारणमीमांसा कुठे कुठे दिसतेय. एकदोन संघटनांनी 'इंग्रजी लेखिका कशाला' असा विरोध केला, हे एक कारण दिसतेय तर दुसरे त्याहून महत्त्वाचे म्हणजे सध्याच्या सत्तेविरुद्ध त्या बोलणार, हे लक्षात येणे, हे एक कारण दिसतेय. डॉ. अरुणा ढोरे अध्यक्ष होणे न आवडलेल्या कुणी, हे संमेलन वादग्रस्त व्हावे म्हणून जाणीवपूर्वक तर हे घडवले नसेल ना, अशी एक शंकाही व्यक्त होतेय. मुळात, साहित्य संमेलनात साहित्याबाबत गांभीर्याने काहीच होत नाही, अशी एक सामान्य तकार असल्याने, या सगळ्या प्रकाराला कितपत महत्त्व यावे हा एक प्रश्न आहेच. तरीही, आपल्याला काय वाटते ते आपणही म्हणून टाकावे असे वाटल्याने लिहीत आहे.

राजकारण म्हणजे काय ? कोणत्याही दोन व्यक्तींच्या मानवी संबंधात वेगवेगळ्या प्रभावयुक्ततेची दोन मने असतात. त्या प्रभावयुक्ततेला प्रोग्रामिंग वा कंडिशनिंग असे म्हटले तरी चालेल. ते वेगवेगळे असल्याने सुखाच्या अपेक्षा व हितसंबंध वेगवेगळे असतात. त्यामुळे, घर्षण वा संघर्ष अटल असतात. हीच गोष्ट अनेक समूहांतले वा देशादेशांतले संबंध यांतही तशीच असते. ही सगळी विधवंसाचीच लाईन असते. तसे होऊ नये म्हणून माणसाने एक युक्ती केलेली आहे. अस्तित्वात आलेल्या व असलेल्या धर्मांकडून त्याने एक मूल्यव्यवस्था स्वीकारलेली आहे. स्वातंत्र्य, समता, वर्गै. धर्माचे जगणे हे असे

कंडिशनिंगचे नसते, असे म्हणतात. आणि इथे तर कंडिशनिंगचेच, मारामाळ्यांचेच जगायचे आहे. त्यामुळे, माणसाला सतत या ना त्या प्रमाणात दांभिकपणे वागावे, जगावे लागते. साहित्य, कला हेही याच दांभिकपणाचे माध्यम असते असे अनेकांना पटत असते आणि त्या प्रवर निषेवर आधारितच ते साहित्याचे वा कलेचे गुणगान करतात, त्यांना सांस्कृतिक कृती म्हणून गौरवतात. त्यामुळेच, साहित्य संमेलन हेही एक राजकीय कृतींच्या आखाड्याचे वा मारामाळ्यांचे क्षेत्र ठरते. शेवटी, जेवण कसे होते त्याच्या चर्चा हाच अशा संमेलनाचा सारांश निघतो याचे कारण तेच आहे. साहित्यापेक्षा इतरच मतमतांतरे व वाद यांना इथे महत्त्व प्राप्त होते. ते टाळता येणे शक्यच नसते.

साहित्य वा कला या राजकीय कृतीच असतात असे मानण्याची आणि तसे आग्रही प्रतिपादन करण्याची प्रथा आपल्यांत रुढ झालेली आहे. मानवी जगण्याची वाट लावणाऱ्या इतर सर्व कृतींप्रामाणेच जर साहित्य हीही एक तशीच कृती असेल तर हे जे घडतेय यात अनपेक्षित काय आहे ? आणि साहित्य व कला यांना इतर सर्व बाजारापेक्षा वेगळे महत्त्व देण्याचे तरी कारण काय ?

साहित्य आणि कला मानवी जगण्यात परिपक्ता आणतात असे जगभर मानले जाते. काय परिपक्ता म्हणजे ? तर आपल्या प्रतिक्रियांच्या रचना आणि प्रकार यांचे भान येणे – ते प्रवाही राहणे. ते कधी होऊ शकते, तर साहित्य हे निव्वळ प्रतिक्रिया वा व्यक्तिगत क्षोभ नसते तेव्हा. म्हणूनच वर्डस्वर्थ recollected in tranquility म्हणजे शांततेत स्मरण केलेले असे म्हणाला. याच अर्थाचे इतर अनेक मोठ्या लेखक-कवींचे उद्धार आहेत. प्रतिक्रियांचे मूल्यमापन कसे करणार ? त्यांना सांस्कृतिक कोणत्या आधारावर ठरवणार ? – हे प्रश्नच नाकारायचे ठरवलेली सध्या परिस्थिती आहे.

मी साहित्य संमेलनाच्या वाटेला कधी गेलो नाही आणि जाण्याची शक्यताही नाही याचे मुख्यतः हेच कारण आहे. आपल्या इतर असंख्य कृतींनी जग जसे सटते आहे, हिंसक होते आहे तसेच जर साहित्यातल्या कृतींचेही स्वरूप असेल तर मग त्याला वेगळे काही महत्त्व देण्याचे कारण राहात नाही. अशी संमेलने झाली काय आणि न झाली काय – काय फरक पडेल ? ‘राजकीय भूमिका’ घेत घेत सर्वनाश होईल तेव्हा होईल !

--- ००० ---

हेल्मेट-सक्ती विरोधातील एक नागरिक -- " हेल्मेट-बंदी करा असे आमचे म्हणणे नाही -- "

तुकाराम सार ऐका हे अपार
जगण्याचा भार टाकावया

मन हेच केंद्र फेका हो बाहेर
 देवाचे माहेर स्वतःच व्हा
 देवाचे अस्तित्व म्हणजे नास्तित्व
 रिकामीक सत्त्व जगण्याचे
 वनांतरी जाणे सुखांना मुकणे
 नको मुळी सुकणे संसाराचे
 ठायीच बैसोन करा एकचित्त
 घरी सत्य वित्त सहजची
 फावला एकांत एकविध भाव
 अवघेचि भेव नष्ट आता
 स्मरणाच्या साठी वेळचि नसावी
 सर्वकाळ व्हावी भेटगाठ
 भेद तो नासला अहंकार गेला
 चित्ती देव आला हेचि सर्व
 देव तेचि पुण्य अदेव ते पाप
 रिकामे ते माप असू द्यावे
 आता व्हावे जल देवाची जी मर्जी
 जावे मनमौजी सर्वासवे
 अवघेचि शुभ माझे नाही काही
 मला नाही काही क्षोभचिंता
 लागला हा झरा अखंडचि वाहे
 तुका म्हणे ध्यावे पूर्ण विश्व
 प्रत्यक्ष कृतीचे सुंदर सौष्ठव
 शब्दाचा गौरव कामा न ये
 तुका म्हणे आता निवांतचि राही
 पाहिले ते पाही परतोनी

--- ००० ---

“ अगं तुकारामालाही त्याचा माल

खपवायचा असणारच ना
 म्हणूनच म्हणाला असणार तो
 ' नाही देखिला तो डोळा
 देव दाखवू सकळा ' "
 बाप म्हणाला तरुण मुलीला
 मजेत पिझऱ्या खाता खाता

" पण माणूस खरा वाटतो "
 मुलगी म्हणाली तर बाप म्हणाला
 " या जगात कुणावरही विश्वास ठेवायचा नाही
 मी धरून सगळे खोटेच असतात "
 " मग तोही तेच तर म्हणतोय
 व्हाट इज हार्म इन ट्राईंग " मुलगी म्हणाली

" " आलिया आकारा अवघे नासे '
 हे पटण्यासारखे वाटते " मुलगी म्हणाली
 " अगं तो बहुमताच्या विरुद्ध होता
 ' मानियले नाही बहुमत ' म्हणतो तो
 आपण तर लोकशाही महत्त्वाची मानतो
 म्हणजे बहुमतच आणि समाजात
 राहायचे असते आपल्याला शिवाय बघ
 स्वतःच्या सगळ्या इच्छा-आकांक्षा मारून
 तो फुशारकी मारायचा की म्हणे
 ' मजहून नष्ट आहे ऐसा कोण '

ते काय लाईफ आहे
 त्याला लाईफच नव्हते हे लक्षात घे "

--- ००० ---

तुम्ही जुन्या हिंदी गाण्यांचे शौकीन असूनही
 तुम्हाला आता तेही जराही सहन होत नाहीय
 अशा नाजुक मनःस्थितीत असाल
 तेव्हा तुकारामाचे नावही नका काढू
 तो सततचा जिवंत ज्वालामुखी
 भस्मसात करेल असा धोक्याचा आहे

थोडी तरी शक्ती थोडी तरी उभारी
 लागेलच त्याच्या शब्दांसाठी
 अन्यथा त्याला क्षणिक
 वाईटही वाटेल तुमच्यासाठी
 आणि तो पुढे निघून जाईल
 चिडून काही विचाराल तर म्हणेल
 मी नाही बाबा काही करत

एकविघ आम्ही
 न धरू पालट
 असे म्हणत फार तर एकतारीवरून
 तो विट्ठलाला पाठवेल संदेश
 की बाबा ये धावून याच्यासाठी
 वर असेही म्हणेल की
 क्षणभंगुर ते उपजली चिंता
 खरी अखंडता आवडीची

तो वेडा आहे तो वाट लावू शकतो
 मराठीत जन्माला आलायत
 तर मरा आता
 अभिमानाने

— ००० —

त्याचे विमान

देवाच्या कंपनीचे होते की मंबाजीच्या
यावर वाद घालणारे लोक
आज करतात त्याच्या अभंगांची गाणी
आणि करतात त्याला
धार्मिक करमणुकीचा सम्राट
आणि बेधुंद उद्बत्यांच्या धुरात
वाहतात त्याला स्वीकारलेल्या नम्रतेचे फूल

सर्व भक्तांना माहीत असते
यातूनही तरणार आहेत हे अभंग
माणसाच्या जगण्याची प्रवाही इंद्रायणी
जाणून आहे या शब्दांचे मूल्य

मानवी हक्क पशुसंगोपनरक्षण
इतर सर्व प्राणी सोडून असणारे
गोमातेचे पावित्र्य
देशाचा झेंडा आणि जातीचा झेंडा
या सर्व ठिकाणी नम्र असणारी मने
तुकारामापुढेही लीन असतात
तशीच

वाच्या निघतात
उपास होतात
फुगड्या खेळल्या जातात

पण येत नाही कधीच
अनेकत्वी एकत्व एकपणा

आशयाकडे हेतूपूर्वक दुर्लक्ष करून
एखायाला महाकवीपणाच्या देव्हान्यात गाडून टाकणारे
भित्रे लोक असे असतील का कुठे जगाच्या पाठीवर

तुकारामाशी पंगा घेणे
म्हणजे आपली फाडून घेणे
एवढी अकल असणारे बुद्धिवादी
सरळ विसरूनच जातात
तर्का नाही ठाव
येथे रिघावया वाव

अस्मितेचा विचार असल्याशिवाय
भावना कशा दुखावतील
हे न समजणारे पुरोगामी
या भावना दुखावणे योग्य आणि न्याय्य
पण त्या दुखावणे अमान्य
असा निर्बुद्ध पवित्रा घेऊ शक्तील
हे तुकारामाला आधीच माहीत होते

घटस्फोट घेणे वा न घेणे
एवढीच जेव्हा असते निवड उपलब्ध
तेव्हा समस्येचे निराकरण अशक्य असते

कुणाचा द्वेष करणे योग्य याचा निर्वाळा
देऊ शकणारे सुधारणावादी
सिंशात हात घालून उभे असतात आत्मविश्वासाने

तुकाराम हाच असणार आपला वाप हे समजूनही

--- ००० ---

बँववर्षावात चिंधड्या होऊन
मरणे परवडते
हवा पाणी अन्न विषारी करून
तडफडत मरणे परवडते
देवात जळत मत्सरात काळवंडत
महत्त्वाकांक्षेच्या ताणाखाली
तुलनांच्या न्यूनगंडात
नष्ट होत जाणे परवडते

स्वतःच्या मुलांना
याच छळाच्या चाकोरीत
ढकलणे परवडते

पण तुकाराम
नको नको
या सगळ्याचा अंत करून
मोकळे जगण्याचे
भयानक तत्त्व सांगतो तो
आगापिछा नसलेला
कुटुंब खलास झाले तरी
आपण जगरक्षक असल्याचा
आव आणणारा खोटारडा

तळ्यातमळ्यातही चालवून न घेणारा
मरणाचा प्रचार करणारा
कदापि न परवडणारा

अंगाला काहीच लावून न घेणारा

आपला अटळ शत्रू

--- ००० ---

दुःखच नको हे मान्य करणे

देवाच्या कुवटीतले नाही

हे सगळेच मान्य करतात

धर्म मानताना माफक

इतकेच हवे असते

की बाबा पालीपासून

वा डायनासोरपासून

बचाव व्हावा आणि

पुरेशी सहनशक्ती मिळावी

की बास

एक तर मूर्ती

नाहीतर जिवंत माणूस

कुणीही चालते

मध्यरस्थ म्हणून

माणूस तर

देवा ऐवजी होतो गुरु

गुरुच वाहतो काळजी

गुरुच देतो यश

आणि हवे ते सर्व

शिष्य राहतो अधीन

तुकाराम झटकून हाकलुन देतो

अधम लक्षण म्हणतो

गुरुशिष्यपण

त्याच्या नादी लागणे महा डेंजरस

--- ००० ---

" हेल्मेट सक्ती ही ऐच्छिक ठेवली पाहिजे -- "
-- एक नागरिक.

भविष्य जाणून घेउन
तुकारामाला कर्कशा
टाळता नसती आली का
पण मग आदर्श शोधणार कशी
आणि तुकाराम स्वतः:
आदर्श असायला नको का

अवघा तो शकुन
हे समजलेला हा माणूस
अमुकच हवे
असे म्हणेल का

जगद्वय स्परस्टार
अमर कवी होणे
या हेतूने नव्हताच लिहीत तो
अवघे विश्व
अमर करण्याची
जिवंत प्रक्रिया होती ती

कुठे काय झाले
कोण सुधारले
हे त्याला विचारायची सोयच नाही

तो म्हणेल मी
कुठे काय म्हणतोय
मै तो एक नार्चीज हूँ

जे नाहीच आहे तो म्हणेल
त्यात सुधारायचे काय

--- ००० ---

तुका म्हणे
फुटू नका
तुटू नका
फाटू नका
एकमेकांना विटू नका
झटू नका
कान किटले तरी
डोळे मिटू नका

देहानेही सुटू नका
आणि पळ म्हणूनही
सुटू नका
एकमेकांच्या जिवावर उठून
आपलेच म्हणणे
रेटू नका
मनाला जे वाटतेय
तेच खरे समजून
इतरांना वाटू नका

वाटूनघोटून
आपापले विचार

चाटू नका

मेटाकुटीला येऊन

वाट लावायला पेटू नका

सर्व एकच आहे म्हणजे काहीच नाही
संशय फिटल्यावर अवघी रिकामीक आहे

--- ००० ---

रस्तादुरुस्तीच्या कामामुळे आधीच बोंबललेल्या रहदारीला लागलाय बँडसह मिरवणुकीचा घोडा !

समझोत्याने जागावाटप आणि सहकार्य करायचे पण त्याला युती वा आघाडी म्हणायचे नाही -- अशी धूळफेक कितपत
जमू शकेल ?

जाणत्या राजाने सोनियांच्या विरोधात असणे आणि आता त्यांच्याच नेतृत्वाची स्तुती करणे याला काव्यगत न्याय
poetic justice म्हणावे का ?

शिवसेना भाजपला कचक्यात दूषणे हासडत असते तरीही त्यांनी पुन्हा प्रेमात पडण्याने जनता चकित होणार नाही ! ती
स्थितप्रज्ञ आहे !